

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2014 – 2015

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΟΝΟΜΑ: ΗΛΙΑΔΟΥ ΧΡΥΣΟΥΛΑ

ΑΜ: 0658

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΝΑΤΣΙΝΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ (1973)

**ΜΙΑ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ
ΣΤΗ ΣΚΟΤΕΙΝΗ ΡΗΤΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ**

1. Εισαγωγικά

Η μεταπολεμική ελληνική κοινωνία ταλανίζεται από πολιτικές και μετεμφυλιακές αντιπαραθέσεις. Επιπλέον, οι κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές διαμορφώνουν ένα τοπίο διαφορετικό: αστυφιλία και εσωτερική μετανάστευση που οδηγούν σε αλόγιστη πολεοδομική έκρηξη, μετανάστευση, υποτυπώδης βιομηχανική ανάπτυξη και πορεία προς την κοινωνία της αφθονίας. Στη δεκαετία του '60 η ελληνική κοινωνία διανύει την πορεία της προς την πολιτική φιλελευθεροποίηση, την οικονομική ανάπτυξη και την αστικοποίηση. Η νέα οικονομική πραγματικότητα επηρέασε και την κοινωνική, καθώς επέφερε την καλλιέργεια μιας καταναλωτικής νοοτροπίας που συνόδευε την οικονομική ανάπτυξη. Η άνιση, όμως, κατανομή εισοδήματος, η αστικοποίηση (με την εσωτερική μετανάστευση του αγροτικού πληθυσμού) και η δημιουργία μιας νέας αστικής τάξης, των «νεόπλουτων», είχε ως συνέπεια πολιτικές ανακατατάξεις: η νέα μπουρζουαζία αντιμαχόταν την κομμουνιστική ιδεολογία, την παλιά αριστοκρατική και τη μικροαστική τάξη. Ειδικότερα για τη νεολαία της περιόδου, οι νέοι του '60 ενηλικιώνονται σε ένα περιβάλλον που φαίνεται να επιτρέπει μεγαλύτερη ελευθερία έκφρασης και υπόσχεται ένα καλύτερο μέλλον¹.

Αυτές οι εξελίξεις διευκόλυναν την εμφάνιση νέων περιοδικών. Ήδη, μετά το 1950, οι πολιτικές, οικονομικές και πνευματικές εξελίξεις σε Ευρώπη και Αμερική καθόρισαν και τον προσανατολισμό των περιοδικών. Ο ρόλος ενός λογοτεχνικού περιοδικού είναι να παρακολουθεί και να συμμετέχει στην εξέλιξη της πνευματικής και πολιτιστικής δημιουργίας. Σε μια εποχή που δεν υπήρχε άλλος τρόπος πρόσβασης σε τέτοιου είδους πληροφορίες, τα περιοδικά αποτελούσαν τη μοναδική, ίσως, πύλη για την εισαγωγή των νέων τάσεων από το εξωτερικό. Ένα περιοδικό μπορεί να προτείνει στους αναγνώστες του κείμενα που θα διευρύνουν και θα εμβαθύνουν τον προβληματισμό τους. Ο λογοτεχνικός Τύπος στην Ελλάδα μεταπολεμικά παρουσίαζε στο κοινό τις διεθνείς εξελίξεις στο χώρο του αισθητικού και ιδεολογικού προβληματισμού. Στη δεκαετία του 1960 το πλήθος και η ποικιλία τους εξασφάλισε την προβολή διαφορετικών τάσεων, όπως το αίτημα για επανασύνδεση της τέχνης με τη ζωή ή η ανάδειξη αμφισβητούμενων κινημάτων (όπως ο υπερρεαλισμός ή η λογοτεχνία του παραλόγου)².

Ο εκδημοκρατισμός της δεκαετίας του '60 επέτρεψε την εμφάνιση νέων λογοτεχνικών τάσεων. Ενώ στις δεκαετίες '40 και '50 η πεζογραφία επικεντρώνεται στη ρεαλιστική αποτίμηση της εμπειρίας του πολέμου, στις αρχές του '60 αναπτύσσεται ένα νέο είδος μυθιστοριογραφίας που στρέφεται στο ατομικό βίωμα, την προσωπική εμπειρία και τη γραφή του παραλόγου. Η δεκαετία αυτή, τουλάχιστον μέχρι την επιβολή της χούντας του 1967, χαρακτηρίζεται από την διαφορετική, ίσως και επικριτική στάση των συγγραφέων απέναντι στο παρελθόν, καθώς και σκεπτικισμό απέναντι σε όσα συμβαίνουν³. Η εποχή της ευημερίας αντιμετωπίζεται με επιφυλακτικότητα και, κάποιες φορές, καχυποψία. Χαρακτηριστικά, ο Βασίλης Βασιλικός έλεγε το 1966 ότι «οι συγγραφείς της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς δεν έχουν αντιληφθεί πως ζούμε σε μια νέα κατοχή και χρειάζεται μια νέα αντίσταση [...] και όχι να μας πηζούν με αντιστασιακά χρονικά...»⁴.

Στον εκδοτικό τομέα, οι διαφοροποιημένες ανάγκες του κοινού, που είτε ανήκε στην κατεστημένη μεσοαστική ή τη μικροαστική τάξη είτε ενδιαφερόταν για αναζητήσεις πέρα από τις καθιερωμένες αισθητικές αρχές, οδήγησαν στην ίδρυση νέων εκδοτικών οίκων και

¹ Αρσενίου Ελισάβετ, *Νοσταλγοί και πλαστοουργοί*, Τυπωθήτω, Αθήνα, 2003, σελ. 21-24.

² Αρσενίου, *ό.π.*, σελ. 11-12.

³ Beaton R., *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, Νεφέλη, Αθήνα, 1994, σελ. 315-316.

⁴ Αργυρίου Α., «Εισαγωγή», στο : *Η μεταπολεμική μας πεζογραφία*, τόμος Α', εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 1988, σελ. 425-426.

λογοτεχνικών περιοδικών⁵. Στο λογοτεχνικό περιοδικό τύπο αναδείχθηκε η ρήξη κατεστημένου και ανανεωτικών τάσεων στη λογοτεχνία και τις τέχνες. Λαμβάνοντας υπόψη τη διαπλοκή της ελληνικής λογοτεχνικής ιστορίας με την πολιτική, τα ελληνικά λογοτεχνικά περιοδικά μπορούν να διακριθούν: στα έντυπα της Αριστεράς (όπως η *Επιθεώρηση Τέχνης*, η *Κριτική* και οι *Μαρτυρίες*), στα έντυπα του κεντρώου μοντερνισμού (όπως οι *Εποχές* και η *Διαγώνιος*) και τα εναλλακτικά έντυπα που πειραματίζονται με πιο ακραίες θέσεις (όπως *Τα Νέα Ελληνικά* και το *Πάλι*)⁶.

Η δεκαετία του '60 υπήρξε μια εποχή νεανικών οραμάτων και προσδοκίας για αλλαγές με κυρίαρχο σύνθημα «η φαντασία στην εξουσία». Για τις δυτικές κοινωνίες ήταν η δεκαετία του πολιτικού και πολιτιστικού ριζοσπαστισμού. Στην Ελλάδα, υπήρχε η ελπίδα για κοινωνικό μετασχηματισμό στον απόηχο του Εμφυλίου και του ψυχρού πολέμου. Σε πολιτιστικό επίπεδο, σημειώθηκε μια άνθιση που συνοδεύτηκε από ιδεολογική συζήτηση μέσα από τις εφημερίδες και τα περιοδικά⁷. Ωστόσο, ήταν και περίοδος διαμφύσεων διεθνώς: υψώνεται το τείχος του Βερολίνου, δολοφονούνται ηγέτες και αγωνιστές, όπως ο Κένεντι, ο Λούθερ Κινγκ, ο Τσε⁸. Οριακό σημείο της δεκαετίας για την Ελλάδα ήταν η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας το 1967, που επέβαλε το δικό της ρυθμό ή τη διακοπή στην εξέλιξη των ιδεολογικών, πνευματικών αναζητήσεων. Σε αυτήν την εργασία γίνεται μία προσπάθεια παρουσίασης του νέου πλαισίου και της απόπειρας αντίστασης σε αυτό. Είναι οι συνθήκες που οδήγησαν στην έκδοση του περιοδικού *Η Συνέχεια*, του οποίου τη συμβολή επιδιώκουμε να αναδείξουμε.

2. Το ευρύτερο πνευματικό/ ιδεολογικό πλαίσιο

2.1 Η αλαλία

Πριν το πραξικόπημα του 1967, η Ελλάδα ήταν μερικώς βιομηχανοποιημένη με κατάδηλες τις κοινωνικές ανισότητες, αν και όλοι – αγρότες, αστοί, μεσαία τάξη – εξαρτιόνταν άμεσα από το ξένο επενδυτικό κεφάλαιο. Παρέμενε μία πολωμένη κοινωνία μετά τον εμφύλιο πόλεμο. Η χούντα εμφανίστηκε για να διατηρήσει τους κοινωνικο-πολιτικούς διαχωρισμούς, να πολεμήσει τον κομμουνισμό και να προστατεύσει το κατεστημένο. Ως μέσα της χρησιμοποίησε τη βίαιη καταστολή, την προσκόλληση σε ελληνοχριστιανικές αξίες και τον υποκριτικό ισχυρισμό ότι αποτελεί τη σωτηρία του έθνους⁹.

Πολύ νωρίς εξέδωσε μία λίστα απαγορευμένων βιβλίων που περιλάμβανε, φυσικά, τα έργα αριστερών συγγραφέων, αλλά ακόμα και μεταφράσεις αρχαίων κλασικών από τον Κ. Βάρναλη, το Γ. Ρίτσο ή τον Φ. Γιοφύλλη¹⁰. Δεν απαγορεύθηκε απλώς μαρξιστικό υλικό, αλλά ο,τιδήποτε που είχε σχέση με επανάσταση¹¹. Εφημερίδες και περιοδικά όπως το *Πάλι*, η

⁵ Αρσενίου, *ό.π.*, σελ. 36.

⁶ Τα αριστερά περιοδικά συνέβαλαν στην εξοικείωση με τις ιδέες της Νέας Αριστεράς, που απομακρύνθηκε από το σοσιαλιστικό ρεαλισμό και την αποδοχή του μοντερνισμού ως έκφραση επαναστατικότητας. Τα έντυπα με φιλελεύθερο χαρακτήρα προέβαλαν τον ελληνικό μοντερνισμό της γενιάς του '30 αντιμετωπίζοντας με φόβο τη νεωτερικότητα. Τα εναλλακτικά περιοδικά προβάλλουν αιρετικές, περιθωριακές και ριζοσπαστικές απόψεις είτε μαχόμενα τα καθιερωμένα ρεύματα είτε εστιάζοντας σε διεθνιστικές θέσεις και προβάλλοντας την ελληνική πρωτοπορία (Αρσενίου, *ό.π.*, σελ. 57-114).

⁷ Ζουμπουλάκης Σ., «Ο πολιτικός ριζοσπαστισμός της δεκαετίας του '60», *Ο Πολίτης*, τχ. 99, Απρίλιος 2002, σελ. 12-15

⁸ Ζαφείρης Χ., *Εμείς του '60 οι εκδρομείς*, Εξάντας, Αθήνα, 2000, σελ. 24-25

⁹ Asimakoulas D., «Translating “Self” and “Others”: Waves of Protest Under the Greek Junta», *The Sixties: a journal of history, politics and culture*, 2 (1), 2009, σελ. 25 – 47.

¹⁰ Αντιδρώντας σε αυτόν τον αποκλεισμό κυκλοφόρησαν χέρι με χέρι δακτυλογραφημένα και πολυγραφημένα βιβλία. Όταν αυτή η συμβολική πράξη αντίστασης ήταν αδύνατη, ειδικά σε μικρές πόλεις, οργανώνονταν σε στενό κύκλο αναγνώσεις ποιημάτων και πεζών (Ζήρας Α., «Ελογοκρίθη και...», *Η Καθημερινή* (ένθετο *Επτά Ημέρες*), 12/12/1999, σελ. 30-32).

¹¹ Ο Ρόδης Ρούφος αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ταινίες για την Επανάσταση του 1821 στην αρχή αποθαρρύνθηκαν. Καθετί που προερχόταν ή σχετιζόταν με τη Σοβιετική Ένωση, την Κίνα ή τις Σλαβικές χώρες

Επιθεώρηση Τέχνης και οι *Εποχές* έκλεισαν είτε επειδή συνελήφθησαν οι εκδότες είτε επειδή απαγορεύθηκε η κυκλοφορία τους είτε επειδή τα ίδια το αποφάσισαν μπροστά στο καθεστώς λογοκρισίας που αντιμετώπιζαν. Το ίδιο συνέβη με βιβλιοπωλεία και με εκδοτικούς οίκους που θεωρούνταν προοδευτικοί, όπως ο Κέδρος ή το Θεμέλιο¹². Οι ολοκληρωτικές αντιλήψεις και το γλωσσικό ύφος του καθεστώτος προκάλεσαν την περιφρόνηση του πνευματικού κατεστημένου, γεγονός που ίσως δικαιολογεί την διακοπή έκδοσης κάποιων εφημερίδων όπως η *Καθημερινή*, η *Μεσημβρινή* και η *Ελευθερία*¹³. Από την άλλη, περιοδικά με μη αριστερή προέλευση και που δεν ενοχλούσαν το χουντικό καθεστώς συνέχισαν την εκδοτική τους δραστηριότητα.

Μία συνέπεια του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου στην ελληνική λογοτεχνία ήταν η επιβολή προληπτικής λογοκρισίας, που ίσχυσε τα πρώτα δύομισι χρόνια της Χούντας. Από τον ευρύτερο πνευματικό χώρο, υποστήριξη στους δικτάτορες προσέφεραν λίγοι, αντικομμουνιστικής νοοτροπίας, συγγραφείς. Ο Σπ. Πλασκοβίτης απεύθυνε σκληρή κριτική σε όσους συνεργάστηκαν αφελώς ή εξαγοράστηκαν με διορισμούς σε κρατικές θέσεις ή διακρίσεις και βραβεύσεις¹⁴. Οι συντηρητικοί (όπως ο Κων. Τσάτσος, ο Ευάγ. Αβέρωφ και ο Παν. Κανελλόπουλος) επέδειξαν μία συμπεριφορά ανοχής - ίσως από φόβο εμπλοκής σε περιπέτειες¹⁵. Κάποιοι άλλοι, όσοι είχαν ήδη επιλέξει να μείνουν μακριά από την πολιτική, δημοσίευαν έργα τους, όπως οι ποιητές Ν. Καρούζος (*Πενθήματα*, 1969) και Γ. Θέμελης (*Ποιήματα*, 1969). Κατά τον Σπ. Πλασκοβίτη, το δόγμα «η Τέχνη για την Τέχνη» αποτέλεσε σανίδα σωτηρίας για κάποιους καθιερωμένους δημιουργούς. Έστω και με λογοκρισία, ήθελαν να συνεχίσουν να γράφουν επικαλούμενοι τον διαχωρισμό Τέχνης και Πολιτικής, αλλά και την ανάγκη προσφοράς προς το κοινό τους κατά την δύσκολη περίοδο¹⁶. Ο Δημ. Μαρωνίτης θεωρούσε ότι υπάρχει «ευανάγνωστη υποκρισία» στον διαχωρισμό της πνευματικής παραγωγής από την πολιτική χυδαιότητα¹⁷. Μερικοί ακόμα, όπως ο Γ. Ρίτσος, δημοσίευαν το έργο τους στο εξωτερικό¹⁸. Η γενικευμένη κατάσταση ανελευθερίας του λόγου που επέφερε η λογοκρισία οδήγησε τους περισσότερους από τους καθιερωμένους συγγραφείς στην απόφαση να μη δημοσιεύσουν καθόλου κάτω από αυτές τις συνθήκες. Όπως αναφέρει ο Αλ. Ζήρας, η προϋπόθεση του «Ελογοκρίθη και ενεκρίθη» οδήγησε στην άτυπη συναίνεση πολλών συγγραφέων με διαφορετικές πολιτικές αντιλήψεις να τηρήσουν μια μορφή παθητικής αντίστασης μέσω της σιωπής¹⁹. Τη στάση αυτή κράτησαν σχεδόν αποκλειστικά μεταπολεμικοί συγγραφείς που, κατά την κατοχική αντίσταση, είχαν βρεθεί σε αντίθετους ιδεολογικούς χώρους (αντάρτικο Ζέρβα, ΕΑΜ/ΕΛΑΣ), επιδεικνύοντας μία σύμπνοια που ήταν πρωτόγνωρη για τα μετεμφυλιακά χρόνια στην Ελλάδα, αλλά δικαιολογημένη από την ταύτιση των συνταγματαρχών με το φασισμό ως κοινό εχθρό²⁰.

της Ανατολικής Ευρώπης θεωρείτο αυτόματα και ύποπτο (Ρούφος Ρ., «Η κουλτούρα και οι στρατιωτικοί», (επιμ. Γιαννόπουλος Γ. & Clogg R.) *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1976, σελ. 236-237).

¹² Παπανικολάου Δ., «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις: Ο πολιτισμός στα χρόνια της δικτατορίας», στο: (επιμ. Καραμανωλάκης Β.) *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, ειδική έκδοση για την εφημερίδα *Τα Νέα*, Δ.Ο.Λ., Αθήνα, 2010, σελ. 175-196.

¹³ Για την Ελένη Βλάχου, το γεγονός ότι αυτές οι εφημερίδες αρνήθηκαν να αποδεχθούν τη συμμόρφωση με τη λογοκρισία και να πάρουν μέρος στην άσκηση πλύσης εγκεφάλου από τους στρατιωτικούς ήταν από τις λίγες ταπεινώσεις που υπέστη το καθεστώς (Βλάχου Ελένη, «Οι συνταγματάρχες και ο τύπος», *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό*, ό.π., σελ. 117).

¹⁴ Πλασκοβίτης Σπ., «Χρόνια μνήμης και αμνημοσύνης», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης-Μάης 1987, σελ. 240-249.

¹⁵ Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 310-311.

¹⁶ Πλασκοβίτης, ό.π.

¹⁷ Μαρωνίτης Δ. Ν., επιφυλλίδα «Λόγος και πράξη» στο Βήμα στις 8/4/1972, *Ανεμόσκαλα και Σηματοδούρες*, Ολκός, Αθήνα, 1975, σελ. 31-35.

¹⁸ «Πολυκριτική για το Γ. Ρίτσο», *Συνέχεια*, τχ. 1, σελ. 25.

¹⁹ Ζήρας, «Ελογοκρίθη και...», ό.π.

²⁰ Αργυρίου Αλ., *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας και η πρόσληψή της*, τ. Ζ', εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2007, σελ. 83

Τα τρία πρώτα χρόνια της δικτατορίας χαρακτηρίζονται ως περίοδος της «σιωπής των διανοουμένων». Η Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ μαρτυρεί ότι μια εβδομάδα μετά το πραξικόπημα (στις 28 Απριλίου) ο Στρατής Τσίρκας πρότεινε την ιδέα μιας επίθεσης σιωπής από τους πνευματικούς ανθρώπους²¹. Ομοίως, και ο Σπύρος Πλασκοβίτης θεωρεί ότι και μόνο ως συμπαράσταση προς τους αριστερούς που διώχθηκαν και εξορίστηκαν έπρεπε όλοι «να καταθέσουν τις πένες τους, αν δε μπορούσαν να τις μετατρέψουν σε όπλο», καθώς η παθητική συνέχεια της συγγραφικής παρουσίας θα κατέληγε σε εξοικείωση και συμβιβασμό²². Αντίθετα, υπήρχε και η άποψη ότι η παρατεταμένη σιωπή εξυπηρετούσε τη δικτατορία, γιατί δεν θα ακουγόταν μια φωνή διαμαρτυρίας και αντιστάσεως²³. Αρκετοί διανοούμενοι θεωρούσαν ότι η κίνηση ιδεών απαιτούσε πιο αποφασιστικές συγκρούσεις με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς της δικτατορίας²⁴. Η σιωπή αυτή, σύμβολο αντίστασης, διακόπηκε εκκωφαντικά το Μάρτιο του 1969 με τη δήλωση του Γ. Σεφέρη, που μεταδόθηκε από τους ξένους σταθμούς που είχαν ελληνική εκπομπή. Ένα μήνυμα που μόνο η *Νέα Εστία* δημοσίευσε στην Ελλάδα²⁵. Ήταν η μοναδική-ίσως-πολιτική πράξη του Σεφέρη και η πρώτη διεθνής έκφραση αντίθεσης απέναντι στο καθεστώς. Στην ουσία της η δήλωση αναφέρεται στη στάση των διανοουμένων απέναντι στο αυταρχισμό του καθεστώτος²⁶.

Ως απάντηση και προσπάθεια επίδειξης ανεκτικότητας και φιλελευθερισμού, το χουντικό καθεστώς αποφάσισε την δημοσίευση διηγημάτων σε όλες τις εφημερίδες από την *Ανθολογία διηγήματος* Αποστολίδη, χωρίς, όμως, τη συγκατάθεση των δημιουργών. Δεκαοκτώ από αυτούς τους συγγραφείς, που τηρούσαν σιωπή, υπέγραψαν διαμαρτυρία εκφράζοντας αγανάκτηση για την αναγκαστική δημοσίευση κειμένων τους στον Τύπο και δηλώνοντας ότι η λογοκρισία «νεκρώνει τη γόνιμη ανταλλαγή ιδεών» και αναστέλλει την ελεύθερη πνευματική ζωή²⁷. Η «Δήλωση των Δεκαοκτώ», στις 23 Απριλίου 1969, ήταν η πρώτη δημόσια πράξη των διανοουμένων εναντίον της χούντας, το πρώτο επίσημο και συλλογικό σπάσιμο της σιωπής τους²⁸. Για τον Α. Ζήρα, αυτή η διαμαρτυρία των 18 αποτελεί και ένα είδος μανιφέστου που εκφράζει ιδεολογικά τη γενιά τους και δείχνει τη διάθεση

²¹ Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, «Ημερολόγιο οχτώ ημερών», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης-Μάης 1987, σελ.324-338.

²² Πλασκοβίτης, ό.π.

²³ Λεντάκης Α., «Οι διανοούμενοι και η δικτατορία», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης- Μάης 1987, σελ. 402-412. Ομοίως, και ο Κ. Κουλουφάκος θεωρεί ότι η σιωπή του λογοτεχνικού κόσμου ήταν μια έμπρακτη διαμαρτυρία κατά της τυραννίας, αλλά με μηδαμινή ανατρεπτική εμβέλεια (Κουλουφάκος Κ., «Λογοτέχνες και δικτατορία», *Η Λέξη*, ό.π., σελ. 413-414).

²⁴ Ζήρας Αλ., «Εποχές συνοχής: Οι συγγραφείς ως πολίτες στα χρόνια 1967-1974», *Για μια ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας του 20ού αιώνα, Πρακτικά Συνεδρίου 20-22 Μαΐου 2011*, (επιμ. Αγγ. Καστρινάκη, Αλ. Πολίτης, Δημ. Τζιόβας) Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2012, σελ. 364.

²⁵ Στο: *Νέα Εστία*, τχ. 1003, 15 Απρ. 1969, σελ. 615-616.

²⁶ Παπανικολάου, «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις...», ό.π.

²⁷ Οι συγγραφείς ήταν οι: Αβέρωφ Μιχαήλα, Αργυρίου Αλέξ., Βαλτινός Θ., Γεραλής Γ., Δεπούνη Ιάσων, Ιακωβίδη Λυλή, Καλιότσος Παντελής, Κάσδαγλη Λίνα, Κάσδαγλης Νίκος, Κονδύλης Φώντας, Κοτζιάς Αλέξ., Κουμανταρέας Μένης, Κουφόπουλος Τάκης, Μητροπούλου Κωστούλα, Ρούφος Ρόδης, Ταχτσής Κώστας, Τσιτσέλη Καίη, Φραγκόπουλος Θ. Δ. Μαζί και οι Μ. Αναγνωστάκης και Τ. Σινόπουλος, αλλά, καθώς ο ένας ήταν ο μόνος από τη Θεσσαλονίκη και ο άλλος δημόσιος υπάλληλος, οι Ρούφος και Κοτζιάς αποφάσισαν να μη δημοσιοποιηθεί (Αργυρίου, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας και η πρόσληψή της*, ό.π., σελ. 86).

²⁸ Σχολιάζοντας το μικρό αριθμό των συμμετεχόντων, θα πρέπει να αναφερθεί ότι από τις πρώτες μέρες επιβολής της δικτατορίας είχαν συλληφθεί και εξοριστεί πολλά πρόσωπα που θα μπορούσαν να παίξουν σημαντικό ρόλο, όπως οι: Γ. Ρίτσος, Κ. Κουλουφάκος, Α. Λεντάκης, Γ. Αγγέλου, Β. Ρώτας, Γ. Νεγρεπόντης, κ.α. Επίσης, έφυγαν στο εξωτερικό οι: Ν. Βρεττάκος, Μ. Πλωρίτης, Δημ. Ραυτόπουλος, Τ. Πατρίκιος, Α. Αλεξάνδρου, Τ. Μιλλιέξ, κ.α. Ο Β. Βασιλικός βρισκόταν ήδη στο εξωτερικό και δεν επέστρεψε (Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 314). Ο Ν. Κάσδαγλης αναφέρει πόσο δύσκολο ήταν να συλληφθούν ακόμα και αυτές οι 18 υπογραφές εξαιτίας του φόβου, της συναλλαγής με το καθεστώς ή τη διαφωνία τους σχετικά με τη σκοπιμότητα ή την τακτική μιας τέτοιας κίνησης (Παπανικολάου, «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις», ό.π.). Ο Κ. Ταχτσής είναι επικριτικός στη μαρτυρία του, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι αποδείχθηκαν «αλαοτραγικά αισιόδοξοι» που περίμεναν τουλάχιστον διακόσιες υπογραφές (Ταχτσής Κ., «Από τη χαμηλή προσωπική σκοπιά», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης-Μάης 1987, σελ. 250-266).

ορισμένων να προχωρήσουν σε μία πρώτη αναμέτρηση με το χουντικό καθεστώς²⁹. Ήταν ένα κείμενο διαμαρτυρίας που, εξαιτίας της λογοκρισίας, αποσιωπήθηκε από τις εφημερίδες και έγινε γνωστό από εφημερίδα και ραδιοφωνικούς σταθμούς του εξωτερικού.

Το ζήτημα της Ελλάδας απασχολούσε τον διεθνή πνευματικό κόσμο, όπως φαίνεται από την κυκλοφορία ενός έκτακτου τεύχους του περιοδικού *Les Temps Modernes* του Σαρτρ το 1969, με τίτλο «Aujourd' hui la Grèce». Το τεύχος αυτό περιείχε κείμενα – μεταξύ άλλων – των: Γ. Σεφέρη, Γ. Θεοτοκά, Κ. Πολίτη, Μ. Πλωρίτη, Ανδ. Παπανδρέου, Κ. Τσουκαλά, Δημ. Ραυτόπουλου και Ζακ Λακαριέρ, καθώς και ανθολόγηση προσανατολισμένη προς την Αριστερά (Γ. Ρίτσος, Μ. Αναγνωστάκης, Στρ. Τσίρκας, Τ. Πατρίκιος, Β. Βασιλικός, Δημ. Χατζής, Α. Φραγκιάς, κ.α.)³⁰. Από πολύ νωρίς ο Ρόδης Ρούφος, ενταγμένος στην αντιστασιακή οργάνωση της Δημοκρατικής Άμυνας, διατηρούσε επαφές με ξένους πνευματικούς κύκλους και αποτέλεσε έναν βασικό παράγοντα μεταφοράς πληροφοριών και κινητοποίησης για το ελληνικό ζήτημα³¹. Στις ευρωπαϊκές πόλεις με υπολογίσιμο ελληνικό στοιχείο κυκλοφόρησαν πολιτικές εφημερίδες και περιοδικά με δημοσιεύσεις εστιασμένες στην ελληνική υπόθεση³². Έντυπα που βοήθησαν αποφασιστικά στην ενημέρωση της διεθνούς κοινής γνώμης και αποκάλυπταν τα ψεύδη της χουντικής προπαγάνδας ήταν τα ξενόγλωσσα αντιδικτατορικά περιοδικά, όπως το *Athènes Presse Libre*, το *Greek Observer*, το *Greek Report* κ.α.³³. Η συμβολή τους ήταν σημαντική γιατί ενημέρωναν και ευαισθητοποιούσαν το διεθνές κοινό για τα ελληνικά πράγματα.

2.2 Η κληρονομιά της Συνέχειας

Το Νοέμβριο του 1969, σε μια προσπάθεια της δικτατορίας να εμφανισθεί φιλική προς δημοκρατικές μορφές διακυβέρνησης, η προληπτική λογοκρισία καταργήθηκε για να αντικατασταθεί από το «Νόμο περί Τύπου», ο οποίος υποχρέωνε τους εκδότες, τους συντάκτες και τους συγγραφείς να ασκούν οι ίδιοι λογοκρισία στο έργο τους, ώστε να είναι σύμφωνο με το πνεύμα της «Επανάστασης της 21ης Απριλίου». Μία από τις πιο γνωστές διατάξεις αυτού του νόμου ήταν ότι «Κάθε τίτλος ή επικεφαλίδα έπρεπε να ανταποκρίνεται επακριβώς στο περιεχόμενο του κειμένου που ακολουθούσε». Οι διανοούμενοι βρέθηκαν πάλι σε ένα δίλημμα, αν θα έπρεπε ή όχι να αρχίσουν να δημοσιεύουν ξανά. Η επιχειρηματολογία της μίας πλευράς ήταν ότι δεν υπήρχε κάποια ουσιαστική αλλαγή στην ελευθερία έκφρασης και ότι δεν θα ήταν τίμιο τη στιγμή που συνάδελφοί τους ήταν φυλακισμένοι ή απαγορευμένοι. Από την άλλη, διατυπώθηκαν τα επιχειρήματα ότι ο αγώνας, έστω και στο πλαίσιο «μισοελευθερίας», θα δινόταν και για λογαριασμό των φιμωμένων συναδέλφων και ότι η παρατεταμένη σιωπή επέτρεπε να ακούγεται μόνο η φωνή του καθεστώτος³⁴.

Τελικά, μετά από πολλές διαβουλεύσεις, τον Ιούλιο του 1970 μια ομάδα συγγραφέων και οι εκδόσεις Κέδρος κυκλοφόρησαν τα *Δεκαοχτώ κείμενα*. Ο τίτλος του συλλογικού αυτού τόμου από τη μία ήταν σύμφωνος με το γράμμα του νόμου, αλλά ταυτόχρονα υπονόμει το πνεύμα του, αφού δεν έδινε καμία πληροφορία για το περιεχόμενο των κειμένων. Ο Αλ. Αργυρίου αναφέρει ότι ενώ η «σιωπή» ήταν μια αυθόρμητη κίνηση, η απόφαση για τη

²⁹ Ζήρας, «Ελογοκρίθη και...», ό.π.

³⁰ Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 315.

³¹ Πλασκοβίτης, ό.π.

³² Στη Σουηδία ο Περικλής Κοροβέσης δημοσίευσε το χρονικό *Ανθρωποφύλακες* (1969) και ο Ανδρέας Νενεδάκης το κείμενο διαμαρτυρίας *Μαύρος Απρίλης* (1969) (Ζήρας, «Εποχές συνοχής...», ό.π.). Ο Ρ. Ρούφος κυκλοφόρησε στην Ελβετία το *Vérité sur la Grèce* (1970), για τις συνθήκες στην Ελλάδα της χούντας. Ο Β. Βασιλικός ανέπτυξε εκδοτική δραστηριότητα στο εξωτερικό με δικό του εκδοτικό οίκο (Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 350-351).

³³ Καραμανωλάκης Β., «Ιστορίες της νύχτας 1967-1974», *Η έντυπη αντίσταση, 1967-1974 – Η έκθεση ντοκουμέντων – Τα πρακτικά της ημερίδας*, Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΜ-Θ, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 95-97.

³⁴ Ρούφος, ό.π., σελ. 250.

διακοπή της ήταν αποτέλεσμα πολλών διαβουλευσεων της ανομοιογενούς ομάδας αλλά και της συναίσθησης του κινδύνου ότι η «τυχόν ανοχή της χειρονομίας τους από τη δικτατορία θα μπορούσε να εκληφθεί από τους απληροφόρητους ξένους ως ένδειξη “φιλελευθεροποίησης” της δικτατορίας»³⁵.

Οι συγγραφείς που συμμετείχαν είχαν ήδη δημοσιεύσει έργο τους πριν το 1960, με κορυφαίο σε ηλικία και καταξίωση τον Γιώργο Σεφέρη. Κάποια κείμενα ασχολούνται με το θέμα της λογοκρισίας και της καταστολής³⁶ (όπως τα διηγήματα της Καίης Τσιτσέλη και του Θανάση Βαλτινού). Υπάρχουν ακόμα ποιήματα των Μ. Αναγνωστάκη, Τάκη Σινόπουλου και Λίνας Κάσδαγλη, κείμενα των Νόρας Αναγνωστάκη και Νίκου Κάσδαγλη, διηγήματα των Τάκη Κουφόπουλου, Σπύρου Πλασκοβίτη (ήδη φυλακισμένος), Ρόδη Ρούφου, Θ. Δ. Φραγκόπουλου, Στρατή Τσίρκα, αποσπάσματα από έργα των Αλέξ. Κοτζιά, Γιώργου Χειμωνά, Μένη Κουμανταρέα και κριτικά δοκίμια των Αλέξ. Αργυρίου και Δημήτρη Μαρωνίτη³⁷. Με δεδομένο ότι δέκα από τους δεκαοκτώ συγγραφείς είχαν συνυπογράψει τη δήλωση του 1969, η νέα αυτή συμμετοχή τους δίνει την ευκαιρία να κάνουν ένα βήμα αποφασιστικότερο προς την αναμέτρηση με το καθεστώς³⁸.

Τα *Δεκαοχτώ κείμενα* αποτελούν μια επίμονη προσπάθεια να προταθεί η γραφή ως ένας τρόπος υπονόμευσης της καθεστωτικής σκέψης. Ο ίδιος ο Αργυρίου τη χαρακτηρίζει «πολιτική χειρονομία» κάποιων πνευματικών ανθρώπων, χωρίς να υπερεκτιμούν την έκταση της απήχησής της³⁹. Οι συγγραφείς που συμμετείχαν αντιπροσώπευαν διαφορετικές γενιές, ιδεολογίες, πολιτικές τοποθετήσεις και λογοτεχνικές απόψεις, αλλά συνενώθηκαν υπό τη θαρραλέα τους προθυμία να παρουσιάσουν την δική τους μαρτυρία για τα τεκταινόμενα. Αξιοσημείωτη είναι η δημοσίευση όλων των ονομάτων με τις διευθύνσεις των υπευθύνων, που καταδεικνύει την αίσθηση συλλογικής ευθύνης⁴⁰. Η άρση της προληπτικής λογοκρισίας σχολιάζεται στον πρόλογο του βιβλίου:

Η άρση της προληπτικής λογοκρισίας δεν αρκεί για τη χειραφέτηση της πνευματικής ζωής ενός τόπου, όταν μεγάλες ζωτικές περιοχές εξακολουθούν να περιβάλλονται από πλέγματα που καθιστούν ανέφικτη την εξαντλητική περιγραφή και αξιολόγησή τους.

Στα περισσότερα κείμενα είναι παρούσες οι αναφορές στην κατάσταση καταστολής της ελευθερίας. Τα δεκαοχτώ κείμενα διατρέχονται, σε μεγάλο μέρος, από έναν κοινό διπλό άξονα: τη θέση και ευθύνη του διανοούμενου σε ταραγμένους καιρούς και τους εκφραστικούς τρόπους που διαθέτει, καθώς ο γραπτός λόγος είναι αυτός που υποφέρει περισσότερο από τη λογοκριτική πίεση της δικτατορίας. Αποδεικνύεται ότι οι τρόποι αυτοί είναι πολλοί, άμεσοι και καταγγελτικοί ή κρυπτικοί, καθώς οι συμμετέχοντες εκφράζονται μέσα από τον κριτικό δοκιμακό λόγο, τη ρεαλιστική αφήγηση, την αλληγορία, τη γεωπολιτική αλληγορία, την ειρωνεία, το παράλογο. Σχεδόν όλα τα κείμενα έχουν πολιτικό περιεχόμενο χωρίς να κατονομάζουν την ελληνική δικτατορία. Όπως αναφέρει ο Ρόδης Ρούφος «είχαν γραφτεί με υπονοούμενα, με μεταθέσεις και αναφορές, τα οποία ο αναγνώστης μπορούσε εύκολα να καταλάβει αλλά για τα οποία οι αρχές θα δυσκολεύονταν να κινήσουν την ποινική δίωξη»⁴¹.

Στο «Μια μαρτυρία», η Νόρα Αναγνωστάκη μιλά για την απόγνωση του καλλιτέχνη να εκφράσει τις ιδέες του σε ένα περιβάλλον λογοκρισίας. Στο κείμενό της αποτυπώνεται η

³⁵ Αργυρίου Αλ., «Πρόλογος», *Αναμνηλαφήσεις σε δύσκολους καιρούς*, Κέδρος, Αθήνα, 1986, σελ. 11.

³⁶ Beaton, *ό.π.*, σελ. 330-333.

³⁷ Τα περιεχόμενα του τόμου παρατίθενται στο Παράρτημα, Πίνακας 1.

³⁸ Ζήρας, «Ελογοκρίθη και...», *ό.π.*

³⁹ Αργυρίου, «Εισαγωγή», *ό.π.*, σελ. 318.

⁴⁰ Παπανικολάου Δ., «Η τέχνη της χειρονομίας: ξαναδιαβάζοντας τα *Δεκαοχτώ Κείμενα*», *Νέα Εστία*, τχ. 1743, Μάρτιος 2002, σελ. 444-460.

⁴¹ Ρούφος, *ό.π.*, σελ. 251.

αίσθηση της γλωσσικής αναπηρίας που επέβαλε η λογοκρισία της δικτατορίας. Προδιαγράφει τα χαρακτηριστικά μιας καινούριας λογοτεχνικής γλώσσας, της Παντομίας, της γλώσσας των χειρονομιών ως απάντηση στην επιβεβλημένη σιωπή. Προβληματίζεται για την αποστολή του πνευματικού ανθρώπου καταλήγοντας ότι ο συγγραφέας δεν είναι παντοδύναμος μέσα από το λόγο του: «Εξακολουθώ ακόμα να πιστεύω πως η περιοριστική χρήση της γλώσσας δεν μπορεί να γεννήσει λόγο ζωντανό [...] Μόνο οι σπουδαίοι τεχνίτες μπορούν να κάνουν κάτι, αλλά κι αυτοί πόσες φορές και για πόσον καιρό; Αφού όμως δόθηκε αυτή η περιορισμένη έστω δυνατότητα, είχα χρέος να δοκιμάσω τις δυνάμεις και το θάρρος της γλώσσας μου. Χρησιμοποιεί κανένας ό,τι έχει. [...] Οι λέξεις κουβαλούν μεγάλο βάρος κι όταν δεν τις προσέξουμε πέφτουν και μας τσακίζουν» (σελ. 79-81)⁴².

Ο Δ. Ν. Μαρωνίτης, αναλύοντας τη σχέση του ποιητή με την ιστορία στο δοκίμιο για τον «Δαρείο» του Κ. Π. Καβάφη, αναφέρει πως: «Όταν λοιπόν μιλούμε για την ιστορική συνείδηση του ποιητή ή όποιου άλλου, εννοούμε την αντίδρασή του μπροστά στις βαθιές πληγές της ομαδικής μας ζωής, στα μεγάλα εκείνα κύματα που και να θέλεις δε μπορείς να τα ξεφύγεις, ακόμη κι αν είσαι δειλός ή προδότης» (σελ. 137). Μοιάζει ως μια έμμεση αναφορά (ή έκκληση;) στους σύγχρονους Έλληνες δημιουργούς να βγουν από τη σιωπή ή την αποστερωμένη αυταρέσκεια της ποιητικής δημιουργίας. Ο ποιητής, κάποιες φορές, είναι διχασμένος ανάμεσα στον ποιητικό οίστρο και το ένστικτο αυτοσυντήρησης του κοινού ανθρώπου, αλλά μόνο λέγοντας την αλήθεια μπορεί να δημιουργήσει. Στο συμπέρασμά του παραδέχεται ότι η συμμετοχή του ποιητή στα ιστορικά δρώμενα «αποδείχεται πολύ μειωμένη» προσθέτοντας με νόημα πως το πρώτο βήμα σε κάθε μας προσπάθεια είναι η αυτογνωσία (σελ. 154).

Τόσο στα κείμενα των Δ. Μαρωνίτη και Ν. Αναγνωστάκη όσο και στο κείμενο του Αλέξ. Αργυρίου, το ζητούμενο είναι η απελευθέρωση του λόγου στη σύγχρονη Ελλάδα. Στη φιλολογική μελέτη του ο Αλέξ. Αργυρίου επισημαίνει ότι η δημοτική, μετά τη λογοτεχνία, θα επικρατήσει και στις επιστήμες. Πέρα, όμως, από την κριτική της καθαρεύουσας αναφέρεται στη σχέση γλώσσας και πολιτικής εξουσίας: «Το γλωσσικό ζήτημα δεν αντιπροσωπεύει έναν τρόπο εκφράσεως, αλλά μία στάση, από την οποία εκπορεύεται η ορθή ή όχι αντιμετώπιση μιας σειρά προβλημάτων ουσίας. Δηλαδή η γλώσσα είναι παρασημαντική πραγμάτων» (σελ. 199). Αυτό είναι ένα έμμεσο σχόλιο στη ρητορεία που εκφέρει το χουντικό καθεστώς που επανέφερε την καθαρεύουσα ως το επίσημο όργανο της νέας τάξης, μία πράξη που ενέχει και ιδιαίτερα συμβολικό χαρακτήρα αν λάβουμε υπόψη τη μακρόχρονη ελληνική αντιπαράθεση στο γλωσσικό ζήτημα⁴³. Το ζήτημα της γλώσσας επανέρχεται σε αρκετά κείμενα των Αργυρίου και Μαρωνίτη και, όπως θα δούμε, θα απασχολήσει τις σελίδες της *Συνέχειας*.

Στις ρεαλιστικές ιστορίες του Σ. Πλασκοβίτη και Αλ. Κοτζιά συναντάμε ένα θέμα που επιμένει στην ελληνική μεταπολεμική λογοτεχνία, τη ματαίωση του οράματος της μεταπολεμικής Ελλάδας από τη νέα τάξη, η οποία στην πραγματικότητα παραμένει η παλαιά⁴⁴. Ο Κώστας Στεργιόπουλος επισημαίνει ότι στην πεζογραφία του Πλασκοβίτη, παράλληλα με τα πράγματα στη φυσική τους κατάσταση, έχουμε και τα πράγματα - σύμβολα, που τοποθετούνται στο κέντρο της διήγησης⁴⁵. Ο Πλασκοβίτης προσπαθεί να μολιάσει το παραδοσιακό στοιχείο του ρεαλισμού με το νεωτερικό του συμβολισμού. Στο ομότιτλο διήγημα το ραντάρ παίρνει τις συμβολικές του διαστάσεις στα μάτια των ανθρώπων του

⁴² Όλες οι παραπομπές αφορούν στην έκδοση: *Δεκαοχτώ κείμενα*, Κέδρος, Αθήνα, 1970.

⁴³ Spanos W., «Greek Writers and the Military Dictatorship», *Contemporary Literature*, Vol. 14, No. 3-Summer 1973, σελ. 363-377.

⁴⁴ Spanos, ό.π.

⁴⁵ Στεργιόπουλος Κ., «Σπύρος Πλασκοβίτης», στο: *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τ. Στ', εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1988, σελ. 263.

μοναστηριού, του ηγούμενου Γαβριήλ και του μοναχού Νίκανδρου και ανιχνεύει, όπως το μάτι του θεού, τα μη ορατά. Στο διήγημα αυτό βρισκόμαστε αντιμέτωποι με δύο κόσμους: τον επίγειο κόσμο του Θεού που αντιπροσωπεύει το μοναστήρι και το θαύμα της σύγχρονης τεχνολογίας που είναι το ραντάρ⁴⁶.

Ο νεαρός στρατιώτης του Κοτζιά (στο απόσπασμα από το ανέκδοτο τότε μυθιστόρημα *Ο γενναίος Τηλέμαχος*) επιστρέφει μετά τον εμφύλιο για να διαπιστώσει ότι η διεφθαρμένη παλαιά πολιτική τάξη είναι το νέο καθεστώς. Ο *γενναίος Τηλέμαχος* έχει ως πρωταγωνιστές τους δυο Παπαλουκάδες, γιο και πατέρα. Ο τελευταίος έφτιαχνε δρόμους στον Εμφύλιο για να περνάνε τα στρατεύματα και ύστερα από δημόσιος υπάλληλος κατέληξε πάμπλουτος επιχειρηματίας μετερχόμενος τις χειρότερες απατεωνιές. Ο γιος του, που τον σιχαίνεται, δεν θα καταφέρει να γλιτώσει από αυτό το σύστημα. Το μυθιστόρημα αυτό είναι μια μεγάλη σύνθεση, είναι το μυθιστόρημα της διαπλοκής⁴⁷, καθαρά πολιτικό. Αν και πολιτικός συγγραφέας, ο Κοτζιάς σε αυτό το μυθιστόρημα διευρύνει το οπτικό του πεδίο προσθέτοντας τις κοινωνικές διεργασίες, καθώς παρακολουθεί το φαινόμενο του εξαστισμού της κοινωνίας⁴⁸.

Στην ανθολόγηση της ποίησης, ο Μανώλης Αναγνωστάκης επιλέγει να χρησιμοποιήσει την ποίηση ως μέσο να πολεμήσει όσα βλέπει και ακούει. Γράφει στο «Στόχο»: «Σαν πρόκες πρέπει να καρφώνονται οι λέξεις. Να μην τις παίρνει ο άνεμος» (σελ. 121). Είναι, ακόμα, το μέσο για να επικοινωνήσει την αλήθεια: «στο παιδί μου δεν άρεσαν ποτέ τα παραμύθια» (σελ. 122). Οι λέξεις, ο λόγος μπορεί να γίνει καταγγελτικός, να δώσει στον ποιητή πολιτική δύναμη και να μετατραπεί σε έμπρακτη επαναστατική κίνηση⁴⁹. Το τέταρτο ποίημα που παρατίθεται, «Θεσσαλονίκη, Μέρη του 1969 μ. Χ.», τελειώνει με τη φράση *Η Ελλάς των Ελλήνων* παραπέμποντας με τη εύγλωττη αποσιώπηση στο σύνθημα της χουντικής προπαγάνδας. Το «Επιτύμβιον» αποτελεί αναφορά στους «λαμπρούς πατριώτες» που συνεργάζονται ή αδιαφορούν για τη σαθρή κατάσταση. Καντηριάζει τους σύγχρονους «Νέους της Σιδώνας», που προβληματίζονται για τα διεθνή προβλήματα του «πάσχοντος Ανθρώπου», αλλά δεν δίνουν ένα πιο αγωνιστικό παρών. Επανέρχεται στη δύναμη της ποίησης στο τελευταίο απόσπασμα παρακινώντας έστω και «ανάπηρος, δείξε τα χέρια σου» (σελ. 133).

Παράλληλα με την ειρωνική αντι-ποίηση του Μ. Αναγνωστάκη συνυπάρχει το υπερρεαλιστικό ποίημα «Νύχτες» του Τ. Σινόπουλου με τις αποσπασματικές βίαιες εικόνες «και το χέρι σπασμένο.. τα όπλα, η σκιά τους, ο φόβος.. ένα στόμα ραμένο στη σιωπή..», που αποτελούν άμεσες αναφορές στη δικτατορία (σελ. 70). Προβάλλει ένα τοπίο όπου δεν υπάρχει ελπίδα για το μέλλον: «Σε συλλαβαίνουν και σου χώνουν ένα καρφί στον ορίζοντα» (σελ. 71) γιατί «όπου κοιτάξεις είναι το κακό» (σελ. 73). Συνυπάρχει και ο συμβολιστικός λυρισμός της Λίνας Κάσδαγλη στα «Σήματα διαβάσεων» για τον εγκλωβισμένο πεζό μέσα σε ένα περιβάλλον αποξένωσης και απομόνωσης (σελ. 187-188).

Ένα ιδιαίτερο κείμενο είναι το «Άθως» του Ν. Κάσδαγλη, ένα οδοιπορικό Ευρωπαϊού τουρίστα στην Αθωνική πολιτεία, καθώς δεν περιέχει κάποιον υπαινιγμό διαμαρτυρίας κατά της χούντας ή υπέρ της ελευθερίας του λόγου⁵⁰.

⁴⁶ Καρβέλης, Τ., «Η λειτουργικότητα των συμβόλων στην πεζογραφία του Σ. Πλασκοβίτη», *Πόρφυρας*, τχ. 51, 1989, σελ. 32-38.

⁴⁷ Αποστολίδου Βενετία, αναφορά από το «Ο εκρηκτικά επίκαιρος Αλέξανδρος Κοτζιάς-Συμπόσιο προς τιμήν του προ 20ετίας αποθανόντα λογοτέχνη», διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=494975>.

⁴⁸ Τσακνιάς Σπ., «Η εξέλιξη της αφηγηματικής τεχνικής», *Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Κοτζιά*, Κέδρος, Αθήνα, 1994, σελ. 218.

⁴⁹ Dyck Karen, *Η Κασσάνδρα και οι λογοκρίτες στην ελληνική ποίηση 1967-1990*, Άγρα, Αθήνα, 1998, σελ. 82.

⁵⁰ Αυτή η συμμετοχή επικρίθηκε από τον Κ. Ταχτσή και τον οδήγησε στην άρνηση συμμετοχής του στο εγχείρημα των *Δεκαοχτώ Κειμένων*. Όπως μαρτυρεί ο ίδιος, όταν του μεταφέρθηκε από την Κ. Τσιτσέλη η παράκληση του Ρ.

Περνώντας σε τρόπους περισσότερο κρυπτικούς, το πρώτο, εμβληματικό, κείμενο της συλλογής, «Οι Γάτες τ' Άη Νικόλα» του Γ. Σεφέρη, χρησιμοποιώντας την αλληγορία της γάτας και του φιδιού καταλήγει στην πικρή διαπίστωση ότι η πάλη μεταξύ καλού και κακού θα τερματίσει με την εξόντωση της ζωής και της ανθρωπότητας⁵¹. Κατά τον Fletcher η αλληγορία αποτελεί ένα είδος κώδικα, ένα είδος συμβολισμού που επιτρέπει το καθρέφτισμα της ιδεολογίας μέσα από την κωδικοποίηση⁵². Το απόσπασμα από το διήγημα «Η Αγία Κυριακή στον βράχο» του Μ. Κουμανταρέα έχει χαρακτηριστεί ως ιστορική αλληγορία⁵³. Η αλληγορία είναι ένας εκφραστικός τρόπος επικοινωνίας του μη απεικονίσμου από το συγγραφέα. Σκοπός της είναι να κινητοποιήσει τον αναγνώστη να λειτουργεί εν εγρηγόρσει ως αναγνώστης. Στην αλληγορική αφήγηση λειτουργεί ένας κόσμος που διέπεται από δικούς του νόμους, εντελώς διαφορετικούς από την οικεία καθημερινότητα⁵⁴. Μιλώντας για τη συμμετοχή του ο ίδιος λέει πως αφηγείτο την επίθεση σε ένα νησί μιας ομάδας κουρσάρων, οι οποίοι έρχονται στο νησί ντυμένοι ως θεατρίνοι δήθεν να παίζουν μια παράσταση, αλλά αποκαλύπτεται ότι είναι πειρατές. Για το συγγραφέα η σφαγή που γίνεται είναι ένας παραλληλισμός με την Χούντα που είχε έρθει δήθεν για να σώσει την δημοκρατία, ενώ ήταν στην ουσία στυγνή δικτατορία⁵⁵.

Ένα κοινό σημείο σε κάποια κείμενα είναι η μεταφορά της Βολιγουάης⁵⁶. Στον «Υποψήφιο» του Ρόδη Ρούφου παρουσιάζεται μία κατάσταση ήδη γνωστή στους Έλληνες, η συνδιαλλαγή με το καθεστώς, όταν ο ήρωας-καθηγητής καλείται να υπερασπιστεί και να προωθήσει την ιδεολογία του καθεστώτος της Βολιγουάης (με έτοιμους, γραμμένους «εθνικούς» λόγους) για να εξασφαλίσει την κενή έδρα στο Πανεπιστήμιο⁵⁷. Και στο «Ελ Προκαραδός» του Δ. Θ. Φραγκόπουλου συνεχίζεται η γεωπολιτική αλληγορία της Βολιγουάης, όπου υπογράφεται μία «δήλωση των 37» διανοουμένων κατά του περιορισμού της ελευθερίας του λόγου από το καθεστώς⁵⁸. Επίσης, υπάρχουν σαφείς υπαινιγμοί στην αμερικανική κυριαρχία της Λατινικής Αμερικής και την ανάμειξη στα πολιτικά πράγματα, με αναφορές στην εταιρεία United Tomato Company.

Ρούφου για ένα κείμενο, ακούγοντας ως πρώτη συμμετοχή ένα «οδοιοδικό στο Άγιον Όρος» η απάντησή του ήταν: «Και το λένε αντίσταση αυτό; Δεν είμαστε με τα καλά μας». Συμπληρώνει, ακόμα, ότι υπήρχαν διενέξεις για να αποκλειστούν κάποιοι από τους 18 που υπέγραψαν τη Δήλωση του 1969 και να αντικατασταθούν από άλλους, αντικαθεστωτικούς συγγραφείς – όπως ο Σινόπουλος, ο Αναγνωστάκης και ο Χειμωνάς – διατηρώντας, όμως, το συμβολικό αριθμό 18 (Ταχτσής, ό.π.). Να συμπληρώσουμε ότι αρχικά ο Ν. Κάσδαγλης είχε δώσει το κείμενο «Ημερολόγιο της Δικτατορίας», αλλά θεωρήθηκε επικίνδυνο, καθώς υπερέβαινε τα όρια ανοχής της δικτατορίας και γι' αυτό αποκλείστηκε. Η αντίδραση του Κάσδαγλη ήταν να στείλει ένα εντελώς άσχετο κείμενο (Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 318)

⁵¹ Spanos, ό.π.

⁵² Fletcher A., *Allegory - The theory of a symbolic mode*, Cornell University Press, USA, 1964, σελ. 148-158.

⁵³ Spanos, ό.π.

⁵⁴ Quilligan M., *The language of Allegory: Defining the Genre*, Cornell University Press, USA, 1979, σελ. 24-28.

⁵⁵ Από την συνέντευξη που είχε παραχωρήσει στο *Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα*, αναρτήθηκε στις 7/12/2014, διαθέσιμο στο: <http://tvxs.gr/news/ellada/o-m-koymantareas-gia-ta-thrylika-18-keimena-kai-tin-logokrisia>.

⁵⁶ Όπως αναφέρει ο Βασίλης Βασιλικός σε σημείωση, η Βολιγουάη είναι χώρα της Λατινικής Αμερικής, όπου διαδραματίζονται ιστορίες του Ρόδη Ρούφου και του Θ. Δ. Φραγκόπουλου και η οποία παρουσιάζει πολλά κοινά στοιχεία με την Ελλάδα των συνταγματαρχών. Η πατρότητα της ονομασίας είχε γίνει αντικείμενο έντονης διαμάχης ανάμεσα στους προαναφερθέντες, με τον καθένα τους να αποδίδει την ευθύνη στον άλλον (Βασιλικός Β., *Μνήμη από μελάνι*, εκδ. Διόπτρα, Αθήνα, 2011, σελ. 11).

⁵⁷ Χαρακτηριστικά ο αξιωματικός αναφέρει: «Άλλοτε, όποιος δεν ήταν κομμουνιστής λογάριζε για νομιμόφρων, κατάλληλος για το Πανεπιστήμιο. Το αποτέλεσμα είναι ότι το Πανεπιστήμιο είναι γεμάτο ανθρώπους που ονομάζουν τους εαυτούς τους συντηρητικούς, ή φιλελεύθερους, ή πολιτικά ουδέτερους, και που έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό – ότι δε δίνουν δεκάρα για την επανάσταση». (*Δεκαοχτώ κείμενα*, ό.π., σελ. 92).

⁵⁸ Χαρακτηριστικά: «Η “δήλωση των 37”, ένα μανιφέστο για την επαναφορά της ελευθεροτυπίας στη χώρα, “είχε κάνει κάποια εντύπωση” και στο εξωτερικό. [...] Η απήχηση αυτή [...] είχε έναν απόηχο πολύ βαρύτερο και ογκωδέστερο απ' ό,τι πράγματι άξιζε τον κόπο...» (σελ. 105). Σε άλλο σημείο, ο Ραούλ, ένα από τα πρόσωπα του έργου αναφέρει: «σκοπός μου είναι να διδάξω το πόσο είναι χρέος των πνευματικών ανθρώπων να αναλάβουν την ηγεσία μιας σταυροφορίας» (*Δεκαοχτώ κείμενα*, ό.π., σελ. 108).

Και η ατμόσφαιρα στις πόλεις της «Αλαξοκαιριάς» του Τσίρκα και του «Μικρού διαλόγου» της Τσιτσέλη βαραίνει από το ανελεύθερο καθεστώς. Στην «Αλαξοκαιριά» ο Στρατής Τσίρκας γράφει: «Η πόλη δεν έδειχνε πως εδώ και μήνες, ξαφνικά μέσα στη νύχτα, της είχαν στερήσει τη λευτεριά.[...] Τραγούδια τέλος, η πόλη βουβάθηκε. Θανάσιμη σιωπή απλώθηκε παντού σα μαύρο χιόνι» (σελ. 115). Η σιωπή στην οποία αναφέρεται ο Τσίρκας δεν είναι μονοδιάστατη: για άλλους είναι σιωπή από φόβο, για κάποιους άλλους σιωπή από ανημποριά ή εξουδετέρωση, για λίγους άλλους είναι η θυμωμένη σιωπή της αντίστασης⁵⁹. Και εδώ επανέρχεται το θέμα του λόγου: «Σήμερα σου λέω, έχουμε την ίδια μοίρα, μας απειλεί ο ίδιος κίνδυνος [...] σήμερα, πρέπει να πιάσει πάλι ν' αντηχεί ο Λόγος για να στυλωθούν οι ψυχές» (σελ. 118-119).

Στο «Μικρό διάλογο» της Καίης Τσιτσέλη μεταφέρεται η απειλή και ο φόβος που νοιώθει ο απλός πολίτης σε καιρό πολιτικής αναταραχής. Τα δύο πρόσωπα, οδηγός και επιβάτης, καταφέρνουν στο τέλος μία προσέγγιση που βασίζεται στην άρρητη καταδίκη του καθεστώτος και την ελπίδα. Είναι χαρακτηριστική η τελευταία φράση του κειμένου, ότι «σαν κλέφτες, χωρίσανε και τραβήξανε το δρόμο τους» (σελ. 21). Σε κατοπινό κείμενό της για εκείνη την εποχή, η Κ. Τσιτσέλη χαρακτηρίζει και το χουντικό λόγο και τη σιωπή ως ασφυξία, που επέβαλε έναν κόσμο μονοδιάστατο και καθόρισε δύο γλώσσες: την επίσημη και την κρυφή. Για να επικοινωνήσει αποτελεσματικά ο αυτολογοκρινόμενος συγγραφέας, έπρεπε να μεταμφιέσει το λόγο του. Αυτό, ωστόσο, δεν έφτανε για να διώξει το αίσθημα «ανημπορίας και ταπείνωσης» που ένοιωθε «για λογαριασμό του λόγου»⁶⁰.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το διήγημα του Θανάση Βαλτινού «Ο γύψος». Χρησιμοποιώντας και υπονομεύοντας την περιφνημη μεταφορά του χουντικού καθεστώτος «Ασθενή έχομεν. Εις τον γύψον τον εβάλαμεν»⁶¹ περιγράφει την περιπέτειά του ως ασθενή που έσπασε τη λεκάνη του σε ένα ατύχημα. Οι παραλληλισμοί είναι κατάδηλοι: ο ένας γιατρός παρανοϊκός, ο δεύτερος «με το γυμνό κρανίο» αρχίζει να τον καλύπτει πλήρως με γύψο μέχρι να του γεμίσει και το στόμα ώστε να σωπάσει. Η χρήση της ίδιας μεταφοράς μέσα από το ρητορικό σχήμα της ειρωνείας (μία τεχνική που ακυρώνει μία έννοια και έχει έντονη πολιτική διάσταση)⁶², καθιστά το γύψο σύμβολο της καταπίεσης που φτάνει ως τη φίμωση και καταφέρνει να ακυρώσει τη χουντική προπαγάνδα περί προσπάθειας θεραπείας του «ασθενούς Ελλάδα».

Ο «Ηθοποιός» του Τάκη Κουφόπουλου και το απόσπασμα από το *Γιατρό Ινεότη* του Γιώργου Χειμωνά κινούνται σε κλίμα παραλόγου. Ο ηθοποιός εγκλωβίζεται σε πλήθος κουρτινών ανήμπορος να φτάσει το κοινό του⁶³. Ο γιατρός συμμετέχει σε μια γενοκτονία που θα επιτρέψει μια νέα γενιά πολιτών. Προφανώς και τα δύο κείμενα μπορούν να ερμηνευθούν και ενταγμένα στις συγκεκριμένες πολιτικές συνθήκες.

Η απήχηση των *Δεκαοχτώ κειμένων* ήταν τεράστια και αναπάντεχη. Προκάλεσε, ακόμη, τα επιδοκιμαστικά σχόλια του ξένου Τύπου. Τα κείμενα αυτά δεν διεκδικούν να χαρακτηρισθούν ως πράξη αντίστασης, αλλά αποτελούν αβέβαιες, δοκιμαστικές απόπειρες προσέγγισης (ή και επαναπροσέγγισης) του ρόλου του πνευματικού ανθρώπου όταν δε μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα και ξεκάθαρα⁶⁴. Ήταν εκδήλωση μιας προσπάθειας υπονόμησης του καθεστώτος μέσα από το λόγο, χρησιμοποιώντας την αλληγορία, τα

⁵⁹ Spanos, ό.π.

⁶⁰ Τσιτσέλη Καίη, «Η πένα και το ξίφος», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης-Μάης 1987, σελ. 384-385.

⁶¹ Φράση από ομιλία του Γ. Παπαδόπουλου πριν το «δημοψήφισμα» του 1968 (Dyck, ό.π., σελ. 46).

⁶² Κατερίνα Κωστήου, *Εισαγωγή στην ποιητική της ανατροπής*, Νεφέλη, Αθήνα, 2005, σελ. 125.

⁶³ Η πολιτική ερμηνεία που υιοθετεί ο Στρ. Χαβιαράς στην έκδοση Harvard των *Δεκαοχτώ Κειμένων* είναι ότι ο ηθοποιός είναι ο βασιλιάς Κωνσταντίνος που δε χάνει τον τίτλο του αλλά χάνει το κοινό του (Doulis T., *The Iron Storm: The Impact on Greek Culture of the Military Junta, 1967-1974*, Xlibris Corporation, USA, 2011, σελ. 131).

⁶⁴ Παπανικολάου, «Η τέχνη της χειρονομίας», ό.π.

σύμβολα, το φανταστικό ή την κριτική⁶⁵. Όλα μαζί συνθέτουν την εφιαλτική εικόνα μιας καταπιεσμένης αστυνομοκρατούμενης πολιτείας. Όλα μαζί παράγουν μία αίσθηση προειδοποίησης πριν το επικείμενο ξέσπασμα μιας πολιτείας που δεν ανέχεται τη βίαιη καταπίεση του πνεύματος⁶⁶.

Τα *Δεκαοχτώ κείμενα* ως συλλογική έκδοση αποτέλεσαν πρότυπο για εκδόσεις αντιχουντικού χαρακτήρα και στο εξωτερικό⁶⁷. Ο Ελληνο-αμερικανός κριτικός και ακαδημαϊκός William Spanos, που ίδρυσε το πρώτο περιοδικό μεταμοντέρνας λογοτεχνίας *Boundary 2* το 1972, αφιέρωσε το δεύτερο τεύχος του (χειμώνας 1973) στην Ελλάδα⁶⁸. Μάλιστα, ο ίδιος ο Spanos αντιμετώπισε τη βιαιότητα του καθεστώτος όταν, κατά την παραμονή του στην Ελλάδα, η γραμματέας του συνελήφθη από την Ασφάλεια. Σε αυτό το τεύχος παρουσιάζονται διαφορετικές γενιές δημιουργών, όπως Καβάφης, Σεφέρης, Αναγνωστάκης, Βαλτινός, Μαστοράκη, Πούλιος, Ταχτσής, κ.α. Κεντρική θέση έχει μία συζήτηση του έκτακτου συνεργάτη-εκδότη Ν. Γερμανάκου και τριών γνωστών Ελλήνων συγγραφέων (Θ. Βαλτινός, Στρ. Τσίρκας και Γ. Ιωάννου) σχετικά με το πώς αντιμετωπίζουν οι Έλληνες το παρελθόν τους, τη χρήση της συμβολικής γλώσσας, τη λογοκρισία και την απόφαση «σιωπής». Για τον Spanos, η δικτατορία προκάλεσε την αίσθηση του επείγοντος στην ανάγκη των δημιουργών να υιοθετήσουν νέους τρόπους έκφρασης για να αντιμετωπίσουν την κατάσταση⁶⁹. Το μόνο βιβλίο που παρουσιάστηκε στη Βιβλιοκριτική του *Boundary 2* (από τον Peter Bien) ήταν τα *Δεκαοχτώ Κείμενα*, που θεωρήθηκε ένα βιβλίο «ποίησης, πεζογραφίας και κριτικής, που συνολικά αποτελεί πολιτική πράξη»⁷⁰.

Υπήρξαν και αρνητικές αντιδράσεις στην έκδοση των *Δεκαοχτώ Κειμένων*, όπως αυτή του Α. Σαχίνη που θεώρησε την έκδοση του έργου ως αρχή συμβιβασμού των συγγραφέων ενώ θα έπρεπε να υιοθετήσουν πιο επαναστατική θέση στον αντιχουντικό αγώνα. Παρόμοια άποψη εξέφρασαν και οι Δημ. Ραυτόπουλος, Μιχ. Φακίνος και Ριχ. Σωμερίτης από το Παρίσι⁷¹. Ωστόσο, η επιτυχία και το τέχνασμα του «κατατοπιστικού τίτλου» καθιέρωσαν μία νέα στάση απέναντι στη λογοκρισία. Τον επόμενο χρόνο (1971) υπήρξε συνέχεια από την ίδια ομάδα: *Νέα κείμενα - Χειμώνας 1971*. Στο σημείωμα των Εκδοτών (σελ. 9)⁷² αναφέρεται ότι «το ελεύθερο πνεύμα δεν έχει νεκρωθεί στον τόπο μας, ούτε έχει συνθηκολογήσει με καμιά πρόσκαιρη σκοπιμότητα». Η ομάδα επισημαίνει ότι «το αναγνωστικό κοινό δεν έπαψε να διψάει για αλήθεια». Συνεχίζοντας την κίνηση των *Δεκαοχτώ κειμένων*, η νέα εκδοτική προσπάθεια έχει διευρύνει τον κύκλο ενδιαφερόντων, συμπεριλαμβάνοντας όχι μόνο λογοτεχνικές και φιλολογικές εργασίες αλλά και θεωρητικές μελέτες για οικονομικά ή πολιτικά θέματα. Στην καταχώρηση της 22^{ης} Φεβρουαρίου στο *Ημερολόγιο φυλακής* ο Παύλος Ζάννας γράφει: «Ήρθαν τα *Νέα Κείμενα*-μια επικοινωνία που απλώνεται-πόσοι θα πιάσουν το νήμα;». Και τρεις μέρες μετά, σχολιάζει: «Όλοι μας ακόμα λίγο πολύ βυθισμένοι

⁶⁵ Παπανικολάου, «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις», ό.π. Συμπληρώνοντας, ο Ν. Βαγενάς θεωρεί ότι η λογοκρισία αναγκάζει το λογοτέχνη να εφεύρει τρόπους υπαινικτικούς, να εκφρασθεί συμβολικά ή αλληγορικά. Μπορεί έτσι να λειτουργήσει ως φίλτρο στις ρεαλιστικές εξάρσεις που είναι διεγερμένες από την καταπίεση και να τις μετατρέψει σε δραστικότερες καλλιτεχνικές μορφές (Dyck, ό.π., σελ. 26).

⁶⁶ Spanos, ό.π.

⁶⁷ Παπανικολάου, «Η τέχνη της χειρονομίας», ό.π.

⁶⁸ Ίσως προκαλεί απορία πώς η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή της περιόδου μπορεί να ενταχθεί στο μεταμοντερνισμό, αλλά, για τους εκδότες, οι Έλληνες συγγραφείς του νεότερου ελληνικού κράτους ήταν διχασμένοι μεταξύ του νεοκλασικού ουμανισμού της Δύσης και τις ανατολίτικες ρίζες του Βυζαντίου και της Τουρκοκρατίας. Η αδυναμία να συμφιλιώσουν τις δύο τάσεις και να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητα της ελληνικής κουλτούρας την καθιστά μετα-μοντέρνα, καθώς ωθεί τους λογοτέχνες να βρίσκονται σε μία θέση μεταίχμια (Papanikolaou D., «Greece as a postmodern example: *Boundary 2* and its special issue on Greece», *Κάμπος: Cambridge Papers in Modern Greek*, No 13, 2005, σελ. 127-145).

⁶⁹ Papanikolaou, «Greece as a postmodern example», ό.π.

⁷⁰ Spanos, ό.π.

⁷¹ Doulis, ό.π., σελ. 136.

⁷² Η παραπομπή αφορά την έκδοση του 1971, Κέδρος. Τα περιεχόμενα παρατίθενται στο Παράρτημα, Πίνακας 2.

στα *Νέα Κείμενα*. Καλές εντυπώσεις και για την “Μποτίλια”. Δίνει νομίζω κάτι από τη σκέψη μας. Κι όπως μου είπε κάποιος, το υποκειμενικό στοιχείο καταλήγει κάπου, δεν μένει υποκειμενικό...»⁷³.

Η επικοινωνία συνέχισε να απλώνεται με νέα έκδοση, τα *Νέα κείμενα - Φθινόπωρο 1971* με περισσότερα κείμενα και άλλων λογοτεχνών⁷⁴, όπου δημοσιεύεται και η γνωστή κατά της χούντας δήλωση του Γιώργου Σεφέρη. Κι εδώ, οι εκδότες προτάσσουν ένα σημείωμα, όπου αποδίδεται τιμή στον πρόσφατα θανόντα Γ. Σεφέρη. Η ομάδα εκφράζει την ευγνωμοσύνη της για την υποστήριξή του από την πρώτη κιόλας προσπάθειά τους με τα *Δεκαοχτώ Κείμενα* (σελ. 13)⁷⁵. Στον τόμο αυτόν υπάρχει η ρουμπρίκα «Πρόσωπα και πράγματα» με επίκαιρα σχόλια. Στο σημείωμα με τίτλο «Δημήτρης Μαρωνίτης» δημοσιεύεται η επιστολή των Αναγνωστάκη, Αργυρίου, Φραγκόπουλου, Κοτζιά, Κουφόπουλου, Πεπονή, Ρούφου, Σινόπουλου και Τσίρκα σχετικά με τη φυλάκισή του. Σε αυτό το σημείωμα χαρακτηρίζουν τα *Δεκαοχτώ Κείμενα* και τα *Νέα Κείμενα* ως την «πρώτη απροκάλυπτη έκφραση φιλελευθέρων αντιλήψεων» μετά το 1967 (σελ. 362). Επίσης, στο σημείωμα «Οδηγός ευνομίας»⁷⁶ είναι διάχυτος ο ειρωνικός τόνος για τα χαρακτηριστικά μιας «υγιούς νέου τύπου δημοκρατίας» (σελ. 370). Αξίζει να αναφέρουμε και την επιστολή του αναγνώστη Αλκίμου Απαρεμφάτου για τον κίνδυνο επικράτησης της μητρικής γλώσσας (δημοτικής) εις βάρος της ελληνικής (σελ. 371-373). Το ζήτημα της γλώσσας είναι ένα θέμα που επανέρχεται και στα τρία έργα.

Παρόμοιες προσπάθειες, στη γραμμή της πνευματικής αντίστασης κατά της δικτατορίας, αποτέλεσαν οι τόμοι *Κατάθεση '73* και *Κατάθεση '74*, εκδόσεις των πρωτοεμφανιζόμενων νέων λογοτεχνών⁷⁷. Το 1971 κυκλοφόρησε ο τόμος *Έξι ποιητές* (Κατερίνα Αγγελάκη-Ρούκ, Δημήτρης Ποταμίτης, Λευτέρης Πούλιος, Νανά Ησαΐα, Τάσος Δενέγρης, Βασίλης Στεριάδης). Η ύπαρξη της «γενιάς του '70» είναι ήδη γεγονός, αν και οι ποιητές δεν ήταν ακόμη γνωστοί. Η έκδοση αυτή μπορεί να διαβαστεί ως διαμαρτυρία, που είναι, ωστόσο, λιγότερο πολιτική από αυτή των *Δεκαοχτώ κειμένων* και περισσότερο οικουμενική. Το ίδιο ισχύει και για αρκετές προσωπικές συλλογές που κυκλοφόρησαν την ίδια εποχή: *Τα Διόδια* της Τζένης Μαστοράκη, το *Πεδίον του Άρεως* του Νάσου Βαγενά, το *Πλην εύχαρις* της Ρέας Γαλανάκη κ.α.. Οι ποιητές των αρχών της δεκαετίας του '70 διερευνούν το ταίριασμα των πατροπαράδοτων πολιτιστικών στοιχείων με τον διεθνισμό της σύγχρονης ηλεκτρονικής εποχής και της ποπ κουλτούρας. Τα πρώτα ποιήματα του Γ. Κοντού και της Τζ. Μαστοράκη περιέχουν πολλές νύξεις στα τεχνολογικά δεδομένα της εποχής⁷⁸. Η γενιά του '70 κατάφερε να αφομοιώσει στην ποίησή της, εκτός από λογοτεχνικές επιδράσεις, το πολιτικό και κοινωνικό γίνεσθαι. Ο Β. Βαρίκας ήταν ο πρώτος που αναγνώρισε ως κοινά στοιχεία της νέας γενιάς ποιητών την απόρριψη του παρόντος και το μηδενισμό, δίνοντάς τους το χαρακτηρισμό «η γενιά της αμφισβήτησης»⁷⁹. Αυτό δε σημαίνει απαραίτητα την πολιτική στράτευση που ασπάστηκε η πρώτη μεταπολεμική γενιά, αλλά την άρνηση του κατεστημένου είτε πρόκειται για πολιτική ιδεολογία είτε για τους καθιερωμένους αισθητικούς κανόνες⁸⁰.

⁷³ Ο Π. Ζάννας συμμετείχε στα *Νέα Κείμενα - Χειμώνας 1971* με το διήγημα «Μποτίλια στο πέλαγος», που αναφέρεται στη λογοκρισία και τους τρόπους επικοινωνίας (Ζάννας Π., *Ημερολόγιο φυλακής*, Ερμής, Αθήνα, 2000, σελ. 221-223).

⁷⁴ Σε αυτόν τον τόμο υπάρχει και ποίημα του Λευτέρη Πούλιου, του μοναδικού εκπροσώπου της γενιάς του '70.

⁷⁵ Η παραπομπή αφορά την έκδοση του 1971, Κέδρος. Τα περιεχόμενα παρατίθενται στο Παράρτημα, Πίνακας 3.

⁷⁶ Γραμμένο από τον Τ. Κουφόπουλο (Παγανός Γ., «Τάκης Κουφόπουλος», στο: *Η μεταπολεμική μας πεζογραφία*, τ. Δ', ό.π., σελ. 345-346).

⁷⁷ Αργυρίου, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, ό.π., σελ. 89.

⁷⁸ Beaton, ό.π., σελ. 333-336.

⁷⁹ Dyck, ό.π., σελ. 115.

⁸⁰ Ζήρας Α., *Νεώτερη ελληνική ποίηση 1965-1980*, Γραφή, Αθήνα, 1979, σελ. 12.

Παρά το σημαντικό ρόλο της ποίησης στα χρόνια της χούντας, η νέα πεζογραφία απουσιάζει. Ούτε η άρση της προληπτικής λογοκρισίας το 1969 ούτε η άρνηση των καταξιωμένων συγγραφέων να δημοσιεύσουν κείμενά τους επέτρεψε να έρθουν στο προσκήνιο δημιουργοί μιας νέας «γενιάς». Τα τελευταία χρόνια της δικτατορίας κυκλοφόρησαν το μυθιστόρημα *Λοιμός* του Αντρέα Φραγκιά, το οποίο είχε ολοκληρωθεί πριν το 1967, και διάφορες συλλογές με διηγήματα γνωστών πεζογράφων της περασμένης δεκαετίας, όπως *Τα ρέστα* (1972) του Κώστα Ταχτσή, *Το διαβατήριο* (1973) του Αντώνη Σαμαράκη, ενώ στον τόμο *Το συρματοπλέγμα* (1975) του Σπύρου Πλασκοβίτη συγκεντρώθηκαν ιστορίες που είχε γράψει ο συγγραφέας, όταν ήταν στη φυλακή στη διάρκεια της δικτατορίας⁸¹.

Στα τελευταία χρόνια της δικτατορίας πραγματοποιήθηκαν αρκετές συζητήσεις που αφορούσαν στο παρόν και το μέλλον της ελληνικής πεζογραφίας, όπως αυτή που οργάνωσε το 1972 ο μεταφραστής Ν. Γερμανάκος και στην οποία συμμετείχαν οι Θ. Βαλτινός, Στρ. Τσίρκας και Γ. Ιωάννου⁸². Οι συζητήσεις αυτές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το ελληνικό μυθιστόρημα είχε φτάσει σε αδιέξοδο εξαιτίας της περιορισμένης αστικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας στις αρχές της δεκαετίας του '70. Άλλοι παράγοντες ήταν η απουσία μιας σταθερής γλώσσας, η ξένη επίδραση και η τάση προς το λυρισμό που καλλιεργήθηκε από την ποίηση⁸³. Ωστόσο, στην πεζογραφία της περιόδου παρατηρείται ποιοτική αλλαγή. Σε συζήτηση που οργάνωσε το περιοδικό *Διαβάζω* το 1977⁸⁴ για την μεταπολεμική πεζογραφία, ο Κ. Κουλουφάκος θεωρεί ότι στη μεταπολεμική πεζογραφία δεν έχουμε περιγραφή, αλλά εξωτερίκευση και απεικόνιση ψυχής, άποψη που συμπληρώνει ο Αλ. Αργυρίου με παραδείγματα τους Ρούφο, Κοτζιά, Φραγκόπουλο, Τσίρκα, Φραγκιά, Κάσδαγλη και Χατζή, οι οποίοι «εκφράζουν προσωπικά τους βιώματα, αυτοβιογραφούνται, κατά κάποιον τρόπο». Πεζογράφοι που εμφανίζονται μετά το 1960, όπως η Κ. Πλασσαρά, ο Μ. Κουμανταρέας, ο Π. Αμπατζόγλου και ο Π. Καλιότσος κινούνται στο χώρο του κοινωνικού ρεαλισμού με «υφέρπουσες τις πολιτικές διαστάσεις». Με την έλευση της δικτατορίας, αλλά και την επίδραση του γαλλικού Μάη, εξαλείφθηκε η άποψη ότι το λογοτέχνημα δεν πρέπει να έχει θέση. Η θεματική των συγγραφέων τροφοδοτείται από την αντίθεση προς τη δικτατορία και την αμφισβήτηση κάθε κατεστημένης αντίληψης και καταγγέλλει την καταναλωτική κοινωνία και το αδιέξοδο του μηχανοκρατικού κόσμου. Παράλληλα με τη διεύρυνση της θεματικής παρατηρείται και αναζήτηση στους εκφραστικούς τρόπους, με παράδειγμα την επίδραση του «αντιμυθιστορηματος» στη γραφή των Γ. Χειμωνά, Ρ. Αποστολίδη, Λ. Θεοδωρακόπουλου. Οι πεζογράφοι που εκδίδει ο Κάλβος στις αρχές του '70 (όπως ο Μ. Γρηγορίου και ο Γ. Γιατρομανωλάκης) στο έργο τους αγγίζουν την κοινωνική κατάσταση αντανακλώντας τις πολιτικές διαψεύσεις και το ατομικό αδιέξοδο. Στη συζήτηση αυτή ο Αλ. Ζήρας καταλήγει ότι αν και οι νεότεροι πεζογράφοι δεν έχουν τη μαστοριά που είχαν οι παλιότεροι, έχουν σαν αντίβαρο τη συνεπέστερη στράτευση τους απέναντι στην πολιτική σημασία που έχουν τα καθημερινά βιώματα τους. Τις τάσεις αυτές – πολιτικοποίηση, πειραματική γραφή, αυτοβιογραφία – θα τις συναντήσουμε στα τεύχη της *Συνέχειας*.

Η δράση αντίστασης κατά του χουντικού καθεστώτος αρχίζει να παγιώνεται και να διευρύνεται σε όλους τους τομείς της πνευματικής και πολιτιστικής ζωής. Πολιτιστικά

⁸¹ Γάκος Σ., «Η λογοτεχνία κάτω από τη στρατιωτική δικτατορία (1967 – 1974)», 17/11/ 2014, διαθέσιμο στο: www.literature.gr/mikro-afieroma-i-logotechnia-kato-apo-ti-stratitotiki-diktatoria-1967-1974-tou-sotiri-gakou/.

⁸² Είναι η συζήτηση που δημοσιεύθηκε στο *Boundary 2*. Από τη *Συνέχεια* οργανώθηκε το 1973 μια νέα συζήτηση με τη συμμετοχή των Στρ. Τσίρκα, Κ. Κουλουφάκο, Αλεξ. Κοτζιά, Σπ. Πλασκοβίτη και Αλέξ. Αργυρίου (τχ. 4, βλ. παρακάτω στο Περιεχόμενο).

⁸³ Beaton, *ό.π.*, σελ. 344-345.

⁸⁴ «Το οδυνηρό πέραςμα στην πολιτικοποίηση», συζήτηση των Αλ. Αργυρίου, Αλ. Ζήρα, Αλ. Κοτζιά και Κ. Κουλουφάκου, *Διαβάζω*, τχ. 5-6 (1977), σελ. 62-83.

σωματεία συνέχισαν τη δράση τους και ξένα μορφωτικά ινστιτούτα (που προστατεύονταν με διπλωματική ασυλία) οργάνωναν πολιτιστικές εκδηλώσεις. Το 1970 ιδρύθηκε η Ελληνο-ευρωπαϊκή Κίνηση Νέων. Στόχοι της οργάνωσης ήταν να προωθήσει τη σύγχρονη σκέψη, να αντιμετωπίσει φοιτητικά ζητήματα και να οργανώσει επιστημονικές και πολιτιστικές δράσεις⁸⁵. Προοδευτικοί διανοούμενοι ίδρυσαν την Εταιρεία Μελέτης Ελληνικών Προβλημάτων (με πρόεδρο τον Γιάγκο Πεσμαζόγλου), της οποίας τολμηρό εγχείρημα ήταν η εκδήλωση με προσκεκλημένο τον Γκύντερ Γκρας, που έδωσε αντιδικτατορική ομιλία το 1972⁸⁶. Και οι δύο οργανώσεις απαγορεύθηκαν από το καθεστώς στα μέσα του 1972.

Γύρω στο 1970 άρχισε να φαίνεται μια αλλαγή στη στάση των νέων ως προς την αντιμετώπιση της χούντας και στην ατμόσφαιρα του κοινωνικού περιγύρου. Άρχισαν να διαβάζουν τα νέα βιβλία, να συζητούν ελεύθερα για τις νέες ιδέες που πρότειναν, να συχνάζουν στα προοδευτικά βιβλιοπωλεία όπου κουβέντιαζαν χωρίς φόβο. Η «πολιτιστική αντίσταση» απλώνεται σε όλους τους πολιτιστικούς χώρους, στον κινηματογράφο, στο θέατρο, στις γκαλερί, στη μουσική. Οι νέοι συμμετέχουν σε πολιτιστικές εκδηλώσεις που προτείνουν κάτι καινούργιο χωρίς προκαταλήψεις, χωρίς πολιτικούς και ιδεολογικούς διαχωρισμούς⁸⁷. Κι αυτή είναι μια μεγάλη διαφορά που παρατηρείται στην πνευματική ζωή μετά το 1970. Διανοούμενοι με διαφορετικές πολιτικές απόψεις, πρώην συντηρητικοί και πρώην κομμουνιστές, τώρα δένονταν με την αίσθηση του κοινού χρέους απέναντι στον απολυταρχισμό της δικτατορίας⁸⁸.

Μετά το 1968-1969 άνοιξαν νέοι εκδοτικοί οίκοι, όπως οι: Κάλβος, Πλειάς, Κείμενα, Στοχαστής, κ.α. Η θέση τους ήταν ότι η σιωπή δεν είναι η σωστή αντίδραση, καθώς εξυπηρετούσε το καθεστώς αφήνοντας τους πολίτες απροστάτευτους απέναντι στην προπαγάνδα του⁸⁹. Κυριαρχεί η ιδέα ότι ο καλύτερος τρόπος να αντισταθούν στη χουντική προπαγάνδα ήταν να αντιπαραθέσουν πληροφόρηση και γνώση. Το εκδοτικό τους πρόγραμμα είναι προοδευτικό, με παραδείγματα την επανέκδοση έργων των Κ. Θεοτόκη ή του Ρήγα, τα αφιερώματα στο Γ. Σκληρό ή τον Δ. Γληνό. Απόδειξη αυτού του προσανατολισμού αποτελεί και η επανέκδοση της *Ελληνικής Νομαρχίας* από τον Κάλβο το 1968 και οι μεταφράσεις Μπρεχτ, Μαρκούζε, Σαρτρ ή Γκράμσι⁹⁰. Οι μεταφράσεις των Ευρωπαίων διανοουμένων έγιναν το μέσο της ιδεολογικής διαμαρτυρίας, κυρίως για τους νέους και τους φοιτητές που αναζητούσαν κείμενα με επαναστατικό ή ανατρεπτικό περιεχόμενο, βιβλία που θα τους βοηθούσαν να διαμορφώσουν μια πολιτική στάση και να καλλιεργήσουν την αντιδικτατορική συνείδηση. Στη Θεσσαλονίκη εκδίδεται από φοιτητές το

⁸⁵ Ο προσδιορισμός «Ελληνο-ευρωπαϊκή» έχει σημασία, καθώς η Ελλάδα είχε αποχωρήσει από το Συμβούλιο της Ευρώπης λίγο πριν την αποπομπή της λόγω παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επίσης, μέρος της ελληνικής κοινωνίας αντιμετώπιζε πια με δυσπιστία τις Η.Π.Α. εξαιτίας της στήριξης του χουντικού καθεστώτος και προσδοκούσε η Ευρώπη (και η ένταξη της χώρας στην Ε.Ο.Κ.) να λειτουργήσει ως μοχλός πίεσης για τη δημοκρατία (Asimakoulas, *ό.π.*).

⁸⁶ Ομιλία με τίτλο «Λόγος εναντίον της συνήθειας», που σχολίασε ο Δημ. Μαρωνίτης στην επιφυλλίδα «Λόγος και πράξη» στο *Βήμα* (8 Απριλίου 1972) για την υποδειγματικά εμπειρική γλώσσα και αποφυγή της «επιδημικής σε μας ρητορείας» (Μαρωνίτης, *Ανεμόσκαλα και Σημαδούρες, ό.π.*, σελ. 31-35). Σχολιάζοντας την ίδια ομιλία το 2014, ο Δ. Μαρωνίτης είπε ότι ο σημαντικός συγγραφέας επισκέφθηκε από προκλητική ευαισθησία την Ελλάδα και μίλησε σε μια κατάμεστη αίθουσα κατά τη διάρκεια της χειρότερης φάσης της στρατιωτικής δικτατορίας (Μαρωνίτης Δ., «Λόγος και πράξη (8 Απριλίου 1972) / Reden und Handeln», Ομιλία στο CeMoG, 20/6/2014, αναρτήθηκε στις 17/12/ 2014 στο: <https://www.youtube.com/watch?v=Mdrafj2tjek>).

⁸⁷ Ζαφειρίης Χ., «Η πολιτιστική αντίσταση», *Αντεθνικός δρώντας...1971-1974-Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια της χούντας και η εξέγερση του Πολυτεχνείου της*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2011, διαθέσιμο στο: <http://www.epikentro.gr/PDF/9789604583355-E02.pdf>

⁸⁸ Ρούφος, *ό.π.* σελ. 252-253.

⁸⁹ Dyck, *ό.π.*, σελ. 59.

⁹⁰ Κάποιες μεταφράσεις εκπονούνται μέσα στη φυλακή, όπως αυτή του Κ. Φιλίνη για τις *Σημειώσεις στο Μακιαβέλι* του Γκράμσι ή του Παύλου Ζάννα για το *Αναζητώντας το χαμένο χρόνο* του Μ. Προύστ (Παπανικολάου, «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις», *ό.π.*). Τη μετάφραση του Ζάννα σχολίασε και ο Γ. Σεφέρης στη «Κιβωτό του Νώε», που δημοσιεύθηκε στα *Νέα Κείμενα 2*.

περιοδικό *Τραμ* με μεγάλη επιτυχία (Οκτ. 1971-άνοιξη 1972)⁹¹. Σχόλιο του Αλ. Αργυρίου το 1971 μιλά για μια εκδοτική έκρηξη «που αντικαθρεφτίζει τη δίψα του ευρύτερου κοινού για επικοινωνία με τα σύγχρονα ρεύματα, όταν η δραστηριότητα των μέσων μαζικής ενημέρωσης τείνει να του αποσπάσει την προσοχή με προϊόντα κατώτερης στάθμης», ιδέα που συναντήσαμε και στο εκδοτικό σημείωμα των *Νέων Κειμένων Ι*. Αυτό που είναι σημαντικό είναι η ύπαρξη ενός ευαισθητοποιημένου κοινού που προσπαθεί να ικανοποιήσει τη δίψα του για αλήθεια με την υπεύθυνη πληροφόρηση, η οποία συντελεί στην ορθή αντίληψη και αντιμετώπιση των προβλημάτων. Γι' αυτό το λόγο, οι εκδόσεις που πραγματικά κινούνται στη σωστή κατεύθυνση και συμβάλλουν στη μορφωτική ανάπτυξη του κοινού είναι όσες εντάσσονται σε κύκλους θεμάτων και συνδυάζουν την ανάδειξη έργων της ελληνικής παράδοσης με το σύγχρονο προβληματισμό⁹².

Μετά το 1970 δημιουργούνται νέοι θεατρικοί θίασοι (όπως το Ελεύθερο Θέατρο, το Ανοιχτό Θέατρο ή η Νέα Πορεία) και εμφανίζονται νέοι θεατρικοί συγγραφείς που, με πρότυπα τον Μπρεχτ και τον Ιονέσκο και επιστρατεύοντας την επιθεωρησιακή σάτιρα, ανανεώνουν και το θεατρικό λόγο. Το ελληνικό θέατρο αλλάζει προσανατολισμό και καταφεύγει σε μια υπαινικτική γραφή που προβάλλει μια έντονη κριτική παραπέμποντας στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα⁹³. Και στον κινηματογράφο διαγράφεται παρόμοια εξέλιξη. Από τον θρίαμβο της ταινίας *Στα σύνορα της προδοσίας* του Τζέημς Πάρις με «πατριωτικό περιεχόμενο» στο φεστιβάλ Θεσσαλονίκης του 1968⁹⁴ φτάνουμε στην επικράτηση νέων σκηνοθετών με τα βραβεία του 1972 να μοιράζονται ο Θ. Αγγελόπουλος (*Μέρες του '36*) με τον Π. Βούλγαρη (*Το προξενίο της Άννας*). Ο αγώνας αντίστασης των νέων κινηματογραφιστών, που είναι ζυμωμένοι με τα ιδεολογικά ρεύματα της Ευρώπης και τους νεωτερισμούς της κινηματογραφικής τέχνης, βρίσκει βήμα στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης⁹⁵. Οι ταινίες κοινωνικής και πολιτικής κριτικής γίνονται κανόνας. Είναι ενδεικτική η εμπορική επιτυχία της σάτιρας «Τι έκανες στον πόλεμο Θανάση;» του Ντ. Κατσουρίδη. Το αίτημα για ανανέωση επεκτείνεται στις εικαστικές τέχνες με ομάδες καλλιτεχνών που προσπαθούν να εκπέμψουν αντιδικτατορικά μηνύματα⁹⁶.

Όλες αυτές οι εκδόσεις και οι υπόλοιπες πολιτιστικές διεργασίες επηρέασαν το πολιτικό γίγνεσθαι της εποχής, καθώς προέκυψαν ως επιχείρηση αυτομόρφωσης και αυτοσυνειδησίας. Τι προσπαθούσαν να καταπολεμήσουν όλες αυτές οι προσπάθειες; Δεν ήταν απλά η απόλυτη ή κεκαλυμμένη λογοκρισία, η απουσία ελευθερίας έκφρασης και λόγου. Το χουντικό καθεστώς επιχείρησε να αντικαταστήσει την κουλτούρα του ελεύθερου

⁹¹ Τον Ιούνιο του 1972, το *Τραμ* σύρθηκε σε δίκη μετά τη δημοσίευση δύο πεζογραφημάτων στο τεύχος 3-4 (Φλεβάρης 1972), «Το σώμα» του Ηλία Πετρόπουλου και το «Όνειρο» του Θέμη Λιβεριάδη, με την κατηγορία ότι τα δημοσιευμένα κείμενα «προσβάλλουν καταφόρων την δημοσίαν αιδώ». Άλλο ένα αξιόλογο περιοδικό της Θεσσαλονίκης, ο *Εξάντας* κυκλοφόρησε το Μάρτιο του 1972 και διέκοψε την κυκλοφορία του στο 2-3ο τεύχος του το Σεπτέμβριο της ίδιας χρονιάς. Το περιοδικό, σύμφωνα με το εκδοτικό σημείωμα, αποζητούσε «καινούργιες θύρες εξόδου, καινούργιες εκφραστικές, καινούργιους τρόπους αναπνοής». Στα δύο μόλις τεύχη του είχε καλές συνεργασίες, όπως του Σέζαρε Παβέζε, της Νόρας Αναγνωστάκη, του Στέφανου Ροζάνη, του Μάριο Βίτι, του Θανάση Παπαδόπουλου κ.ά. Το περιοδικό έκλεισε μετά από πιέσεις του καθεστώτος προς τους συντελεστές του (Ζαφείρης Χ., «Η πολιτιστική αντίσταση», *Αντεθνικός δρώντες...*, ό.π.).

⁹² Στην επιφυλλίδα του «Οι εκδόσεις και η απήχησή τους» στο *Βήμα* (6 Μαρτίου 1971), στο: Αργυρίου, *Αναμνηστικές*, ό.π., σελ. 32-37.

⁹³ Μαυρομούστακος Π., «Αλλαγή προσανατολισμού», *Η Καθημερινή* (ένθετο *Επτά Ημέρες*), 12/12/1999, σελ. 34-35.

⁹⁴ Η ταινία *Στα σύνορα της προδοσίας* εξελίσσεται στα χρόνια του εμφύλιου και ψυχρού πολέμου: ο Έλληνας ταγματάρχης καταφέρνει να συλλάβει το Σοβιετικό μυστικό πράκτορα. Η ταινία κέρδισε 4 βραβεία στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης και «έκοψε» περισσότερα από 700.000 εισιτήρια. (Δανάικας Δ., «Οι κομπάρσοι της Δέσποινας», δημοσιεύθηκε στις 20/4/1997 στο: www.tovima.gr/opinions/?aid=87522).

⁹⁵ Κατσουράκη Μαρία, «Το Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης και η άνθιση του Νέου Ελληνικού Κινηματογράφου», *Ο Πολίτης*, τχ. 99, Απρίλιος 2002, σελ. 34-36.

⁹⁶ Παπανικολάου, «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις», ό.π.

δημόσιου λόγου (είτε καλλιτεχνικής έκφρασης είτε πολιτικού/ κοινωνικού/ νεανικού κινήματος) και να εδραιώσει μία νέα μαζική κουλτούρα που θα δικαιολογούσε και θα απο-ενοχοποιούσε τη δράση του καθεστώτος. Κατά τον πραξικοπηματία Γ. Παπαδόπουλο, η Ελλάδα έπρεπε να απομακρυνθεί από τη διαβρωτική δυτική επιρροή που απειλούσε τα θεμέλια του «ελληνοχριστιανικού» της πολιτισμού⁹⁷.

Η κρατική τηλεόραση ήταν εύκολο να υπηρετήσει αυτό το σκοπό ως λαϊκό μέσο ψυχαγωγίας. Είναι πια παροιμιώδης η απήχηση της τηλεοπτικής σειράς *Άγνωστος πόλεμος* με τον ηρωικό συνταγματάρχη Βαρτάνη και τους υπόλοιπους εκπροσώπους των «ενδόξων» ενόπλων δυνάμεων να ξεπερνούν σε τηλεθέαση το 75% την περίοδο 1971-1974. Πώς να αμφιβάλει κανείς για τη χειραγώγηση και τη χρήση του μέσου για προπαγάνδα. Αξίζει να αναφερθούμε και στη φωτεινή εξαίρεση της τηλεόρασης, τη σειρά *Εκείνος κι εκείνος* του Κ. Μουρσελά, που προβλήθηκε την περίοδο Ιούνιος 1972 – Φεβρουάριος 1974. Με όπλο τη σάτιρα και μέσο την αλληγορία κατάφερε να περνά στους διαλόγους των δύο ρακένδυτων ηρώων αντικαθεστωτικά μηνύματα. Οι υπαινικτικοί συμβολισμοί προστάτευσαν τη σειρά από τη λογοκρισία⁹⁸.

Το 1969 κυκλοφόρησε η *Λαϊκή Μούσα*, μια ποιητική ανθολογία που εξυμνούσε το λαϊκό καθεστώς και αποδείκνυε τη λαϊκή αποδοχή και στήριξη⁹⁹. Η ρητορεία του Γ. Παπαδόπουλου επικεντρώθηκε και στην έννοια της «αναγέννησης», για να τονίσει την ανάγκη απαλλαγής από τα βαρίδια της προηγούμενης πολιτικής και κοινωνικής κατάστασης. Η πιο αποτελεσματική μεταφορά της χουντικής ρητορείας ήταν ο συνδυασμός της αναγέννησης του έθνους με τη χριστιανική παράδοση στο σύνθημα «Χριστός Ανέστη – Ελλάς Ανέστη» (σε ομιλία του 1968)¹⁰⁰. «Ενώνοντας» τους πολίτες υπό το σύνθημα *Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών* και με τη μεταφορά που περιέγραφε τη χώρα ως «ασθενή επί της χειρουργικής κλίνης», η αυταρχική ρητορική του χουντικού καθεστώτος προσπάθησε να πείσει για την αναγκαιότητα της παρουσίας του ώστε να θεραπεύσει τα προβλήματα προς όφελος του έθνους.

Εκτός από τη ρητορεία προσφιλές μέσο του καθεστώτος ήταν και η προσφορά «άρτου και θεάματος». Στο βιβλίο *Πολιτική Προπαγάνδα* (1968) του Κώστα Πλεύρη, που χρησίμευε τότε ως εγχειρίδιο στις Σχολές Χωροφυλακής και την Σχολή Γενικής Μορφώσεως του Γ.Ε.Σ., αναφέρεται ότι η οργανωμένη προπαγάνδα εντοπίζει τους άσημους καλλιτέχνες και τους διαφημίζει συστηματικά, ώστε να κερδίζει την ευγνωμοσύνη τους, την οποία μεταφράζει σε προβολή των ιδεών της. Επίσης, με τον προσεταιρισμό των καλλιτεχνών συγκροτεί ένα μέτωπο με φιλική της ποίηση, ζωγραφική, μουσική, λογοτεχνία, που συνιστά κατά κανόνα το «παραπλανητικό επισκεπτήριο» προς τον ξένο κόσμο¹⁰¹. Στην προσπάθεια της προπαγανδιστικής εξύψωσης της εθνικής υπερηφάνειας, την οποία εγγυάται η «Επανάσταση» της 21^{ης} Απριλίου, εντάσσονται η ανάδειξη του ποδοσφαίρου σε λαϊκό άθλημα¹⁰², η

⁹⁷ Βερέμης Θ. «Αυτοσχέδια ιδεολογήματα», *Η Καθημερινή* (ένηετο *Επτά Ημέρες*), 12/12/1999, σελ. 15-16.

⁹⁸ «Σαν σήμερα», δημοσιεύθηκε στις 19/6/2014, διαθέσιμο στο: <http://www.ertopen.com/news/ellada/item/22165-san-shmera-prwtoemfanisthke-%C2%ABekeinos-ki-ekeinous%C2%BB>

⁹⁹ Στο εισαγωγικό σημείωμα, μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι η «Επανάστασις» έγινε πηγή έμπνευσης σε πολλούς Έλληνες να εκφράσουν σε ποιητικό λόγο και αυθόρμητες επιστολές την ικανοποίηση και ελπίδα που ένοιωθαν. Ένα παράδειγμα: «Δυο τρανοί συνταγματάρχες/ κι ο γενναίος Παττακός/ όρμησαν σαν καταρράχτες/ όπως ένας κερωνός» (Χατζηκώστας Αλ., «Η λογοτεχνία στην περίοδο της επτάχρονης δικτατορίας», (χ.χ.), διαθέσιμο στο: www.elxis.org).

¹⁰⁰ Mikedakis Emmi, «Manipulating Language: Metaphors in the Political Discourse of Georgios Papadopoulos (1967-1973)», στο: E. Close, M. Tsianikas and G. Frazis (Eds.), *Greek Research in Australia: Proceedings of the [3rd] Annual Conference of Greek Studies, Flinders University, 23-24 June 2000*, Flinders University Department of Languages – Modern Greek: Adelaide, 2001, σελ. 76-86. Ανακτήθηκε από: dspace.flinders.edu.au.

¹⁰¹ πηγή: <http://www.iospress.gr/ios1997/ios19970420b.htm>.

¹⁰² Είναι χαρακτηριστική η θριαμβολογία του Γουέμπλεϊ, όταν στις 2 Ιουνίου 1971 ο Παναθηναϊκός προκρίθηκε στον τελικό του Κυπέλλου Πρωταθλητριών εναντίον της ομάδας Άγιαξ. Στον ημιτελικό αγώνα η ελληνική ομάδα

διοργάνωση γιορτών της «πολεμικής αρετής των Ελλήνων» στο Παναθηναϊκό Στάδιο, η προβολή της δημοτικής παράδοσης με τους συνταγματάρχες να «σέρνουν» τον καλαματιανό ή τσάμικο χορό σε κάθε ευκαιρία. Στις γιορτές «πολεμικής αρετής» της χούντας, που θύμιζαν τις αντίστοιχες που διοργάνωνε το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου του Μεταξά, είναι χαρακτηριστικές οι σκηνές με δεκάδες κομπάρσους-Μαραθωνομάχους και τον Κολοκοτρώνη έφιππο να μιλά για την Ελλάδα που αναγεννιέται από τις στάχτες της. Τα *Επίκαιρα* την ίδια εποχή μιλούν για «τρία χρόνια γαλήνης, ευημερίας και προόδου»¹⁰³.

Από την αντίπερα όχθη, μια προσπάθεια ακύρωσης της προπαγανδιστικής κατήλευσης του τι είναι εθνικό ή πατριωτικό έγινε με επανεκδόσεις σειρών Ιστορίας και συλλογών δημοτικών τραγουδιών από τους προοδευτικούς εκδοτικούς οίκους¹⁰⁴. Είναι χαρακτηριστική η «Προκήρυξη πνευματικών ανθρώπων: Το αληθινό περιεχόμενο της Επαναστάσεως του 1821», που απεστάλη στις εφημερίδες στις 23 Μαρτίου 1971 υπογεγραμμένη από 133 λογοτέχνες, κριτικούς, νομικούς, εκδότες, επιχειρηματίες, εικαστικούς, στρατιωτικούς, δημοσιογράφους, απλούς υπαλλήλους. Ένα κείμενο «σταράτο, γερό, σωστό»¹⁰⁵, που αναφέρει - μεταξύ άλλων - ότι ένα έθνος είναι ελεύθερο όταν είναι ελεύθεροι όλοι οι πολίτες του, ότι αποτελεί χρέος μιας δημοκρατικής πολιτείας να φροντίζει αδιάκοπα για τη μορφωτική ανάπτυξη όλων των Ελλήνων και ότι είναι εθνική επιταγή να τερματισθεί η αναστολή των δημοκρατικών θεσμών στον τόπο μας. Το 1972 ο Δ. Μαρωνίτης υποστηρίζει ότι πρώτο βήμα για την απελευθέρωσή μας είναι η αποδέσμευση από το παρελθόν, τα «απολιθώματα της γλώσσας και της ιστορίας που περιέχει». Οι κάθε λογής αφέντες τίθενται θεματοφύλακες αυτού του παρελθόντος με σκοπό την εκτροπή από το παρόν και τη συσκοτίση της σχέσης αφέντη - δούλου (στην ευρύτερη σημασία τους οι όροι), μέσα από μια πλασματική επικοινωνία, όπου ο αφέντης μιλά για τα περασμένα και ο δούλος ακούει¹⁰⁶. Μία προσπάθεια που ξεκίνησε με τα *Δεκαοχτώ Κείμενα* και συνεχίστηκε στα *Νέα Κείμενα* με τον ίδιο στόχο καταπολέμησης της ιδεοληπτικής εθνικοπατριωτικής σύγχυσης. Η διαπαιδαγώγηση με την ελεύθερη κριτική από την πνευματική και την επιστημονική ηγεσία μπορεί να οδηγήσει στην αποτελεσματική αντίσταση του πληθυσμού σε ενδεχόμενες τάσεις, προτάσεις ή ανεύθυνες ενέργειες, που οδηγούν στην υποδούλωση σε ολοκληρωτικές ιδεολογίες¹⁰⁷.

Αρκετά έντυπα που κυκλοφόρησαν μετά την άρση της προληπτικής λογοκρισίας του 1969, ιδιαίτερα κατά την περίοδο «φιλελευθεροποίησης» του καθεστώτος, άσκησαν σταθερή

κέρδισε τον Ερυθρό Αστέρα με 3-0, μια νίκη που περιβλήθηκε με φημολογία για ανάμειξη της χούντας. Στο «Μηνιαίο δελτίο Ψυχολογικών Επιχειρήσεων - Διαφωτισέως», που συντάχθηκε από το Αρχηγείο Στρατού τον Μάιο του 1971, υπό τον τίτλο «Ψίθυροι - Διαδόσεις - Φήμαι» αναφέρεται: «Διεδόθησαν τα κατωτέρω: β. Η νίκη του ΠΑΟ επί του Ερυθρού Αστέρος εξηγοράσθη αντί 3 εκατ. δραχμών (<http://www.gazzetta.gr/plus/article/671296/i-hoynta-gia-ton-panathinaiko-kai-3-0-epi-toy-erythro-astera>). Επίσης, στην τηλεοπτική εκπομπή *Φάκελοι*, η σύζυγος του τότε δικτάτορα, Δέσποινα Παπαδοπούλου, αποκάλυψε πως, ενώ παρακολουθούσαν τον αγώνα, ο κ. Πατακός για να την ηρεμήσει της είπε ορθά κοφτά: «Το πληρώσαμε και θα το πάρουμε!», για να συμπληρώσει ο Σέρβος πρέσβης: «Ηρεμήστε, το πληρώσατε και θα το πάρετε!» (<https://www.youtube.com/watch?v=DrpwuzOOVjug>).

¹⁰³ Από την εκπομπή *Το πολιτιστικό έγκλημα της χούντας* της σειράς *Ριμέικ* της Ρένας Θεολογίδου (1/1/1997), διαθέσιμο στο: <http://www.ert-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=6686&autostart=0>.

¹⁰⁴ Ο Ερμής εξέδωσε τις *Παραλογές* (επιμ. Γ. Ιωάννου) το 1970 και τα *Κλέφτικα* (επιμ. Αλ. Πολίτη) το 1973 (Παπακωλάου, «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις», ό.π.).

¹⁰⁵ Έτσι το χαρακτηρίζει ο Π. Ζάννας στο *Ημερολόγιο φυλακής*, όπου έχει καταχωρήσει και το κείμενο/ απόκομμα εφημερίδας στις 23/3/1971. Το κείμενο έχουν υπογράψει και οι: Ν. Αναγνωστάκη, Μ. Αναγνωστάκης, Αλ. Αργυρίου, Θ. Βαλτινός, Αθ. Καλλιανέση, Λ. Κάσδαγλη, Ν. Κάσδαγλης, Αλ. Κοτζιάς, Μ. Κουμανταρέας, Τ. Κουφόπουλος, Ηρώ Λάμπρου, Α. Γ. Ξύδης, Αν. Πεπονής, Ιω. Πεσμαζόγλου, Ρ. Ρούφος, Τ. Σινόπουλος, Κ. Σκαλιόρας, Στρ. Τσίρκας, Θ. Δ. Φραγκόπουλος. Τα ονόματα αυτά θα τα βρούμε στις σελίδες της *Συνέχειας*. (Ζάννας, *Ημερολόγιο...*, ό.π., σελ. 229-231).

¹⁰⁶ Επιφυλλίδα «Το αλφαβητάρι των δούλων» στο *Βήμα*. 26/2/1972 (Μαρωνίτης, *Ανεμόσκαλα...*, ό.π., σελ. 26-30).

¹⁰⁷ Πεσμαζόγλου Ι., «Ελευθερία και οικονομική ανάπτυξη», *Νέα Κείμενα 1*, ό.π., σελ. 61.

και έντονη κάποτε κριτική εναντίον της δικτατορίας (όπως το *Αντί*, το *Δελτίο της Ελληνοευρωπαϊκής Κίνησης Νέων*, οι *Νέοι Στόχοι*). Η εκδοτική κίνηση παρουσιάζει σημαντική αύξηση το 1968, γεγονός που συνδέεται και με τη διάσπαση του ΚΚΕ, αλλά και το 1970-1971, ίσως λόγω της δραστηριότητας του φοιτητικού κινήματος¹⁰⁸. Σε μια εποχή που το κομμουνιστικό κίνημα είχε παγκοσμίως τριχοτομηθεί (ΕΣΣΔ, Κίνα, ευρωκομμουνισμός) επήλθε κρίση και στο ελληνικό κομμουνιστικό κόμμα που οδήγησε σε ρήξη και τη δημιουργία του ΚΚΕ Εσωτερικού στην ολομέλεια του 1968¹⁰⁹. Η διάσπαση του ΚΚΕ, τον Φεβρουάριο του 1968, απασχόλησε έντονα και επηρέασε το σύνολο του αριστερού παράνομου Τύπου, με συνέπειες στην έκδοση νέων εντύπων και στον επαναπροσδιορισμό των παλαιότερων ως προς το σε ποιο στρατόπεδο ανήκαν. Γενικότερα, τα περιοδικά που εξέφραζαν αντιδικτατορικό λόγο (πολιτικά, λογοτεχνικά ή επιστημονικά) περιλαμβάνουν στη θεματολογία τους λογοτεχνία, κινηματογράφο, θέατρο, τέχνες και μεταφέρουν μία νέα κουλτούρα¹¹⁰. Ο αντιδικτατορικός Τύπος άσκησε ιδιαίτερη επιρροή στους νέους ανθρώπους και συνετέλεσε καθοριστικά στην αφύπνισή τους. Η πορεία αυτή, μια διαδρομή πολιτικής παιδείας θα εξακολουθήσει με το περιοδικό *Η Συνέχεια*.

3. Η Συνέχεια

3.1 Μια πρώτη ματιά

Μέσα σε αυτήν την πνευματική/ ιδεολογική ατμόσφαιρα θα κυκλοφορήσει η *Συνέχεια*. Σύμφωνα με τον Αλέξ. Αργυρίου, ο ίδιος κύκλος των *Δεκαοχτώ κειμένων* αποφάσισε την έκδοση ενός μηνιαίου περιοδικού, της *Συνέχειας*. Η χρηματοδότηση θα γινόταν με τα έσοδα των τριών προηγούμενων εκδόσεων (*Δεκαοχτώ* και *Νέα*), καθώς κανείς δεν ήθελε να εισπράξει αυτά τα χρήματα¹¹¹. Σε συνέντευξή του ο Μένης Κουμανταρέας ανέφερε ότι ο Στρατής Τσίρκας, η Αθηνά Καλιανέση (διευθύντρια και «ψυχή» του Κέδρου) και άλλοι του κύκλου του Κέδρου αποφάσισαν να βγει ένα περιοδικό, το οποίο «θα ήταν κατά κάποιο τρόπο μια διαμαρτυρία για την Χούντα, χωρίς να είναι κάτι φωναχτό»¹¹². Ο Σπ. Πλασκοβίτης μαρτυρεί ότι η απόφαση πάρθηκε στο σπίτι του Ρόδη Ρούφου και θεωρεί ότι το περιεχόμενο του αποτελούσε ανοιχτή πολεμική προς τη χούντα¹¹³. Ο Γ. Κοντός θυμάται ότι εκείνη την εποχή ο Κέδρος ήταν σημείο αναφοράς και πως ο Σάκης (Αναστάσιος) Πεπονής χρημάτισε και νομικός σύμβουλος του περιοδικού¹¹⁴. Όπως είχε πει στην εφημερίδα *Το Βήμα* (4/10/1992) ο Δημ. Μαρωνίτης: «Σίγουρα η *Συνέχεια* πήρε το όνομά της γιατί συνέχιζε τα *Δεκαοχτώ Κείμενα*. Για όσους όμως ξέρουν, το βαφτιστικό της ήθελε να είναι η λοξή παραπομπή και στον πιο τίμιο ποιητή της – τον Μανόλη Αναγνωστάκη (σ.σ. παραπομπή στις

¹⁰⁸ Καραμανωλάκης Β., «Ιστορίες της νύχτας 1967-1974», ό.π.

¹⁰⁹ Μαραντζίδης Ν., «Η Αριστερά τη στιγμή της Μεταπολίτευσης», *Η Καθημερινή* (ένητο 1974, 40 χρόνια από τη Μεταπολίτευση), 27/7/2014.

¹¹⁰ Διαδικτυακή έκδοση του ψηφιακού αρχείου: «Ο παράνομος τύπος στις συλλογές των ΑΣΚΙ (1936-1974). Από τη Δικτατορία του Μεταξά στη Μεταπολίτευση», Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, 2011, διαθέσιμο στο: http://62.103.28.111/paranomos/graphics/teliki_meleti_v1.pdf

¹¹¹ Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 324. Ο Α. Λεντάκης θεωρεί απαραίτητο συμπλήρωμα την προσπάθεια για έκδοση ενός περιοδικού με τον τίτλο *Ο πολίτης*, που θα υποδήλωνε την αντίθεση εκείνων που θεωρούσαν τον εαυτό τους υπεύθυνο και ενεργητικό άτομο. Το περιοδικό αυτό δεν κυκλοφόρησε, αλλά το μεγαλύτερο τμήμα της συντακτικής του ομάδας αποτέλεσε τη συντακτική ομάδα της *Συνέχειας* (Λεντάκης, ό.π.). Αναφορά στην προσπάθεια κάνει και η *Συνέχεια* στο τχ. 7 για την παραχώρηση της έρευνας για το Πανεπιστήμιο.

¹¹² «...Τέλος πάντων, τα συμβιβάσαμε βγήκαν τα *Δεκαοχτώ Κείμενα* και μετά βγήκε το περιοδικό *Η Συνέχεια*, που ήταν ακριβώς η συνέχεια των *Δεκαοχτώ Κειμένων*, πάλι με πολύ μεγάλη απήχηση [...] Εμείς δεν πάθαμε σπουδαία πράγματα, η εκδότριά μας όμως, η Νανά η Καλιανέση, όταν ετοιμαζόταν να βγει το τρίτο, αν θυμάμαι καλά, τεύχος της *Συνέχειας*, πήγαν ένα μεσημέρι στο γραφείο της και την συλλάβανε και μάλιστα την κρατήσανε αρκετό καιρό μέσα...» Από την συνέντευξη στο Ρ.Χ.Σ., βλ. παραπομπή 55.

¹¹³ Πλασκοβίτης, ό.π.

¹¹⁴ Κοντός Γ., «Ο φίλος μου ο Σάκης Πεπονής (1924-2011)», *Ελευθεροτυπία*, 26/11/2011, διαθέσιμο στο: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=328341>.

συλλογές *Η Συνέχεια*, *Η Συνέχεια 2* και *Η Συνέχεια 3*)»¹¹⁵. Αν στις προηγούμενες συλλογές του Αναγνωστάκη διακρινόταν ακόμα κάποια αισιόδοξη αυτοπεποίθηση, στη *Συνέχεια* αντικαθίσταται με τη διάψευση: «Γιατί η ποίηση δεν είναι ο τρόπος να μιλήσουμε, / αλλά ο καλύτερος τοίχος να κρύψουμε το πρόσωπό μας» από το «Εκεί»¹¹⁶.

Το πρώτο τεύχος κυκλοφόρησε την 1^η Μαρτίου 1973, αμέσως μετά τα γεγονότα της Νομικής Σχολής, την πρώτη φοιτητική εκδήλωση κατά της χούντας¹¹⁷. Η *Συνέχεια* ήταν μία «μηνιαία έκδοση λογοτεχνίας, κριτικής, πνευματικού-θεωρητικού προβληματισμού» και κυκλοφόρησε 8 τεύχη, μέχρι τον Οκτώβριο 1973, αφού το ένατο κατασχέθηκε από τη δικτατορία. Υπεύθυνοι εκδότες σύμφωνα με το νόμο, όπως αναγράφεται στο εσώφυλλο, εμφανίζονταν οι: Αλέξ. Αργυρίου, Αλέξ. Κοτζιάς και Δημ. Μαρωνίτης. Όπως μαρτυρεί ο ίδιος ο Αργυρίου, υπεύθυνοι για την ύλη ήταν οι Αλέξ. Κοτζιάς, Δημ. Μαρωνίτης και ο Παύλος Ζάννας, αλλά στερημένος των πολιτικών του δικαιωμάτων δε μπορούσε να αναγράφεται. Ο ρόλος του Αργυρίου ήταν συμβουλευτικός, καθώς είχε αναλάβει την κριτική της πεζογραφίας και ο Τάκης Σινόπουλος την κριτική της ποίησης¹¹⁸.

Το περιοδικό πραγματικά ανταποκρινόταν στον υπότιτλό του. Η θεματολογία του φαίνεται να συμφωνεί με τη θέση του Δημ. Μαρωνίτη που, όταν προβληματιζόταν το 1971 για τη θεματογραφία της επιφυλλίδας του, επέκρινε την εμμονή σε θέματα εσωτερικού χώρου, τις γενικότητες για τα προβλήματα που απορρέουν από την τεχνολογία, την αναδρομή σε γεγονότα της εθνικής ζωής και ψευδοδιλήμματα τύπου «στρατευμένη και αστράτευτη τέχνη». Αντίθετα, θεωρούσε ότι είναι χρήσιμο να καυτηριάσουμε τα επίκαιρα δυσάρεστα και επικίνδυνα πράγματα, καθώς χρειάζεται στόχευση και ρεαλιστική αντιμετώπιση των προβλημάτων. Είναι χαρακτηριστική η φράση του: «Τα λόγια μας – και οι πράξεις μας – πρέπει σήμερα κάπου να καρφώνονται, κι όχι απλώς να εκτονώνουν την απαραίτητη εξάλλου οργή μας για ό,τι συμβαίνει μέσα μας και γύρω μας»¹¹⁹. Ο ίδιος στόχος με τον Μ. Αναγνωστάκη: «Σαν πρόκες πρέπει να καρφώνονται οι λέξεις. Να μην τις παίρνει ο άνεμος».

Στο περιοδικό υπάρχουν σταθερές ρουμπρίκες, όπως το «Πέτρες και Στίγματα», όπου η εκδοτική ομάδα κοινοποιεί τις απόψεις της και σχολιάζει τα τρέχοντα γεγονότα. Σταθερό και το «Βιβλιογραφικό δελτίο» με τις νέες κυκλοφορίες ταξινομημένες θεματικά¹²⁰. Ενδιαφέρον και «το Ζώδιο», στο οπισθόφυλλο κάθε τεύχους με προτάσεις για βιβλία, θέατρο, κινηματογράφο και εικαστικές εκθέσεις¹²¹. Σε κάθε τεύχος δημοσιεύεται ποίηση και πεζογραφία, δοκίμια και μελέτες σε θέματα που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόντων, όπως λογοτεχνία, ιστορία, θέματα γλώσσας, εικαστικά, κινηματογράφο, θέατρο, ψυχολογία,

¹¹⁵ Τρούσας Φ., «15 διαφορετικά περιοδικά που κυκλοφόρησαν επί δικτατορίας», 21/4/2015, διαθέσιμο στο: <http://www.lifo.gr/team/book/56964>.

¹¹⁶ Σύμφωνα με τον Δ. Ν. Μαρωνίτη: «οι *Εποχές*, σχεδόν στο σύνολό τους, συνιστούν τον ποιητικά πραγματοποιημένο αντίλογο του Αναγνωστάκη προς αντίπαλες πολιτικές συνθήκες, που τείνουν συστηματικά να ακυρώσουν τις βαριές εμπειρίες της δεκαετίας 1940-1950. Οι *Συνέχειες*, σχεδόν στο σύνολό τους, αντιστέκονται στην εξαγορά αυτών των εμπειριών από τα εναλλασσόμενα επιτελεία της αριστεράς κατά τη δεκαετία 1950-1960. Στον κύκλο των *Εποχών* η σύγκρουση του ποιητή είναι κυρίως σύγκρουση με τον αντίπαλο πολιτικό περίγυρο. Στις *Συνέχειες* η σύγκρουση αυτή μεταφέρεται στο εσωτερικό της καταρχήν σύμμαχης μεταπολεμικής αριστεράς» (Μαρωνίτης Δ., *Ποιητική και Πολιτική Ηθική: πρώτη μεταπολεμική γενιά, Αλεξάνδρου-Αναγνωστάκης-Πατρίκιος, Κέδρος, Αθήνα, 1976, σελ. 43*).

¹¹⁷ Στις 21-22 Φεβρουαρίου οι φοιτητές κατέλαβαν τη Νομική Σχολή διαμαρτυρόμενοι για το νομοθετικό διάταγμα που επέτρεπε διακοπή της αναβολής στράτευσης λόγω σπουδών. Το διάταγμα είχε σκοπό να περιορίσει τη δυναμική του κινήματος αντιδράσεων μετά τις νόθες φοιτητικές εκλογές στην Πάτρα και την δημοσίευση του προσχεδίου ενός Καταστατικού Χάρτη για την Ανώτατη Παιδεία. Στις 20 Μαρτίου προέβησαν σε νέα κατάληψη, αλλά μετά την επέμβαση της αστυνομίας η κατάληψη τερματίστηκε με δεκάδες τραυματίες και συλλήψεις (Δελαστίκ Γ., «Η εξέγερση του Πολυτεχνείου», *Η Καθημερινή* (ένθετο *Επτά Ημέρες*), 19/12/1999, σελ. 8-11).

¹¹⁸ Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 325.

¹¹⁹ Επιφυλλίδα «Σημείο αναφοράς» στο *Βήμα* στις 27/2/1971 (Μαρωνίτης, *Ανεμόσκαλα...*, ό.π., σελ. 15-19).

¹²⁰ Οι πληροφορίες που δίνονται: συγγραφέας, τίτλος, (μεταφραστής / πρόλογος / εισαγωγή), εκδότης, χρονολογία, αριθμός σελίδων, τιμή, (θέματα), αν είναι ανατύπωση/ επανέκδοση.

¹²¹ Παρουσιάζεται στο Παράρτημα, Πίνακας 10.

θέματα παιδείας¹²². Το περιοδικό προσπαθεί να ανταποκριθεί στην ανάγκη του διψασμένου κοινού, με την οποία δικαιολογούσε την εκδοτική έκρηξη ο Αλ. Αργυρίου. Όπως είδαμε, ο προηγούμενος αγώνας των προσώπων που βρίσκονταν στον πυρήνα αυτής της εκδοτικής προσπάθειας μετά τη διακοπή της «σιωπής» είχε εστιάσει σε αυτό, την ενημέρωση, «διαπαιδαγώγηση» ενός κοινού ως εναλλακτική πρόταση και διέξοδο στα προσφερόμενα φτωχά προϊόντα της μαζικής κουλτούρας.

Στο περιοδικό δεν υπάρχει καμία διαφήμιση. Αν και στα στοιχεία επικοινωνίας του περιοδικού αναγράφεται η διεύθυνση του Κέδρου και ως υπεύθυνη των εμβασμάτων εμφανίζεται η Αθηνά Καλλιανέση, στις σελίδες του περιοδικού δεν προωθείται ούτε έμμεση διαφήμιση, καθώς τα βιβλία που κρίνονται ή τα κείμενα που προδημοσιεύονται προέρχονται από ποικίλους εκδοτικούς οίκους.

Οι συνεργάτες προέρχονται από διαφορετικούς επιστημονικούς και πολιτικούς χώρους¹²³. Κάποιοι από τις ομάδες των *Δεκαοχτώ* και των *Νέων Κειμένων* συνεχίζουν, αλλά προστίθενται και νεότεροι, λιγότερο ή καθόλου γνωστοί. Κάτι που, κατά τον Α. Ζήρα, διαφοροποιεί την εκδοτική προσπάθεια της *Συνέχειας* από τα *Δεκαοχτώ Κείμενα* είναι η σύμπραξη γηραιότερων και νεότερων συγγραφέων, ένα πνεύμα συνύπαρξης που υπερβαίνει την δυσκαμψία της πρώτης απόπειρας¹²⁴. Από την άλλη, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι ως πρώτη κίνηση της ομάδας των διανοουμένων η έκδοση των *Δεκαοχτώ* θα έπρεπε να φέρει την υπογραφή καταξιωμένων συγγραφέων, ώστε να προκαλέσει την ανάλογη δημοσιότητα και τον ανάλογο αντίκτυπο. Όταν ο Τάκης Σινόπουλος έστειλε το πρώτο τεύχος στην Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, έλαβε την εξής απάντηση: «Το περιοδικό είναι άθλος. Χρόνια και χρόνια χρειάστηκαν για να βγει κάτι τέτοιο. Για πρώτη φορά η γενιά μας, πέρα από πολιτικές αποχρώσεις, με μια κοινή πίστη κι ελπίδα, ξεκίνησε κάτι τόσο ακμαία πνευματικό, πολυσήμαντο, κάτι που τινάζεται μεμιάς προς τ' απάνω»¹²⁵.

Εκτός από τις ελληνικές συνεργασίες, δημοσιεύονται και κείμενα ξένων λογοτεχνών ή επιστημόνων, κάποια με άδειά τους και κάποια ως προδημοσίευση, γεγονός που δείχνει την επιδίωξη των υπευθύνων για επαφή με την ευρωπαϊκή και διεθνή πνευματική σκηνή και προώθηση απόψεων χωρίς τον περιορισμό της στενής εντοπιότητας. Σταθερές παρουσίες (σε όλα ή τα περισσότερα τεύχη) ήταν οι: Αλ. Αργυρίου, Π. Ζάννας, Αλ. Κοτζιάς, Κ. Σοφούλης, Στρ. Τσίρκας, Εμμ. Μοσχονάς. Συχνά (σε τρία τουλάχιστον) συμμετείχαν οι: Α. Ζενάκος, Κ. Σκαλιόρας, Σπ. Πλασκοβίτης, Γ. Π. Σαββίδης, Τ. Σινόπουλος, Θαν. Παπαδόπουλος, Φ. Ραλός. Στην επίσημη ιστοσελίδα του Τάκη Κουφόπουλου υπάρχει η πληροφορία ότι έγραψε πολλά αντι-χουντικά σημειώματα στα τεύχη του Περιοδικού *Η Συνέχεια*¹²⁶. Καθώς δε συναντάμε την υπογραφή του – εκτός από τη συμμετοχή του με το «Επεισόδιο» - πρόκειται για σημειώματα της ρουμπρίκας «Πέτρες και στίγματα».

Αρκετοί από τους συνεργάτες αντιμετώπισαν διώξεις από το καθεστώς. Στο δεύτερο τεύχος η εκδοτική ομάδα «απολογείται» για την απουσία ύλης του Δημ. Μαρωνίτη, που συνελήφθη στις 10 Απριλίου 1973. Γίνεται, επίσης, αναφορά στη σύλληψη των Δημ. Τσάτσου και Αναστ. Πεπονή. Στο τρίτο τεύχος ανακοινώνεται η σύλληψη του Ιω. Πεσμαζόγλου. Στο τέταρτο τεύχος υπάρχει σημείωμα για την επιστολή έντεκα ξένων Πανεπιστημιακών για τη σύλληψη του Δ. Μαρωνίτη και στο τχ. 5 υπάρχει ένα σχόλιο για τη δημοσίευση άρθρου στο *The Times Literary Supplement*, σχετικά με τη *Συνέχεια* και τις

¹²² Αναλυτικά στο Παράρτημα, Πίνακες 6-9 και 13.

¹²³ Τα ονόματα όλων στο Παράρτημα, Πίνακας 5.

¹²⁴ Ζήρας, «Ελογοκρίθη και...», ό.π.

¹²⁵ Σινόπουλος Τ., «Εγκώμιο για την Τατιάνα και τα *Σπαράγματα*», *Τομές*, τχ. 12-12, Μάης-Ιούνης 1977, σελ. 18-22.

¹²⁶ <http://www.takiskoufopoulos.net/Bio3.html>. Κατά τον Αργυρίου, δύο σημειώματα του «Πέτρες και στίγματα» στο τχ. 4 είναι του Τ. Κουφόπουλου.

συλλήψεις των συνεργατών της¹²⁷, ενδεικτικό ότι οι πνευματικοί κύκλοι του εξωτερικού παρακολουθούσαν την κατάσταση στην Ελλάδα. Είχαν ήδη εκτίσει ποινή φυλάκισης ή εξορία για την αντιδικτατορική τους δράση οι: Π. Ζάννας, Λ. Κανέλλης, Θαν. Παπαδόπουλος, Κ. Κουλουφάκος, Σπ. Πλασκοβίτης, Κ. Σοφούλης, Σ. Καράγιωργας.

3.2 Σκοπός – Θέσεις

Στα περισσότερα περιοδικά βρίσκουμε ένα προγραμματικό σημείωμα ή άρθρο, στο οποίο εξηγούνται οι λόγοι που οδήγησαν στην έκδοση και προεξαγγέλλονται οι σκοποί¹²⁸. Η *Συνέχεια* δεν ακολούθησε αυτήν την τακτική. Όπως πληροφορεί τους αναγνώστες η εκδοτική ομάδα, δεν προβάλλουν το σκοπό του περιοδικού, αλλά θα τον ανιχνεύσουν από κοινού μαζί τους¹²⁹. Η δέσμευση που αναλαμβάνουν προς το αναγνωστικό κοινό είναι ότι θα σεβαστούν και θα περιφρουρήσουν τη νοημοσύνη και την πνευματική εγρήγορση του ελληνικού λαού, παραπέμποντας στα πολιτικά δρώμενα και το φτωχό πολιτιστικό προϊόν που προωθεί το χουντικό καθεστώς. Συμπληρώνουν ότι το περιοδικό θα δώσει έμφαση στην πολύμορφη κριτική επιδιώκοντας την πολυφωνία και τον άμεσο διάλογο για θέματα όπως η ελληνική και μεταφρασμένη λογοτεχνία, οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, οι εικαστικές τέχνες, το θέατρο και ο κινηματογράφος, η παιδεία και οι επιστήμες του ανθρώπου. Στον επίλογο του σημειώματος τονίζεται το ενδιαφέρον για την υπεράσπιση της έναρθρης γλώσσας «σε μια εποχή που οι απειλές της εξάρθρωσης της καθημερινά πολλαπλασιάζονται» (σελ. 2-3).

Οι θέσεις του περιοδικού προβάλλονται, εκτός από την επιλογή της θεματολογίας, στα σημειώματα (ενυπόγραφα ή μη) της ρουμπρίκας «Πέτρες και στίγματα». Στο σημείωμα «Σιωπή και ομιλία»¹³⁰ (τχ. 3) χαράσσεται η γραμμή του εντύπου: αφού ο έλεγχος της πνευματικής ζωής από την εξουσία εκδηλώνεται με την επιβολή της σιωπής (όταν εξαφανίζεται η δυνατότητα κριτικής με λογοκρισία ή έλεγχο μέσω μαζικής επικοινωνίας) και την επιβολή της ομιλίας (όταν καλλιεργείται με σκοπό την εξύμνηση των κρατούντων και της ιδεολογίας τους), τότε οι πνευματικές δυνάμεις εναντιώνονται με τη σιωπή (που επιβεβαιώνει την άρνησή τους να υποταχθούν) και την ομιλία (όταν επιλέγουν τι θα πουν, πότε και πώς). Στο κείμενο γίνεται αναφορά στην προσφορά της πνευματικής αγοράς που ανταποκρίνεται στη ζήτηση από τους διψασμένους καταναλωτές, που με προσεχτική αξιολόγηση μπορούν να διακρίνουν τα «γνήσια» προϊόντα από τα «κάλπικα».

Το ζήτημα της «σιωπής» επανέρχεται στις σελίδες του περιοδικού. Στο σημείωμα «Άγραφη ιστορία» (τχ. 2) ο Μανώλης Αναγνωστάκης κάνει έναν «απολογισμό» της πνευματικής ζωής στα έξι χρόνια της χούντας. Τον θεωρεί δύσκολο έργο, καθώς απαιτεί κατάθεση προσωπικών βιωμάτων, αλλά και επικίνδυνο για όσα είναι νωρίς ακόμα να ειπωθούν. Η λογοκρισία των πρώτων ετών της δικτατορίας επέφερε την τρίχρονη «ανένδοτη σιωπή», που διέκοψε την άνθιση του πνευματικού ορίζοντα που προηγήθηκε. Στον πνευματικό κόσμο η στάση εκτείνεται από ενεργητική αντίθεση ως την ουδέτερη ανοχή, με τις προσχωρήσεις στην τρέχουσα τάξη πραγμάτων να είναι σκιώδους σημασίας, γεγονός που τεκμηριώνεται στην αδυναμία αυτής της ομάδας του πνευματικού κόσμου να δημιουργήσει ένα αξιόλογο περιοδικό που να εκφράζει το πνεύμα της «μεταβολής». Επικρίνει το φαινόμενο ότι ένα πνευματικό προϊόν πρέπει να συνοδεύεται από διαπιστευτήρια ιδεολογικής

¹²⁷ Και τα δύο σημειώματα είναι του Αλ. Κοτζιά (Δασκαλόπουλος Δ. & Ρώτα Μαρία, Βιβλιογραφία Αλ. Κοτζιά, Κέδρος, Αθήνα, 1998, σελ. 117).

¹²⁸ Καράογλου Χ. Λ., «Προγραμματικές δηλώσεις περιοδικών», *Το δέντρο*, τχ. 30, Μάρτιος-Απρίλιος 1987, σελ. 23-34.

¹²⁹ Στο ανώνυμο προγραμματικό άρθρο, που άνοιγε το πρώτο τεύχος. Σύμφωνα με τον Αργυρίου πρόκειται για «γραφή Μαρωνίτη» (Αργυρίου, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, ό.π., σελ. 90).

¹³⁰ Το σημείωμα «Σιωπή και ομιλία» είναι μάλλον γραμμένο από τον Π. Ζάννα (Αργυρίου, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, ό.π., σελ. 90).

ταυτότητας, αλλά υπογραμμίζει την προσπάθεια του πνευματικού κόσμου να συνεχίζει τον αγώνα για ελευθερία και αξιοπρέπεια. Στο ίδιο τεύχος, το σημείωμα «Κύριε Μπίντερμαν»¹³¹ του Αλέξ. Κοτζιά αναφέρεται και αυτό στη «σιωπή του ποιητή», συμπληρώνοντας ότι αυτή η σιωπή γίνεται πιο εύλωτη από το λόγο πολλών. Συγκρίνοντας το ρόλο του ποιητή στον παρόντα χρόνο με την περίοδο του Χίτλερ το 1936, επισημαίνει ως διαφορά ότι ο ποιητής έχει τώρα να αντιμετωπίσει έναν κόσμο με περισσότερη γνώση, ωμότερο κυνισμό και λιγότερη ελπίδα.

Στην κυκλοφορία του πέμπτου τεύχους το περιοδικό, ήδη από το εξώφυλλο, παίρνει θέση υπέρ του «ΟΧΙ» στο ψευτο-δημοψήφισμα της 29/7/1973, δηλαδή εναντίον της πολιτικής αλλαγής και εκλογής του Παπαδόπουλου και του Αγγελή στις θέσεις Προέδρου και Αντιπροέδρου της «Δημοκρατίας» αντίστοιχα. Με τον τίτλο «Επιτέλους ψηφίζουμε»¹³² το σημείωμα καυτηριάζει το θέμα του δημοψηφίσματος 1973. Με αρκετή δόση χιούμορ και σαρκασμού παραθέτει «πίνακες σημείων» που συνηγορούν για το «ναι» και για το «όχι». Για παράδειγμα: «Πρέπει να ψηφίσεις ΝΑΙ διότι η πνευματική ηγεσία του τόπου (καθηγητές ανωτάτων ιδρυμάτων, ακαδημαϊκοί, κ.τ.λ. δεν σου ζητούν να πεις ΟΧΙ» ή «διότι αν δεν πεις ΝΑΙ αλίμονό σου θα ακολουθήσει καθεστώς ολοκληρωτικό – όχι δυτικού τύπου» Φυσικά, ακολούθησαν οι συνέπειες. Όπως μαρτυρεί ο Σπ. Πλασκοβίτης «Άρχισε το κυνήγι του περιοδικού στα περίπτερα, απαγορεύθηκε η ατέλεια χαρτιού, οι συνεργάτες παρακολουθούνταν και, στο τέλος, άρχισαν και οι συλλήψεις»¹³³.

Από το τέταρτο τεύχος το περιοδικό αποφάσισε την καθιέρωση της στήλης «Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος» με δημοσίευση κλασικών κειμένων που σχετίζονται με τα δικαιώματα του Ανθρώπου¹³⁴. Η σειρά εγκαινιάζεται με αποσπάσματα από το *Ναπολέον ο Μικρός* του Βίκτωρα Ουγκώ. Το περιεχόμενό τους; Η εγκυρότητα μιας πολιτικής ψηφοφορίας, ενός δημοψηφίσματος όπου το «ναι» σήμαινε άφεση αμαρτιών και το «όχι» φυλακή και εξορία. Ο Ουγκώ αναπτύσσει τις τρεις προϋποθέσεις εγκυρότητας – ελεύθερη ψήφος, φωτισμένη ψήφος, τίμια καταμέτρηση – και, στη συνέχεια, αποδεικνύει την καταστρατήγησή τους στην ψηφοφορία της 20^{ης} Δεκεμβρίου 1851. Τα συμπεράσματα, ωστόσο, δεν αφορούν μόνο στη συγκεκριμένη περίπτωση. Όταν οι ψηφοφόροι τελούν υπό την απειλή εκβιασμών, εξορίας και φυλάκισης, όταν δεν υπάρχει ελευθερία τύπου, άρα και μετάδοσης ειδήσεων, όταν η ίδια φαυλότητα και διαφθορά καταμετρά και ανακηρύσσει, τότε η κάλλη μετατρέπεται σε «ένα ταχυδακτυλουργικό σύνεργο».

Η στήλη συνεχίστηκε με παρόμοιες επιλογές, κείμενα που μιλούν για την ελευθερία και τη δημοκρατία. Στο τχ. 5 με κείμενα του Αδ. Κοραή και του Ηλία Ζερβού-Ιακωβάτου¹³⁵.

¹³¹ Ίσως ο τίτλος αναφέρεται στον ήρωα της αλληγορικής ιστορίας «Ο κύριος Μπίντερμαν και οι εμπρηστές» του Ελβετού Μαξ Φρις, που γράφτηκε λίγα χρόνια μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1953). Ο Θεόφιλος Μπίντερμαν είναι ένας καλοβολεμένος μικροαστός που κοιτάζει την δουλίσσα του, δεν διστάζει να επιβληθεί στους πιο αδύναμους και φέρεται σαν κόλακας σ' αυτούς που θεωρεί ότι έχουν εξουσία. Παρακολουθώντας τις περιέργες πυρκαγιές που ξεσπούν γύρω του μονολογεί: «Ευτυχώς που δεν είναι στο δικό μας σπίτι...». Ωστόσο, αυτός και η γυναίκα του δεν έχουν καταλάβει ότι οι ίδιοι φιλοξενούν στο σπίτι τους δύο εμπρηστές (από την παρουσίαση της παράστασης του θεάτρου Σκάλα, διαθέσιμο στο: <http://www.theatroskala.com/pastPerformance04.php>).

¹³² Το σημείωμα «Επιτέλους ψηφίζουμε» γράφτηκε από τον Γ. Κουφόπουλο (Αργυρίου, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, ό.π., σελ. 90).

¹³³ Πλασκοβίτης, ό.π. Επίσης, στο σημείωμα «Ελλάς πνευματική, Ελλάς παντοτινή» του τχ. 6 δημοσιεύεται η απόφαση της Γ. Γ. Τύπου για το χαρακτηρισμό της *Συνέχειας* ως περιοδικού «άνευ ατελείας», που σήμαινε ακριβότερο χαρτί. Το ανυπόγραφο αυτό σημείωμα είναι του Αλ. Κοτζιά (Δασκαλόπουλος & Ρώτα, ό.π.)

¹³⁴ Προηγείται σημείωμα που σχολιάζει την έκδοση της UNESCO με κλασικά κείμενα. Το (ανυπόγραφο) σημείωμα είναι του Αλ. Κοτζιά (Δασκαλόπουλος & Ρώτα, ό.π.).

¹³⁵ Ο Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος (1814-1894) ήταν Έλληνας πολιτικός, δημοσιογράφος και λογοτέχνης. Από τις στήλες της εφημερίδας του *Φιλελεύθερος* αρθρογραφούσε εναντίον της διακυβέρνησης των Αγγλων και γι' αυτό, υπέστη φυλακίσεις και εξορίες. Το 1850 εκλέγεται βουλευτής του ριζοσπαστικού κόμματος στην Κεφαλονιά. Οι Ριζοσπάστες προέβλεπαν τις αρχές της Ελευθερίας, της Εθνικής Ανεξαρτησίας της Λαϊκής Κυριαρχίας και της

Το περιεχόμενό τους αφορά στην τιμή που δέχεται ο εκλεγμένος με την ψήφο των συμπολιτών του, την αναγκαιότητα της ελευθεροτυπίας ως παράγοντα προστασίας της εξουσίας και της Βουλής. Στο έκτο τεύχος κείμενα των Ρήγα (από το *Επαναστατικό Μανιφέστο σχετικά με τα δικαιώματα, τη φύση και τη δύναμη του Νόμου και την εξουσία των «δημοσίων οφφικίων»*), Alain (για την ελευθερία σκέψης και έκφρασης) και Αλέξ. Παπαναστασίου (για τις πολιτικές ελευθερίες, τη δικτατορία και τους οπαδούς της). Στα δύο τελευταία τεύχη κείμενα του Montesquieu (από το *Πνεύμα των Νόμων*), Spinoza και Fanon¹³⁶.

Το ζήτημα της Ακαδημαϊκής ελευθερίας και της Ανώτατης παιδείας απασχόλησε το περιοδικό σε αρκετά τεύχη. Είτε με σημειώματα είτε με άρθρα και τη μεγάλη έρευνα για το Πανεπιστήμιο (βλ. παρακάτω, στο Περιεχόμενο). Ας μην ξεχνάμε ότι το περιοδικό κυκλοφόρησε την εποχή που το φοιτητικό κίνημα ήταν σε αναβρασμό. Στις 10 Φλεβάρη 1973 ο Δ. Μαρωνίτης αφιέρωσε την επιφυλλίδα του στο *Βήμα* στους φοιτητές, των οποίων οι αγώνες, το θάρρος και η φρόνηση, οι θυσίες και το ήθος «αποτελούν το πιο ευοίωνα σημάδι στα τελευταία έξι χρόνια» και χαρακτηρίζει «εύγλωττες χειρονομίες» τη δράση του τελευταίου καιρού (αρχαιρεσίες, αντίθεση του Καταστατικού Χάρτη της Ανώτατης Παιδείας, αποχή από τα μαθήματα)¹³⁷. Στο πέμπτο τεύχος ο Δημ. Ρόκος, σε ένα εκτενές σημείωμα αναφέρεται στους φοιτητές, που δεχόμενοι τα μηνύματα των καιρών αγωνίζονται για την ποιότητα και το μέλλον των σπουδών τους. Από την άλλη, σχολιάζει υποτιμητικά τους καθηγητές, που, από πνευματικοί πατέρες των φοιτητών, έχουν μεταλλαχθεί σε υμνολογητές της κάθε εξουσίας και φατριαστές με μοναδική επιδίωξη την ανώτατη δημοσιούπαλληλική θέση με την τεράστια κοινωνική προβολή. Υπάρχουν και άλλες αναφορές, όπως το σημείωμα «Αιμορραγία», όπου γίνεται λόγος για τους ξενιτεμένους κι εξόριστους Έλληνες Πανεπιστημιακούς της δυτ. Ευρώπης (τχ. 6) και το «Δημοκρατικά», για την επιστράτευση σπουδαστών με διακοπή της αναβολής λόγω σπουδών (τχ. 7).

Η ομάδα δε δίστασε να αναφερθεί καυστικά σε πρόσωπα και ενέργειες του καθεστώτος. Με σημειώματα χαρακτηριστικά για το ειρωνικό χιουμοριστικό ύφος σχολίασε τα κακώς κείμενα. Η σάτιρα εμπεριέχει κριτική της κοινωνίας, των θεσμών, των ιδεών, της εξουσίας. Η απήχησή της επιτρέπει να κρίνει και να ανατρέπει, να διαγιγνώσκει τα κακώς κείμενα, χωρίς, ωστόσο, να προτείνει λύσεις¹³⁸. Από την άλλη, γίνεται και δυσάρεστη καθώς καταρρίπτει ψευδαισθήσεις που προσφέρουν κάποια ασφάλεια. Άρα, ευχαριστεί τον αναγνώστη γιατί του δίνει αίσθηση ανωτερότητας και παρακάμπτει τη λογοκρισία και, ταυτόχρονα, ενοχλεί τον αναγνώστη επειδή υπενθυμίζει την αδυναμία του. Τέτοια παραδείγματα είναι το σημείωμα στο τέταρτο τεύχος «Η νέα Διεθνής», ένα ειρωνικό/καυστικό σχόλιο σχετικά με την πρόταση «συγκρότησης μιας Διεθνούς της Αγάπης» που

Κοινωνικής Διοίκησης. Πρωτεργάτες ήταν ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος και ο Ιωσήφ Μομφερράτος, άνθρωποι με μεγάλη μόρφωση, από οικογένειες ευγενών και πλούσιου γαιοκτήμονες

¹³⁶ Ο Franz Fanon (1925-1961) ήταν από τους κορυφαίους διανοητές εναντίον της αποικιοκρατίας. Αν και η οικογένειά του ανήκε στην έγχρωμη αστική τάξη της Μαρτινίκας, ο Fanon ενεπλάκη με αφοσίωση στον αγώνα των Αλγερινών για ανεξαρτησία από τη Γαλλία. Είναι γνωστός για τις οξυδερκείς αναλύσεις του για το ανθρώπινο ένστικτο προς την ελευθερία στο πλαίσιο της αποικιοκρατίας. Επηρεασμένος από τη φιλοσοφία των Hegel, Marx και Husserl διαμόρφωσε τη θεωρία ότι η διαλεκτική μπορεί να λειτουργήσει ως αντίβαρο ευαισθησίας στις κοινωνικές και οικονομικές πιέσεις που υφίστανται τα άτομα. Ο υπαρξισμός του Sartre τον επηρέασε στη θεωρητικοποίηση της δόμησης του εαυτού, με την οποία επιλέγουμε να είμαστε αυτοί που είμαστε (Nicholls Tracey, «Frantz Fanon (1925—1961)», Internet Encyclopedia of Philosophy, διαθέσιμο στο: <http://www.iep.utm.edu/fanon/>)

¹³⁷ Επιφυλλίδα «Η μικρή Αντιγόνη και ο χορός των δώδεκα» στο Βήμα στις 10/2/1972 (Μαρωνίτης *Ανεμόσκαλα...*, ό.π., σελ. 72-75).

¹³⁸ Κωστήου, *Εισαγωγή στην ποιητική της ανατροπής*, ό.π., σελ. 116-119.

πρότεινε ο Αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος¹³⁹, την κωμική ιστορία παραίτησής του και τη στάση του προς τον πρώην βασιλιά Κωνσταντίνο ή το σημείωμα «Το τέρας και οι αρχές», καυστικό σχόλιο για περιοδικό, που απεχθάνεται την άκρα αριστερά και έφτασε σε ακρότητα όταν, δημοσιεύοντας σχέδιο του Πικάσο, δήλωσε ότι αποδοκιμάζει την ιδεολογική τοποθέτηση του καλλιτέχνη – εντελώς αχρείαστα κατά το συντάκτη, αφού αυτό δεν επηρέαζε την τέχνη του.

Ζήτημα που σχολιάστηκε ήταν το θέμα των πολιτικών κρατουμένων είτε για την καθυστέρηση της δικαστικής διαδικασίας είτε για τις δηλώσεις «των κρατούντων ότι δεν υπήρχαν»¹⁴⁰. Οι δηκτικές αναφορές σε πρόσωπα της εξουσίας και του καθεστώτος συνεχίζονται με στόχο τον Θ. Παπακωνσταντίνου, που υπήρξε «συγγραφέας κομμουνιστικών και μη κομμουνιστικών βιβλίων, αρθρογράφος σε δημοκρατική και φιλοβασιλική εφημερίδα, υπουργός της αντιβασιλικής κυβέρνησης». Είναι χαρακτηριστικό ότι παρατίθενται οι αντικρουόμενες ιδιότητές του, ώστε να επιβεβαιωθεί ο καιροσκοπισμός και η συναλλαγή με το καθεστώς¹⁴¹. Στο ίδιο κλίμα, στο σημείωμα «Βιβλικά» σαρκάζεται το ύφος και το περιεχόμενο της επιστολής του Μητροπολίτη Αλεξανδρουπόλεως προς τον πρωθυπουργό. Στο «Αδέσμευτοι πνευματικοί άνθρωποι» καταγράφεται ένα καυστικό σχόλιο για άρθρο του Α. Καραντώνη, που προπαγάνδιζε το «ναι» στο Δημοψήφισμα (τχ. 6).

Επίσης, το περιοδικό προώθησε βιβλία που μπορούσαν να ανατρέψουν τη δικτατορική προπαγάνδα, όπως έκανε στην κριτική του παρουσίαση ο Κ. Σοφούλης για το βιβλίο *Απομυθοποίηση με τη γλώσσα των αριθμών: Κριτική ανάλυση των οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων στην εικοσαετία 1950-1970* του Β. Νεφελούδη (στο τχ. 3). Το χαρακτηρίζει μελέτη διαφωτιστική για τις παθογένειες της ελληνικής οικονομίας, γιατί με στατιστικά στοιχεία καταρρίπτει μύθους της χουντικής προπαγάνδας, επιμένοντας σε συστηματική, επαγγελματική ερμηνεία των στοιχείων χωρίς να παρεμβάλλει κλισέ της κομμουνιστικής ιδεολογίας την οποία ασπάζεται.

Για τη στάση του απέναντι στο καθεστώς, όπως και για τις γενικότερες επιλογές του, το περιοδικό πλήρωσε το ανάλογο τμήμα. Ο Τ. Σινόπουλος θυμάται πως η κατάσταση είχε επιδεινωθεί το Νοέμβρη του '73: «Το περιοδικό ήταν αδύνατο να συνεχίσει την έκδοσή του, έπειτα από πολλές συναντήσεις και συσκέψεις αποφασίσαμε να σταματήσουμε. Ο καλός κύριος της Ασφάλειας πέρναγε κάθε 2-3 μέρες από τον Κέδρο απορώντας “Μα δε βγήκε ακόμα το καινούργιο τεύχος;” “Σε λίγες μέρες”, απαντούσε η Νανά Καλιανέση, υπομονετικά. Έχεις ακούσει για φοβέρα; Την είχαν αμολύσει παντού...»¹⁴².

¹³⁹ Ο Αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος Α΄ εξελέγη στις 14/5/1967. Η εκλογή του προξένησε επιθέσεις και σχόλια, καθώς θεωρήθηκε ευθέως ευνοούμενος της Χούντας. Ενδεικτικό της δράσης του ότι στις αρχές του 1968 η Εκτελεστική Επιτροπή του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, αφού έλαβε υπόψη της Commission of the Churches on International Affairs για καταγγελίες εις βάρος του καθεστώτος, ζήτησε να συναντήσει εκπροσώπους της Ελληνικής Κυβέρνησης και της Αρχιεπισκοπής. Ο Ιερώνυμος δε διευκόλυνε την επίσκεψη του Γενικού Γραμματέα του Π.Σ.Ε. Επίσης, η Ελλαδική Εκκλησία αρνήθηκε να στείλει αντιπροσώπους στη Γενική Συνέλευση του Π.Σ.Ε. στην Ουψάλα της Σουηδίας, επικαλούμενη την ανάμιξη του Π.Σ.Ε. στη σχεδίαση του νέου Συντάγματος της χώρας. Όταν στα τέλη του 1968 ο Γ.Γ. του Π.Σ.Ε. έστειλε προσωπικό και ανεπίσημο διάβημα προς τον Ιερώνυμο, με το οποίο τον καλούσε να παρέμβει με σκοπό την αποτροπή των θανατικών εκτελέσεων των Βερυβάκη και Παναγιώλη, ο Ιερώνυμος χαρακτήρισε την επιστολή «παρέμβαση στα πολιτικά πράγματα της χώρας» και «επέμβαση υπέρ δολοφόνων».

¹⁴⁰ Ενδεικτικά, στο τχ. 7 φιλοξενούνται δηλώσεις (από τις εφημερίδες) πολιτικών κρατουμένων που αμνηστεύθηκαν – μεταξύ τους ο Δ. Καράγιωργας. Οι δηλώσεις διακρίνονται για το αγωνιστικό τους πνεύμα («Μαρτύριον», σελ. 290). Στο ίδιο τεύχος, στο σημείωμα «Scripta manent» σχολιάζεται δήλωση του Αγγ. Τσουκαλά ότι οι υπόδικοι ή κατάδικοι των ελληνικών φυλακών είναι «συνήθεις εγκληματίαι» (σελ. 291).

¹⁴¹ Στο σημείωμα «Νέα μέθοδος διώξεως», τχ. 5, σελ. 196-197. Αντικείμενο σκωπτικού σχολιασμού έγινε και στο «Μαθήματα αγωγής» του τχ. 7 για τις ιδέες και τη γλώσσα του (Κατά τον Παγανό, και τα δύο είναι του Τ. Κουφόπουλου, όπως και το επόμενο που αναφέρεται, τα «Βιβλικά»).

¹⁴² Σινόπουλος, ό.π.

3.3 Περιεχόμενο

ΠΟΙΗΣΗ

Σε κάθε τεύχος δημοσιεύονται δύο ή τρεις συμμετοχές. Από τους κορυφαίους αναγνωρισμένους, στο πρώτο τεύχος δημοσιεύεται το «Μνήμη του Μακρυγιάννη» του Γ. Σεφέρη από το *Ημερολόγιο '36 και '39*, ενώ στην «Πολυκριτική» για το Γ. Ρίτσο στο ίδιο τεύχος διαβάζουμε κείμενα/ερμηνείες του ίδιου του ποιητή. Η γενιά του '30 κλείνει στο τρίτο τεύχος με τη δημοσίευση του «Αιώνος είδωλον» του Οδυσσέα Ελύτη (αργότερα στα *Ετεροθαλή*). Η επιλογή της εκδοτικής ομάδας της «Μνήμης» (γραμμένης το 1939) θα πρέπει να διαβαστεί στο σύγχρονό της πλαίσιο: «Κι οι μέρες τούτες είναι σα να ζεις / μες στην κοιλιά ενός ζώου που το δέρνει η θέρμη / [...] Κι ο ανακριτής τονίζοντας τις γενικές πληθυντικές / έκανε την κατ' οίκον έρευνα χωρίς να αφήσει τίποτε / [...] Κι ο μοίραρχος με τη στολή του, ο Πτολεμαίος / πήρε το γέρο ανήμερα της Παναγιάς / στο Μεντρεσέ που φυλακίζουν τους κακούργους» (σελ. 6).

Από την πρώτη μεταπολεμική γενιά ανθολογούνται ποιήματα του Τάκη Σινόπουλου, από τους πιο αναγνωρισμένους εκπροσώπους της με επίτιτλο «Αφηγήματα» (στο τχ. 2, αργότερα στη συλλογή *Δρομοδείχτες 1960-1980*). Στα «Αφηγήματα» παρακολουθούμε την αγωνία του ποιητικού υποκειμένου («Ο χρόνος είχε φάει το μισό από μένα. Ο άλλος μισός ετοιμαζόμουν να χωθώ στο λάκκο μου [...] καταλάβαινα η φωτιά από τις άλλες εποχές σιγά σιγά με ροκάνιζε», από τα «Φώτα των περιστεριών», σελ. 56), τη ματαίωση («είπανε να ιδωθούν την άλλη μέρα, όμως εκείνος δεν θυμόταν πια το μέρος που θα την περίμενε, μπορεί μπροστά στην εκκλησιά, μπορεί στο δάσος [...] Κι είδε, πως εκείνο το οικόπεδο δεν υπήρχε πια, όλα είχανε μεταμορφωθεί [...] πέρα μακριά στη γέφυρα, γειτονεύοντας με τον αέρα, ένα μικρό μαύρο φτερό, ένα μικρό σημάδι. Κι εκεί, είπε θα' ταν ο θάνατός του», από «Το φτερό», σελ. 56-57). Στα ποιήματα αυτά υπάρχει μία αίσθηση επιδείνωσης: «Κάθε φορά που θα περάσεις το ποτάμι, θα 'ναι βαθύτερα νερά, βαθύτερο ποτάμι» (από «Το ποτάμι», σελ. 57).

Ποιήματα του Έκτορα Κακναβάτου, που ξεκίνησε από την επιθετική πλευρά του υπερρεαλισμού για να ωριμάσει προς την ακριβολογία¹⁴³ δημοσιεύονται στο τεύχος 6. Στην ποίηση του Έ. Κακναβάτου έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το πλούσιο γλωσσικό υλικό. Ο τρόπος της οργάνωσής του μετά το αρχικό ξάφνιασμα οδηγεί στην εξοικείωση και την αισθητική απόλαυση¹⁴⁴: «Ευθεία σημαίνει να είσαι ηλεκτρόδιο να είσαι η ρίζα» (από το «Sequence», σελ. 269) ή σε ονειρικές εικόνες: «Ηλιε ρευματικέ, άλλοτε μ' ένα κουπί στον ώμο / δρασκελώντας την ημέρα σε γιαλούς» (από το «Οχιές», σελ. 269).

Επίσης, άλλος ένας χαρακτηριστικός εκπρόσωπος της γενιάς που ανθολογείται είναι ο Γιώργης Παυλόπουλος (στο τχ. 8). Στο σύνολό της η ποίηση του Παυλόπουλου χαρακτηρίζεται από μια δραματικότητα που πηγάζει από την απώλεια συντρόφων, φίλων και συναγωνιστών, αγαπημένων γυναικών, της νεότητας, της ζωής που μεταβάλλεται και φεύγει, του έρωτα που αμβλύνεται και παρέρχεται¹⁴⁵. Βλέπουμε τη διάψευση σε μια αλληγορία αναζήτησης της χαμένης άνοιξης: «Χαλάσαμε τον κόσμο ψάχνοντας / και γύριζαν τα χρόνια / και χάνονταν οι άνθρωποι / μα πουθενά δε βρέθηκε» (από το «Πουθενά δε βρέθηκε», σελ. 352), το θάνατο: «Τους βάζουνε κι ανοίγουν λάκκους / μετά τους σπρώχνουν εκεί μέσα» (από το «Οι πέτρες θα μαρτυρήσουν», σελ. 352). Γραφή αφηγηματική, μελαγχολική και τόσο ξεκάθαρα βιωματική, γιατί όπως λέει ο ίδιος: «Το μόνο που ξέρω είναι πως ο Ποιητής ήταν πάντα ένας αφοσιωμένος της Ζωής. Είτε τον γεμίζει χαρά, είτε τον θλίβει η Ζωή, είτε τον

¹⁴³ Vitti M., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1987, σελ. 430.

¹⁴⁴ Αργυροπούλου Χριστίνα, «Η γλώσσα στην ποίηση του Έκτορα Κακναβάτου», διαθέσιμο στο: <https://papede.files.wordpress.com/2015/04/h-ceb3cebbcf89cf83cf83ceb1-cf83cf84ceb7cebdcf80cebfc9ceb9cebfcf83ceb7-cf84cebfcf85-ceb5-ceba.pdf>.

¹⁴⁵ Κουτσούνης Στ., «Γιώργης Παυλόπουλος, Ανθολόγιο Ποιημάτων», *Οροπέδιο, τχ.1, Αύγουστος 2006*, διαθέσιμο στο: <http://www.poein.gr/archives/361>.

πάει στον Ουρανό, είτε τον κατεβάζει στην Κόλαση, αυτός μένει πάντα ο αφοσιωμένος της. Τη μυστήρια αγάπη του για τη Ζωή δεν έχει άλλο τρόπο να την εκφράσει: γράφει ποιήματα»¹⁴⁶.

Για την πραγματικότητα της ζωής τους γράφουν και άλλοι ποιητές που ανθολογούνται. Υπάρχουν ποιήματα του Φ. Τ. Διαλεισμά (και ως φόρος τιμής στον πρόσφατα θανόντα ποιητή στις 4/5/1973, όπως αναφέρεται στο συνοδευτικό σημείωμα), και της Μαντώς Αραβαντινού (στο τχ. 5), που ανήκει οργανικά στους υπερρεαλιστές. Στο «Διάλογος μ' έναν ανδριάντα» ο Διαλεισμάς απευθύνεται στον ανδριάντα ενός στρατηγού, τον καλεί να συνειδητοποιήσει την πραγματικότητα, να αλλάξει τη στάση του εκτεταμένου δακτύλου και να συγχρονιστεί αντικαθιστώντας το πεθαμένο άλογο, καβαλώντας «έναν τριώροφο πύραυλο» και φορώντας «ένα ναζιστικό κράνος». Αυτή είναι η πραγματικότητα που βιώνει ο ποιητής: η φασιστική νοοτροπία και η επικράτηση της μηχανής. Από την άλλη, η ποίησή της Αραβαντινού ανατρέπει το συμβατικό χώρο-χρόνο, με τις λέξεις να διαμορφώνουν τα τοπία και να ξεγυμνώνουν τη μνήμη¹⁴⁷. Η Ρέα Γαλανάκη το θεώρησε ως «ένα από τα πιο ιδιόμορφα ποιήματα» που διάβασε. Από τον τίτλο του δημιουργείται η αίσθηση της ροής¹⁴⁸. Το ποίημα «Ρέεθρα Ρόον Ρηγνύσι Ρέοντες» συνδέει την ποίηση με την ιστορία, καθώς αναφέρεται στο γαλλικό Μάη (στο ποίημα παρεμβάλλονται στίχοι από γαλλικά τραγούδια και συνθήματα). Γραμμένο το 1972 στο Παρίσι φαίνεται να ξεδιπλώνει εικόνες πορείας («Τρέξιμο, πολιτεία περπάτημα, αγωνία ομάδες τρέχανε φεύγαν, δέντρα ξεριζωνότανε πέφταν, τρύπες στη γη, το πλακόστρωτο, η βροχή, ο θυμός και ο Μάης»), συναισθήματα ενθουσιασμού αλλά και διάψευσης («Ο θαυμασμός, ο πανικός και οι ψίθυροι, οι λαμπρές ανοησίες, οι μεγάλες ουσίες [...] Ο σπαραγμός και τα δάκρυα, ο πνιγμός και το όργιο, αλαζονεία παροξυσμός και το πάθος τραγούδι παλιό...»).

Από την ίδια γενιά, ανθολογείται ποίημα της Λίνας Κάσδαγλη (στο τχ. 3). Στο «Women's Lib» η Κάσδαγλη μιλά για τον αγώνα των γυναικών για δικαιώματα: «Γράφουμε στη μηχανή – και δε μας αναγνωρίζετε, / σπρωχνόμαστε το πρωί στο λεωφορείο – και δε μας προσέχετε, / κάνουμε διαδήλωση για τ' αντισυλληπτικά και μας φοβάστε / [...] φοβόμαστε γιατί αν κοιτάξουμε μέσα μας δε γνωρίζουμε τον εαυτό μας» (σελ. 128, αργότερα στο *Στέφανος Ενιαντού*, 1975). Ανθολογούνται και ποιήματα του Νίκου Φωκά, που ξεκίνησε από μια μετα-υπερρεαλιστική γλώσσα¹⁴⁹: «Μέσα στη νεότητα του κόσμου – αυτό το δάσος - / Η φτέρνα μου νωρίς ενηλικιώθηκε / Ενάντια στο βράχο κι ενάντια στο χαμό. / Τι είναι το μαξιλάρι; (έτοιμος σαν τη φωτιά)» (από το «Τα μαξιλάρια» στο τχ. 4, σελ. 155). Το ποιητικό υποκείμενο καταφεύγει στη μεταμόρφωση/ παραμόρφωση για να αντέξει την πραγματικότητα. Να σημειώσουμε ότι τα ποιήματα είναι γραμμένα την περίοδο 1968-1972: «Δεν ήταν βόδι μα παράλλαγμα. Το κεφάλι βαρύ σα γερασμένο / απ' τους αιώνες πρότυπο / Και πίσω το κορμί μιας κάμπιας, / ολοφάνερες κινήσεις ερπετού και πλήθος άκρα ατροφικά, βοδίσια. / Ω η φρίκη που μέσα της ξαναγεννήθηκα τέρας ο ίδιος με πτερύγια, γλώσσες [...] Γιατί δεν υπάρχει τρόπος διαφυγής από ένα κόσμο πάντα αρχαίο, / πάντα ακατοίκητο, μ' ολοένα πιο αποτρόπαια τα γεννήματα, / Όσο πασχίζουμε του κάκου να 'μαστε άνθρωποι.» (από τη «Βοϊδοκάμπια», σελ. 154).

Στα τεύχη του περιοδικού ανθολογούνται και εκπρόσωποι της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς, της γενιάς του '60, οι οποίοι ζουν μια πραγματικότητα που τους προκαλεί φόβο,

¹⁴⁶ Από ομιλία του Γιώργη Παυλόπουλου στην εκδήλωση του περιοδικού *Γράμματα και Τέχνες* στις 8-12-1997. Αναδημοσιεύεται στο τεύχος 83 (Φεβρουάριος - Μάρτιος 1998).

¹⁴⁷ Αμπατζοπούλου Φραγκίσκη, *Δεν άνησαν ματαίως-Ανθολογία Υπερρεαλισμού*, εκδ.Νεφέλη, Αθήνα, 1980, σελ. 362.

¹⁴⁸ Γαλανάκη Ρέα, «Ρέεθρα Ρόον Ρηγνύσι Ρέοντες-Σχόλια στην τεχνική της ποίησης της Μαντώς Αραβαντινού», *Ο Πολίτης*, τχ. 64-65, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1983, σελ. 118-119.

¹⁴⁹ Vittì, *ό.π.*, σελ. 431.

αποξένωση, αίσθημα ήττας. Οι ποιητές της γενιάς αυτής στράφηκαν περισσότερο προς την εσωτερικότητα του ατόμου, προς το υποκειμενικό. Όπως λέει ο Πρόδρομος Μάρκογλου: «Ανήκω στη λεγόμενη δεύτερη μεταπολεμική γενιά [...] Τους ποιητές της γενιάς μου προσδιορίζει ο πόλεμος, η Κατοχή, ο Εμφύλιος, αλλά η ωρίμανση αρχίζει μέσα στη μισαλλόδοξη περίοδο του μετεμφυλιακού κράτους που εδραιώνεται μετά την ήττα της Αριστεράς. Η κρίση της ελληνικής κοινωνίας ακόμη εκεί έχει τις ρίζες της. Οι ποιητές της γενιάς μου αναγκάστηκαν, από τις συνθήκες, σε μια αναδίπλωση για να επιβιώσουν ακόμη και βιολογικά μέσα στην καθημαγμένη εποχή, μέσα στην ερήμωση, γι' αυτό και δεν ομαδοποιήθηκαν, δεν δημιούργησαν κοινά εκφραστικά μέσα, κοινούς χώρους. Υπάρχουν σαν μοναχικές φωνές. Κοινό τους χαρακτηριστικό η στέρηση για τα πράγματα της ζωής, ένα αίσθημα μόνωσης, η τραγική αντίληψη του κόσμου»¹⁵⁰. Τα ποιήματα του Πρ. Μάρκογλου που δημοσιεύθηκαν στο έκτο τεύχος (αργότερα στο *Δόντι της πέτρας*, 1975) απηχούν την εμπειρία της χούντας: «Οι σκοτεινές τους ψυχές / Χέρια ασκημένα κι ανεύθυνα υπάκουα / Η Ελλάδα του Απρίλη στις πίσσες των οδοστρωτήρων / Πρέπει η τρομερή όψη πάλι να βγει / απ' τα κόκαλα αίμα ποτισμένη» (από το «Τέλος του καλοκαιριού», σελ. 254). Η αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο είναι σαφής: «Μουγκρίζουν τα μεσάνυχτα μες στο μυαλό μου / Άγριες φωνές αδικημένων / [...] Και πιο βαθιά στο μαύρο αίμα των προγόνων / Γυρίζω ανταριασμένος / Έρημο σπίτι από φίλους, γεμάτο φονιάδες / Εξόριστοι μες στον τόπο μας μασάμε ελπίδες / [...] Σύντροφοι / Ποια άνοιξη ακόμη καρτεράμε / Ποιο βόλεμα μπήκε πάνω απ' τ' άγριο χρέος» (από το «Μουγκρίζουν τα μεσάνυχτα», σελ. 255).

Η ποίηση της Ήττας της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς, προϊόν έντονης εσωτερικής σύγκρουσης και συνειδησιακής κρίσης, διαμόρφωσε τη δική της αντίληψη για τη λειτουργία της ποίησης και για τον ρόλο του ποιητή: «Μέσα στην ποίηση όμως είναι σκοτεινά» λέει η Ζέφη Δαράκη, «Ποίηση πουθενά πραγματοποιημένη, τα οράματα σφαγμένα όλα» λέει ο Μάρκος Μέσκος¹⁵¹. Ποιήματα της Ζέφης Δαράκη δημοσιεύονται στο τχ. 7, με προσωπικό προβληματισμό και εσωτερικό μονόλογο: «Θ' ανοίξω αυτό τον κλειδωμένο αγέρα θα πηδήξω κήπο και θάλασσα / θα κρεμαστώ απ' τη ψυχή μου και θα φύγω» (από το «Παιδική μνήμη», σελ. 302). Η συλλογή της *Ο κήπος με τα εγκαύματα* αποτελεί πρόταση του Ζωδίου στο τχ. 6, καθώς η ποιήτρια «οικοδομεί ένα συνθετικό ποίημα όπου καταγράφει δόκιμα τη στάση της απέναντι στην ανθρώπινη μοίρα». Δημοσιεύθηκε, επίσης, μια σειρά ποιημάτων του Μάρκου Μέσκου από τη συλλογή *Άλογα στον ιππόδρομο* (σε προδημοσίευση στο τχ. 5, σελ. 210-211). Ποιήματα που χαρακτηρίζονται από μια απαισιοδοξία: «Όταν είμαστε λυπημένοι γράφουμε ποιήματα». Εικόνες από μια μακρινή ύπαιθρο και εικόνες της πόλης: «Κινάει ο ήλιος το πρωί σγουρόμαλλα αρνιά κινάνε κοπάδι / [...] Τώρα τα σφαγεία στα σύνορα της πόλης. Να μην ακούγονται / τα δαμάλια όταν ξεψυχούν. Καλύτερα...» (από το «Καθημερινή αναφορά»). Τα πουλιά και οι νεκροί, που θα αποτελέσουν βασικά σημεία και σύμβολα της ποίησής του¹⁵² πρωταγωνιστούν σε αυτά τα ποιήματα: «μα εκείνο απομένει: η μαύρη κάργα στην καταχνιά / με το φοβερό ράμφος τοκ-τοκ τοκ-τοκ / έμβολο θανάτου στο κρανίο. / Και η σιωπή του κρεμασμένου μέσα» (από το «Προαίσθημα»).

Στο περιοδικό φιλοξενήθηκε και η γενιά του '70. Ο γαλλικός Μάης και τα άλλα κινήματα της δεκαετίας του '60 έδειξαν τη δύναμη του στόχου της αυτονομίας, που

¹⁵⁰ Μάρκογλου Π., «Αυτοσχόλια, ποιητή και πολίτη», ένθετο *Αυγής: Αναγνώσεις: Κριτική βιβλίου, τεχνών και επιστημών*, τεύχος 559, 1/9/2013, σελ. 8.

¹⁵¹ Κωστίου Κατερίνα, «Οι μεταμορφώσεις της μούσας στον 20ό αιώνα», διαθέσιμο στο: <http://www.chronomag.eu/index.php/kostiou-metamorfoseis.html>.

¹⁵² Μπουκάλας Π., «Μουντζουρώνοντας χαρτιά στη νύχτα», δημοσιεύθηκε στις 25/1/2005 στο: <http://www.kathimerini.gr/207117/article/politismos/arxeio-politismoy/moyntzoyrwnontas-xartia-sth-nyxta>

εκφράστηκε με την άρνηση του καπιταλιστικού κόσμου¹⁵³. Με το Μάη του '68 στην Ευρώπη, τη γενιά των beat και τη σεξουαλική απελευθέρωση, η δεκαετία του '60 δημιούργησε διεθνώς την αντικουλτούρα, ή την «κουλτούρα της αμφισβήτησης», η οποία επηρέασε αργότερα την ελληνική κοινωνία, τις τέχνες και προπαντός τη λογοτεχνία¹⁵⁴. Στην Ελλάδα οι ποιητές που παρήγαγαν ποιητικό έργο από τα τέλη της δεκαετίας του '60 και τη δεκαετία του '70 μεγάλωσαν κατά την ψυχροπολεμική περίοδο, την οποία βίωσαν ως ακαθόριστη απειλή. Την ίδια εποχή, η οικονομία άρχισε να καταγράφει άνοδο και να εισέρχεται στο στάδιο του καταναλωτισμού, δημιουργώντας μια πλασματική ευημερία. Η γενιά του '70 έζησε και την έκρηξη της εθνικοφοροσύνης με τη δικτατορία, μια εμπειρία που ενίσχυσε την τάση για αντίσταση και την οποία διαπραγματεύτηκε με εριστική συνήθως διάθεση, στην οποία οφείλει και το προσωνόμιο «γενιά της αμφισβήτησης»¹⁵⁵. Οι νέοι της δεκαετίας του '70 αμφισβητούν τη βάση των κοινωνικών θεσμών και καταδικάζουν την αδηφαγία της καταναλωτικής κοινωνίας. Τα κυρίαρχα μοτίβα της γενιάς του '70 είναι η καταγγελία της μηχανής και του βιομηχανικού κόσμου, η μοναξιά, η αποξένωση, η αλλοτρίωση, το αστικό τοπίο, η αποστροφή προς την πραγματικότητα. Η γενιά του '70 δεν φοβήθηκε να συνομιλήσει με μπητ, ποπ και ροκ καλλιτέχνες, να ενστερνιστεί τα ελευθεριακά και καλλιτεχνικά κινήματα όπως τον φεμινισμό και την ψυχεδέλεια¹⁵⁶.

Στο δεύτερο τεύχος δημοσιεύθηκαν ποιήματα του Γιάννη Κοντού με απροσδόκητες εικόνες: «Στο βάθος μια κοπέλα μόλις διακρίνεται / μ' ένα πνευστό όργανο, παίζει το σιωπητήριο. / Ένας νεκρός πέφτει από τον ουρανό, / ελαφρός σαν πούπουλο. / Σκαλώνει στη στέγη» (από το «Όνειρο το μεσημέρι», σελ. 70, αργότερα στη συλλογή *Απρόοπτα*, 1975). Η πραγματικότητα είναι δυσάρεστη: «Η πόλη μαγκωμένη στην ομίχλη / κρεμότανε άδειο τσουβάλι» (από το «Τοπίο», σελ. 70). Ο ποιητής θα διαλέξει τη μεταμόρφωση για να σωθεί: «Τρέχω - τρέχουμε / Σκοντάφτω στον εαυτό μου. / Ο ποιητής παριστάνει το οπωροφόρο δέντρο για να γλυτώσει τον ξυλοκόπο» (από το «Κίνδυνος στην πόλη», σελ. 71).

Επίσης, δημοσιεύονται ποιήματα του Θανάση Χ. Παπαδόπουλου με τίτλο «Εγγελευς ή επιστροφή» (στο τχ. 4, σελ. 163). Στα ποιήματα αυτά η κάθε γενιά χελιών βιώνει διαφορετικά το ταξίδι της επιστροφής: «Μα εμείς φρουμάζαμε ν' αρχίσει το ταξίδι / κι αντί δεν είχαμε για τις σοφές τους συμβουλές» (από «Το Τραγούδι των νέων που είναι απελπισμένοι»). Αυτοί που έμειναν πίσω: «Αργά να σβήσει ο κόσμος στο κατώφλι της νύχτας / Κι όταν θα 'ρθει η τελική σιωπή / Με τις φωτιές και τα πυκνά οράματα / (κάτι ανάμεσα στο θάνατο και στ' όνειρο) / Εδώ θα μας βρει» (από «Το Τραγούδι των γερόντων που 'μειναν πίσω»). Κι αυτοί που ξέρουν περιμένουν το κουράγιο να φέρει την αλλαγή: «Ψυχή μου βάστα πάλι / Αυτή η φωτιά να δυναμώσει / Και το ποτάμι να κυλήσει τα νερά του» (από «Το τραγούδι των αντρών που ξέρουν»). Η συλλογή *Παράρτημα* του Θ. Χ. Παπαδόπουλου ήταν πρόταση του Ζωδίου στο πρώτο τεύχος (ως «ποιήματα ανθρώπινης ζεστασιάς»), όπως και του Γ. Κοντού *Το χρονόμετρο* («χωρίς εύκολες συμβολιστικές επενδύσεις»). Η παρθενική εμφάνιση¹⁵⁷ της Ρέας Γαλανάκη ήταν το «Ελληνικό τοπίο» (στο τεύχος 1), που, όμως, δεν είναι ένα χαρούμενο τοπίο αλλά «ορίζοντας σπαρμένος με βουνά / όπου αγαπούν να παίζουνε κρυφτό οι Ερινύες / φωνάζοντας μέσα στο γέλιο τους τις καταδίκες». Προωθώντας ένα μετα-σεφερικό

¹⁵³ Καστοριάδης, Κ., *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα, 2000, σελ. 45.

¹⁵⁴ Eideneier – Αναστασιάδη Νίκη, «Από τη Γενιά της Αμφισβήτησης στη λογοτεχνία της Κρίσης», *Πρακτικά του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014)*, διαθέσιμο στο: http://www.eens.org/EENS_congresses/2014

¹⁵⁵ Λιναρδάκη Χριστίνα, «Η γενιά του '70 και το σήμερα», διαθέσιμο στο: <http://stigmalogou.blogspot.gr/2013/09/70.html>.

¹⁵⁶ Λιαροπούλου Έλσα, «Η ποιητική γενιά του '70», δημοσιεύθηκε στις 22/2/2013, διαθέσιμο στο: <http://ediasp.blogspot.gr/2013/02/h-70.html>.

¹⁵⁷ Πληροφορία από: Θεοδοσοπούλου Μ., «Ρέα Γαλανάκη-Από τη ζωή στη λογοτεχνία», δημοσιεύθηκε στις 10/9/2011 στο: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=308084>.

μοντερνισμό¹⁵⁸, η εμπειρία της απριλιανής δικτατορίας βρίσκει αντιστοιχία προς ένα ιστορικό συναίσθημα με αναφορά στον τυραννοκτόνο που εξορίζεται: «Και δεν τολμώ να σε ρωτήσω Αριστογείτων / γιατί μεταναστεύεις και που πας».

Στο πρώτο τεύχος δημοσιεύεται και ποίημα της Χρύσας Προκοπάκη («Αποστάσεις», σελ. 8). Κρίνοντας την πρώτη συλλογή της ο Γ. Π. Σαββίδης θεωρεί ότι η Χρύσα Προκοπάκη καταθέτει την εμπειρία της διαβίωσης ενός Έλληνα στα ξένα, όχι ως απλή καταγραφή νοσταλγίας αλλά ως φάσεις μιας σπαρακτικής αναζήτησης από την πραγματικότητα στην φαντασίωση. Το ποίημα είναι από το τρίτο μέρος, που δίνει τον τίτλο στο βιβλίο και στο οποίο η ποιήτρια χρησιμοποιεί την «παράγραφο» για να τιθασεύσει τον ελεύθερο στίχο σε μια σφιχτή φραστική ενότητα¹⁵⁹. Το συναίσθημα που κυριαρχεί είναι η απογοήτευση και η ματαιώση: «Είδα την πόλη νεκρή σα να 'χε από καιρό χιονίσει. / [...] Ούτε κι απόψε. Κι όσο μακραίνεις / μακραίνει η νύχτα, τα φώτα γίνονται φωτιές / μακραίνει ο τόπος μας καπνός που να μας πνίξει. / [...] Σα μέσα στο σκοτάδι κουραστείς, ψάχνεις να βρεις / τ' άλλο σου χέρι και φοβάσαι. Φοβάσαι μη δεν είσαι». Η συλλογή *Αποστάσεις* ήταν πρόταση του Ζωδίου στο τχ. 6 ως «ποιήματα που δηλώνουν μια ευχέρεια γραφής [...] κάτω από αφομοιωμένες επιδράσεις δηλώνεται ένα προσωπικό ύφος».

Έχουν ανθολογηθεί ακόμα ποιήματα του Αντώνη Ζέρβα (στο τχ. 7, σελ. 316-317), που αποτελούν την πρώτη συνεργασία του με περιοδικό¹⁶⁰ και της Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου¹⁶¹ (στο τχ. 8, σελ.). Το «Απόσπασμα» του Α. Ζέρβα είναι ένα ποίημα που δυσκολεύει με τις μορφολογικές του ιδιαιτερότητες: κάποιοι στίχοι ή μεμονωμένες λέξεις γράφονται με κεφαλαία γράμματα. Κυρίαρχη έννοια μέσα στο ποίημα είναι η λέξη, που φαίνεται να μην είναι αρκετή: «Θ' αγαπούσα να δείξω / την έγνοια και την έννοια και τη μίμηση και το άρθρο / ΚΑΘΕ ΛΕΞΗ / γραμμή που δέχεται όλα τα σχήματα / [...] ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΑ Ο ΚΟΣΜΟΣ / σελίδα και φύλλο / και μεταβολή / και δύσκολα αποτυπώνεται αν ο θάνατος / και δύσκολα περιγράφεται χιλιάδες αν οι λέξεις / [...] Αυτά πάλι τα δέντρα / ή την οσμή αντικειμένου πια / Αυτά πάλι τα δέντρα / (η λέξη μου συγχέεται) / πώς να φυτρώσουν».

Στο ποίημα «Ιντεάλ» η Φρ. Αμπατζοπούλου φαίνεται να αναλογίζεται ποιο είναι το μέλλον της ποίησης: «κι η ποίηση για τις μικρές εκπλήξεις / συμπτυκνωμένη τεχνική – να επιβιώνουν / ώριμοι κύριοι σ' ανώριμα σαρκία. / Και ξάφνου πάνω μας θα ρίξετε τα μάτια / «Πόσο πουλάς αδέρφι τον καημό σου;» / εκδότες, φιλόλογοι, φίλοι κι άλλοι / «Το κοπυράιτ ποιανού;» Μαθές, του χάρου. / [...] Νεκρά και ζωντανά, πόσο θ' αλλάξει / του κόσμου το λεπίδι και το ντέφι / του φόβου η απελπισία – η λέξη ξόρκι - / η γλώσσα πάντα συντροφιά στο ψέμα / ο έρωτας πάντα το τυφλό παιχνίδι.». Η ποίηση, από τη μια αντικείμενο εμπορικής συναλλαγής και από την άλλη, ξόρκι και ψέμα.

Κάνοντας ένα γενικό σχόλιο, εκπροσωπούνται όλες οι περίοδοι της νεότερης ελληνικής ποίησης. Κοινό χαρακτηριστικό σε αρκετά από τα ποιήματα (Μάρκογλου, Παυλόπουλου, Προκοπάκη, Γαλανάκη, Αραβαντινού, Διαλεισμάς) είναι η σχέση της ποίησης με την ιστορία και ο ρόλος της ως έκφραση της προσωπικής μαρτυρίας, καθώς βλέπουμε άμεσες ή έμμεσες αναφορές σε συγκεκριμένο γεγονός. Στα άλλα, κεντρικός άξονας δεν είναι το ιστορικό πλαίσιο αλλά πώς βιώνει το ποιητικό υποκείμενο τις επιπτώσεις των ιστορικών και πολιτικών συνθηκών στον ποιητικό λόγο αναζητώντας διεξόδους (Κακναβάτος, Αμπατζοπούλου, Ζέρβας, Κοντός). Ίσως αυτή η αυτο-αναφορικότητα να προκάλεσε την

¹⁵⁸ Μπελεζίνης Α., «Ρέα Γαλανάκη», *Πρακτικά ΣΤ' Συμποσίου Ποίησης, 4-6 Ιουλίου 1986*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987, διαθέσιμο στο: http://www.poeticanet.gr/palaia-keimena-sygyxrona-themata-a-1116.html?category_id=409.

¹⁵⁹ Σαββίδης Γ. Π., «Οράματα αυτοεξορίας», διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/10797/6466>.

¹⁶⁰ Πληροφορία από το: http://www.biblionet.gr/author/4109/Αντώνης_Ζέρβας.

¹⁶¹ Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας έζησε αυτοεξόριστη στο Βερολίνο και το Παρίσι, διατηρώντας συνεργασία με το αντιστασιακό περιοδικό *Η Συνέχεια* και την έκδοση *Νέα Κείμενα* (Αρχείο συγγραφέων του www.ekebi.gr).

επιστολή του Πάνου Θασίτη «Κρυπτογραφικός λόγος και πολιτική ποίηση» (στο τχ. 8), όπου επισημαίνεται ότι τα σύμβολα και οι αλληγορίες των ποιημάτων που δημοσίευσε το περιοδικό είναι έμμεσα και αόριστα και δε λειτουργούν αποτελεσματικά προς τον αναγνώστη. Για να είναι η ποίηση πολιτικοποιημένη, δηλαδή προσανατολισμένη προς τα κοινά, χρειάζεται μία σαφή και αναγνωρίσιμη γλώσσα. Το περιοδικό σχολίασε την επιστολή θέτοντας το ερώτημα σχετικά με την αναγκαιότητα και την εμβέλεια της πολιτικής της παρασημαντικής, προαναγγέλλοντας, μάλιστα, σχετική συζήτηση που, δυστυχώς, δεν πρόλαβε να οργανώσει.

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Σε κάθε τεύχος υπάρχουν από δύο ως τέσσερις δημοσιεύσεις. Κείμενα του Γ. Σεφέρη ανθολογούνται στο πρώτο («Σελίδες ημερολογίου 1936, 1939», ανέκδοτες σελίδες που παραχώρησε στο περιοδικό η Μαρώ Σεφέρη) και το έβδομο τεύχος («Συνάντησις με τον Saint-John Perse», «Μέρες του 1945-1946» ως προδημοσίευση).

Στο περιοδικό ανθολογούνται εκπρόσωποι της πρώτης και δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς. Οι Θ. Δ. Φραγκόπουλος, Ρόδης Ρούφος, Αλ. Κοτζιάς, Ν. Κάσδαγλης έδωσαν μυθιστορήματα που περιείχαν την εμπειρία του αλληλοσπαραγμού κατά τον εμφύλιο¹⁶². Στο πρώτο τεύχος δημοσιεύεται το «Φαντάσματα στη Μαδρίτη»¹⁶³ του Ρόδη Ρούφου (σελ. 8-13), όπου συναντάμε τη γνωστή γεωπολιτική αλληγορία της Βολιγουάης (από τα *Δεκαοχτώ Κείμενα*) με τον ήρωα, διπλωμάτη-λογοτέχνη, επιτετραμμένο σε μια χώρα βαρετή, όπου «έχει χρόνια να γίνει πραξικόπημα και ακόμα εκλέγουν τον Πρόεδρο και τη Βουλή τους». Περιδιαβαίνοντας τις αναμνήσεις του από την εποχή αυτή, ο ήρωας αντιμετωπίζει ένα πρόβλημα: «Δυστυχώς υπάρχει κάποια ενοχλητική διάταξη στον καινούριο Νόμο περί Τύπου, που όπως ξέρουμε έγινε για να κατοχυρώσει την αληθινή ελευθερία έκφρασης στον τόπο μας.[...] Πώς να εξηγήσω την κατάσταση στη Βολιγουάη χωρίς αναφορά στη C.I.A.; Θα 'ναι σα να προσπαθώ να φτιάξω μαγιονέζα χωρίς λάδι...» (σελ. 10). Η επιλογή της δημοσίευσης από την εκδοτική ομάδα είναι άμεση σύνδεση με την προσπάθεια των *Δεκαοχτώ Κειμένων* και σαφής αναγνώριση του αγώνα του Ρούφου να αρθρωθεί ένας σαφής αντιδικτατορικός λόγος. Ένας φόρος τιμής στον άνθρωπο που έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην ύπαρξη και συνεννόηση της ανομοιογενούς ομάδας¹⁶⁴.

Στο τχ. 7 δημοσιεύεται το κείμενο «Μια μεσογειακή χώρα» του Θ. Δ. Φραγκόπουλου, μια ειρωνικά «ειδυλλιακή» περιγραφή της Τυνησίας. Μέχρι να φτάσει ο αναγνώστης στην τελευταία παράγραφο, όπου αποκαλύπτεται η χώρα και ο ηγέτης της, διαπιστώνει τόσες ομοιότητες με την οικεία πραγματικότητα: μια χώρα με πολίτευμα προεδρικής μονοκομματικής δημοκρατίας, που κήρυξε έκπτωτο το μονάρχη από το θρόνο, όπου οι μορφωμένοι περιφρονούν τη γλώσσα του λαού και χρησιμοποιούν την «καθαρολογία».

Από τη δεύτερη γενιά, ανθολογείται το «Πεζή μπαλάντα για ένα δραπετή» του Σπύρου Πλασκοβίτη (τχ. 3), ένα κείμενο που γράφτηκε στη φυλακή, όπως φαίνεται από την ένδειξη «καλοκαίρι, 1972». Είναι ένα κείμενο αυτοβιογραφικό, που δεν αποτελεί απλώς μια τοιχογραφία με φιγούρες της φυλακής αλλά φανερώνει μια αγωνία για τη ζωή και την ελευθερία.

Στο τεύχος 8 υπάρχει προδημοσίευση από *Το κιβώτιο* του Άρη Αλεξάνδρου, ένα βιβλίο που ο Δ. Μαρωνίτης χαρακτήρισε δείγμα «πολιτικού υπερρεαλισμού», ένα κείμενο

¹⁶² Vitti, *ό.π.*, σελ. 436-437.

¹⁶³ Απόσπασμα από ατέλειωτο και ατιλοφόρητο μυθιστόρημα. Στη σελίδα 11, μαθαίνουμε για το λάθος της δακτυλογράφου στο διάταγμα, κατά το οποίο η Βολιβία ή η Παραγουάη καταγράφηκε ως Βολιγουάη.

¹⁶⁴ Ο Ρόδη Ρούφος πέθανε τέλη του 1972 (Αργυρίου, «Εισαγωγή», *ό.π.*, σελ. 322-323). Το περιοδικό τίμησε τη μνήμη του και ένα χρόνο μετά το θάνατό του με τη δημοσίευση του κριτικού σημειώματος του Mario Vitti για τους *Γρακίλους* (1967), στο τχ. 8 (σελ. 379).

ριζοσπαστικό στις φόρμες του με λόγο σύνθετο, ελικοειδή, που δημιουργεί μία απόσταση μεταξύ αφηγητή και αφηγήματος¹⁶⁵. Το *Κιβώτιο* είναι ένα μυθιστόρημα που συνυφαίνει ρεαλιστικά και εξπρεσιονιστικά στοιχεία και παρωδεί την ιστορία, την ανθρώπινη αλαζονεία και τον αφηγηματικό μηχανισμό¹⁶⁶. Είναι ένας μοντέρνος τρόπος γραφής, που αποδομεί τους τρόπους του κλασσικού μυθιστορήματος εφαρμόζοντας τεχνικές όπως εσωτερικό μονόλογο, επιστολογραφία, ημερολόγιο. Η Μάρω Δούκα το χαρακτήρισε «ρεαλιστική αλληγορία που αναπαριστά το ρημαγμένο τοπίο και τον παράλογο κόσμο του εμφύλιου» μέσα από το δαιδαλώδη μονόλογο του αφηγητή-απολογούμενου¹⁶⁷.

Κοντά σε αυτά τα δύο κείμενα που εξελίσσονται σε χώρο φυλακής, θα συμπληρώσουμε τη συμμετοχή του Δημ. Μαρωνίτη με το πεζογράφημα «Μαύρη γαλήνη» (στο τχ. 8). Πρόκειται για ένα κείμενο που συνδυάζει την αυτοβιογραφία με τη μαρτυρία, μέσα από μια αφήγηση συνειρμική και αποσπασματική, που αποδίδει τη ζοφερή πραγματικότητα της χούντας.

Στο πρώτο τεύχος υπάρχει το «Επεισόδιο» του Τάκη Κουφόπουλου, ως προδημοσίευση από τη συλλογή *Εκδοχές*. Η συλλογή προτάθηκε από το Ζώδιο του τέταρτου τεύχους, «ως έργο ριζοσπάστη πεζογράφου, που συστηματικά προωθεί νέους τρόπους γραφής για να εκφράσει τον τελείως σύγχρονο και πολυσύνθετο προβληματισμό του [...] απεγάδιαστη γλώσσα στο ύψος του ποιητικού λόγου». Το κείμενο εξελίσσεται στο δρόμο, τον χώρο που επιλέγει συνήθως ο Κουφόπουλος για να διηγηθεί ο ανώνυμος αφηγητής το παράδοξο επεισόδιο¹⁶⁸. Επίσης σε κλίμα υπαρξιακής αναζήτησης είναι και το διήγημα «Από στιγμή σε στιγμή» της Κατερίνας Πλασσαρά στο έκτο τεύχος, που κινείται στο χώρο του παραλόγου με την ηρωίδα να επισκέπτεται ένα νεκρό που εξακολουθεί να έχει την ευθύνη της Εταιρείας Εκμεταλλεύσεως Υπεδάφους. Όταν σταμάτησε τις επισκέψεις, μια μυστηριώδης ασθένεια, η σήψη που προέρχεται από το «νεκρό», εξαπλώθηκε στην πόλη. Πέρα από την ερμηνεία υπαρξιακής αναζήτησης και τα δύο κείμενα, ενταγμένα στο πλαίσιο των συγκεκριμένων πολιτικών συνθηκών, μπορούν να ερμηνευθούν ως αλληγορίες.

Στο ίδιο τεύχος δημοσιεύεται η «Ανταπόκριση» της Τατιάνας Γκρίτση-Μιλλιέξ. Το σύντομο αυτό κείμενο μιλά για τις λέξεις που, «κλεισμένες, απαγορευμένες, βιασμένες», μεταμορφώνονται και όταν ξανάρθουν σ' επαφή με τον έξω κόσμο «δεν έχουν την ίδια διάσταση» (σελ. 260). Είναι ένα κείμενο που γράφεται μακριά από την πατρίδα: «Γυρνάμε άσκοπα στην ξένη πολιτεία, μιλάμε και περπατάμε, περπατάμε και μιλάμε, ξεφλουδίζουμε τις λέξεις». Αναγνωρίζουμε το χαρακτηριστικό ποιητικό ύφος της γραφής της¹⁶⁹, με τους συνειρμούς να δίνουν έμφαση στις ψυχολογικές διεργασίες εις βάρος της συνοχής του κειμένου. Μιλώντας για την επικοινωνία του με την Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, ο Τ. Σινόπουλος αναφέρει πως την πίεζε φιλικά να συνεχίσει το γράψιμο λέγοντας ότι «μόνο με τη δουλειά μπορούσαμε να κρατήσουμε». Κι αυτή ανταποκρίθηκε «σαν κάποιος να της θύμιζε ποιο ήταν το ουσιαστικό μας χρέος» κι έστειλε την «Ανταπόκριση»¹⁷⁰. Αργότερα θα αποφασίσει να στείλει τα χειρόγραφα που θα κυκλοφορήσουν ως *Σπαράγματα* και ήταν πρόταση του Ζωδίου στο 6^ο τεύχος (ως «ένα ολοκληρωμένο αφήγημα»).

¹⁶⁵ Μαρωνίτης Δ., «Ήταν ένας άνθρωπος που ποτέ δεν βολεύτηκε σ' αυτόν τον κόσμο», Αφιέρωμα: Άρης Αλεξάνδρου-Είκοσι χρόνια από το θάνατο του οραματιστή ποιητή, *Μανδραγόρας*, τχ. 20-21, Μάρτιος 1999, σελ. 90-91.

¹⁶⁶ Ζήρας Αλ., «Από την ουτοπία της επανάστασης στη δυστοπία της εξορίας των ποιητών», Αφιέρωμα: Άρης Αλεξάνδρου-Είκοσι χρόνια από το θάνατο του οραματιστή ποιητή, *Μανδραγόρας*, ό.π., σελ. 101

¹⁶⁷ Δούκα Μάρω, «Το μυθιστόρημα της θλίψης», *Η λέξη*, τχ. 77, Σεπτέμβρης 1988, σελ. 622-623.

¹⁶⁸ Παγανός, ό.π., σελ. 347-348.

¹⁶⁹ Κοτζιάς Αλ., *Μεταπολεμικοί πεζογράφοι*, Κέδρος, Αθήνα, 1982, σελ. 87.

¹⁷⁰ Σινόπουλος, ό.π.

Στο έκτο τεύχος δημοσιεύεται άλλο ένα πολύ ενδιαφέρον κείμενο. Θα κάνουμε ιδιαίτερη αναφορά στο πεζογράφημα του Νάσου Βαγενά «Οι ελληνικές μεταφράσεις της *Ερημης Χώρας*»¹⁷¹. Το κείμενο ξεκινά ως φιλολογική μελέτη που αξιολογεί τις μεταφράσεις που έχουν δημοσιευθεί και, στη συνέχεια, ο Βαγενάς παρουσιάζει τη μελέτη του για τον άγνωστο Πάτροκλο Γιατρά, που, γοητευμένος από το έργο του Έλιοτ και ειδικά την *Ερημη Χώρα*, ανακάλυψε την πραγματική σημασία του ποιητή και τη δύναμη της Ποίησης να διεισδύει στην ουσία της πραγματικότητας. Θεωρώντας ότι ο Έλιοτ πρόδωσε την αποστολή του με στόχο να εμποδίσει τον απλό λαό να επικοινωνήσει με το μήνυμα της Ποίησης προορίζοντας το δύσκολο κείμενο του για λίγους καλλιεργημένους διανοούμενους, έθεσε σκοπό της ζωής του να «μεταφράσει» το ποίημα όπως θα το είχε γράψει ο Έλιοτ αν έμενε πιστός στο χρέος του. Η μεταφραστική του παρέμβαση δεν αφορά τόσο τη γλώσσα ή το ύφος, αλλά τις προθέσεις και το στόχο του έργου. Δεν κατάφερε να ολοκληρώσει το έργο του, δημοσιεύοντας μόνο λίγους από τους 60 στίχους που είχε μεταγράψει στο περιοδικό *Πειραιϊκός Λόγος* (Ιανουάριος και Ιούνιος 1969). Όμως, ο Πάτροκλος Γιατράς δεν είναι υπαρκτό πρόσωπο, αλλά ένας επινοημένος ποιητής-μεταφραστής, ένα προσωπίδιο του Βαγενά, που εμφανίστηκε και σε άλλες μεταφράσεις, ποιήματα και διηγήματά του. Όσο καινοτόμος κι αν ήταν αυτή η ιδέα στα ελληνικά γράμματα του 1973, η πρωτοπορία δεν ανήκει στο Ν. Βαγενά. Το 1939 ο Χόρχε Λουίς Μπόρχες γράφει το «Πιερ Μενάρ, ο συγγραφέας του *Δον Κιχώτη*»¹⁷², όπου μιλάει για έναν άνθρωπο ο οποίος αφοσιώνεται στο καθήκον να γράψει τον *Δον Κιχώτη*, παρά το γεγονός ότι έχει ήδη γραφτεί. Κι ενώ τον γράφει με τα ίδια ακριβώς λόγια που χρησιμοποίησε ο Θερβάντες, ο Μπόρχες εστιάζει στο γεγονός ότι ο Πιέρ Μενάρ έγραψε ένα διαφορετικό βιβλίο, γιατί έφτασε στον *Δον Κιχώτη* μέσα από τις εμπειρίες του Πιερ Μενάρ. Όπως ο ίδιος σημειώνει στον Πρόλογο, στο αφήγημα το καθήκον του πρωταγωνιστή είναι φανταστικό. Προς τεκμηρίωση της μελέτης του, παραθέτει έναν κατάλογο των έργων του Μενάρ ως διάγραμμα της διανοητικής του πορείας. Η επίδραση του Μπόρχες στον Βαγενά έχει επισημανθεί από πολλούς κριτικούς, όπως ο Αλ. Κοτζιάς, η Τ. Γκρίτση-Μιλλιέξ και η Ν. Αναγνωστάκη. Ο Βαγενάς γνώρισε το έργο του Μπόρχες την περίοδο που σπούδαζε στη Ρώμη, 1970-72¹⁷³.

Στο περιοδικό δημοσιεύονται και κείμενα με προωθημένη γραφή, όπως του Μιχάλη Γρηγορίου¹⁷⁴ και του Λευτέρη Κανέλλη, και οι δύο της γενιάς του '70. Στο διήγημα «Αρχή» του Γρηγορίου (στο τχ. 7) παρακολουθούμε μία καταγιστική αφήγηση παράδοξων επεισοδίων σαν σε όνειρο. Ο πρωταγωνιστής-αφηγητής αποφασίζει απηυδισμένος να φύγει από το οικογενειακό σπίτι, παίζει ρουλέτα, συναντά φίλους, καβγαδίζει, ανεβαίνει σε πλοίο, ναυαγεί, επιστρέφει νοιώθοντας πως τον βαραίνει μια εκκρεμότητα. Το έργο *Οι ρίζες της σιωπής* του Μιχάλη Γρηγορίου ήταν πρόταση του Ζωδίου στο τχ. 4 («προσωπική

¹⁷¹ Το διήγημα συμπεριλήφθηκε στη συλλογή *Συντεχνία* (Κέδρος, 1976), που χαρακτηρίζεται ως λογοτεχνικό υβρίδιο, σύμμιξη διαφορετικών γραμματειακών ειδών: δοκίμιο, ποίηση, μετάφραση, διήγημα (Πεντζίκης Γρ., *Πάτροκλος Γιατράς, ένας ποιητικός ήρωας του Νάσου Βαγενά*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 2005). Ο Έλιοτ ήταν ήδη γνωστός στην ελληνική γραμματεία από το αφιέρωμα του περιοδικού Κύκλος το 1933 με μεταφράσεις των Τ. Παπατσώνη, Ν. Ράντου και Κ. Εμμανουήλ. Ακολούθησε η μετάφραση του Γ. Σεφέρη (1936) και η μετάφραση του Γ. Σαραντή (1958). Αξίζει να σημειωθεί ότι το κείμενο του Βαγενά για τον Π. Γιατρά ήταν το κίνητρο για τη μετάφραση/ μεταγραφή της *Ερημης Χώρας* από τον Η. Λάγιο (1996) μεταφέροντάς τη στην Ελλάδα μετά το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου, κατά τον εμφύλιο πόλεμο (Κεφαλέα Κίρκη, «Ερημότοπος-Ερημη Χώρα-Ερημη Χώρα-Ερημη Γη, σχόλια στην ελληνική πρόσληψη της ποίησης του Έλιοτ», *Θέματα Λογοτεχνίας*, τχ. 37 Ιαν.-Απρ. 2008, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα, σελ. 84-109).

¹⁷² Συμπεριλήφθηκε στη συλλογή *Ficciones* (1941). Περιέχεται στο: Μπόρχες Χ. Λ., *Λαβύρινθοι* (μετ. Θαν. Καστανιώτης), Κέδρος, Αθήνα, 1986.

¹⁷³ Πεντζίκης, ό.π.

¹⁷⁴ Αργυρίου Αλ., «Η νεοελληνική πραγματικότητα και η πεζογραφία μας (συζήτηση των: Αλ. Αργυρίου, Κ. Κουλουφάκου, Αλ. Κοτζιάς, Σπ. Πλασκοβίτη, Στρ. Τσίρκα)», *Η Συνέχεια*, τχ. 4, Ιούνιος 1973, σελ. 172-179.

τεχνοτροπία που συνδυάζει τη λογική το ονείρου ή του εφιάλη και λακωνικές ή θρυμματισμένες εικόνες της πραγματικότητας»).

«Το λουκούμι της Μπακλαβές» (τχ. 5) είναι ένα διήγημα του Α. Κανέλλη που κινείται στο χώρο του φανταστικού. Παρακολουθούμε σκηνές από την καθημερινότητα και τα σχέδια του ταγματάρχη Μπομποτά, που ανήκει στη φυλή Χουχούντα στη χώρα της Μπακλαβές (!), όπου ο «σύμμαχος πέρα από το ποτάμι Ατλάντικα» (με απεσταλμένο τον Χένρυ Κάσ-κα) έχει τοποθετήσει ειδικά μαγνητόφωνα, που κρέμονται με μορφή καρύδας από τους κοκοφοίνικες. Σκοπός των καταδρομέων στρατιωτικών είναι να ανακόψουν την εχθρική φυλή των ερυθρόφτερων και όταν το κατάφεραν «χαμάλες φούσα ρε» (ο λαός ανέπνευσε ελεύθερα). Είναι το τρίτο διήγημα (μαζί με του Ρούφου και του Φραγκόπουλου) που παραπέμπουν αλληγορικά στην ελληνική πραγματικότητα της Απριλιανής δικτατορίας.

Τα κείμενα που δημοσιεύθηκαν (με εξαίρεση αυτό του Ν. Βαγενά) εκπροσωπούν τις τάσεις της πολιτικοποίησης, της πειραματικής γραφής και της αυτοβιογραφίας. Μέσα από την αλληγορία ή το προσωπικό βίωμα αποτελούν άμεσες ή έμμεσες παραπομπές στην κατάσταση ανελευθερίας και λογοκρισίας, καθώς μεταφέρουν ένα αίσθημα εγκλωβισμού είτε φυσικού είτε εκφραστικού είτε υπαρξιακού.

Υπάρχουν, επίσης, πεζά κείμενα που διακρίνονται από έναν έντονο προσωπικό τόνο, κάποιες φορές σε ρουμπρίκα με τίτλο «Μαρτυρία». Στο δεύτερο τεύχος διαβάζουμε το κείμενο «Στήλη – Μάριος Χάκκας» του Στρατή Τσίρκα (σελ. 53-58). Πρόκειται για μία συγκινητική προσωπική κατάθεση που αποδίδει φόρο τιμής στον πρόσφατα θανόντα Μάριο Χάκκα. Περιδιαβαίνοντας τις αναμνήσεις του από την πρώτη τους συνάντηση το 1966 ως την προηγούμενη του θανάτου του, ο Τσίρκας μοιράζεται με τους αναγνώστες κάποιες συζητήσεις ή τα προσωπικά του συναισθήματα απέναντι στον ιδεολόγο-αγωνιστή και όχι μόνο στο συγγραφέα. Θεωρεί ότι η ίδια η ζωή και ιδιοσυγκρασία του Μάριου Χάκκα ήταν ένα μήνυμα προς τον άνθρωπο, που θα παραμείνει διαχρονικό.

Στο ίδιο τεύχος περιέχεται το «Ημέρες καλοκαιριού του '72» του Θαν. Βαλτινού, ένα κείμενο αυτοβιογραφικό, στο οποίο μιλά για την εμπειρία της συμμετοχής του στα γυρίσματα της ταινίας του Θ. Αγγελόπουλου. Ανάμεσα στις σκέψεις του βλέπουμε και έμμεσες αναφορές στην τρέχουσα κατάσταση: «...τα χάνουν. Η ψυχολογία της στολής. Είμαι ο ανώτερος [...] καταλαβαίνω ότι προσπαθώ από ώρα, σιωπηλά, να βρω το σκοπό του σκληρού απάνθρωπου τραγουδιού του: πότε θα κάνει ξαστεριά, πότε θα φλεβαρίσει» (σελ. 87).

Στο τέταρτο τεύχος ο Γ. Παυλόπουλος παραθέτει «Ένα γράμμα» του Ν. Καχτίτση προς τον ίδιο. Σε αυτήν την επιστολή ο Ν. Καχτίτσης ξεδιπλώνει επεισόδια από τη ζωή του στο Λονδίνο το 1956. Οι επιστολές του Καχτίτση ήταν εκτενέστες (δεκάδων σελίδων η καθεμιά) και αποτελούν προέκταση του έργου του. Σε κάθε επιστολή υπάρχει ένας αφηγηματικός πυρήνας που αποτελεί αφετηρία για άλλες αυτοδύναμες αφηγήσεις¹⁷⁵. Στο σημείωμά του ο Γ. Παυλόπουλος θεωρεί τα πρόσωπα που περιγράφονται στην επιστολή μορφές παράλληλες με τους μυθιστορηματικούς του ήρωες.

Στο ίδιο τεύχος, στη ρουμπρίκα «Μαρτυρία», ο Μ. Κουμανταρέας γράφει για την «Αξιώτη όπως τη γνώρισα». Μοιράζεται με τους αναγνώστες σκόρπια περιστατικά και συναντήσεις του με τη Μ. Αξιώτη από τη γνωριμία τους στο βιβλιοπωλείο του Κέδρου το 1968 ως την τελευταία τους συνάντηση τον Απρίλη του 1973. Μαρτυρία επίκαιρη, μια που δημοσιεύεται λίγες μέρες μετά το θάνατο της.

Στο τεύχος 5, πάλι στη ρουμπρίκα «Μαρτυρία», ο Α. Πανσέληνος γράφει για την «Παράξενη φιλία με το Γιώργο Θεοτοκά». Το κείμενο συνοδεύεται από επιστολές μεταξύ

¹⁷⁵ Παπαδημητράκοπουλος Η., «Νίκος Καχτίτσης», *Η μεταπολεμική Πεζογραφία*, τ. Δ', Αθήνα, εκδ. Σοκόλη, 1988, σελ. 14-15.

των δύο, όπου αναπτύσσονται ιδέες του «Ευρωπαϊόπληχτου» Θεοτοκά, πιστού στο δυτικοευρωπαϊκό ελληνικό πνεύμα, σχετικά με τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται στην εξέλιξη της οικονομίας και του τεχνικού πολιτισμού και επιτάσσουν την εξεύρεση ισορροπίας της Δημοκρατίας και της Τεχνοκρατίας.

Στο έβδομο τεύχος, στη ρουμπρίκα «Μνήμη», ο Μανόλης Αναγνωστάκης ξεδιπλώνει αναμνήσεις και σκέψεις για τον Μάρκο Αυγέρη, μια «βαθιά φιλοσοφημένη φύση», που ασχολήθηκε όψιμα με την κριτική και έτσι δε μπόρεσε να απαλλαγεί από «ψυχολογικά και πλεγματικά παρεπόμενα». Ωστόσο, στα πιο εκτεταμένα δοκίμια και στις μελέτες «η σκέψη του ευκίνητη, λαγυρή, διεισδυτική, πρωτότυπη, ευρηματική κινείται σε μια άλλη διάσταση που αξίζει να τη μελετήσουμε και να διδαχθούμε από αυτήν». Η τελευταία του επισήμανση είναι ότι νηφάλια κριτική για το έργο του Αυγέρη δεν είναι ακόμα εφικτή, καθώς ανήκει σε μια παραγμένη εποχή που δε μπορούμε να δούμε χωρίς σκοπιμότητες και συναισθηματισμούς.

Τα κείμενα αυτά, είτε αυτοβιογραφικά (όπως του Βαλτινού και του Καχτίση), είτε ως μαρτυρίες (όπως του Τσίρκα, του Πανσέληνου, του Κουμανταρέα και του Αναγνωστάκη) φωτίζουν την πολιτεία των συγγραφέων τους ή των πρωταγωνιστών τους, ανθρώπων που είχαν εντονότερη δημόσια δράση ή δημόσιο λόγο (όπως ο Μ. Χάκκας και ο Γ. Θεοτοκάς). Κάποια περιέχουν αναφορά στην τρέχουσα κατάσταση, αλλά, περισσότερο, συνδέουν τη γραφή των ανθρώπων αυτών με τη φιλοσοφία ζωής τους.

Θα συμπληρώσουμε εδώ και το μοναδικό θεατρικό κείμενο που δημοσιεύθηκε, από το *Τηλέγονος* της Μαργαρίτας Λυμπεράκη (στο τχ. 2). Το έργο γράφτηκε στα γαλλικά ως *Το μυστικό κρεβάτι* το 1967. Η ελληνική γραφή είναι του 1972¹⁷⁶. Να σημειώσουμε και τη διαπίστωση ότι δε γίνεται καμία αναφορά στους βραβευθέντες λογοτέχνες των ετών 1972 και 1973 και δε δημοσιεύθηκε ποίηση ή πεζογραφία από αυτούς¹⁷⁷. Μόνο η ποιητική συλλογή της βραβευμένης (για δοκίμιο) Λύντιας Στεφάνου είναι προτεινόμενη στο Ζώδιο του 6^{ου} τεύχους. Είναι προφανές ότι οι επιλογές της εκδοτικής ομάδας και των συνεργατών του περιοδικού εντάσσονται σε μια διαφορετική φιλοσοφία.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΛΩΣΣΑΣ

Μιλώντας για τη γλώσσα στην επιφυλλίδα της 10/6/1972, ο Δ. Μαρωνίτης θεωρεί ότι διανύουν μια εποχή που η γλώσσα χάνει τον ενεργό παραδοσιακό της χαρακτήρα, αφού στο δημόσιο χώρο δε λειτουργεί ως αγωγός έγκυρης κοινής πληροφορίας αλλά ως στουπόχαρτο της ολοκληρωτικής εξουσίας. Ακόμα και η δοκιμιογραφική γλώσσα, η πιο κοντινή στη χρηστική γλώσσα, χαρακτηρίζεται από ρητορεία και διδαχή με συνέπεια να μετατρέπεται σε γλωσσικό κώδικα που αρνούνται να παρακολουθήσουν οι νέοι άνθρωποι¹⁷⁸. Λίγο αργότερα

¹⁷⁶ Λυμπεράκη Μαργαρίτα, *Η γυναίκα του Κανδαύλη-Οι Δαναΐδες- Το μυστικό κρεβάτι*, Ερμής, Αθήνα, 1980.

¹⁷⁷ ΤΑ ΒΡΑΒΕΙΑ 1972 (Αργυρίου (2007), ό.π., σελ. 106-107):

Α' βραβείο ποίησης: Μαργαρίτα Δαλμάτη, *Ποίηση* (Β': Κική Δημουλά, *Το λίγο του κόσμου*)

Α' βραβείο διηγήματος: Νίκος Αθανασιάδης, *Θεός αρχαίος* (Β': Κώστας Βαλέτας, *Το Σινικόν Τείχος*)

Α' βραβείο κριτικής-δοκιμίου: Γιώργος Μουρέλος, *Μεταμορφώσεις του χρόνου* (Β': Τάσος Λιγνάδης, *Το Άξιον Εστί του Ελύτη*)

Α' βραβείο μυθιστορηματικής βιογραφίας: Χρήστος Ζαλοκώστας, *Μέγας Αλέξανδρος* (Β' μυθιστορήματος: Αλέξης Πάρνης, *Λεωφόρος Πάστερνικ*)

ΤΑ ΒΡΑΒΕΙΑ 1973:

Α' βραβείο ποίησης: Δ. Ι. Αντωνίου, *Χάι κάι και Τάνκα* (Β': Γιολάντα Πέγκλη, *Αγκάθι το αμάραντο*)

Α' βραβείο μυθιστορήματος: Άγγελος Φουριώτης, *Οδυσσέα πρώην Βασιλέα της Ιθάκης απομνημονεύματα* (Β': Νέλλη Θεοδώρου, *Από το πάθος στη λύτρωση*)

Α' βραβείο διηγήματος: Γαλάτεια Σαράντη, *Να θυμάσαι τη Βίλνα* (Β': Νίκος Ζακόπουλος, *Διηγήματα*)

Α' βραβείο κριτικής-δοκιμίου: Κώστας Στεργιόπουλος: *Οι επιδράσεις στο έργο του Καρυωτάκη* (Β': Λύντια Στεφάνου, *Το πρόβλημα της μεθόδου στη μελέτη της ποίησης*)

Α' βραβείο μυθιστορηματικής βιογραφίας: Κώστας Σαρδελής, *Μάξιμος ο Γραϊκός*

¹⁷⁸ Επιφυλλίδα «Η άλλη όχθη» στο *Βήμα* στις 10/6/1972 (Μαρωνίτης *Ανεμόσκαλα...*, ό.π., σελ. 40-43).

θα συμπληρώσει πως οποιαδήποτε συζήτηση για τη γλώσσα έχει νόημα υπό την προϋπόθεση ότι θα μπορέσουν σύντομα να μιλήσουν ελεύθερα και η γλώσσα θα είναι το όργανο έκφρασης της βαθύτερης έγνοιας του επιστημονικού λόγου¹⁷⁹.

Το ζήτημα της γλώσσας έχει τη θέση του στο περιοδικό είτε με τη μορφή των ειρωνικών σχολίων για τη γλώσσα καθεστωτικών εκπροσώπων (στα σημειώματα της ρουμπρίκας «Πέτρες και στίγματα») είτε ως αυτόνομες δημοσιεύσεις, όπως η μελέτη της Άννας Φραγκουδάκη «Και πάλι για το γλωσσικό πρόβλημα» (στο τχ. 6). Όπως σχολιάζει η εκδοτική ομάδα για τη δημοσίευση αυτή, όσο δεν υπάρχει η πολιτική πράξη που θα τερματίσει το γλωσσικό ζήτημα, τέτοιες μελέτες είναι απαραίτητες. Με εξέταση του αλφαβηταρίου της πρώτης δημοτικού η Φραγκουδάκη αποδεικνύει ότι η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στις πρώτες τάξεις του δημοτικού έμεινε απλά στο θεωρητικό πλαίσιο της απόφασης και δεν εφαρμόζεται¹⁸⁰. Η Φραγκουδάκη αναλύει το γλωσσικό πρόβλημα αναδεικνύοντας τη σχέση γλώσσας και πολιτικής εξουσίας: «Σε κάθε ιστορική περίοδο, σε κάθε ιστορική καμπή της χώρας, το πρόβλημα αυτό ξαναπροβάλλει στο κοινωνικό προσκήνιο» (σελ. 277). Αναζητώντας τις αιτίες που ο αγώνας για τη δημοτική γλώσσα δεν έχει δικαιωθεί καταρρίπτει την άποψη ότι η απολιτικοποίηση του ζητήματος θα έφερνε και γρήγορη λύση του, καθώς και την άποψη ότι ο λαός είναι υπέρ της δημοτικής. Η ίδια θεωρεί ότι το πραγματικό ζήτημα έγκειται στο να είναι η δημοτική η επίσημη γλώσσα του Κράτους. Εδώ βρίσκει την ευκαιρία να επικαιροποιήσει το σχόλιό της αναφερόμενη στη γλώσσα της πολιτικής εξουσίας. Όταν είναι «ημικαταληπτή», φορτωμένη με βαρύγδουπες λέξεις, παράγει ένα λόγο που προσλαμβάνεται από τις πλατιές μάζες ως βαρυσήμαντος και, παράλληλα, νομιμοποιεί και ισχυροποιεί το φορέα του μηνύματος.

Ένα ακόμη κείμενο για τη γλώσσα είναι «Το γλωσσικό πρόβλημα και η διδασκαλία των ελληνικών» του Γρηγόρη Ευστρατιάδη (στο τχ. 8). Θέση του είναι ότι όλοι πια μιλούν και γράφουν την εμπλουτισμένη δημοτική, παρά το γεγονός ότι το κράτος παρέχει «πεισματική προστασία» στην καθαρεύουσα. Όπως προαναγγέλλεται στον τίτλο, ο Ευστρατιάδης εστιάζει στη λανθασμένη μέθοδο της γλωσσικής διδασκαλίας στο σχολείο, που υποχρεώνει τους μαθητές στην «κολοβή γραμματικοσυντακτική κατάρτιση» σε δημοτική, καθαρεύουσα και αττική γλώσσα, χωρίς να τους καθιστά ικανούς να έρθουν σε πραγματική επαφή με τα κείμενα. Προτείνει εναλλακτικά τον περιορισμό της γραμματικής, την απλοποίηση της ορθογραφίας και ασκήσεις νοήματος και δοκιμογραφίας. Κάνοντας λοξή αναφορά στη γλώσσα της εξουσίας, όταν μιλά για «μεγαλόστομη αοριστολογία και τιποτολογία», το κείμενο προωθεί την ιδέα της ουσιαστικής μάθησης και χρήσης της γλώσσας για την άσκηση της σκέψης και της έκφρασης.

Σε μια προσπάθεια να αναδειχθεί η βαθιά σχέση της γλώσσας με την εξουσία δημοσιεύεται «Το κούφιο θαύμα» του George Steiner¹⁸¹ (σε μετάφραση Ρόδη Ρούφου στο τχ. 1). Ένα κείμενο που ανήκει σε άλλη χρονική περίοδο και αφορά τη γερμανική γλώσσα, αλλά ας θυμηθούμε τον προβληματισμό του Μαρωνίτη για στόχευση πέρα από το επίκαιρο και τον εσωτερικό χώρο. Στο δοκίμιο υποστηρίζεται ότι, ενώ η μεταπολεμική Γερμανία αποτελεί ένα οικονομικό θαύμα, η γερμανική γλώσσα έχει πεθάνει, καθώς το καλό ύφος αντικαθίσταται από τη ρητορική (σελ. 13). Οι μεγάλοι δάσκαλοι της γερμανικής λογοτεχνίας, όπως ο Γκάιτε, ο Χάινε, ο Νίτσε, ο Κάφκα και ο Ρίλκε, δεν ενδιαφέρονταν να προκαλέσουν

¹⁷⁹ Επιφυλλίδα «Παραλειπόμενα» στις 19/8/1972 (Μαρωνίτης, *Ανεμόσκαλα...*, ό.π., σελ. 47-51).

¹⁸⁰ Ο Αλ. Αργυρίου θεωρεί ότι η καθαρεύουσα είναι μια γλώσσα χωρίς αντίκρισμα και ενότητα και χαρακτηρίζει φαιδρή την προσπάθεια της συντηρητικής εκπαιδευτικής πολιτικής να την επιβάλλει στα παιδιά αγνοώντας το γλωσσικό τους αίσθημα (επιφυλλίδα στις 27/3/1971. Αργυρίου, «Ελευθερία και γλώσσα», *Αναμνηλαφήσεις...*, ό.π., σελ. 41).

¹⁸¹ Francis George Steiner (1929-): Αμερικανός κριτικός, δοκιμογράφος, φιλόσοφος και εκπαιδευτικός, μελέτησε τη σχέση γλώσσας, λογοτεχνίας και κοινωνίας.

εθνικιστικές συγκινήσεις. Αντίθετα, χαρακτηρίζει τη λογοτεχνία κατά την εποχή του Μπίσμαρκ ως εποχή των στρατευμένων ιστορικών, των φιλολόγων και των ακατάληπτων μεταφυσικών. Θεωρεί ότι η γερμανική γλώσσα δε στάθηκε αμέτοχη στη φρικαλεότητα του ναζισμού, από τη στιγμή που χρησιμοποιήθηκε ως διοικητική γλώσσα της κόλασης, ή για να στηρίξει απάτες. «Όταν κάνεις τις λέξεις όργανα τρόμου και ψευτιάς, όπως τις έκαναν ο Χίτλερ, ο Γκαίμπελς κι εκατό χιλιάδες ναζιστικά στελέχη- κάτι θα συμβεί και στις λέξεις. [...] Δεν θα εκπληρώνει πια, όπως άλλοτε, τις δύο κύριες λειτουργίες της: τη μετάδοση της ανθρώπινης εκείνης τάξης που ονομάζουμε Νόμο, τη διακίνηση της πνευματικής εκείνης σπίθας, που ονομάζουμε Χάρη» (σελ. 16). Συμπληρώνει λίγο παρακάτω ότι «όταν μια γλώσσα πεθάνει, ρέπει προς το ψέμα», γιατί η γλώσσα δε συμβιβάζεται με τη λήθη. Στα μεταπολεμικά χρόνια η γλώσσα συμμετείχε στη συγκάλυψη και ηθελημένη λησμονιά του φρικιαστικού παρελθόντος κι αυτό έγινε εις βάρος της γερμανικής λογοτεχνίας. Η γλώσσα, που αποτελεί τον πρώτο φορέα πολιτισμού, είναι πια μολυσμένη από τα κατάλοιπα του παρελθόντος (σελ. 20).

Ο δικτατορικός λόγος, σοβαροφανής αλλά φλύαρος και κενός ουσίας, δεν είναι απλά ένα σύμπτωμα της κατάστασης που έχει επιβάλλει το απολυταρχικό καθεστώς. Συνδέεται άμεσα με την παιδεία και σε αυτό το πλαίσιο αντιμετωπίζεται από τη *Συνέχεια*.

ΘΕΜΑΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Μετά την απελευθέρωση η λογοτεχνική κριτική επιφόρτιζε τη Λογοτεχνία με το βάρος της καταγραφής της ιστορικής Αλήθειας επιβάλλοντας τον κριτικό ρεαλισμό και προβάλλοντας ως υποχρέωση του πεζογράφου την πιστή καταγραφή της πραγματικότητας. Ωστόσο, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, εμφανίζονται όλο και συχνότερα «πειραματικά» πεζογραφήματα, που ανατρέπουν τις νόρμες της παραδοσιακής ρεαλιστικής πεζογραφίας. Πρόκειται για μια τάση που δικαιολογείται με την επίδραση της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας. Οι έλληνες συγγραφείς δέχονται την επίδραση των αφηγηματικών τεχνικών των Τζόους και Φώκνερ όσον αφορά τον εσωτερικό μονόλογο (π.χ. η *Λέσχη* του Στρ. Τσίρκα, 1961), το συνειρμικό λόγο και την πολλαπλή αφήγηση του ίδιου συμβάντος από διαφορετικούς χαρακτήρες (π.χ. *Ο κήπος των πριγκίπων* του Ν. Μπακόλα, 1966)¹⁸². Η κατάσταση της ελληνικής κοινωνίας με τις πολιτικές και μετεμφυλιακές αντιπαραθέσεις και τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές διαμορφώνουν ένα τοπίο διαφορετικό. Για κάποιους συγγραφείς ο εξπρεσιονιστικός τρόπος είναι πιο κατάλληλος για να εκφράσουν την εσωτερική κατάσταση που βιώνει το υποκείμενο. Η άρνηση της ρεαλιστικής αναπαράστασης προωθεί την εσωτερικότητα. Στην περίοδο αυτή, αρκετοί έλληνες συγγραφείς θέλουν να εκφράσουν την υπαρξιακή τους αγωνία (όπως ο Ν. Καχτίσης στον *Εξώστη*, 1964), ή να αποτυπώσουν κριτικά την ιστορική-κοινωνική συγκυρία (όπως ο Τ. Κουφόπουλος στην *Οδό*, 1963)¹⁸³. Εκφραστικοί τρόποι όπως το στοιχείο του παραλόγου, η μεταφορά και η αλληγορία είναι ευδιάκριτες σε έργα όπως η *Τριλογία* του Β. Βασιλικού (1961) ή *Το εκκρεμές* του Τ. Λειβαδίτη (1966)¹⁸⁴. Σε αρκετά από τα αλληγορικά κείμενα της δεκαετίας 1960 είναι φανερή η επίδραση του υπαρξισμού, καθώς οι ήρωες / το άτομο αντιπαρατίθεται σε και απειλείται από μία πραγματικότητα, που αδυνατεί να αποδεχθεί¹⁸⁵. Η Νόρα Αναγνωστάκη διέκρινε στις

¹⁸² Φιλίπιδης Σ., «Για μια ιστορία της ελληνικής πειραματικής πεζογραφίας κατά την περίοδο 1944-1974», στο: *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα*, ό.π. σελ. 267-268.

¹⁸³ Νάτσιννα Αναστασία, «Ο εξπρεσιονισμός και οι μεταμορφώσεις του: η λειτουργία ενός υπογείου ρεύματος στη μεταπολεμική πεζογραφία», υπό δημοσίευση στα *Πρακτικά του Συνεδρίου «Λογοτεχνικές διαδρομές» αφιερωμένου στη μνήμη του Βαγγέλη Αθανασόπουλου*, Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα, 17-19 Ιανουαρίου 2013.

¹⁸⁴ Φιλίπιδης, ό.π., σελ. 268-269.

¹⁸⁵ Νάτσιννα Α., «Αλληγορικά διηγήματα στη δεκαετία του 1960», *Κονδυλοφόρος*, τχ. 11, University Studio Press, 2011, σελ. 183-184.

νεότερες τάσεις της πεζογραφίας μίαν ολοκληρωτική ανατροπή των καθιερωμένων στοιχείων¹⁸⁶. Μετά την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του 1967 οι συγγραφείς πρέπει να προσαρμοσθούν στις συνθήκες εκφραστικής ανελευθερίας υιοθετώντας όλο και συχνότερα εκφραστικούς τρόπους που απομακρύνονται από το ρεαλισμό. Όπως είδαμε στα *Δεκαοχτώ Κείμενα*, η Νόρα Αναγνωστάκη μίλησε για μια καινούρια λογοτεχνική γλώσσα.

Στη *Συνέχεια* δημοσιεύεται «Το στοιχείο της σάτιρας και του χιούμορ στη νεότερη ποιητική γενιά», κείμενο μιας διάλεξής της το Μάη 1973 (στο τχ. 4). Η διακωμώδηση των σοβαρών πραγμάτων αλλά και της ιδέας της σοβαρότητας εμφανίζεται ως τρόπος στους νέους ποιητές όλο και συχνότερα και εντονότερα. Το χιούμορ και η σάτιρα προκαλούν γέλιο, που είναι το μέσο: θα προκαλέσουν ένα ξάφνιασμα για να ακολουθήσει μια άλλη στοχαστική διεργασία, η συναίσθηση των εκφραζομένων. Το χιούμορ, από την ειρωνική διάθεση ως το σαρκασμό και το χλευασμό, μας κάνει να σκεφτούμε. Επισημαίνει, ωστόσο, ότι για να κατανοήσουμε τα ποιητικά αυτά τεχνάσματα χρειάζεται κάποια ποιητική παιδεία. Η μελέτη διανθίζεται με παραδείγματα από τους: Β. Στεριάδη, Γ. Κοντό, Τζ. Μαστοράκη, Γ. Πατίλη, Λ. Πούλιο, Κ. Οικονόμο, Μ. Σουλιώτη, Δ. Καλοκύρη και Γ. Χουλιάρα.

Ένα κείμενο εισαγωγικό-θεωρητικό είναι και του Ξ. Α. Κοκόλη «Το ύφος-Απόψεις για το περιεχόμενο ενός όρου», πάλι από διάλεξη (στο τχ.7). Ο ομιλητής διερευνά το ύφος, δηλαδή τη γλώσσα στην ειδική της χρήση, στη λογοτεχνία. Προσπάθησε να συγκεντρώσει διαφορετικούς ορισμούς από ξένους θεωρητικούς (όπως ο Buffon, ο Jacobson, ο Greenberg, ο Barthes) θέλοντας να αναδείξει τη μοναδικότητα του ύφους, το ρόλο του στη δομή και λειτουργία του μηνύματος, τη σχέση του με τους κανόνες του γλωσσικού κώδικα, τη σχέση του με το λογοτεχνικό έργο.

Θέμα λογοτεχνικής κριτικής έχει το κείμενο «Οι μεταφράσεις Τζόους στην Ελλάδα» του Μένη Κουμανταρέα (στο τχ.1). Γίνεται μια σύντομη παρουσίαση των μεταφράσεων σε περιοδικά και στη συνέχεια κρίνει μεταφράσεις σε μορφή βιβλίου, *Το πορτραίτο του καλλιτέχνη* και τρεις των *Δουβλινέζων*. Εδώ, βρίσκει την ευκαιρία να σχολιάσει αρνητικά την έλλειψη μέριμνας από τους εκδοτικούς οίκους, αφού κατά την ίδια περίοδο κυκλοφορούν τρεις μεταφράσεις του ίδιου έργου. Τη μετάφραση του Μ. Σ. του *Πορτραίτου* τη θεωρεί σοβαρή και ευπρεπή, αλλά δεν καταφέρνει να ξεφύγει από μια απλή μεταγλώττιση. Η συλλογική μετάφραση των *Δουβλινέζων* (Βουρδουμπά-Μπερνίτσα-Αντωνίου) βρήκει αστοχιών, παραλείψεων και λαθών. Αντίθετα, αυτή του Κ. Πολίτη ζωντανεύει το κείμενο ώστε κάποτε να ξεχνά ο αναγνώστης ότι πρόκειται για μετάφραση. Ωστόσο, κι εδώ διαπιστώνονται παραλείψεις και αστοχίες. Η Μ. Αραβαντινού υιοθετεί μια ψυχρή γλώσσα προσπαθώντας να μεταγράψει το ξένο ύφος, χωρίς να αποφεύγει παραλείψεις και ελευθεριότητες. Είναι σημαντική η επισήμανση του Κουμανταρέα ότι για ένα συγγραφέα όπως ο Τζόους είναι απαραίτητες οι Σημειώσεις ως βοήθεια βαθύτερης κατανόησης.

Καταλαβαίνουμε ότι στη *Συνέχεια* καταβάλλεται συνεχώς προσπάθεια για μια «επιμόρφωση» του αναγνωστικού κοινού, ώστε να μπορεί να κατανοήσει και να παρακολουθήσει σε βάθος τα πράγματα, να αναπτύξει τα αισθητικά του κριτήρια και να διακρίνει την ποιότητα. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η εκδοτική έκρηξη της περιόδου μαρτυρά τη δίψα του ευρύτερου κοινού για επικοινωνία με τα σύγχρονα ρεύματα. Σημαντικό ρόλο στην καλλιέργεια του ευαισθητοποιημένου κοινού παίζει η κριτική, όταν δεν προσφέρει έτοιμα πορίσματα ως «μασημένη τροφή», αλλά εκθέτει τον προβληματισμό και την προβληματική της, ώστε το κοινό να μπορεί να παρακολουθήσει και να κατανοήσει τις διάφορες μορφές τέχνης. Η κριτική δεν πρέπει να επιδιώκει την καθοδήγηση του κοινού, αλλά να παρέχει τις

¹⁸⁶ Τζιόβας Δ., «Από τον μοντερνισμό στο nouveauroman: θεωρητικές αναζητήσεις και προβληματισμοί γύρω από το μυθιστόρημα στην Ελλάδα», στο: *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 228.

προϋποθέσεις ώστε να αναπτύξουν οι αναγνώστες ανεξαρτησία γνώμης. Όπως έχει γράψει ο Αλ. Αργυρίου: «Ως αναγνώστες της κριτικής, και όχι μόνον ενός κριτικού, μπορούμε σιγά σιγά να εξασφαλίσουμε έναν προσωπικό χώρο απ' όπου να αντιλαμβανόμαστε την τέχνη ως πνευματικό γεγονός, ως καταγραφή των ανθρώπινων στοιχείων...»¹⁸⁷.

Αυτό το σκοπό εξυπηρετεί και η καθιέρωση της ρουμπρίκας «Πολυκριτική», που εγκαινιάζεται στο πρώτο τεύχος και αφορά στο Γ. Ρίτσο. Στο σημείωμά του ο Δ. Ν. Μαρωνίτης αναφέρεται σε παράγοντες που δυσχεραίνουν τη σωστή αποτίμηση του έργου του Ρίτσου, τις πολιτικές του περιπέτειες και τις συχνές και μακρόχρονες απουσίες του ποιητή από τον δημόσιο βίο. Συνδέει την πολυφωνική πολυκριτική με την ανάγκη να απομακρυνθούμε από τις «πρόχειρες και νευρικές κρίσεις» για το έργο του Ρίτσου (σελ. 20). Το ουσιώδες είναι να κατανοήσουμε, να «συναντηθούμε» με την ποίηση. Το σημείωμα του Peter Levi αναφέρεται στις τελευταίες συλλογές του Γ. Ρίτσου (*Πέτρες, Επαναλήψεις, Κιγκλίδωμα, Χειρονομίες*), όπου ξεφεύγοντας από τις μεγάλες συνθέσεις, έδωσε σύντομα ποιήματα «όλο κουκούτσι και νεύρο», με ολοκληρωμένο ρυθμό, με δυνατό, γνήσιο και πυκνό λόγο. Η Χρύσα Προκοπάκη αναφέρεται στα ποιήματα *Φιλοκτήτης* (1965) και *Ορέστης* (1966), που ανήκουν στον ίδιο χώρο προβληματισμού, το πρόβλημα της πράξης και της σχέσης του ατόμου με την ομάδα, θέμα που ανιχνεύεται και στο ποίημα *Γέφυρα* (1960). Ο Πάνος Θασίτης αναφέρει ότι η ποίηση του Ρίτσου είναι και εκτατική (εκφράζει τον κόσμο σε πλάτος) και εντατική (εκφράζεται σε βάθος). Ο όγκος του έργου του αποτελείται από τον μεγάλο αριθμό των πραγμάτων και το μεγάλο ανάστημά τους και είναι το επακόλουθο μιας συνεχούς ροής που πηγάζει από τη σχέση της συνείδησής μας με το κοινωνικό ή φυσικό γίνεσθαι. Ενώ η νεότερη ποίηση πέρασε από την ανοικτή θεώρηση του κόσμου στην εντατική λεπτομέρεια και υποκατέστησε το όλο με το μερικό, ο Ρίτσος προσπαθεί να ανασυνθέσει την πλήρη εικόνα. Ο Ρίτσος είναι ποιητής της επικαιρότητας, με την έννοια της χρονικής και ιστορικής περιόδου στην οποία ζει. Όμως, όντας ποιητής του επίκαιρου, έχει την ικανότητα να επεξεργάζεται ποιοτικά τις εντυπώσεις και να διατηρεί το ουσιώδες σε μια αφαιρετική διεργασία. Στο σημείωμά του ο Κώστας Κουλουφάκος ξεκαθαρίζει ότι επιχειρεί να θεωρήσει ένα μόνο γνώρισμα του έργου του Ρίτσου και όχι «να προσφέρει τίποτα έτοιμο να το καταπιεί κανείς» (σελ. 27). Μια ιδέα που επαναλαμβάνει και στον επίλογο πιστεύοντας ότι ο αναγνώστης μπορεί να προχωρήσει μόνος του στην εξερεύνηση και απόλαυση της ποίησης. Το γνώρισμα που διερευνά είναι οι σημασιοδοτήσεις των λέξεων στο έργο του Ρίτσου και ως παράδειγμα παραθέτει ένα μικρό απόσπασμα από το ποίημα *Η Ελένη*. Σιγά σιγά ξεδιπλώνει τη λειτουργία της συμμετρικής διάταξης σημαινόντων και φαινομένων και αποκαλύπτει πώς τα γνώριμα αντικείμενα που απεικονίζουν την πραγματικότητα γίνονται, στην ποιητικά κερδισμένη σημασία των λέξεων, υποκειμένα με παρορμήσεις, φόβους κι επιθυμίες. Η «Πολυκριτική» ολοκληρώνεται με ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Αραγκόν *Ανρί Ματίς*, σε μετάφραση του Στρατή Τσίρκα, όπου ο συγγραφέας παραθέτει δύο ποιήματα του Ρίτσου («Η αδάμαστη» και «Η γαλάζια γυναίκα») για να συνοδεύσουν τις εικόνες του ζωγράφου. Παρατίθενται και δύο σημειώματα του ίδιου του ποιητή: το ένα είναι «Σχόλιο στις Μαρτυρίες» και το δεύτερο το «Ξαναδιαβάζοντας τις ποιητικές συλλογές» (*Ο τοίχος μέσα στον καθρέφτη και Θυρωρείο*), όπου ο Ρίτσος αναφέρει ότι «το πραγματικό (και η πραγματικότητα της φαντασίας και του ονείρου) μεταβάλλεται σε φανταστικό, και το τυραννικό σε “διασκεδαστικό”, σε περιπαιχτική κωμωδία».

Στη ρουμπρίκα «Πολυκριτική» του τέταρτου τεύχους δημοσιεύθηκε η συζήτηση των Αλ. Αργυρίου, Κ. Κουλουφάκου, Αλ. Κοτζιά, Σπ. Πλασκοβίτη και Στρ. Τσίρκα με θέμα «Η

¹⁸⁷ Επιφυλλίδα στις 10/4/1971 (Αργυρίου, «Το νόημα της κριτικής», *Αναψηλαφήσεις...*, ό.π., σελ. 44-49).

νεοελληνική πραγματικότητα και η πεζογραφία μας». Οι συμμετέχοντες ανήκουν στην πρώτη μεταπολεμική γενιά, που διαπλάστηκε σε μια περίοδο φορτισμένη από δημόσια γεγονότα.

Κατά τον Κοτζιά το ζητούμενο είναι αν το έργο αφήνει να φανεί ο ελληνικός χώρος και χρόνος, ο έλληνας άνθρωπος, αν περνούν από τις σελίδες του βιβλίου καταστάσεις του ιδιωτικού ή δημόσιου βίου που ήταν καθοριστικές στη ζωή μας, όπως τα πραγματικά προβλήματα της φτώχειας, της μετανάστευσης, της αγραμματοσύνης, της καταπίεσης. Ο ίδιος πιστεύει ότι οι έλληνες πεζογράφοι απέτυχαν να αποδώσουν την πραγματικότητα είτε επειδή δεν τη γνωρίζουν επαρκώς και επιστημονικά είτε επειδή αποφεύγουν να θίξουν τα επικίνδυνα θέματα είτε επειδή δεν αντέχουν την πραγματικότητα και προτιμούν να μην ασχοληθούν με αυτήν. Μια ακόμα επισήμανσή του είναι ότι ο σημερινός πεζογράφος χρειάζεται πολλές γνώσεις για να ανταποκριθεί στη σύλληψη του περίπλοκου κόσμου. Μία θέση του Κοτζιά που χαρακτηρίζει και το κριτικό του έργο είναι πως δέχεται το παραδοσιακό και το μοντέρνο, κάθε εκφραστικό τρόπο και είδος γραφής αρκεί να είναι καλλιτεχνικά γνήσιο και να αποκαλύπτει την ανθρώπινη πραγματικότητα.

Ο Αργυρίου συμπληρώνει ότι ένας ακόμα παράγοντας είναι και η θέση του συγγραφέα στην κοινωνία, αφού ο περιθωριακός του ρόλος εμποδίζει το έργο του να εκπροσωπεί την ελληνική πραγματικότητα. Ο εμπειρικός δρόμος των ελλήνων πεζογράφων κατάφερε να αποδώσει κάποια στοιχεία της πραγματικότητας της νεοελληνικής κοινωνίας που ήταν ακόμα ρευστή. Ωστόσο, ένας συγγραφέας μπορεί μέσα από τα μικρά θέματα να προσεγγίσει γεγονότα και θέματα καίριας σημασίας. Η πραγματικότητα που εκθέτει συγκροτείται από τις εμπειρίες του και την παιδεία του, αλλά μόνο με κριτική επεξεργασία του υλικού ξεφεύγει από τη δουλειά επιφάνειας και επιτρέπει στο έργο του να λειτουργήσει στο κύκλωμα της ζωής και των πνευματικών φαινομένων.

Για τον Πλασκοβίτη, η ελληνική πεζογραφία ήταν αποσπασματική και απολογιστική εξαιτίας της ιδιοσυγκρασίας των πεζογράφων. Πεζογράφοι υποκειμενικοί και λυρικοί (όπως οι Καζαντζάκης, Μυριβήλης, Πολίτης) δε μπορούν να δώσουν έργα με ιστορικό και κοινωνικό εύρος. Ο πεζογράφος ως λυρική ιδιοσυγκρασία αποδίδει καλύτερα όταν βλέπει τον κόσμο μέσα από την προσωπική – άρα και περιορισμένη – ματιά. Ένας ακόμα λόγος είναι οι πολιτικές καταστάσεις, καθώς οι περισσότεροι διανοούμενοι δεν ήθελαν να διαταράξουν τις σχέσεις τους με την εξουσία. Όσον αφορά στους μεταπολεμικούς πεζογράφους, θεωρεί ότι επέφεραν μια τομή μεταφέροντας τις εμπειρίες τους από τον πόλεμο, την κατοχή και τον εμφύλιο.

Για τον Τσίρκα κάθε εποχή με τις δικές της κοινωνικές, οικονομικές και πνευματικές καταστάσεις έχει και το δικό της λογοτεχνικό είδος. Οι έλληνες πεζογράφοι προσπάθησαν να κάνουν κοινωνιολογία, με παραδείγματα τους Καρκαβίτσα, Παρορίτη, Κατηφόρη, Βάρναλη. Συμπληρώνοντας τον Πλασκοβίτη, θεωρεί ότι ένας λόγος της αδυναμίας των πεζογράφων μας είναι ο βερμπαλισμός, η στάση που έμαθαν στο κοινό να περιμένει από τον δημιουργό. Θέση του Τσίρκα είναι ο κριτικός ρεαλισμός, δηλαδή ότι στην Ελλάδα, που ακόμη δεν έχει ολοκληρωθεί ο αστικοδημοκρατικός μετασχηματισμός, ο ρόλος του μυθιστοριογράφου είναι να λέει τα πράγματα με τ' όνομά τους και να καυτηριάζει δίχως ηθικολογίες τις καταστάσεις που εμποδίζουν την ελληνική κοινωνία να περάσει σε μια φάση πιο προοδευτική. Οι άλλες τάσεις, που μιλάνε με σύμβολα και αναφορές δίχως συγκεκριμενοποίηση του χώρου και του χρόνου, δε βοηθούν στη συνειδητοποίηση της ελληνικής πραγματικότητας (παράδειγμα ο *Λοιμός* του Α. Φραγκιά). Η συμβολική ή αλληγορική γραφή παραπέμπει σε ξένα λογοτεχνικά ρεύματα που αναπτύσσονται σε διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες (παράδειγμα ο *Γιατρός Ινεότης* του Γ. Χειμωνά). Γι' αυτό το λόγο, η σύγχρονη πεζογραφία μας δεν πρέπει να χάσει την επαφή της με την παράδοση του νεοελληνικού ρεαλισμού. Χρέος των σημερινών

πεζογράφων είναι να παίζουν το ρόλο τους ως κοινωνικοί λειτουργοί με το «νυστέρι του κριτικού ρεαλισμού».

Ο Κουλουφάκος θεωρεί ότι ένα λογοτέχνημα συγκροτείται από τη γνωσιολογική, την ηθική και την αισθητική πλευρά. Η πεζογραφία της γενιάς του '30 παραμελεί τη γνωσιολογική και ηθική. Αντίθετα, η πεζογραφία πριν το '30 επιτυγχάνει την παρουσία της πραγματικότητας, αλλά σε βάρος της αισθητικής πλευράς. Σημαντικό παράγοντα για την απόδοση της πραγματικότητας θεωρεί τη βίωσή της «εκ των ένδον». Η συζήτηση αυτή έγινε αφορμή για ανταλλαγή απόψεων στη ρουμπρίκα «Αλληλογραφία» με επιστολές από τους: Κ. Πλασσαρά, Αντ. Ζέρβα, Χρ. Μηλιώνη.

Μια πολύ ενδιαφέρουσα δημοσίευση είναι και «Η παρακμή στην Τέχνη – Μια συζήτηση στην Πράγα μεταξύ των Ζ. Π. Σαρτρ, Ερ. Φίσερ, Εντ. Γκόλντστουκερ και Μ. Κούντερα¹⁸⁸ (στο τχ. 3): οι τέσσερις διανοούμενοι πραγματεύονται το θέμα της παρακμής στην Τέχνη. Ο Σαρτρ δε δέχεται ότι η τέχνη είναι παρηκμασμένη επειδή απλά είναι η κοινωνία παρηκμασμένη. Υπερασπίζεται την αγάπη του για Φρόντ, Κάφκα, Προυστ και Τζόυς, που οι ανατολικοί διανοούμενοι θεωρούν παρακμίες και προτείνει, αντί για δημαγωγικά συνθήματα, να περιοριστούν στη διερεύνηση της πραγματικά εξακριβωμένης καλλιτεχνικής παρακμής. Ο Φίσερ αποδίδει την παρακμή στην απουσία δημιουργικών δυνάμεων από τις κοινωνικές τάξεις. Θεωρεί και αυτός ότι η θέση «παρηκμασμένη κοινωνία άρα και παρηκμασμένη τέχνη» δεν ισχύει, γιατί η αντίθεση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις εμποδίζει την αποτελεσματικότητα. Υπάρχει πάντα ένα αμυντικό κίνημα όταν επικρατούν τα ρεύματα της παρακμής. Επισημαίνει, ακόμα, ότι πρέπει να αντιμετωπίζονται με προσοχή συγγραφείς με κοινό θέμα: μπορεί να περιγράψουν την παρακμή, όπως ο Ντ' Αννούτσιο και ο Μπέκετ, αλλά ο πρώτος να απολογείται για την επονεϊδίστη κατάσταση και ο δεύτερος να την αρνείται ολοκληρωτικά. Συμπληρώνει, έτσι, τη θέση του Σαρτρ κατά της συλλήβδην απόρριψης αστών συγγραφέων. Ο Γκόλντστουκερ επισημαίνει ποια είναι τα «στοιχεία παρακμής»: απόρριψη της πρακτικής ζωής και πρόκριση της θέασης, έλλειψη θέλησης για ζωή και απαισιοδοξία. Ο Κούντερα μιλά περισσότερο για την τσεχοσλοβακική πρωτοπορία, στενά συνδεδεμένη με το κομμουνιστικό κόμμα και, γι' αυτό το λόγο, συχνά δογματική. Στη δευτερολογία του ο Φίσερ οριοθετεί την παρακμή ως απανθρωπιά, επιστροφή στη βαρβαρότητα, φυγή από την πραγματικότητα, ανειλικρίνεια και κολακεία και, συμφωνώντας με τον Σαρτρ, θεωρεί παρακμίες όχι όλους τους συγγραφείς που την απεικονίζουν, αλλά όσους προσαρμόζονται σε αυτήν.

Σε αυτήν την ενότητα μπορούμε να εντάξουμε και τη συνέντευξη με τον Heinrich Böll, σε μετάφραση του Θ. Δ. Φραγκόπουλου (στο τχ. 2). Ο Νομπελίστας συγγραφέας σχολιάζει ότι η απονομή του Νόμπελ Λογοτεχνίας στον ίδιο τιμά τη μεταπολεμική γερμανική λογοτεχνία όπως εξελίσσεται στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία, δηλαδή διατηρώντας δημοκρατική συνείδηση αλλά και κριτική στάση απέναντι στην πολιτεία. Αναφορικά με τους Έλληνες συγγραφείς που διώκονται εξαιτίας της πολιτικής τους στάσης, ο Böll απαντά ότι αυτό είναι ένας κίνδυνος που αναλαμβάνουν εις γνώσιν τους. Οι συγγραφείς δεν επιτρέπεται να «βολεύονται, να προσαρμόζονται ή να προσχωρούν στο σύστημα». Οι στρατευμένοι διανοούμενοι έχουν το ρόλο της συνείδησης του κόσμου. Μία ακόμα

¹⁸⁸ Έργα του Σαρτρ έχουν κυκλοφορήσει στα ελληνικά από το 1948 (*Εγκλιση στον σοσιαλισμό*), το 1956 *Τα Γρανάζια*. Επίσης: *Ο Τοίχος* (1961), *Τα βρώμικα χέρια*, *Οι μίγες*, *Κεκλεισμένων των θυρών*, *Οι λέξεις*, *Ο υπαρξισμός είναι ένας ανθρωπισμός* (1965), *Νεκροί χωρίς τάφο*, *Η πόρνη που σέβεται*, *Οι καταδικασμένοι της Αλτόνα* (1966), *Τι είναι η λογοτεχνία* (1971), *Ο ρόλος του διανοούμενου στο επαναστατικό κίνημα* (1973) («Έργα του Ζ.-Π. Σαρτρ στα ελληνικά», *Διαβάζω*, τχ.127, 25/9/1985, σελ. 62). Πρώτη κυκλοφορία βιβλίου του Κούντερα στα ελληνικά: *Το αστείο* (μτφ. Αντ. Τσουκάλη) από τις εκδόσεις Κάλβος το 1971. (Βιβλιογραφία Μ. Κούντερα, *Διαβάζω*, τχ. 80, 2/11/1983, σελ. 38). Το έργο του *Οι κλειδοκράτορες* παίχτηκε από τον θίασο Ληναίου-Φωτίου το 1973-74 και προτάθηκε από το «Ζώδιο» στο τχ. 8.

επισήμανση που κάνει είναι για το ρόλο της Εκκλησίας, που, ιστορικά αποδεδειγμένα, είναι συνδεδεμένη με την άρχουσα τάξη και, κατά συνέπεια, έχει αναμειχθεί στην πολιτική αφήνοντας τους ανθρώπους απροστάτευτους.

Ένα θέμα που «ακουμπά» το ρόλο του διανοούμενου και προκάλεσε την ανταλλαγή απόψεων είχε ως αφορμή μία φράση του Σεφέρη. Στο σημείωμα «Η κατάργηση της τυπογραφίας» (τχ. 1, σελ. 4-5) ο Αλέξ. Αργυρίου θεωρεί ότι η προμετωπίδα του *Ημερολογίου Καταστρώματος Β΄* του Γ. Σεφέρη, «Φτάσαμε τέλος στα χρόνια που εφευρέθηκε η κατάργηση της τυπογραφίας», εξακολουθεί να είναι επίκαιρη 32 χρόνια μετά τη γραφή της. Τότε, υπεύθυνος για το σκοταδισμό ήταν ο αυθεντικός χιτλερισμός. Σήμερα, οι επίγονοι και ανομολόγητοι θαυμαστές του χρησιμοποιούν τα ίδια όπλα της χιτλερικής μεθοδολογίας προσθέτοντας και όσα τους παρέχει η νεότερη τεχνολογία. Φροντίδα τους είναι να αποσιωπήσουν ή να παραμορφώσουν την αλήθεια. Ωστόσο, το ψεύδος των λόγων τους σήμερα είναι αναγνωρίσιμο, κάτι που οφείλεται και στη διάδοση της μόρφωσης και την ανάπτυξη της επιστήμης. Γιατί «όσο πιο περιορισμένο πεδίο προορίζεις για την επιστήμη, για να σου προσφέρει μόνο τα κέρδη που σε ωφελούν, τόσο πιο πολύ εκείνη, από εγγενείς αντιδράσεις, περιφρονεί τα όρια που τις θέτεις. Γι' αυτό, αντί να ψάχνουμε για μυστηριώδεις δυνάμεις που συντονίζουν τα διάφορα σύγχρονα κινήματα των νέων, πιο φρόνιμο είναι να αντιληφθούμε επιτέλους, ότι η δύναμη που τα εμψυχώνει βρίσκεται μέσα στον φέροντα οργανισμό της επιστήμης». Στην προσπάθεια παράκαμψης αυτού του αναχώματος, το φαύλο κύκλωμα επιχειρεί την εξαγορά των ατόμων που εκπροσωπούν την επιστημονική σκέψη, αλλά, ευτυχώς, οι ηθικές αξίες «κρατούν μια παράλογη δύναμη αντιστάσεως», που διακρίνεται στη σύγχρονη τέχνη. Η πολιτική και το πνεύμα απέχουν με ένα χάσμα βαθύ. Οι «προωθημένες συνειδήσεις» μόνο προσωρινά φιμώνονται. Και ενθυμούμενος τα σατιρικά λόγια του Βολταίρου τελειώνει το κείμενό του: «[...] της σατανικής εφεύρεσης της τυπογραφίας, υπεύθυνης για τη μετάδοση των στοχασμών που σκορπίζουν τα σκοτάδια της άγνοιας, ενώ, η καημένη η άγνοια, είναι ο θεματοφύλακας και σωτήρας του έθνους». Το σημείωμα του Αργυρίου δεν είναι ένα φιλολογικό δοκίμιο για το έργο του ποιητή, αλλά μία θέση για τον έλεγχο του στοχασμού που επιχειρείται σε καθεστώς ανελευθερίας.

Το σημείωμα σχολιάστηκε στην επιστολή του Μίμη Σουλιώτη (στο 4^ο τεύχος, σελ. 150) μάλλον περιορισμένα, καθώς αναφέρεται μόνο στην τεχνική διάσταση του ζητήματος. Η θέση του Σουλιώτη είναι πως η φράση του Σεφέρη δεν κρύβει πικρό χιούμορ, αλλά αισιοδοξία επειδή αναφέρεται στην εφεύρεση της φωτολιθογραφίας, που διευκολύνει τις εκδόσεις. Επιχείρημά του είναι ότι ο Γ. Π. Σαββίδης χρησιμοποιεί τη φράση αυτή του Σεφέρη στο σχόλιο του για τη δημοσίευση αυτογράφου του Καβάφη χάρη σε αυτήν την τεχνική. Στο 5^ο τεύχος δημοσιεύεται η απάντηση του Αργυρίου, που θεωρεί ότι οι δύο περιπτώσεις κυκλοφορίας των κειμένων ιδιωτικά (Σεφέρη - Καβάφη) δε συνδέονται. Για την ερμηνεία της φράσης του Σεφέρη πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι και στη φράση και σε ολόκληρο το *Ημερολόγιο Καταστρώματος* «ακούγεται ο ήχος των βημάτων των χιτλερικών στρατιών». Επιπλέον, ο Σεφέρης δεν θα εκφραζόταν με τόσο πολύπλοκο τρόπο αν απλώς ήθελε να σχολιάσει την εφεύρεση της φωτολιθογραφίας.

Συνέχεια δόθηκε στο 7^ο τεύχος, στη στήλη «Μια φράση του Σεφέρη», όπου φιλοξενούνται δύο κείμενα (σελ. 326-331). Στο «Γύρω από μια φράση του Σεφέρη» ο Γ. Π. Σαββίδης εστιάζει στην ερμηνεία μέσα στα λεκτικά και ιστορικά συμφραζόμενά της. Δε συναινεί στην άποψη ότι σχολιάζεται έμμεσα η λογοκρισία στην Αίγυπτο και θεωρεί ότι η φράση αυτή ως επιγραφή της φωτολιθογραφικής έκδοσης του *Ημερολογίου* σχετίζεται με την τεχνική της έκδοσης, αφού αφαιρέθηκε στην κανονική τυπογραφική έκδοση. Στη συνέχεια, αναφέρεται στην επανάληψη της ίδιας φράσης από το Σεφέρη, σε άλλα συμφραζόμενα, όταν σχολιάζει τη μοναχική αντιγραφή ποιημάτων του Καβάφη στη Νότια Αφρική, το αίσθημα

του μεσαιωνικού αντιγραφέα. Σε άλλα συμφραζόμενα («Πρόλογος σ' ένα ατέλειωτο βιβλίο»), η ίδια φράση σχολιάζει την αναγκαστική βουβαμάρα της Ελλάδας.

Ο Αλέξ. Αργυρίου στο «Μια διαφορετική εκτίμηση» απαντά ότι κι αν ακόμα ο Σεφέρης κατέφυγε στην ιδιωτική έκδοση από αυτολογοκρισία, το έκανε από πολιτική σκοπιμότητα. Ολόκληρη η Ευρώπη έμοιαζε με στρατόπεδο και ο Σεφέρης δε θα μπορούσε να μη σταθεί «βαθιά αλληλέγγυος» σε «φυλακισμένους» συνοδοιπόρους. Βέβαια η φράση συνδέεται με την τεχνική της συγκεκριμένης έκδοσης όπου δημοσιεύθηκε, αλλά να μην αγνοούμε τους λόγους που οδήγησαν στο συγκεκριμένο τρόπο έκδοσης. Κλείνοντας το σημείωμα, θεωρεί ότι μια φράση ενός «πολύτροπου ποιητή» μπορεί να έχει περισσότερες σημασίες αλλά δε γίνεται να είναι ασύμβατες, να μην συν-θεωρούμε το γενικότερο στοχασμό του ποιητή.

Μέσα από την ανταλλαγή αυτών των απόψεων οι αναγνώστες διάβασαν μια σειρά πληροφοριών που αφορούσαν συγκεκριμένες εκδόσεις και ερμηνείες από έγκριτους μελετητές. Κάτι ακόμα σημαντικό είναι ο επίλογος του Αργυρίου στο τελευταίο σημείωμα, όπου, μένοντας πιστός στη θέση ότι το περιοδικό δεν προσφέρει «μασημένη τροφή», πιστεύει ότι οι επαρκείς αναγνώστες μπορούν να ερμηνεύσουν τη φράση κάθε φορά στα συμφραζόμενά της «για λογαριασμό του ο καθένας». Θεωρητικά ζητήματα της λογοτεχνίας όπως οι εκφραστικοί τρόποι και το ύφος, ο ρόλος της στην απεικόνιση της πραγματικότητας, η σχέση της με τη σύγχρονη κοινωνία και ο ρόλος του διανοούμενου στην κοινωνία είναι θέματα που εντάσσονται στην ύλη του περιοδικού και αναδεικνύουν τη δύναμη της λογοτεχνίας μέσα στο ιστορικό, πολιτικό και κοινωνικό γίνεσθαι. Ταυτόχρονα, προσφέρουν στον κάθε ενδιαφερόμενο γνωστικά εφόδια που τον καθιστούν επαρκή αναγνώστη.

ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Σε μια προσπάθεια ακύρωσης της προπαγανδιστικής εθνοφοροσύνης, το περιοδικό δημοσιεύει κείμενα που φωτίζουν συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους. Για παράδειγμα, «Η Βαυαροκρατία και το δράμα των αγωνιστών του 1821» του Τάκη Σταματόπουλου (στο τχ. 3, προδημοσίευση από την ιστορική μελέτη *Ο εσωτερικός αγώνας πριν και κατά την Επανάσταση του 1821*) μιλά για το ρόλο των τριών προστάτιδων δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας) και των συμφερόντων τους πριν και κατά τη διάρκεια του εθνικού αγώνα, καθώς και το διχασμό που επέφεραν με τη δημιουργία των κομμάτων στην Ελλάδα. Επικρίνει τη διακυβέρνηση από την αντιβασιλεία και ιδιαίτερα τη στάση απέναντι στους αγωνιστές. Στο ίδιο περίπου πνεύμα δημοσιεύεται και το κείμενο του Θανάση Παπαδόπουλου¹⁸⁹ «Η επανάσταση του 1821 και η Ευρώπη-Ανέκδοτο κείμενο του Ι. Ρίζου Νερουλού» (στο τχ. 6). Προηγείται μία εισαγωγή σχετικά με το ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων και τη δράση της Φιλικής Εταιρείας και σχολιάζεται η «Επιστολή Γραικού προς Γάλλον τινά φίλον του», η οποία παρατίθεται στη συνέχεια. Να σημειώσουμε το σχόλιο του Παπαδόπουλου ότι η δημοσίευση είναι χρήσιμη και για το μη ειδικό αναγνώστη, που θέλει να πλουτίσει τις γνώσεις του.

Άλλη μια προδημοσίευση είναι ο «Δεκέμβριος 1944» του Κωνσταντίνου Τσουκαλά (στο τχ. 8, από το ιστορικό έργο *Ελληνική τραγωδία*, που έχει ήδη δημοσιευθεί στο Λονδίνο το 1969 και στο Παρίσι το 1970). Ξεκινώντας από τα γεγονότα της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944, ο Κ. Τσουκαλάς παραθέτει στοιχεία για τη σαφή βρετανική πολιτική να κρατήσει την Αθήνα στη σφαίρα της αγγλικής επιρροής, ανεξάρτητα από τις πολιτικές αντιπαράθεσεις στην Ελλάδα. Από την άλλη, ο Τσουκαλάς διερευνά τις προθέσεις και αποφάσεις του Κ.Κ.Ε. και του

¹⁸⁹ Όπως πληροφορεί το συνοδευτικό σημείωμα, διδάσκει στο Πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης και έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με την αρχαία φιλοσοφία και την περίοδο του ελληνικού διαφωτισμού.

Ε.Α.Μ. διαπιστώνοντας μια σειρά λαθών στην τακτική που ακολούθησαν απέναντι στο βρετανικό στρατό. Ενώ ο Τσώρτσιλ ήταν ανυποχώρητος στο στόχο του να συντριβεί το Ε.Α.Μ., μια μερίδα της οργάνωσης περίμενε συμβιβαστική πολιτική λύση. Τελικά, η μεταστροφή των κομμουνιστών σε αδιαλλαξία, η λανθασμένη ελπίδα για βοήθεια από την Ε.Σ.Σ.Δ. και η στάση του Ε.Λ.Α.Σ. κατά των δοσίλογων (που οδήγησε στη μετατόπιση της λαϊκής συμπάθειας από την αριστερά προς τη δεξιά) οδήγησαν σε τραγωδία. Σε μία χώρα που είχε καταστραφεί την περίοδο 1940-1944, υπογράφεται η συμφωνία της Βάρκιζας με τον όρο της αμνηστίας να μην περιλαμβάνει τους απλούς αξιωματικούς και οπλίτες, που υπέστησαν διώξεις για αδικήματα που ερμηνεύθηκαν ως ποινικά. Ακολούθησε η άρνηση μερίδας του Ε.Λ.Α.Σ. να παραδώσουν τα όπλα και η επακόλουθη «λευκή τρομοκρατία» της δεξιάς. Ο συγγραφέας ελέγχει τη στάση του Κ.Κ.Ε. ως «κοντόφθαλμη», γιατί δεν έλαβε υπόψη τα εξελίξεις στα Βαλκάνια με τη συνδιάσκεψη της Γιάλτας και δεν προσάρμοσε την πολιτική του, όπως έκαναν αντίστοιχα το γαλλικό και ιταλικό κομμουνιστικό κόμμα. Το κείμενο είναι μια ψύχραιμη, επιστημονική διερεύνηση γεγονότων και πηγών που φωτίζει μία συγκεκριμένη ιστορική περίοδο αξιολογώντας την τεκμηριωμένα και δημοσιεύεται ενώ το Κ.Κ.Ε. είναι παράνομο.

Υπάρχουν κείμενα που συνδυάζουν την ιστορική γνώση με την πολιτική και κοινωνική ζωή, όπως το δοκίμιο «Η πολιτική ωριμότητα των Ελλήνων» της Άλκης Κυριακίδου-Νέστωρος¹⁹⁰ (στο τχ. 5). Η λαογράφος παρακολουθεί την εξέλιξη του παραδοσιακού πολιτισμού και διαπιστώνει ότι κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας οι Έλληνες λειτουργούσαν σε ένα σύστημα σχέσεων μεταξύ ατόμων, ομάδων και κοινωνίας, όπου η δημοκρατική διαδικασία θεωρείτο κάτι το αυτονόητο. Αυτή η πολιτική ωριμότητα των Ελλήνων οδήγησε στην καθιέρωση του κοινοβουλευτικού συστήματος και της ψηφοφορίας ενσωματώνοντας – σχεδόν ασυνείδητα – έννοιες που τα πολιτισμένα ευρωπαϊκά έθνη ονόμαζαν προνόμια και δικαιώματα (όπως η ελευθερία γνώμης, η ισηγορία, ο καταμερισμός των βαρών).

Επίσης ενδιαφέρουσα προσέγγιση είναι το δοκίμιο «Τσε Γκεβέρα» του John Berger¹⁹¹ σε μετάφραση Αλέξ. Κοτζιά (στο τχ. 2, το κείμενο δημοσιεύεται με την έγκριση του συγγραφέα). Σχολιάζοντας την περίφημη φωτογραφία του νεκρού Τσε, ο Berger θεωρεί ότι έκανε το γύρο του κόσμου ως παράδειγμα, ως «πολιτική προειδοποίηση», για να διακηρύξει τον τερματισμό ενός μύθου. Είναι ενδιαφέρον ότι συγκρίνει τη φωτογραφία με δύο πίνακες ζωγραφικής (*Το μάθημα ανατομίας* του Ρέμπραντ και *Ο Ιησούς νεκρός* του Μαντένια). Στο κείμενο πραγματεύεται τη σημασιολογία του συμβόλου Γκεβέρα: η δράση του συμβόλιζε τις δυνατότητες ενός και μόνο ανθρώπου· ο θάνατός του ενσαρκώνει ένα συμπέρασμα, μια απόφαση, είναι η δικαίωση ολόκληρης της ζωής του. Συνεχίζοντας αυτήν τη σκέψη, ο δοκιμιογράφος κάνει μια αναδρομή στη φύση του ηρωισμού: πριν τη Γαλλική Επανάσταση ο άνθρωπος έκανε επιλογές υποταγμένος σε μια υπέρτερη δύναμη, έναν αφέντη που του περιορίζει την ευθύνη. Μετά την επανάσταση το καθήκον του αγωνιστή είναι να υπηρετήσει τη γενική θέληση του λαού, που ενσαρκώνει το Λόγο και τη Δημοκρατία. Στην εποχή της μπουρζουαζίας που ακολουθεί ο αγωνιστής αρνείται να αποδεχθεί την αντιμέτωπη κατάσταση και προσπαθεί να αλλάξει τον κόσμο. Σήμερα, που ο κόσμος έχει γίνει αφόρητος, ο αγωνιστής Γκεβέρα ταυτίζεται με τις δυνάμεις που είναι ικανές να μεταμορφώσουν τον κόσμο. Ο θάνατός του, που τον είχε προβλέψει και αποδεχθεί, ήταν το μέτρο «της ολοκληρωτικής του στράτευσης και της ολοκληρωτικής ανεξαρτησίας του».

¹⁹⁰ Λαογράφος και κόρη του Στίλωνα Κυριακίδη. Η Κυριακίδου μελέτησε κυρίως τον παραδοσιακό πολιτισμό.

¹⁹¹ John Peter Berger (1926-): Άγγλος εικαστικός, ποιητής και κριτικός.

Τα ιστορικά θέματα (με τη γενικότερη έννοια του όρου) είναι επιλογή του περιοδικού σε μια περίοδο που η προβεβλημένη πατριδολατρία αποτελεί ουσιαστικά πατριδοκαπηλία. Πέρα από τη συμβολή στην ιστορική γνώση, οι παρουσιάσεις αυτές κομίζουν ως πρόσθετη ωφέλεια τη μεθοδολογία της ψυχραιμης προσέγγισης και την άσκηση ένταξης και ερμηνείας του ιστορικού γεγονότος στο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο.

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Το περιοδικό επιδιώκει την επαφή με την ξένη ποίηση και πεζογραφία. Διαπιστώνουμε μία προτίμηση για τη Λατινοαμερικανική λογοτεχνία. Στο πρώτο κιάλας τεύχος δημοσιεύεται ένα απόσπασμα από τα *Εκατό χρόνια μοναξιάς* του Gabriel Garcia Marquez, σε μετάφραση Θανάση Βαλτινού και Ines Luisa Karrera. Στο εισαγωγικό της σημείωμα η Καίη Τσιτσέλη αναφέρεται στην περιπετειώδη ζωή του συγγραφέα και το συγκεκριμένο έργο, που πρωτοκυκλοφόρησε το 1967. Ένα έργο όπου ο χώρος και ο χρόνος ακολουθούν τους δικούς τους νόμους. Στο μυθιστόρημα παρουσιάζεται η ιστορία του χωριού Μακόντο μέσα από την οικογένεια των Μπουεντία, πρόσωπα που ενώ «έχουν τα πόδια γερά φυτεμένα στη γη, ξεφεύγουν συνέχεια από τα υλικά τους όρια». Στο περιοδικό παρατίθεται ένα κομμάτι που μεταφράστηκε από το τέλος του βιβλίου¹⁹². Σχολιάζοντας το απόσπασμα που επιλέχθηκε και μιλά για τη δράση συνδικαλιστών και στρατού, θα μπορούσαμε να το θεωρήσουμε υπαινικτικό της πολιτικής κατάστασης.

Η παρουσία της Λατινοαμερικανικής λογοτεχνίας συνεχίζεται με κείμενα του Jorge Luis Borges (στο τχ. 2) μεταφρασμένα από τον Γ. Π. Σαββίδη, που τα επέλεξε με τον επίτιτλο «Η σκιά του δικτάτορα», επειδή εκφράζουν τις δύο όψεις αυτού του θέματος και αποτελούν σαφή παραπομπή στην τρέχουσα κατάσταση. Το ένα γράφτηκε το 1953 και ο Σαββίδης το απέδωσε από ξένες μεταφράσεις του. Το δεύτερο γράφτηκε το 1969 και το απέδωσε από την αγγλική μετάφραση. Η πρόσληψη του αργεντινού συγγραφέα στην Ελλάδα τοποθετείται στο 1947, όταν ο Άρης Δικταίος μεταφράζει στο περιοδικό *Κύκλος* το ποίημα «Dulcía linquimus arva». Στα μέσα της δεκαετίας του 1960 τον μεταφράζει ο Γ. Δ. Χουρμουζιάδης στη *Νέα Εστία* και ο Νάνος Βαλαωρίτης στο περιοδικό *Πάλι*. Η έναρξη της συστηματικής ενασχόλησης με τον Μπόρχες σηματοδοτείται με την πρώτη αυτοτελή έκδοση στα ελληνικά το 1974 (*Λαβύρινθοι*)¹⁹³.

Τελευταίος Λατινοαμερικανός που ανθολογείται είναι ο Pablo Neruda, με ανέκδοτες μεταφράσεις ποιημάτων του από τον Κλείτο Κύρου και τον Κωστή Σκαλιόρα (στο τχ. 8). Τα έργα πολλών λατινοαμερικανών συγγραφέων άρχισαν να μεταφράζονται στη γλώσσα μας από τα τέλη της δεκαετίας του '70. Από αυτήν την άποψη, η *Συνέχεια* στάθηκε από τους πρωτοπόρους στη γνωριμία του ελληνικού κοινού με τους Λατινοαμερικανούς συγγραφείς¹⁹⁴. Το ελληνικό κοινό υποδέχθηκε θερμά την αφηγηματική μαεστρία, τις μορφικές καινοτομίες και το στοχαστικό βάθος των έργων της λογοτεχνικής παραγωγής. Στα μέσα της δεκαετίας το ελληνικό κοινό ήρθε σε επαφή με τον νομπελίστα Πάμπλο Νερούδα, του οποίου το *Canto General* μελοποιήθηκε από το Μίκη Θεοδωράκη. Το λαβυρινθώδες έργο του Μπόρχες βρήκε από νωρίς στη χώρα μας αφοσιωμένους υποστηρικτές που το μετέφρασαν και το διέδωσαν¹⁹⁵. Τα χαρακτηριστικά της λατινοαμερικανικής λογοτεχνίας της εποχής εξηγούν

¹⁹² Το *Εκατό χρόνια μοναξιάς* κυκλοφόρησε στα ελληνικά το 1979 από τα Νέα Σύνορα (Ανδριώτη Μίτσι & Μπασκόζος Γ., «Εργογραφία στα ελληνικά του Γκ. Γκ. Μάρκες», *Διαβάζω*, τχ. 223, 4/11/1989).

¹⁹³ Κουζέλη Λαμπρινή, «Ξαναδιαβάζοντας τον Χόρχε Λουίς Μπόρχες», *Το Βήμα*, 02/02/2014, διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=562808>.

¹⁹⁴ Την ίδια περίοδο δημοσιεύθηκαν κείμενα του Μπόρχες («Οι πρόδρομοι του Κάφκα» στην *Ευθύνη*, τχ. 13, Ιανουάριος 1973), και κείμενο για τον Μάρκες (*Αιολικά Γράμματα*, τχ. 16, Ιούλης-Αύγουστος 1973).

¹⁹⁵ Κουνενής Ν., «Λατινοαμερικανική λογοτεχνία: μικρός οδηγός πλεύσης», *Αντιτετράδια της εκπαίδευσης*, τχ. 81, Άνοιξη 2007, διαθέσιμο στο: <http://www.antitetradia.gr/portal>.

την έκρηξη του ενδιαφέροντος. Σχεδόν όλοι οι συγγραφείς της συμμετέχουν στην πολιτική ζωή και οι περισσότεροι είναι αριστεροί, στενά συνδεδεμένοι με τα πολιτικά κινήματα και τις μεγάλες επαναστάσεις της εποχής. Η λογοτεχνία τους συνδυάζει το μορφικό πειραματισμό με την ανάδειξη του τοπικού, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της λατινοαμερικανικής κουλτούρας και ζωής. Παράλληλα, εισάγουν στην παγκόσμια λογοτεχνία με τις μεγάλες και χειμαρρώδεις αφηγήσεις τους τον κόσμο του μύθου και της μαγείας ως συστατικών της καθημερινής ζωής¹⁹⁶.

Εκτός από τους Λατινοαμερικανούς, στο τρίτο τεύχος δημοσιεύεται η «Επίσκεψη στους εξόριστους ποιητές» του Bertolt Brecht (σε μτφ. Γ. Π. Σαββίδη). Ο επισκέπτης συναντά τους νεκρούς ποιητές, που ο καθένας κάτι προσέφερε με το έργο του (όπως ο Πο Τσου-γι, ο Ευριπίδης, ο Δάντης, Σαίξπηρ), αλλά υπάρχουν και αυτοί που με το θάνατό τους αφανίστηκε και το έργο τους. Μετά το πραξικόπημα του 1967 η ελληνική νεολαία ενδιαφέρθηκε περισσότερο για τα διεθνή κοινωνικοπολιτικά κινήματα και τα έργα του Μπρεχτ είχαν ήδη αποκτήσει συμβολικές ερμηνείες στα φοιτητικά κινήματα της Δ. Ευρώπης. Στα μάτια των νεαρών ελλήνων διανοουμένων ο Μπρεχτ ήταν τόσο θεατρικός συγγραφέας όσο και θεωρητικός Μαρξιστής. Το 1970 ο εκδοτικός οίκος Κείμενα εξέδωσε μια συλλογή ποιημάτων του Μπρεχτ, που έγινε ανάρπαστη. Ακολούθησαν και άλλες εκδόσεις με ποιήματα, πολιτικά κείμενα και παρουσίαση του έργου του. Κατά τη διάρκεια της χούντας ο Μπρεχτ ήταν ο πιο δημοφιλής ξένος θεατρικός συγγραφέας. Ωστόσο, η πρόσληψή του γινόταν συχνότερα με πολιτικούς όρους παρά με καλλιτεχνικούς¹⁹⁷.

Δημοσιεύθηκαν ακόμα δύο διηγήματα του Slawomir Mrozek¹⁹⁸ («Ογκούπου» και «Έγκλημα και Τιμωρία», σε μτφ. Κ. Παναγιώτου, δηλ. Αλ. Κοτζιά¹⁹⁹). Το πρώτο μιλά για την επιθυμία του αφηγητή να βρεθεί και να δεθεί με τη φύση, ενώ το δεύτερο, που μιλά για τις τιμωρίες (κάποτε προληπτικές) ενός μικρού αγοριού από τον φύλακα-άγγελό του, θα μπορούσε να ερμηνευθεί και στο συγκεκριμένο πολιτικό πλαίσιο που δημοσιεύεται. Ο Mrozek είναι ήδη γνωστός από το θεατρικό έργο *Τάνγκο* που ανέβηκε σε πανελλήνια πρώτη από τον Σπ. Ευαγγελάτο τη χειμερινή περίοδο 1972-73. Το Ζώδιο του πρώτου τεύχους προτείνει την παράσταση, όπως και αυτήν της επόμενης θεατρικής περιόδου στο τχ. 8. Άλλη μια μετάφραση του Αλ. Κοτζιά είναι το διήγημα «Βροχή» του Antun Soljan²⁰⁰, που κινείται σε πλαίσιο υπαρξιακής αναζήτησης, καθώς ο ήρωας-αφηγητής ελπίζει πως κάτι θα γίνει, «κάτι τον περίμενε», αλλά περπατώντας στη βροχή και παρατηρώντας γύρω του, δεν έχει κέφι για τίποτε και διαπιστώνει ότι «το πουθενά βρίσκεται παντού, όπου είναι το κενό, η πλήξη, η μοναξιά». Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η γραφή του Soljan, με επιμονή στη λεπτομέρεια είτε στην περιγραφή είτε στο ξεδίπλωμα της σκέψης.

Οι επιλογές του περιοδικού στην ξένη λογοτεχνία παραπέμπουν έμμεσα στις πολιτικές συνθήκες, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των Λατινοαμερικανών, παρακολουθώντας και την τάση της περιόδου που τους έχει καταστήσει δημοφιλείς, όπως και τον Μπρεχτ. Όμως, προβάλλει και κείμενα με πιο μοντέρνα γραφή γνωρίζοντας στο αναγνωστικό κοινό συγγραφείς της νεότερης γενιάς.

¹⁹⁶ Γιαννοπούλου Έφη, «Ο Γκάμπο και η είσοδος μιας ηπείρου στην παγκόσμια λογοτεχνία», δημοσιεύθηκε στις 18/4/2014, διαθέσιμο στο: <https://unfollow.com.gr/web-only/12598-gab>.

¹⁹⁷ Van Steen G., «The Story of Ali Retzo: Brechtian Theater in Greece under the Military Dictatorship», *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 31, No. 1, May 2013, σελ. 85-115.

¹⁹⁸ Slawomir Mrozek (1930-2013): Πολωνός δραματουργός και σκιτσογράφος. Τα έργα του ανήκουν στο θέατρο του Παραλόγου. Γνωστός στην Ελλάδα από τη συλλογή *Ο ελέφαντας* (1957) και τα θεατρικά *Τάνγκο* (1964) και *Εμγκρέδες* (1974). Για την παράσταση του *Τάνγκο* στο θέατρο Αλάμπρα βλ. ψηφιακό αρχείο στην *Πέργαμο*.

¹⁹⁹ Δασκαλόπουλος & Ρώτα, ό.π.

²⁰⁰ Κροάτης πεζογράφος, ποιητής, δραματουργός και κριτικός, από τους εξέχοντες [κατά το εισαγωγικό σημείωμα] της νεότερης γενιάς.

Παρακολουθώντας την επικαιρότητα στο δεύτερο τεύχος δημοσιεύεται το κείμενο «Οι Παλιοί καιροί του Χάρολντ Πίντερ» της Χρυσάνθης Κληρίδη (στο ίδιο τεύχος η παράσταση προτείνεται στο Ζώδιο). Δίνοντας ένα απόσπασμα και το περίγραμμα του έργου, η Κληρίδη κρίνει τους ήρωες του Πίντερ, που έχουν διανύσει μια διαδρομή από την εποχή της αθωότητας και της ελπίδας στην Αγγλία του '50 ως τη μέση ηλικία του σήμερα και, κατεστημένοι και «φυσιολογικοί», απολαμβάνουν τα αγαθά της επιτυχίας τους σε μια ζωή νεκρωμένη.

Επίσης, στην «Πολυκριτική» του πέμπτου τεύχους αντικείμενο είναι το έργο *Τρωίλος και Χρυσίδα* του Σαίξπηρ (που παίζεται πρώτη φορά στην Ελλάδα από το Θέατρο Τέχνης). Η παρουσίαση είναι πολυδιάστατη με κείμενα για το έργο, τους χαρακτήρες, τα μοτίβα και την επικαιρότητά του. Πρόκειται για κείμενα ανθρώπων του θεάτρου όπως οι: Samuel Johnson, William Hazlitt, Goethe, Samuel Taylor Coleridge, Λέων Τολστόι, G. B. Harrison, Caroline Spurgeon, Charles Williams, E. M. W. Tillyard, Jan Kott²⁰¹ και Βασίλη Ρώτα. Για τη σκηνοθεσία δημοσιεύονται κείμενα των: Roger Planchon, Michel Vinaver, Luigi Squarzina, John Barton²⁰² και Κ. Κουν (του τελευταίου είναι ειδικά για το περιοδικό). Τα κείμενα συνοδεύονται από φωτογραφίες από παραστάσεις ή ταινίες. Η παράσταση προτείνεται από το Ζώδιο.

Το περιοδικό κάνει και ένα «Αφιέρωμα στην πρόσφατα θανούσα Χριστίνα Τσίγκου», μια γυναίκα με αξιόλογη πορεία στη γαλλική θεατρική σκηνή που συνέχισε τη δραστηριότητά της στην Ελλάδα με ερμηνεία και σκηνοθεσία έργων του Μπέκετ²⁰³ (στο τχ. 4, στο ίδιο και η ανακοίνωση θανάτου της). Το έργο και η προσωπικότητά της παρουσιάζονται μέσα από μια συζήτηση-συνέντευξη των Κ. Σκαλιόρα και Ν. Τσακίρογλου. Παρεμβάλλονται απόψεις της ίδιας για το *Τέλος του Παιχνιδιού* και τη σκηνοθεσία ενός θεατρικού έργου.

²⁰¹ Samuel Johnson (1709-1784): Άγγλος συγγραφέας, ποιητής, δοκιμογράφος, κριτικός και λεξικογράφος
William Hazlitt (1778-1830): Άγγλος συγγραφέας και κριτικός λογοτεχνίας και θεάτρου
Samuel Taylor Coleridge (1772-1834): Άγγλος ποιητής, κριτικός και φιλόσοφος, εισηγητής του Ρομαντισμού στην Αγγλία. Ιδιαίτερα σημαντική η κριτική στα έργα του Σαίξπηρ.
G. B. Harrison (1894-1991): Άγγλος καθηγητής Πανεπιστημίου, από τους κορυφαίους ειδικούς στον Σαίξπηρ.
Caroline Fr. Eleanor Spurgeon (1869-1942): Άγγλίδα κριτικός, πρωτοπόρος στη μελέτη των «εικόνων» και μοτίβων στον Σαίξπηρ
Eustace M. W. Tillyard (1889-1962): Βρετανός φιλόλογος, μελετητής της Ελισαβετιανής λογοτεχνίας και του Σαίξπηρ.
Jan Kott (1914-2001): Πολωνός ακτιβιστής, κριτικός και θεωρητικός θεάτρου. Αποσκήρτησε στις Η.Π.Α. το 1965. Επηρέασε σημαντικά τις παραγωγές Σαίξπηρ.

²⁰² Roger Planchon (1931-2009): Γάλλος θεατρικός συγγραφέας, σκηνοθέτης και κινηματογραφιστής. Μετέφερε έργα των Μπρεχτ, Μολιέρου, Σαίξπηρ, Αντάμοφ, κ.α.
Michel Vinaver (1927-): Γάλλος συγγραφέας και δραματουργός
Luigi Squarzina (1922-2010): Ιταλός θεατρικός συγγραφέας και σκηνοθέτης
John Bernard Adie Barton (1928-): Άγγλος θεατρικός σκηνοθέτης, συνιδρυτής του Royal Shakespeare Company.

²⁰³ Ο θίασός της ανέβασε τις *Ευτυχισμένες μέρες* το 1965-66, παράσταση που επαναλήφθηκε την επόμενη χρονιά στη Θεσσαλονίκη και το 1972-73 ξανά στην Αθήνα, που ήταν και το κύκνειο άσμα της. Το 1966-67 ανέβασε *Το τέλος του παιχνιδιού* με το Κ. Θ. Β. Ε. (μψ. Κ. Σκαλιόρα και πρωταγωνιστή το Ν. Τσακίρογλου). Παραστάσεις έργων του Μπέκετ έχουν αρχίσει από το 1960 (Το τέλος του παιχνιδιού από το Θέατρο Τσέπης), 1962 (*Η τελευταία μαγνητοταινία του Κραππ*, από το Θέατρο Τέχνης) (Πέρσης Θ., «Σ. Μπέκετ: Παραστάσεις των έργων του στην Ελλάδα», *Διαβάζω*, τχ. 115, 27/3/1985, σελ.44-46).

Με υπεύθυνο τον Π. Ζάννα²⁰⁴ το περιοδικό δημοσιεύει δοκίμια, μελέτες, αφιερώματα για τον κινηματογράφο και τους κινηματογραφιστές. Σκοπός αυτών των δημοσιεύσεων δεν είναι απλά η παρουσίαση ενός έργου ή προσώπου, αλλά μια γενικότερη θεώρηση για τον κινηματογράφο ως γλώσσα τέχνης. Ο Αλ. Αργυρίου θεωρεί ότι ο Π. Ζάννας εγκαινίασε την ελληνική κινηματογραφική δοκιμιογραφία στις αρχές του 1960, εποχή που υπάρχουν απλώς τα κριτικά σημειώματα ταινιών, έστω από κριτικούς όπως ο Μ. Πλωρίτης, ο Γ. Μπακογιαννόπουλος και ο Κ. Σκαλιόρας. Ο Π. Ζάννας, αφομοιώνοντας δημιουργικά τα γαλλόφωνα και αγγλόφωνα πρότυπα, έδωσε κείμενα με προσωπικό ύφος και τόνο. Τα κείμενά του χαρακτηρίζονται από πληροφοριακή πληρότητα και τη νεωτερική μέθοδο που δεν αναλύει την ταινία με σχολαστικό επιμερισμό, αλλά αξιολογώντας τα δομικά στοιχεία της²⁰⁵.

Στο πρώτο τεύχος στο «Ιστορία και αλήθεια – ο Λούκατς για τον συγγραφικό κινηματογράφο» (μετάφραση συνέντευξης: Π. Α. Ζ.) παρουσιάζονται οι απόψεις του Λούκατς για το σύγχρονο συγγραφικό κινηματογράφο και ειδικότερα για τις ταινίες των Γιάντσο και Κόβατς. Ο Λούκατς θεωρείται από τους θεμελιωτές της μαρξιστικής αισθητικής²⁰⁶. Η γενικότερη τοποθέτησή του αφορά στο πώς αναπαριστά μια ταινία το παρελθόν και την κοινωνία και καταδικάζει την αποσιώπηση των αμφισβητήσιμων στοιχείων του παρελθόντος. Σε μια ταινία πρέπει να παρουσιάζονται τα θετικά και αρνητικά στοιχεία της κοινωνίας και να καθοδηγείται ο θεατής προς τη σκέψη. Με πλήρη αντίληψη των αντιφάσεων της ιστορίας και αποκήρυξη των μελανών σημείων μπορεί μια χώρα να γίνει πνευματικά αναπτυγμένη.

Η «Πολυκριτική» του δεύτερου τεύχους είναι αφιερωμένη στον Carl Th. Dreyer και την ταινία του *Ημέρα οργής* (η επιμέλεια του Π. Α. Ζάννα). Στο εισαγωγικό σημείωμα δικαιολογείται η επιλογή του συγκεκριμένου σκηνοθέτη: ο ένας λόγος είναι η επίκαιρη επιτυχία της ταινίας στην Ελλάδα τριάντα χρόνια μετά την παραγωγή της και ο δεύτερος είναι η θέση του γενικότερα στην ιστορία του κινηματογράφου. Στη συνέχεια, αναφέρονται χαρακτηριστικά και επιδράσεις που δέχθηκε ο Ντράγερ. Ακολουθούν αποσπάσματα από κείμενα και συνεντεύξεις του ίδιου του σκηνοθέτη, όπου αναπτύσσει θέσεις του για τη δύναμη της αφαίρεσης, τη διαφορά θεάτρου και κινηματογράφου, το κινηματογραφικό ύφος. Παρατίθεται περιληπτική φιλομορφία του Ντράγερ και κείμενα κριτικών από ξένα

²⁰⁴ Ο Παύλος Αλ. Ζάννας (1929-1989) ήταν δοκιμιογράφος, κινηματογραφικός κριτικός, μελετητής της νεοελληνικής λογοτεχνίας και μεταφραστής. Σπούδασε πολιτικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης. Ήταν γιος του Αλέξανδρου και της Βιργινίας Ζάννα (κόρης της Πηνελόπης Δέλτα). Πρωτοστάτησε, με άλλους κριτικούς και κινηματογραφιστές, στη δημιουργία της πρώτης Ομοσπονδίας Κινηματογραφικών Λεσχών Ελλάδος, της Ελληνικής Ταινιοθήκης και αργότερα της Ένωσης Κινηματογραφικών Κριτικών Ελλάδος. Ήταν μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού *Η Τέχνη στη Θεσσαλονίκη* (1956-1961), όπου κρατούσε τη στήλη της (ανυπόγραφης) κινηματογραφικής κριτικής. Το 1966 οργάνωσε το πρώτο Διεθνές Φεστιβάλ Κινηματογράφου στη Θεσσαλονίκη (που δεν επέζησε στα χρόνια της δικτατορίας). Το 1968 τον συνέλαβαν για τη συμμετοχή του στην αντιστασιακή οργάνωση Δημοκρατική Άμυνα και καταδικάστηκε σε φυλάκιση 10 ½ ετών. Αφέθηκε ελεύθερος στις αρχές του 1972, «λόγω ανηκέστου βλάβης» της υγείας του, και από τότε έζησε στην Αθήνα. Στη μεταπολίτευση ανέλαβε τη Διεύθυνση Ραδιοφωνίας του ΕΙΡΤ. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος, γενικός γραμματέας και αργότερα πρόεδρος του ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας, ιδρυτικό μέλος της Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρείας και της Εταιρείας Συγγραφέων, μέλος του Δ.Σ. του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος του Ελληνικού Κέντρου Κινηματογράφου και εκπρόσωπος της Ελλάδας στην επιτροπή εμπειρογνομόνων για θέματα κινηματογράφου του Συμβουλίου της Ευρώπης (www.biblionet.gr).

²⁰⁵ Μαρωνίτης Δ., «Πετροκαλαμήθρες», *Διαλέξεις*, Στιγμή, 1992, σελ. 187-190.

²⁰⁶ Φιλόσοφος, πολιτικός στοχαστής και θεωρητικός της λογοτεχνίας (1885-1971). Το πρώτο βιβλίο του Γκέοργκ Λούκατς που μεταφράστηκε στην Ελλάδα ήταν το *Μελέτες για τον ρεαλισμό*, το 1957 από τον Τίτο Πατριτίκο. Ακολούθησαν το *Ψυχή και μορφές* (από το Θεμέλιο) που έχει θέμα τη σχέση του ατόμου με την αυθεντικότητα και τον θάνατο. Το θεμελιώδες έργο του *Ιστορία και ταξική συνείδηση* (1923) και η *Θεωρία του μωχιστορήματος* θα κυκλοφορήσουν στα ελληνικά το 1975. («Συνέδριο για το έργο του φιλόσοφου Γκέοργκ Λούκατς», δημοσιεύθηκε στις 22/1/2003, διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/140663/article/politismos/arxeio-politismoy/synedrio-gia-to-ergo-toy-filosofoy-gkeorgk-loykats>).

περιοδικά (αγγλικά και γαλλικά), όπου παρουσιάζονται θετικές και αρνητικές κρίσεις για την ταινία. Η ταινία προτείνεται από το Ζώδιο του πρώτου τεύχους ως ένα από τα «αριστουργήματα του σκανδιναβικού κινηματογράφου».

Στον ίδιο προσανατολισμό δημοσιεύεται η μελέτη του Roman Jacobson²⁰⁷ «Παρακμή του κινηματογράφου;» (σε μτφ. Π. Α. Ζάννα, στο τχ.7), κείμενο γραμμένο το 1933, που θεωρεί ότι η πρώτη ύλη του ομιλούντα κινηματογράφου είναι τα οπτικά και ακουστικά «σημεία». Διαχωρίζει, ακόμη, τον κινηματογράφο από το θέατρο, του οποίου πρώτη ύλη είναι η ανθρώπινη συμπεριφορά.

Δημοσιεύονται παρουσιάσεις ταινιών, όπως «Το μάτι και το δίκανο» του Π. Α. Ζάννα (στο τχ. 1), που αναφέρεται στην ταινία του Λουίς Μπουνιουέλ *Η διακριτική γοητεία της μπουρζουαζίας*, προτάσσοντας την διαπίστωση ότι ο συγκεκριμένος σκηνοθέτης «σε αναγκάζει να γίνεις περισσότερο ρεαλιστής». Με αναφορές στην ταινία παρουσιάζεται το ύφος του Μπουνιουέλ που δεν εγκαταλείπει τα διδάγματα του υπερρεαλισμού, καθώς αυτό που επιδιώκει στις ταινίες του είναι «το δέσιμο του ονείρου και της πραγματικότητας». Αποδέχεται τη θέση του Μπουνιουέλ για παλαιότερη ταινία του ότι η «καλύτερη εξήγηση για την ταινία είναι πως “λογικά” δεν υπάρχει καμία». Άποψη που ενισχύεται με την παρατήρηση ότι πρέπει να μάθουμε να χρησιμοποιούμε τις ταινίες του Μπουνιουέλ ως μοντέρνα έργα τέχνης, που είναι παραγωγικά καθώς δεν έχουν πρόβλημα έννοιας αλλά χρήσης.

Άλλη μια παρουσίαση ταινίας είναι «Το Κιέριον του Δ. Θεού» από τον Π. Ζάννα, που κάνει αναφορά στα σχόλια ξένων κινηματογραφικών περιοδικών, το ύφος της ταινίας, τις προθέσεις του σκηνοθέτη και τον πειραματικό τρόπο προσέγγισης. Με δεδομένο ότι η ταινία δεν προβλήθηκε στην Ελλάδα αφού είχε απαγορευθεί, το άρθρο προσπαθεί να πληρώσει το κενό στην εξέλιξη του ελλ. κινηματογράφου.

Αποκατάσταση της πληρότητας στην πληροφόρηση επιχειρείται και με τη δημοσίευση του «Jorge Semprun: *Ο πόλεμος τελείωσε*» (σε μτφ. Π. Α. Ζάννα, στο τχ. 6). Είναι από το σενάριο της ταινίας του Alain Resnais²⁰⁸, που βραβεύτηκε στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης το 1966. Όταν προβλήθηκε στις αίθουσες, είχαν περικοπεί δύο βασικές σκηνές, τις οποίες παρουσιάζει η *Συνέχεια* από το σενάριο του Semprun που κυκλοφόρησε σε βιβλίο. Η πρώτη παρουσιάζει τον αριστερό αγωνιστή που, ενώ διαφωνεί με την πολιτική γραμμή του κόμματος, πρέπει να την υπερασπιστεί για λόγους ευθύνης και πειθαρχίας. Η δεύτερη αφορά στον πειρασμό της τρομοκρατικής δράσης ως μέσο του αγώνα.

Ο Π. Ζάννας κάνει και μια παρουσίαση του σκηνοθέτη John Ford στο τχ. 8. Παραθέτοντας κείμενα των Sarris, Bogdanovich, Mitry, Αιζενσταϊν και του ίδιου του Φορντ τον ξεχωρίζει ως το μοναδικό Αμερικανό σκηνοθέτη που κάλυψε την αμερικανική ιστορία. Οι ταινίες του έχουν ενότητα χρόνου, δράσης και τόπου, αλλά αποφεύγει το στατικό χαρακτήρα με την τοποθέτηση σε ένα δυναμικό πλαίσιο, όπως η άμαξα ή το πλοίο, έτσι ώστε ο κλειστός κόσμος να μετακινείται σε μια διάρκεια που επιτρέπει την ψυχολογική εξέλιξη. Οι «θεατρικής σύλληψης» ταινίες του Φορντ ίσως είναι πια ξεπερασμένες, αλλά υπηρετούν τη συγκεκριμένη αισθητική με την αρετή της αρμονίας των στοιχείων που την αποτελούν. Ο Φορντ δεν έκανε ταινίες για να αμφισβητήσει το σύστημα, αλλά υπήρξε «σεμνός και άξιος μάστορας».

²⁰⁷ Roman Osipovich Jacobson (1896-1982): Ρώσο-Αμερικανός γλωσσολόγος, πρωτοπόρος της δομικής ανάλυσης της γλώσσας, συν-εισηγητής της φωνολογίας.

²⁰⁸ Ο Αλαίν Ρενέ είναι ήδη γνωστός στην Ελλάδα από την ταινία *Χιροσίμα αγάπη μου* (1959) σε σενάριο Μαργκερίτ Ντυράς, μια ταινία που σηματοδότησε το γαλλικό κίνημα του Νέου Κύματος (Ζουμπούλακης Γ., «Χιροσίμα αγάπη μου», δημοσιεύθηκε στις 26/7/2015 στο: www.tovima.gr/culture/article/?aid=725166).

Εκτός από αυτές τις παρουσιάσεις ο Ζάννας υπογράφει δύο βιβλιοκρισίες που αφορούν στον κινηματογράφο. Στο πρώτο τεύχος κρίνει συνολικά τις μελέτες για τον κινηματογράφο στην ελληνική βιβλιογραφία, που είναι περιορισμένες (περιοδικό *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, μια σειρά από τις εκδόσεις Φέξη και αντίστοιχη από τις εκδόσεις Κάλβος). Ο κριτικός διαπιστώνει την ύπαρξη ενός νέου αναγνωστικού κοινού, που «σκέφτεται και κρίνει την κινηματογραφική τέχνη». Στη συνέχεια του σημειώματος εντοπίζει τα προβλήματα που παρουσιάζονται σε αυτές τις εκδοτικές προσπάθειες, όπως είναι η απόδοση στα ελληνικά των τίτλων των ταινιών, η απόδοση των ονομάτων (ή και του φύλου) των κινηματογραφιστών και της κινηματογραφικής ορολογίας. Με παραδείγματα και αναφορές σε τρία συγκεκριμένα βιβλία των εκδόσεων Κάλβος, κρίνει τη μετάφραση και τη χρησιμότητά τους. Παρά το γεγονός ότι εντοπίζει λάθη και παρανοήσεις, ενθαρρύνει την προσπάθεια για συστηματικές και υπεύθυνες εκδόσεις, καθώς αυτό θα εξυπηρετήσει τις ανάγκες του προαναφερθέντος νέου κοινού και θα επιλύσει τα μεταφραστικά προβλήματα.

Στο τρίτο τεύχος ο Ζάννας κρίνει τη *Σύγχρονη Θεωρία του Κινηματογράφου*, που επιμελήθηκε ο Δ. Λεβεντάκος. Θεωρεί θετικό ότι η έκδοση απευθύνεται αποκλειστικά στο ελληνικό μη ειδικευμένο κοινό, αλλά απαριθμεί μια σειρά αδυναμιών, όπως η γλωσσική διατύπωση, που καταφεύγει σε αχρείαστους νεολογισμούς που «εκβιάζουν τη νεοελληνική γλώσσα». Επίσης, υπάρχει ανακολουθία στην απόδοση των τίτλων των ταινιών, λάθη στη μετάφραση/ απόδοση όρων. Αυτά αποτελούν αδυναμίες για τις οποίες είχε μιλήσει πάλι ο Ζάννας στο βιβλιοκριτικό σημείωμα του πρώτου τεύχους.

Το περιοδικό δείχνει μια προτίμηση στον Ευρωπαϊκό κινηματογράφο, αλλά στοχεύει σε μια ολοκληρωμένη παρουσίαση της κινηματογραφικής τέχνης μέσα από τις θέσεις και τους τρόπους των δημιουργών της. Χάρη στη γραφή του Π. Ζάννα οι αναγνώστες έχουν κείμενα με πληροφοριακή και αισθητική πληρότητα, αντιμετωπίζονται ως όντες ή εν δυνάμει επαρκείς θεατές.

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ- ΤΕΧΝΕΣ

Όπως δηλώνει και ο υπότιτλος στο εξώφυλλο, η *Συνέχεια* είναι ένα περιοδικό που ενδιαφέρεται και για τις τέχνες. Και αυτό το κάνει όχι απευθυνόμενη σε γνώστη αναγνώστη, αλλά προσφέροντας πληροφόρηση και ενημέρωση για θεωρητικά ζητήματα της τέχνης ή συγκεκριμένους τομείς. Για παράδειγμα, το «Ένα γράμμα και μερικές προτάσεις» του Δανιήλ (στο τχ. 2), όπου ο καλλιτέχνης εκφράζει την ελπίδα να ασχοληθεί το περιοδικό με την τέχνη με τρόπο μεθοδικό και σε συνάρτηση με τα κοινωνικο-πολιτικά φαινόμενα, ώστε να αναδειχθεί σφαιρικά το φαινόμενο και να μην περιορίζεται στην αισθητική ανάλυση. Στη συνέχεια, θέτει μια σειρά ερωτημάτων για την ελληνική ζωγραφική (όπως για την επίδραση που δέχτηκε από τη ζωγραφική του δυτικού κόσμου, την ταξική της ταυτότητα, τα κριτήρια αξιολόγησής της). Επίσης θεωρητικό το κείμενο «Η ζωγραφική, η θεωρία της, η έκθεση και τα ερωτηματικά» του Εμμ. Μαυρομάτη (στο τχ. 3) ή τα «Αποσπάσματα διαλόγου με τον Βλάση Κανιάρη²⁰⁹ (με αφορμή την έκθεσή του στο δυτικό Βερολίνο). Η συζήτηση με τον εικαστικό αφορά στην εξέλιξη της θεματολογίας του, τη σχέση της καλλιτεχνικής δημιουργίας με την κοινωνική ευθύνη (στο τχ. 6)

Να αναφέρουμε, ακόμα, τη μελέτη «Η οργάνωση του χώρου στον παραδοσιακό πολιτισμό» της Άλκης Κυριακίδου-Νέστωρος, επίκαιρη σε μια περίοδο που χαρακτηρίζεται

²⁰⁹ Το 1969 είχε τολμήσει να εκθέσει μια σειρά από συνθέσεις με υλικά το γύψο και το συρματόπλεγμα, κάνοντας σαφείς υπαινιγμούς για τη ρητορεία του Παπαδόπουλου και τα στρατόπεδα εξορίας. Μέσα από το γύψο τεντώνονταν χέρια με κόκκινα γαρούφαλλα, ως σύμβολο αντίστασης και ελευθερίας (Ρούφος, ό.π., σελ. 254).

από οικοδομικό οργανισμό και επιδεινώνεται από τους οικιστικούς νόμους της χούντας²¹⁰ (στο τχ. 2). Το «Σημείωμα για την Documenta 5» του Δ. Α. Φατούρου (στο τχ. 1), όπου μεταφέρεται το κλίμα της έκθεσης του 1972 στο Κάσσελ και επισημαίνεται η «πολιτική συνείδηση» που τη διέκρινε, καθώς και τη μελέτη «Φωτογραφικός ρεαλισμός-Μια όψη του σύγχρονου εικαστικού προβλήματος» της Ιωάννας Μανωλεδάκη-Λαζαρίδη (στο τχ. 8).

Ιδιαίτερη αναφορά θα κάνουμε στο «Αφιέρωμα στον Πάμπλο Πικάσσο (στο τχ. 3). Το κείμενο του Α. Γ. Ξύδη παρέχει βιογραφικές πληροφορίες και αναφέρεται στην αξία του ζωγράφου που δε δίστασε να χρησιμοποιήσει διαφορετικούς τρόπους και μοτίβα, ώστε να υπάρχει συμφωνία μεταξύ της ιδέας και των μέσων έκφρασής της. Η εξέλιξή του χαρακτηρίζεται από την απουσία κάθε θεωρητικού δογματισμού, σεμνότητα και προσήλωση με στόχο να κατακτήσει τη γνώση του ανθρώπου και του κόσμου και να φανερώσει με την τέχνη του αυτό που θεωρούσε αληθινό. Εξηγεί πώς η παραμόρφωση γίνεται στον Πικάσσο μεταμόρφωση, τη χρήση των χρωμάτων, πώς η τιμιότητα του καλλιτέχνη κάνει τα έργα ξεχωριστά. Η παρουσίαση δεν είναι μία «τεχνική» ανάλυση από ειδήμονες εικαστικούς, αλλά αποτελείται από κείμενα ποιητών (Apollinaire, Char, Eluard, Leiris, Breton, σε μετάφραση των Π. Αλεξίου και Στ. Τσίρκα), που μιλάνε για το έργο του ζωγράφου όσον αφορά στις προθέσεις του, τον αντίκτυπό του, την ποικιλία του, τις επιδράσεις του, το χειρισμό των μυθολογικών θεμάτων, τη σχέση του με τον άνθρωπο και τον κόσμο. Από κοντά και σκέψεις του ίδιου του ζωγράφου για την Τέχνη, τον τρόπο που προσεγγίζει ο καλλιτέχνης τον κάθε νέο πίνακα, τη στάση του απέναντι στα γεγονότα («ο καλλιτέχνης είναι ταυτόχρονα πολιτικό ον, πάντα σε εγρήγορση [...] η ζωγραφική είναι ένα όπλο για πόλεμο επιθετικό ή αμυντικό ενάντια στον εχθρό»). Το αφιέρωμα συμπληρώνεται με φωτογραφίες και έργα του ζωγράφου (όχι τα πιο γνωστά) που καλύπτουν ευρεία χρονική περίοδο²¹¹.

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Το περιοδικό περιλαμβάνει στη θεματολογία του κείμενα που αφορούν στην κοινωνιολογία και την ψυχολογία. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο «Βιβλιογραφικό δελτίο» που επιμελείται σε όλα τα τεύχη ο Εμμ. Μοσχονάς, η *Φιλοσοφία* και οι *Επιστήμες του Ανθρώπου* αποτελούν αυτόνομες κατηγορίες. Επίσης, μέσα από κριτικές παρουσιάσεις οι αναγνώστες πληροφορούνται για τις προσφερόμενες εκδόσεις στην Ελλάδα. Για παράδειγμα, στο τχ. 2 ο Κώστας Σοφούλης²¹² κρίνει τις ελληνικές εκδόσεις που αφορούν το χώρο των Κοινωνικών επιστημών: θεωρεί ότι ενώ παρατηρείται αυξημένη εκδοτική δραστηριότητα για σημαντικούς επιστήμονες και έργα, λείπει μια σειρά βασικών βιβλίων γενικής θεωρίας, που είναι απαραίτητα για να ξεκινήσει κάποιος τη συστηματική μελέτη. Βρίσκει την ευκαιρία να κάνει αναφορά στην «κολοβωμένη» ακαδημαϊκή και ερευνητική ελευθερία και την περίοδο της «κομμένης λαλιάς». Συμπληρώνει την επισκόπησή του διερευνώντας τις πιθανές αιτίες του προβλήματος στο ρόλο του αναγνώστη, του εκδότη, του καθεστώτος. Στο τέλος παραθέτει κατάλογο των προσφερόμενων βιβλίων που αποδεικνύει τον αντι-θεωρητικό τους

²¹⁰ Ο τομέας των οικοδομικών κατασκευών αποτελεί σημαντικό τμήμα της ελληνικής οικονομίας από τη δεκαετία του '60. Η ανάπτυξη των κατοικιών συνδέεται με το διογκωμένο κύμα αστυφιλίας που παρατηρείται αυτήν την περίοδο και χαρακτηρίζεται από το σύστημα της αντιπαροχής (Καλαφάτης Θ., «Οικοδομικός πυρετός», *Η Καθημερινή* (ένημετο *Επτά Ημέρες*), 12/12/1999, σελ. 24-25).

²¹¹ Αναλυτικά η εικονογράφηση των τευχών στο Παράρτημα, Πίνακας 12.

²¹² Στα μαθητικά και φοιτητικά του χρόνια υπήρξε δραστήριο στέλεχος του αριστερού νεολαιίστικου κινήματος, και στη διάρκεια της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών, κατέληξε στη φυλακή ύστερα από καταδίκη του Έκτακτου Στρατοδικείου ως ιδρυτικό μέλος της Δημοκρατικής Άμυνας. Για πολλά χρόνια εργάστηκε ως οικονομικός συντάκτης στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο*, το *Βήμα* και τα *Νέα*. Αφιέρωσε σημαντικό χρόνο στη μετάφραση επιστημονικών οικονομικών εγχειριδίων που αποτέλεσαν το θεμέλιο της Νεοθετικής οικονομικής σκέψης στη χώρα μας και συνέβαλε με πρωτότυπες επιστημονικές εργασίες του προς την ίδια κατεύθυνση (www.biblionet.gr).

περιορισμό. Ο Φάνης Ραλός συμπληρώνει τον προβληματισμό του Κ. Σοφούλη στο τέταρτο τεύχος. Ειδικότερα για το βιβλίο στην Ελλάδα, θεωρεί ότι η κατάσταση δε διέπεται από κανόνες ή μια παράδοση, αλλά η εκδοτική δραστηριότητα χαρακτηρίζεται από καιροσκοπισμό και προχειρότητα. Χωρίς τη σύνδεση ενός βιβλίου που μεταφράζεται με την ελληνική πραγματικότητα, δεν είναι δυνατόν απλά να μεταφέρεται ο ξένος προβληματισμός. Χρειάζεται, ακόμα, προσεκτική και υπεύθυνη δουλειά στις Εισαγωγές των βιβλίων αυτών. Τέλος, επισημαίνει το ρόλο της κριτικής, που θα αναδείξει τη λειτουργία και χρησιμότητα ενός βιβλίου (σχολιάζει, εδώ, τα δείγματα τέτοιας προσπάθειας από τη *Συνέχεια*)²¹³.

Ο Κώστας Σοφούλης δημοσίευσε ακόμη τη μελέτη «Index προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας» (στο τχ. 8) και την κριτική «Τυφλοσούρτες για μαστοράντζα» για τα εγχειρίδια Θεωρητικής οικονομίας (στο τχ.4). Στη μελέτη του κάνει έναν απολογισμό της οικονομικής πολιτικής στη χουντική επταετία και ελέγχει το καθεστώς που άσκησε «μία πολιτική επίπλαστης ευημερίας». Εφάρμοσε ένα σύστημα χρηματοδότησης κάθε δραστηριότητας, καλοδεχόμενο από τους επιχειρηματικούς φορείς, που οδήγησε σε «επίπλαστη εισοδηματική ευεξία». Μοιραία η οικονομία πέρασε σε πληθωρισμό και οι νεότευκτοι κεφαλαιούχοι στράφηκαν εναντίον του καθεστώτος που προσανατολίζεται στην εφαρμογή αυστηρής οικονομικής λιτότητας για να βγει από το αδιέξοδο. Ωστόσο, μια τέτοια πολιτική χρειάζεται και τη συγκατάθεση του κοινωνικού συνόλου. Το κείμενο ελέγχει το καθεστώς εκτροπής για τις επιλογές του στην οικονομική πολιτική, συμπληρώνοντας τον ψυχραίμο αντιδικτατορικό λόγο του περιοδικού. Συμπληρώνει, κατά κάποιον τρόπο, τη σκέψη του Σοφούλη, όπως διατυπώθηκε στην κριτική του βιβλίου *Απομυθοποίηση με τη γλώσσα των αριθμών: Κριτική ανάλυση των οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων στην εικοσαετία 1950-1970* του Β. Νεφελούδη (στο τχ. 3).

Από άλλο γνωστικό τομέα προέρχεται το ενδιαφέρον κείμενο «Η επανάσταση της γραφής» του V. Gordon Childe²¹⁴ (προδημοσίευση, σε μετάφραση Λουκά Θεοδωρακόπουλου, στο τχ. 2) και αναφέρεται στις αλλαγές που επέφερε η επινόηση της γραφής στην κατάκτηση της ανθρώπινης γνώσης, αλλά και στην προοπτική κοινωνικής ανόδου που συνόδευε η ικανότητα γραφής και ανάγνωσης.

Το «Εγώ ήμουν αυτό;» είναι ένα απόσπασμα-προδημοσίευση από το βιβλίο του Ernst Fischer *Αναμνήσεις και στοχασμοί*, (σε μτφ. Ηρώς Λάμπρου, στο τχ. 4): πρόκειται για σκέψεις και προβληματισμούς του Αυστριακού φιλόσοφου για την πορεία του από την ιδεολογία της σοσιαλδημοκρατίας στην δικτατορία του προλεταριάτου, στο κομμουνιστικό κόμμα. Εκφράζει δεύτερες σκέψεις για τη δογματική κομματική πειθαρχία, ελπίδα για τον διαφορετικό δρόμο που άνοιξε προσωρινά η Τσεχοσλοβακία του '68, για το πραγματικό νόημα και τους χειραγωγούς της ελευθερίας. Υπάρχει και μια αναφορά στους διανοούμενους, που όταν αποκτούν ανατρεπτική συνείδηση αντιμετωπίζονται με δυσπιστία από τους «αφέντες».

Στην ίδια ενότητα, των επιστημών του Ανθρώπου, ανήκει και η μελέτη «Η ανθρώπινη φύση της ανθρώπινης φύσης» του καθηγητή ψυχιατρικής Leon Eisenberg²¹⁵ – μάλιστα δημοσιεύεται με την άδειά του²¹⁶ (τχ. 5). Η μελέτη παρακολουθεί την αναγκαιότητα

²¹³ Το περιοδικό έγινε βήμα ανταλλαγής απόψεων αφού στο 5^ο τεύχος ο Κ. Χατζηαργύρης απάντησε στους δύο προηγούμενους σχετικά με εκδόσεις που σχολιάστηκαν αρνητικά και στις οποίες συμμετείχε, αλλά και γενικά για το κοινωνιολογικό βιβλίο. Ανταπάντηση του Ραλού στο 7^ο τεύχος.

²¹⁴ Vere Gordon Childe (1892-1957): Αυστραλός αρχαιολόγος και φιλόλογος, ειδικευμένος στην Ευρωπαϊκή προϊστορία και πρόδρομος της πολιτιστικής-ιστορικής και της Μαρξιστικής αρχαιολογίας.

²¹⁵ Leon Eisenberg (1922-2009): παιδοψυχίατρος και κοινωνικός ψυχίατρος, πρωτοπόρος στην έρευνα της παιδοψυχιατρικής. Θεωρείται «πατέρας» της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας. Το άρθρο «The human nature of human nature» δημοσιεύθηκε στο *Science*, vol. 176 (14/4/1972).

²¹⁶ Η μετάφραση είναι του Δ. Γαλάτη, δηλ. του Αλ. Κοτζιά (Δασκαλόπουλος και Ρώτα, ό.π.)

κατανόησης της ανθρώπινης φύσης και συμπεριφοράς, ώστε μέσα από τη μελέτη της να είναι δυνατή η βελτίωση της ανθρωπότητας. Στο κείμενο εξετάζεται η προσπάθεια επιστημονικής τεκμηρίωσης του ρατσισμού, η γλώσσα ως καθολικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό, η ανομοιότητα του ανθρώπινου πολιτισμού και, κατά συνέπεια, της συμπεριφοράς. Άλλη μια επιστημονική μελέτη που συμπεριλήφθηκε στο περιεχόμενο του περιοδικού είναι «Η ψυχαναγκαστική οικογένεια ως μηχανισμός διαπαιδαγώγησης» του Wilhelm Reich (προδημοσίευση από το βιβλίο *Η σεξουαλική επανάσταση*, μτφ. Σ. Καμπουρίδη, στο τχ. 6). Ο Αυστριακός ψυχαναλυτής εξετάζει το ρόλο της οικογένειας ως δημιουργήμα της οικονομικής δομής της κοινωνίας και το πώς η αυταρχική οικογένεια συνδέεται με το αυταρχικό κράτος, αφού μεταφέρει συντηρητικές αντιλήψεις και στάσεις. Το έργο του Ράιχ άσκησε μεγάλη επιρροή στα νεανικά κινήματα των δεκαετιών '60 και '70, καθώς άσκησε κριτική στα καθιερωμένα κοινωνικά και ερωτικά ήθη και ερμήνευσε την ανθρώπινη επιθετικότητα ως προϊόν της κοινωνικής καταπίεσης²¹⁷.

Και σε αυτή τη θεματική ενότητα, το περιοδικό δημοσιεύει ποικίλα κείμενα που αφορούν στην οικονομία, τη φιλοσοφία, την ψυχολογία, την κοινωνιολογία, φροντίζοντας να παρακολουθεί την πνευματική κίνηση διεθνώς, αλλά και να εστιάζει σε ζητήματα της ελληνικής πραγματικότητας.

BIBΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Σε κάθε τεύχος υπάρχει η ρουμπρίκα της «Βιβλιοκριτικής», όπου παρουσιάζονται από τρία ως πέντε βιβλία²¹⁸. Οι κριτικές υπογράφονται από τους: Ν. Κάσδαγλη, Αλ. Κοτζιά, Αλ. Αργυρίου, Κ. Ιορδανίδη, Δ. Μαρωνίτη, Λ. Ζενάκο, Κ. Σοφούλη, Θ. Παπαδόπουλο, Τ. Σινόπουλο, Δ. Εμμανουήλ, Φούλα Χατζηδάκη, Σπ. Πλασκοβίτη, Μ. Vittì και L. M. Loukas. Ως κριτικός ο Αλ. Αργυρίου αφιέρωσε το σημαντικότερο μέρος του έργου του στην πεζογραφία και την ποίηση της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, που ανδρώθηκε στην περίοδο της Κατοχής, της Αντίστασης και του Εμφυλίου, μετατρέποντας την πολιτική και την Ιστορία σε πηγή της λογοτεχνικής της παραγωγής²¹⁹. Αν και είχε ενταχθεί στο χώρο της Αριστεράς από τα φοιτητικά του χρόνια, ο Αργυρίου είναι μαζί με τον Μανόλη Αναγνωστάκη οι πρώτοι αριστεροί αντιδογματικοί κριτικοί μετά τον πόλεμο, οι πρώτοι που μίλησαν για τη λογοτεχνία χωρίς ιδεολογικές παρωπίδες²²⁰. Το κριτικό του κύρος ήταν υψηλό γιατί κατάφερε να εκφράσει κάτι από το συλλογικό πνεύμα της δικής του γενιάς, της μεταπολεμικής, και το πέτυχε όντας απολύτως αδογματιστος και ταυτόχρονα μαχητικά παρεμβατικός²²¹.

Ο Αλ. Κοτζιάς έγραψε δύο κριτικά σημειώματα, ένα για τη *Σαρκοφάγο* του Γ. Ιωάννου και ένα για την *Ένοπλη ξενάγηση* της Γλαύκης Δασκαλοπούλου. Ο Αλ. Αργυρίου επαινεί το εύρος της προσληπτικότητας του Κοτζιά και την απουσία ανταγωνιστικού πνεύματος προς

²¹⁷ Ο Βίλχελμ Ράιχ (1897-1957) υπήρξε από τους πιο σημαντικούς γιατρούς-ψυχαναλυτές του εικοστού αιώνα και θεωρείται ιδρυτής του φροϋδο-μαρξισμού. Άσκησε σφοδρή κριτική στα υφιστάμενα κοινωνικά και σεξουαλικά ήθη. Η επιρροή που άσκησε στα νεανικά κινήματα αμφισβήτησης στις δεκαετίες του '60 και του '70, θεωρείται αδιαμφισβήτητη. Τη συγκεκριμένη περίοδο έργα του κυκλοφορούν ήδη στα ελληνικά: *Η σεξουαλική κρίση* (σε περιοδικό το 1934), *Ταξική συνείδηση και σεξουαλική χειραφέτηση* (1972), *Ο Φρόντ κι εγώ* (1973), *Ο αιθέρας, ο Θεός και ο διάβολος* (1973). Το έργο του *Η μαζική ψυχολογία του φασισμού* θα κυκλοφορήσει το 1974 (τ. Α') και 1975 (τ. Β') (Παπαγεωργίου Χ., «Εργογραφία Βίλχελμ Ράιχ», *Διαβάζω*, τχ. 197, 31/8/1988). Την ίδια περίοδο, η *Νέα Εστία* δημοσίευσε απόσπασμα από το βιβλίο του *Άκου ανθρώπακο* (τχ. 1093, 15/1/1973) και παρουσίασε το βιβλίο στο τχ. 1099 (15/4/1973).

²¹⁸ Συνοπτική παρουσίαση των κριτικών σημειωμάτων υπάρχει στο Παράρτημα, Πίνακας 11.

²¹⁹ Χατζηβασιλείου Β., «Αλέξανδρος Αργυρίου: Στα χρόνια της φωτιάς», δημοσιεύθηκε στις 31/8/2014 στο: <http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=626800>.

²²⁰ Βαγενάς Ν., «Για τον Αλέξανδρο Αργυρίου», *Το Βήμα*, δημοσιεύθηκε στις 28/6/2009, διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=275800>.

²²¹ Κοτζιά Ελισάβετ, «Αλέξανδρος Αργυρίου (1921-2009)», *Καθημερινή*, 31/5/2009, διαθέσιμο στο: <http://www.translatum.gr/forum/index.php?topic=437000>.

τους συναδέλφους του, καθώς λειτουργεί ως αναγνώστης που κρίνει σύμφωνα με τις αισθητικές του αρχές που έχει διαμορφώσει από τις σπουδές του²²². Η εκτεταμένη λογοτεχνική του παιδεία δίνει στα κριτικά του σημειώματα δοκιμακό χαρακτήρα. Ήδη από την εποχή που επιμελείται τη φιλολογική σελίδα στη *Μεσημβρινή* (1961-1967) δίνει μια εικόνα της σύγχρονης λογοτεχνίας με τελείως διαφορετικό τρόπο από τη «συμβατική και άχρωμη» των κριτικών του Μεσοπολέμου που ήταν ακόμα κυρίαρχοι της πνευματικής ζωής. Ο κριτικός Κοτζιάς εξετάζει τα έργα, επιχειρεί την ερμηνεία τους όπου απαιτείται και καταλήγει στη προσωπική αποτίμηση²²³.

Γενικά, στα περισσότερα κριτικά σημειώματα της *Συνέχειας* διακρίνουμε μια προσπάθεια σφαιρικότερης θεώρησης του έργου, με την οποία ο αναγνώστης θα κατανοήσει ζητήματα ύφους, περιεχομένου, τάσεων. Μέσα από τα κριτικά σχόλια σχολιάζονται ζητήματα ποιητικής και γλώσσας, καθώς και η σχέση μορφής και περιεχομένου. Ενδεικτικά, μπορούμε να παραθέσουμε κάποιες κριτικές που υπηρετούν αυτή τη σκοπιμότητα.

Στο πρώτο τεύχος ο Νίκος Κάσδαγλης κρίνει το *Λοιμό* του Αντρέα Φραγκιά (1972). Το θεωρεί μοντέρνο μυθιστόρημα μορφολογικά, προσθέτοντας ότι αυτή η τεχνική των κομματιασμένων επεισοδίων και της πληθωρικής χρήσης του παραλόγου ταίριαξε απόλυτα με το θέμα. Ο συγγραφέας αποδίδει με ακρίβεια και ένταση τον εξευτελισμό της προσωπικότητας, την καταπίεση και τη βαναυσότητα. Περιγράφει συνταρακτικά τις ψυχικές αλλοιώσεις των κρατουμένων, χωρίς, ωστόσο, να γίνεται απαισιόδοξος²²⁴. Πέρα από τη λογοτεχνική αξία του έργου, ο Κάσδαγλης επιμένει και στον καταγγελτικό χαρακτήρα του, θεωρώντας το «πολιτική πράξη», καθώς η πολιτική δύναμη της λογοτεχνίας έγκειται στο ότι μακροπρόθεσμα μπορεί να συμβάλλει στη δημιουργία του πολιτικού κλίματος της επόμενης γενιάς. Προεκτείνοντας τη σκέψη αυτή, ο Κάσδαγλης μιλά για την ευθύνη απέναντι στην κατάλυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα ως συνέπεια του διαχωρισμού των πολιτών σε εθνικόφρονες και κομμουνιστές, μιας πολιτικής ανωμαλίας στην οποία εντάσσεται και η λειτουργία του στρατοπέδου στο *Λοιμό*.

Στο δεύτερο τεύχος δημοσιεύεται «Ο μπρούτζινος καθρέφτης, σχόλιο στον *Νεκρόδειπνο* του Τάκη Σινόπουλου». Ο Δ. Ν. Μαρωνίτης διατυπώνει ένα γενικότερο σχόλιο για την ελκτική δύναμη της ποίησης και την άποψή του για την κριτική, που αντί να είναι απλά επικριτική πρέπει να «δονείται» από μια συγκίνηση προς το κρινόμενο είδος. Ο αναγνώστης θα διαβάσει γενικότερα σχόλια για τη νεότερη ποίηση που δεν είναι πια προσωποπαγής, τους καταλόγους ονομάτων στην ποίηση, τον αφηγηματικό τρόπο και τη γλωσσική έκφραση του Σινόπουλου, τις επιδράσεις που ανιχνεύονται στον *Νεκρόδειπνο* χωρίς να στερείται δικών του προβολών.

Στο τρίτο τεύχος ο Λ. Ζενάκος κρίνει την αγγλική έκδοση του Λ. Πολίτη *A History of Modern Greek Literature*. Παραθέτει ένα γενικό σχόλιο για τη συμβολή των ιστοριών στην κατανόηση της λογοτεχνίας και συγκρίνει τη συγκεκριμένη με την ιστορία του Κ. Θ. Δημαρά. Θεωρεί θετικά στοιχεία την εισαγωγή, τη βιβλιογραφία που παραθέτει, τους χρονολογικούς πίνακες και την επιτυχημένη μετάφραση. Αδυναμία θεωρεί την «περιστολή της ιστορικής ματιάς» που δυσκολεύει την κατανόηση κάποιων φαινομένων, ειδικά όταν πρόκειται για αλλόγλωσσο κοινό. Επίσης, κρίνει τα *Μετρικά* του Λ. Πολίτη: οι μελέτες αφορούν στη μετρική του Παλαμά, το νεοελληνικό σονέτο (μια μελέτη επαρκής, με

²²² Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 257 και 344.

²²³ Αργυρίου Αλ., «Αλέξανδρος Κοτζιάς», *Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Κοτζιά*, ό.π., 1994, σελ. 19 και 34

²²⁴ Ο Αλ. Κοτζιάς στην κριτική του στο *Βήμα* (31/3/1972) το χαρακτήρισε «σπουδή οργανωμένης απανθρωπίας», στην οποία επικρατεί η ατμόσφαιρα του γενικού παραλογισμού. Με τη λακωνικότητα και την αφαίρεση ο Φραγκιάς δίνει ένα αποτέλεσμα «αριστοτεχνικό» (Κοτζιάς Αλ., *Μεταπολεμικοί πεζογράφοι*, ό.π., σελ. 175-180).

πληρότητα και σαφήνεια) και τον *Ερωτικό Λόγο* του Σεφέρη (η πιο εμπνευσμένη μελέτη, με διαφωτιστικές και ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις).

Στο τεύχος 4 ο Τάκης Σινόπουλος κρίνει *Το Χρονόμετρο* του Γιάννη Κοντού. Με αναφορά και στην πρώτη συλλογή του ποιητή, βρίσκει την ευκαιρία να μιλήσει για την ανανεωμένη γλώσσα της γενιάς του '70, που, εμπλουτισμένη με τον καθημερινό λόγο και τον αυτοματισμό της σύγχρονης εποχής, γίνεται σάτιρα και σαρκασμός. Η συλλογή χαρακτηρίζεται από την ευρηματικότητα του ποιητή, που κατάφερε να εκφραστεί με πιο σύντομα και δραστικά ποιήματα. Ωστόσο, αθροίζοντας αταίριαστα στοιχεία δεν καταφέρνει πάντα να τα οργανώσει επαρκώς σε ένα ενιαίο σύνολο, αφήνοντας έτσι κάποια ποιήματα αδύνατα. Σε μία άλλη παρουσίαση, το σημείωμα για το '67-'72, *Ποίηση* της Βερονίκης Δαλακούρα (στο τχ. 5), ο Τ. Σινόπουλος κάνει μια γενικότερη αναφορά στην αναβίωση του υπερρεαλισμού, το κύμα νέο-υπερρεαλισμού που παρατηρεί στους νέους ποιητές και βοηθά τον αναγνώστη να καταλάβει πώς οι συγκεκριμένες τεχνικές (υπονόμευση στίξης, ορθογραφίας, νοηματικής αλληλουχίας) βοηθούν στην παραγωγή της έκπληξης και του απροσδόκητου.

Στο πέμπτο τεύχος ο Αλέξ. Αργυρίου κρίνει το *Όπου ην κήπος* του Τ. Κ. Παπατσώνη. Μιλώντας για το δοκιμακό έργο του Παπατσώνη ο Αργυρίου το συνδέει με το ποιητικό ως βοήθημα κατανόησής του ενημερώνοντας τον αναγνώστη για τη σχέση ποιητή-δοκιμογράφου γενικότερα. Στη συνέχεια, η παρουσίαση εστιάζει στο στοχαστή Παπατσώνη και κάνει μια επισκόπηση του έργου του και των δυτικών επιδράσεών του. Το βιβλίο προτείνεται και στο Ζώδιο του 1^{ου} τεύχους ως «δοκίμια χριστιανικής ταπεινοσύνης [...] και λεπτεπίλεπτων αισθητικών αποτιμήσεων».

Και μια επιλογή από το τεύχος 6, όπου ο Σπύρος Πλασκοβίτης κρίνει *Τα καημένα* του Μένη Κουμανταρέα. Κάνοντας αναφορά στα δύο πρώτα βιβλία του Μ. Κουμανταρέα, ο Πλασκοβίτης θεωρεί χαρίσματα του συγγραφέα ότι μπορεί να είναι αντικειμενικός παρατηρητής του συγκεκριμένου και να μετατρέπεται από ελλειπτικό διηγηματογράφο σε φανατικό της περιγραφής. Το μεγαλύτερο χάρισμά του, που λειτουργεί ως συνεκτικός κρίκος, είναι η γλώσσα – κάτι που είναι ενάντια στη μόδα των νέων που αδιαφορούν για τη γλώσσα. Στον Κουμανταρέα υπάρχουν τα στοιχεία που συνεχίζουν την παράδοση της ελληνικής πεζογραφίας, όπως ο ιστορισμός, η κλίση προς την ηθογραφική περιγραφή, ο λυρισμός και το γλωσσικό αισθητήριο. Και αυτά τα διηγήματα προτάθηκαν στο Ζώδιο του 1^{ου} τεύχους, καθώς «εκπλήσσουν για την τεχνική τους άνεση».

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Η πίστη της *Συνέχειας* στη δύναμη και το ρόλο της παιδείας διαφαίνεται από τις επιλογές των δημοσιεύσεων, τα σημειώματα για το ρόλο των ακαδημαϊκών και τον αγώνα του φοιτητικού κινήματος, όπως ήδη αναφέρθηκε στην ενότητα «Σκοπός-Θέσεις». Να συμπληρώσουμε ότι στο σημείωμα του Ιωάννη Πεσμαζόγλου «Ακαδημαϊκή ελευθερία» θεωρείται ότι η ανωτάτη εκπαίδευση δεν είναι απλώς διαδικασία μεταφοράς πληροφοριών ή γνώσεων, αλλά κυρίως άσκηση στην επιστημονική σκέψη, στη διατύπωση με ακρίβεια ερωτημάτων και θεωριών, στις προεκτάσεις της γνώσης που ρυθμίζουν τις ανθρώπινες σχέσεις. Γι' αυτό, κάθε πλήγμα στην ακαδημαϊκή ελευθερία αλλοιώνει την ανωτάτη εκπαίδευση ανεπανόρθωτα, καθώς «μόνο ο βαθύτερα μορφωμένος άνθρωπος μπορεί να βρει το δρόμο του και να συμβάλλει στον τόπο του σε περίοδο παγκόσμιων μετασηματισμών, όπως είναι η σύγχρονη». Σε παρόμοιο ύφος και το σημείωμα Δημ. Τσάτσου «Ακαδημαϊκή ελευθερία, εξουσία και Πολιτεία» (και τα δύο δημοσιεύθηκαν στο πρώτο τεύχος). Κατά συνέπεια, το ζήτημα της ακαδημαϊκής ελευθερίας ενδιαφέρει όχι μόνο ολόκληρο τον φοιτητικό κόσμο αλλά το σύνολο του λαού. Ο ρόλος του Πανεπιστημίου είναι να παρέχει το

πλαίσιο ώστε να διαμορφωθούν επιστήμονες, πνευματικοί άνθρωποι που θα συμβάλλουν θετικά στο δημόσιο λόγο και βίο. Η ίδια άποψη έχει εκφραστεί δυο χρόνια πριν στα *Νέα Κείμενα 1*, ότι η διαπαιδαγώγηση από την πνευματική και την επιστημονική ηγεσία μπορεί να οδηγήσει στην αποτελεσματική αντίσταση του πληθυσμού στην υποδοούλωση σε ολοκληρωτικές ιδεολογίες²²⁵.

Αναδεικνύοντας το ρόλο αυτό του Πανεπιστημίου δημοσιεύεται η μελέτη «Η κοινωνική ευθύνη του Πανεπιστημίου» του Werner Hofmann, καθηγητή Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Marburg (στο τχ. 8). Το Πανεπιστήμιο, ως κοινωνικός θεσμός, έχει κοινωνική λειτουργία. Εκτός από την ανεξαρτησία της επιστήμης και της έρευνας από το κράτος, το Πανεπιστήμιο πρέπει να αμυνθεί και ενάντια στα εξωεπιστημονικά συμφέροντα. Είναι κοινωνική αποστολή της επιστήμης να κρατήσει κάποια απόσταση από την κοινωνία, ώστε να διατηρήσει την κριτική της δύναμη απέναντι στα συμφέροντα που προβάλλονται από την κοινωνία και να μπορέσει να μείνει αδέσμευτη. Τότε μπορεί να εμβαθύνει στο θέμα του περιεχομένου της και της σχέσης του περιεχομένου με την κοινωνία, να επιλέξει τι αξίζει να ξέρουμε από τον τεράστιο όγκο των λεπτομερειακών γνώσεων και πώς θα εντάξει το επιμέρους σε ένα γενικό πλαίσιο. Μένοντας ανεξάρτητη και πιστή στον εαυτό της η επιστήμη θα ανακαλύψει την κοινωνική της διάσταση και θα αναλάβει υποχρεώσεις απέναντι στην κοινωνία. Σε μια εποχή έντονων αντιφάσεων στην παγκόσμια κοινωνία η επιστήμη και το Πανεπιστήμιο έχουν το ρόλο τους. Είναι ανάγκη να καταπολεμηθεί η αμάθεια, ο πνευματικός αναλφαβητισμός, ώστε ο λαός να στηρίζει το Πανεπιστήμιο. Το Πανεπιστήμιο «μπορεί να προοδεύσει μόνο σ' ένα περιβάλλον που βρίσκεται κι αυτό σε κατάσταση αφύπνισης».

Προχωρώντας το θέμα σε άμεση συνάρτηση με την ελληνική πραγματικότητα, στα δύο τελευταία τεύχη δημοσιεύθηκε η έρευνα «Το Πανεπιστήμιο σήμερα», που είχε προετοιμαστεί για το περιοδικό *Ο Πολίτης*²²⁶, που δεν κυκλοφόρησε. Δημοσιεύθηκαν οι απαντήσεις Πανεπιστημιακών σε ένα ερωτηματολόγιο, καθώς και η συζήτηση που έγινε με φοιτητές. Τα ερωτήματα αφορούσαν: α) την προσφορά του Πανεπιστημίου στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό πεδίο μιας σύγχρονης δημοκρατικής χώρας, β) την δομή των Α.Ε.Ι και αν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες της Παιδείας, γ) την κρίση των Α.Ε.Ι και τις μεταρρυθμίσεις που χρειάζονται για την υπέρβασή της, δ) το μέλλον των Α.Ε.Ι. σε σχέση με τα σύγχρονα ρεύματα σκέψης και τις μεταβολές στο χώρο της παιδείας παγκοσμίως, ε) το ρόλο του καθηγητή του Α.Ε.Ι. και τα χαρακτηριστικά που είναι αναγκαία για ουσιαστική επικοινωνία με τους φοιτητές, στ) το αίτημα των φοιτητών για σύνδεση του περιεχομένου της επιστήμης που σπουδάζουν με τον κοινωνικό χώρο που θα υπηρετήσουν και ζ) την τάση των φοιτητών να μετέχουν άμεσα στα προβλήματα του τόπου.

Ο τακτικός καθηγητής του Πολυτεχνείου Θ. Τάσιος συγκρίνοντας το ελληνικό με το αμερικανικό Πανεπιστήμιο θεωρεί σημαντική τη διαφορά ότι στις Η.Π.Α. η πανεπιστημιακή ανάπτυξη ήταν συνέπεια της οικονομικής και κοινωνικής, ενώ στην Ελλάδα η πανεπιστημιακή ανάπτυξη προηγείται και φιλοδοξεί να επιταχύνει την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Η κρίση των πανεπιστημίων εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο κρίσης των θεσμών. Σχετικά με την ανταπόκριση στις σημερινές ανάγκες, ο Θ. Τάσιος θέτει το

²²⁵ Πεσμαζόγλου Ι., «Ελευθερία και οικονομική ανάπτυξη», *Νέα Κείμενα 1*, ό.π., σελ. 61.

²²⁶ Τελικά, *Ο Πολίτης* εκδόθηκε από τους Αγγ. Ελεφάντη, Αντώνη Καρκαγιάννη και Δήμο Μαυρομμάτη το 1976 (Ριτζούλης Γ., «Ο Άγγελος Ελεφάντης και το περιοδικό *Ο Πολίτης*», διαθέσιμο στο: <http://aftercrisisblog.blogspot.gr/2013/05/1936-29-2008.html>). *Ο Πολίτης* ήταν κάτι ανάμεσα στην *Επιθεώρηση Τέχνης* και τις *Εποχές*. Ήταν το μόνο περιοδικό την εποχή εκείνη όπου θα άκουγες να συζητούν για τον Αδαμάντιο Κοραή ή τον Καταρτζή μαζί με τον Μαρξ και τον Αλτουσέρ. Καθώς δεν υπήρχαν άλλα περιοδικά που να καλύπτουν τον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών ή της λογοτεχνίας, *Ο Πολίτης* λειτουργούσε ντε φάκτο ακαδημαϊκά, με μια αριστερή όμως έννοια ακαδημαϊκότητας, έννοια που ισοδυναμούσε εκείνη την περίοδο με σοβαρότητα στην πραγμάτευση («Το περιοδικό *Ο Πολίτης*: ένα εργαστήριο αριστερών ιδεών και αισθημάτων», δημοσιεύθηκε στις 6/6/2010, διαθέσιμο στο: <https://enthemata.wordpress.com/2010/06/06/politis/>).

παράδειγμα του Πολυτεχνείου, το οποίο συνειδητοποιώντας τις νέες ανάγκες τις μετουσίωσε σε μελέτες και προτάσεις που αφορούσαν τα προγράμματα σπουδών, την έρευνα και τη διοίκηση, αλλά δεν έτυχαν συνέχειας. Επισημαίνει, ακόμα, ότι ο σχεδιασμός της πανεπιστημιακής πολιτικής και της εκπαίδευσης γενικότερα δε μπορεί να είναι «αντικείμενο καλών ιδεών και εμπνεύσεων», αλλά να υπάρχει σαφής σύνδεση της Παιδείας με την Οικονομία και την Αγορά εργασίας. Πέρα από αυτό, το Πανεπιστήμιο πρέπει να αποτελεί και πεδίο ελεύθερης άσκησης ιδεών και ευθυνών. Ο ρόλος του καθηγητή δεν περιορίζεται στην επιστημονική κατάρτιση, αλλά και να εμφυσά τα «αισθήματα της ανθρωπιάς και της κοινωνικότητας, της ευθυκρισίας και της αξιοπρέπειας».

Ο Δημ. Ρόκος, που απομακρύνθηκε από το Ε.Μ.Π. το 1969, θεωρεί ότι η προσφορά του Πανεπιστημίου είναι να παράγει «επιστήμονες και πολίτες άξιους να συμμετέχουν σε όλες τις διαδικασίες που διαμορφώνουν το οικονομικοκοινωνικό και πολιτιστικό γίνεσθαι της χώρας». Το σημερινό ελληνικό Πανεπιστήμιο δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της Παιδείας, καθώς διατήρησε την παραδοσιακή δομή του και δεν προέβη σε μεταρρυθμίσεις ανάλογες με άλλων χωρών. Κατά συνέπεια, θεωρεί την κρίση στην ανώτατη Παιδεία κρίση αξιών, κρίση των στόχων και της αποστολής του, καθώς αγνοήθηκε η ηθική αξία της γνώσης, που οδηγεί στην ηθική τελείωση και καλλιέργεια του ανθρώπου. Αυτό που χρειάζεται είναι αναγνώριση και σεβασμός των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών από την Πολιτεία, γιατί τότε θα δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για τη σωστή ανάπτυξη των πανεπιστημίων. Καλός και άξιος καθηγητής θεωρείται από τον Δ. Ρόκο αυτός που είναι κοινωνικά υπεύθυνος και ελεύθερος σαν άνθρωπος και πολίτης.

Ο πρύτανης του Ε.Μ.Π. Ε. Κοκκινόπουλος πιστεύει ότι η προσφορά του Πανεπιστημίου είναι η προσέγγιση της αλήθειας μέσα από την αλληλεπίδραση παλαιάς και νέας γενιάς, υπό την προϋπόθεση του δημοκρατικού περιβάλλοντος. Θεωρεί τη σημερινή δομή ανεπαρκή, επισημαίνοντας τις ελλείψεις σε υποδομές, τις «απάνθρωπες» εισαγωγικές εξετάσεις και το στείο μονόλογο από καθέδρας. Για να ξεπεραστεί η κρίση στα Πανεπιστήμια χρειάζονται χρήματα, που θα μπορούσαν να εξοικονομηθούν από τις υψηλές στρατιωτικές δαπάνες. Κατακρίνει τη μετατροπή των φοιτητών σε ενεργούμενα, αφού το Πανεπιστήμιο είναι χώρος διαλόγου και στοχασμού και επιβάλλεται να ακούγεται η γνώμη των διδασκομένων. Η φοίτησή τους θα αποτελεί προπαίδευση ώστε να γίνουν ώριμοι δημοκρατικοί πολίτες. Ο ρόλος του καθηγητή, εκτός από αυθεντία γνώσης, είναι να αποτελεί ηθικό σύμβολο για τους φοιτητές του, να είναι πνευματικός ηγέτης.

Ο οικονομολόγος καθηγητής Διον. Καράγιωργας²²⁷ θεωρεί ότι ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής της αστικής δημοκρατίας αντιμετωπίζει τα Πανεπιστήμια ως οργανισμούς παραγωγής τεχνικών με γνώσεις που εξυπηρετούν τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης. Όμως, τα Πανεπιστήμια θα πρέπει να είναι οι φορείς που εξασφαλίζουν την παιδευτική κατάρτιση και καθοδήγηση του λαού, ώστε να μπορεί να συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων. Γι' αυτό και δεν πρέπει τα ιδρύματα να κηδεμονεύονται από την κατεστημένη εξουσία. Η πανεπιστημιακή παιδεία στην Ελλάδα είναι ανεπαρκής εξαιτίας των ελλείψεων σε διδακτικό προσωπικό, που οδηγεί τους νέους είτε στη στέρηση της πανεπιστημιακής μόρφωσης είτε στη μετανάστευση σε ξένα Πανεπιστήμια. Άλλο ένα πρόβλημα είναι τα παρωχημένα προγράμματα σπουδών, που δεν ανταποκρίνονται στην πρόοδο των επιστημών, καθώς και οι πρωτόγονες μέθοδοι διδασκαλίας. Αναζητώντας τις αιτίες για την κατάσταση αυτή, ο

²²⁷ Οι Σάκης (Δ.) Καράγιωργας, Γ. Αλ. Μαγκάκης και Π. Ζάννας ανήκαν στην αντιστασιακή οργάνωση Δημοκρατική Άμυνα. Μετά την τυχαία πυροδότηση εκρηκτικού μηχανισμού στο σπίτι του Σ. Καράγιωργα η οργάνωση υπέστη σοβαρό πλήγμα, αφού ακολούθησαν μαζικές συλλήψεις μελών της και καταδίκη πολλών σε βαρύτερες ποινές από έκτακτο στρατοδικείο (Γσουνάκος Όθ., «Αντιστασιακές οργανώσεις», *Η Καθημερινή* (ένθετο *Επτά Ημέρες*), 12/12/1999, σελ. 19-21).

Καράγιωργας αναφέρεται στη χαμηλή ιεράρχηση της παιδείας ως εθνικού στόχου, αποδίδοντας ευθύνη στη φιλοσοφία του παρόντος καθεστώτος που δεν επενδύει στον ανθρώπινο παράγοντα, κάτι που θα οδηγούσε σε ανύψωση του πολιτιστικού επιπέδου αλλά και αύξηση του κοινωνικού προϊόντος.

Στην ελεύθερη συζήτηση με τον δημοσιογράφο Νικηφ. Αντωνόπουλο, που έγινε το Μάιο του 1973, 9 φοιτητές εξέφρασαν τις απόψεις τους σχετικά με τη λειτουργία του Πανεπιστημίου. Η μοναδική φοιτήτρια που συμμετείχε ξεκίνησε με την απογοήτευση που νοιώθουν όταν εισάγονται στις σχολές σε σχέση με τις προσδοκίες τους. Θεωρεί ότι ο μεγάλος αριθμός των φοιτητών εμποδίζει την επαφή με τους καθηγητές, αλλά καταλογίζει αδιαφορία και στη μεριά των φοιτητών που έχουν ως μόνο στόχο την απόκτηση του πτυχίου. Άλλος φοιτητής συμπλήρωσε ότι το πανεπιστήμιο θα πρέπει να αποτελεί «πνευματική εστία». Για να υπάρξει κοινωνική πρόοδος θεωρούν απαραίτητο τον διάλογο και ότι η σωστή λειτουργία του Πανεπιστημίου εξασφαλίζεται με τη συμμετοχή στη διοίκηση των καθηγητών, των επιμελητών και βοηθών και των ίδιων των φοιτητών. Καθώς η Πολιτεία δε σέβεται την προσωπικότητα του φοιτητή, ο μόνος δρόμος είναι η κινητοποίηση. Κάποιοι φοιτητές επισήμαναν τον κίνδυνο αποπροσανατολισμού των νέων ανθρώπων με το ποδόσφαιρο ή την τηλεόραση. Κοινή διαπίστωση για τις διαφορετικές σχολές τους (Εμπορική, Νομική, Ιατρική, Πολυτεχνείο, Μαθηματική) είναι οι ελλείψεις σε υποδομές (όπως αίθουσες, εργαστήρια), εκπαιδευτικό και βοηθητικό προσωπικό, συγγράμματα που να ανταποκρίνονται σε σημερινά δεδομένα και να καλύπτουν επαρκώς το εύρος της επιστήμης. Κάποιες από αυτές τις διαπιστώσεις έχουμε ήδη διαβάσει στη *Συνέχεια*²²⁸.

Στο δεύτερο μέρος της έρευνας δημοσιεύθηκαν μεμονωμένα και οι απόψεις δύο τελειοφοίτων, που εστίασαν στην ανάγκη φιλελευθεροποίησης των θεσμών του Πανεπιστημίου, γιατί μόνο η ελευθερία θα επιτρέψει στο φοιτητή την πολύμορφη και πολύπλευρη έρευνα και έκφραση. Το σημερινό Πανεπιστήμιο λειτουργεί μονοσήμαντα «κατασκευάζοντας» επιστήμονες για την παραγωγή, ενώ ρόλος του είναι η δημιουργία ολοκληρωμένων ατόμων. Δημοσιεύθηκαν και οι απόψεις δύο ακόμα φοιτητών που κινήθηκαν στο ίδιο ύφος και περιεχόμενο σχετικά με τις ελλείψεις, το ρόλο του καθηγητή, τις διεκδικήσεις των φοιτητών.

Η σταθερή θέση του περιοδικού υπέρ της ακαδημαϊκής ελευθερίας και των φοιτητικών κινητοποιήσεων ήταν απόλυτα εναρμονισμένη με τις ανάγκες των νέων ανθρώπων. Ο αυριανός επιστήμονας, ο διανοούμενος δε μπορεί να είναι ένα ενεργούμενο αποφάσεων που λαμβάνονται άνωθεν και ερήμην του. Το Πανεπιστήμιο πρέπει να λειτουργεί ως πνευματική εστία και χώρος άσκησης στη δημοκρατία, την κοινωνική ευαισθησία και αλληλεγγύη.

3.4 Παράλληλες αναγνώσεις

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας κάποια περιοδικά όπως το *Πάλι*, η *Επιθεώρηση Τέχνης* και οι *Εποχές* έκλεισαν είτε επειδή συνελήφθησαν οι εκδότες είτε επειδή απαγορεύθηκε η κυκλοφορία τους είτε επειδή τα ίδια το αποφάσισαν μπροστά στο καθεστώς λογοκρισίας που αντιμετώπιζαν. Άλλα όπως τα *Επίκαιρα*, το *Φαντάζιο*, η *Νέα Εστία* συνέχισαν την κυκλοφορία τους χωρίς προβλήματα με τη λογοκρισία, καθώς δεν καταγγέλλουν το χουντικό καθεστώς. Φυσικά, υπήρξαν τα υποστηρικτικά του καθεστώτος (όπως το *Θέσεις και Ιδέαι*) και τα παράνομα (όπως η *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*). Κάποιες

²²⁸ Θυμίζουμε το σημείωμα του Κ. Σοφούλη για τη μονομέρεια των εγχειριδίων Θεωρητικής Οικονομίας στο τχ. 4 και το σημείωμα του Δ. Ρόκου για τον αγώνα των φοιτητών και το ρόλο των καθηγητών στο τχ. 5.

πρωτοποριακές ή εξαιρετικά ενδιαφέρουσες προσπάθειες δεν άντεξαν στο χρόνο (*Λωτός*: 1968-1971, *Δημιουργίες*: 1970-72, *Νέοι Στόχοι*: 1971-72)²²⁹.

Για να έχουμε μια σφαιρικότερη εικόνα των επιλογών του αναγνωστικού κοινού της περιόδου της *Συνέχειας*, παραθέτουμε μία σύντομη επισκόπηση του περιοδικού τύπου, στον οποίο ήταν δυνατή η ερευνητική πρόσβαση. Πρόκειται για περιοδικά λογοτεχνίας, κριτικής και προβληματισμού.

Η *Διαγώνιος* ήταν ένα τετράμηνο λογοτεχνικό περιοδικό του Ντίνου Χριστιανόπουλου. Ο προσανατολισμός του είναι αυστηρά περιορισμένος σε θέματα λογοτεχνίας. Την ίδια περίοδο που κυκλοφορούσε η *Συνέχεια* δημοσίευσε ενδεικτικά: στο τχ. 4 (Ιανουάριος-Απρίλιος 1973) ποιήματα των: Γ. Χ. Ώντεν, Αργ. Χιόνη και Γ. Δάλλα, πεζά των: Χ. Μπελ και Τ.Καζαντζή, μελέτες των: Ντ. Χριστιανόπουλου (για την ποίηση του Γ. Δάλλα και της *Ιστορίας της Ν.Α.* του Λ. Πολίτη), Τ. Καζαντζή (για τον Αντρέα Φραγκιά και τον Μ. Χάκκα), Κλ. Κύρου (για τον Έζρα Πάουντ). Στο τχ. 5 (Μάιος-Αύγουστος 1973) ποιήματα των: Α. Ματσάδο, Α. Ρίζου, Κ. Ριτσώνη και Ν. Βαλαωρίτη, πεζά των: Σ. Μπέκετ και Σ. Παπαδημητρίου, μελέτες των: Ντ. Χριστιανόπουλου (για το Ν. Βαλαωρίτη και τα στιχάκια του στρατού), Τ. Μανδράκου (για τις παρενθέσεις στο έργο του Κ. Π. Καβάφη), και Σ. Παπαδημητρίου (για τον Γ. Ξενάκη). Στο τχ. 6 (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1973) ποιήματα των: Ντ. Χριστιανόπουλου, Ε. Ε. Cummings και Στ. Βαβούρη, πεζά των: Ε. Ε. Cummings, και Αλίκης Γιατράκου-Fossi, μελέτες των: Ντ. Χριστιανόπουλου (για τον Στ. Βαβούρη) και Σ. Παπαδημητρίου (για τη σύγχρονη τζαζ). Το συγκεκριμένο τεύχος κατασχέθηκε από τη χούντα του Ιωαννίδη ως αναρχικό²³⁰.

Ο *Ηριδανός* ήταν δίμηνη έκδοση ενημέρωσης και προβληματισμού, με εκδότη τον Αλέκο Παπακώστα. Στόχος του περιοδικού είναι η καλλιέργεια της θεωρητικής αναζήτησης. Στο τχ. 2-3 (Γενάρης-Απρίλης 1973) δημοσιεύονται (ενδεικτικά) άρθρα των: Η. Ηλιού (για τον προσδιορισμό των πολιτικών στόχων), Α. Σαφ (για τον Μαρξιστικό Ουμανισμό), Ε. Μπατάλωφ (για τον Χ. Μαρκούζε), Ζ. Π. Σαρτρ (για τους διανοούμενους), Ζ. Ντυγκά (για το Σύγχρονο μυθιστόρημα) και συνεντεύξεις του Λούκατς (για τον Λένιν) και του προέδρου Τίτο. Στο τχ. 5-6 (Ιούλιος-Οκτώβρης 1973) διαβάζουμε μεταξύ άλλων άρθρα από τον ξένο Τύπο για τον Πικάσσο, τους Ιταλούς κομμουνιστές, του Γκ. Σαλβατόρε (για τη Χιλή), του Γ. Ιμβριώτη (για το Σοσιαλιστικό Ανθρωπισμό), του Σπ. Λουκά (για την αμερικανική εξωτερική πολιτική), Π. Νερούντα (το ποίημα «Ο στρατηγός Φράνκο στην κόλαση»), Κ. Χατζηαργύρη (το διήγημα «Ο τρόμος του υπαλλήλου»).

Τα *Αιολικά Γράμματα* ήταν δίμηνη επιθεώρηση της Λεσβιακής τέχνης, με ιδιοκτήτη-διευθυντή τον Γ. Βαλέτα. Την ίδια περίοδο κυκλοφορίας με τη *Συνέχεια* το περιοδικό δημοσίευσε ενδεικτικά: στο τχ. 14 (Μάρτης-Απρίλης 1973), Αμερικανούς και Τούρκους ποιητές, αφιέρωμα στους Λέσβιους ζωγράφους στην Αμερική, για τον Πάμπλο Πικάσσο, ποιήματα των: Ασ. Πανσέληνου, Δ. Βερναρδάκη και Γ. Βαλέτα, πεζά των: Κ. Βαλέτα και Κλ. Παλαιολόγου, μελέτες των: Χ. Μολίνου (για την ηθογραφία), Κ. Θρακιώτη (για τη νεότερη ποίηση), Κ. Χρυσάνθη (για τον Καβάφη στα Ισπανικά), Κ. Βαλέτα (για τον Ε. Α. Πόε). Στο τχ. 15 (Μάης-Ιούνιος 1973) υπάρχει αφιέρωμα στον Αργύρη Εφταλιώτη με κείμενα του ίδιου και – μεταξύ άλλων – των: Σ. Σκίπη, Ψυχάρη, Κ. Παλαμά, Η. Βενέζη, Γ. Βαλέτα, Δ. Βερναρδάκη, Σ. Μελά, Λ. Πολίτη. Στο τχ. 16 (Ιούλιος-Αύγουστος 1973): άρθρα για Βενέζη και Μυριβήλη, μελέτες για τη λαϊκή μουσική και τον Γαβριέλ Γαρσία Μάρκες, κείμενα των: Α. Τερζάκη, Χ. Λεβάντα, Γ. Βαλέτα, κ.α. Στο τχ. 17 (Σεπτέμβριος-Οκτώβρης 1973) υπάρχουν αφιερώματα στον Στρ. Παρασκευαΐδη, στην Ανατολίτικη μουσική, στο Κινηματογραφικό

²²⁹ Τρούσας, ό.π.

²³⁰ Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 317.

Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης και κείμενα των: Κ. Βαλέτα, Κ. Θρακιώτη, Γ. Λιάκου, Γ. Βαλέτα, Πέπης Δαράκη, κ.α.

Η *Δοκιμασία* ήταν δίμηνη έκδοση λογοτεχνικού προβληματισμού στα Ιωάννινα. Κυκλοφόρησε από τον Ιούνιο του 1973 ως το Δεκέμβριο του 1974, από την εκδοτική ομάδα των Γ. Δάλλα, Τ. Καρβέλη, Χρ. Μηλιώνη και Φ. Τουλούπη, που συνέχιζε το έργο που είχε ξεκινήσει με το περιοδικό *Ενδοχώρα* (1963-1967). Στο εκδοτικό σημείωμα αναφέρεται ότι η έκδοση του περιοδικού ως συμβολή στην πνευματική εξέλιξη της χώρας μας θεωρείται πράξη πολιτική με την ευρύτερη σημασία του όρου. Ο τίτλος του περιοδικού υπαινισσόταν τη δοκιμασία της δικτατορίας και σε πολλά κείμενα κατέγραφε την αντίθεσή του προς το καθεστώς. Η επιλογή των κειμένων έγινε με κριτήρια ποιοτικά στα πλαίσια της αντιδικτατορικής πάλης. Το περιοδικό κατάφερε να ξεφύγει από τα στενά όρια της επαρχίας και συνέβαλε σημαντικά στην παρουσίαση ελληνικών και ξένων δοκιμίων²³¹. Από τα τεύχη που μπορέσαμε να βρούμε αναφέρουμε ενδεικτικά ότι στο τχ. 2 (Ιούλιος-Αύγουστος 1973) δημοσιεύθηκαν ποιήματα των Σωκ. Καψάσκη και Γ. Βαρβέρη, πεζά των Κ. Θεοτόκη, Σ. Γιεσένιν, ΑΙ. Camus, και Γ. Ιωάννου, μελέτες των Τ. Καρβέλη (Σκέψεις για την ποίηση του Αλεξάνδρου), Χρ. Μηλιώνη (Διαχρονική και Συγχρονική πεζογραφία), Π. Μάρκαρη (Το παραξένισμα στο θέατρο). Στο τχ. 3 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1973) μεταξύ άλλων δημοσιεύονται ποιήματα των Αλ. Κοσμά, Ναζίμ Χικμέτ, Κλ. Κύρου και Ζέφης Δαράκη, πεζά των Η. J. Fruhlich, Γ. Ζάρκου και Γ. Ματσώκη, μελέτες των Γ. Δάλλα (Ο μικρός αισθητικός στην ποίηση του Καβάφη) και R. Scholes (Μεταδιηγήματα).

Τα *Κριτικά Φύλλα* ήταν δίμηνη έκδοση Λογοτεχνίας και Γενικής Παιδείας με εκδότη τον Ι. Μ. Χατζηφώτη. Ενδεικτικά, στο τχ. 8 (Μάρτιος 1973) δημοσιεύονται κείμενα των: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Ι. Μ. Χατζηφώτη, Γ. Σαραντή, Η. Βουτιερίδη, Γ. Χατζίνη, Γ. Θ. Βαφόπουλου, Α. Καραντώνη, Κ. Ασημακόπουλου, Ι. Ευαγγέλου, κ.α. Στη ρουμπρίκα «Το δίμηνο» σχολιάζονται θέματα μάλλον «ανώδυνα», όπως τα Εθνικά βραβεία και οι κρατικές χορηγίες, η Εθνική Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών, ο Σύνδεσμος Ελλήνων Λογοτεχνών, τα Λογοτεχνικά βραβεία Κύπρου, το Κρατικό βραβείο θεάτρου. Στο τχ. 9 (Μάιος 1973) κείμενα των: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Ι. Μ. Χατζηφώτη, Α. Καραντώνη, Ν. Καρούζου, Π. Φλώρου, αφιέρωμα στον Σπ. Λάμπρο. Τα σχόλια του «διμήνου» αφορούν σε ένα άγνωστο ποίημα του Βιζυηνού, το Αριστείο Γραμμάτων στον Θανάση Πετσάλη-Διομήδη, την Κατίνα Παξινού, το περιοδικό Universitas. Στο τχ. 10 (Ιούλιος 1973) βρίσκουμε κείμενα των: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Ι. Μ. Χατζηφώτη, Α. Καραντώνη, Γ. Χατζίνη, Γ. Θ. Βαφόπουλου, Μ. Γιαλουράκη, Εμμ. Κριαρά, Κ. Σαρδέλη, κ.α., καθώς και τα σχόλια για τον πνευματικό μαρασμό της Πάτρας, τη διάδοση της λογοτεχνίας μας και το καθήκον των σωματείων, τους Νέους ελληνιστές που φιλοξενεί το Υπ. Πολιτισμού. Στο τχ. 11 (Σεπτέμβριος 1973) υπάρχουν κείμενα των: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Ι. Μ. Χατζηφώτη, Η. Βενέζη, Α. Καραντώνη, Γ. Χατζίνη, Κ. Αθανασούλη, Ν. Αθανασιάδη, κ.α. Σχολιάζονται: το Κέντρο Ερευνών Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, η Εταιρεία Σπουδών της Σχολής Μωραΐτη, οι εκδόσεις Νομαρχίας Αττικής, ο Ηλίας Βενέζης.

Τα *Νέα Σύνορα* ήταν επιθεώρηση πνευματικού προσανατολισμού με εκδότη τον Τόλη Γιαννάκη. Ενδεικτικά, στο τχ. 21-22 (Γενάρης-Απρίλης 1973) δημοσιεύονται: ποιήματα της Βερονίκης Δαλακούρα, του Στ. Παξινού και Τούρκων ποιητών, κείμενα για το θέατρο (Κ. Γεωργουσόπουλος), τον κινηματογράφο (Κλ. Καλδίρης), τις εικαστικές τέχνες (Δημ. Χαρίτος), σχόλια και άρθρα για την Ανθολογία Νεοελληνικής Γραμματείας. Στη ρουμπρίκα «Επικαιρότητες», σχολιάζονται ο θάνατος της Παξινού, η παιδική ποιητική συλλογή του Μ. Στασινόπουλου, αφιέρωμα στον Orson Welles, σχόλιο για τον Πάμπλο Πικάσο. Στο τχ. 23-

²³¹ Ω, «Τρία τοπικά περιοδικά», *Αντί* (Β'), τχ. 179, 5/6/1981, σελ. 50.

24 (Μάης-Αύγουστος 1973) βρίσκουμε: ποιήματα των Δημ. Κωστελένου, Γ. Σαραντή, Δημ. Χαρίτου, Ανδ. Παγουλάτου και Βουλγάρων ποιητών, κείμενα των Χρ. Μαλεβίτση, Σπ. Κυριαζόπουλου, Κ. Γεωργουσόπουλου και Δημ. Χαρίτου. Στη ρουμπρίκα «Επικαιρότητες», σχολιάζονται τα 110 χρόνια από τη γέννηση του Καβάφη, ο Πικάσσο και οι κληρονόμοι του, ο μαγικός κόσμος του Truman Capote, οι ανασκαφές στη Σαντορίνη, τα Άπαντα του Ρεμπώ.

Το φθινόπωρο του 1973 κυκλοφόρησε το πρώτο τεύχος του περιοδικού *Χνάρι*. Χαρακτηριστικό του πολιτικού ακτιβισμού του περιοδικού ήταν η συνέντευξη του Ζαν-Πωλ Σαρτρ στον ηγέτη του γαλλικού Μάη, Ντανιέλ Κον Μπεντί²³².

Ίσως το περιοδικό με την πλουσιότερη θεματολογία είναι η *Ευθύνη*, φυλλάδιο νεοελληνικού προβληματισμού με εκδότες τους Αντ. Τσακίρη και Κ. Τσιρόπουλο. Σε συντηρητικότερη γραμμή σε σχέση με τη *Συνέχεια*, δε δίστασε να σχολιάσει κάποια κακώς κείμενα και να ασχοληθεί με το θέμα της Παιδείας. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε από το τχ. 15 (Μάρτιος 1973): «Ιστορία και σύγχρονη λαϊκή παράδοση» του Ι. Θ. Κακριδή, «Διαλογισμός για τον άνθρωπο» του Χ. Ορτέγα υ Γκασσέτ, «Αντίσταση στο Θεό κι αμφιβολία» του Γκαμπριέλ Μαρσέλ, «Ο γέρος στο γεφύρι» του Έρνεστ Χεμινγκουέι. Στη ρουμπρίκα «Προσανατολισμοί» σχολιάζεται και το φοιτητικό πρόβλημα. Από το τχ. 16 (Απρίλιος 1973): «Η σεισάχθεια ως προϋπόθεση της επιβίωσης μας» του Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου, «Ο θάνατος στην ψυχή» του Αλμπέρ Καμύ, «Ανύπνωτη πόλη» του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα, «Τέσσερα νέα ποιήματα» του Τάκη Βαρβιτσιώτη. Στη ρουμπρίκα «Προσανατολισμοί» σχολιάζεται ο αποπροσανατολισμός της κοινής γνώμης από όργανα του Τύπου. Στο τχ. 17 (Μάιος 1973) η *Ευθύνη* αφιερώνει την ύλη της στο θεσμό του Πανεπιστημίου, θεωρώντας το πηγή αδιάκοπης ανανέωσης της κοινωνίας και όργανο προόδου, με κείμενα – μεταξύ άλλων – των: Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου, Κων. Τσάτσου, Β. Ν. Τατάκη, Χ. Ορτέγα υ Γκασσέτ, Άλφρεντ Ν. Χουίτχεντ, Καρλ Γιάσπερς, Πωλ Ρικέρ, Ζαν Σαρντοννέ. Από το τχ. 18 (Ιούνιος 1973): «Οι μικρές και οι μεγάλες πολιτείες» του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, «Κουλτούρα και πολιτική» του Τόμαν Μαν, «Ο σημερινός κόσμος άρρωστος του πολέμου» του Άρνολντ Τούνμπε, «Η δίψα του ανθρώπου» του Ζακ Μαριταίν. Στη ρουμπρίκα «Προσανατολισμοί» σχολιάζεται και η δράση των ένοπλων περονικών δυνάμεων στην Αργεντινή. Από το τχ. 19 (Ιούλιος 1973): «Η ελευθερία της σκέψης στα σύγχρονα κράτη» του Χ. Λάσκι, «Canto XLIX» του Έζρα Πάουντ, «Δημοκρατία και ατομικισμός» του Ντ. Χ. Λώρενς. Στη ρουμπρίκα «Προσανατολισμοί» αρνητικό σχόλιο για την επιστολή του μητροπολίτη Αλεξανδρούπολης, που υπονομεύει την ανεξαρτησία της Εκκλησίας από το Κράτος. Από το τχ. 20 (Αύγουστος 1973): «Υποκειμενικά αντλήματα από τον Καβάφη» του Τ. Κ. Παπατσώνη, «Η θεατρολογία του Μπρεχτ» του Αλέξη Μινωτή, «Τελευταία μηνύματα» του Στέφαν Τσβάιχ. Από το τχ. 21 (Σεπτέμβριος 1973): «Ο λογοτέχνης και η εποχή του» του Αλμπέρ Καμύ, «Ο ποιητής και η πολιτεία» του Ντ. Χ. Ωντεν, «Ο καλλιτέχνης και η κοινωνία» του Τόμαν Μαν. Από το τχ. 22 (Οκτώβριος 1973): «Ηθική και Θρησκεία» του Κων. Τσάτσου, «Τρία συμβολικά, συμβουλευτικά ποιήματα» της Ζ. Καρέλλη, «Περιβάλλον της πόλης και σχεδιοποίηση» του Β. Γκρόπιους. Να σημειωθεί για τη Βιβλιοκριτική ότι η *Ευθύνη* κρίνει μόνο τα βιβλία που «αρέσουν και ικανοποιούν τη Συντακτική της Επιτροπή».

Ο *Διάλογος* ήταν το περιοδικό της Αμερικανικής Πρεσβείας, που το έβλεπαν οι αριστεροί επιφυλακτικά. Σε αυτό μπορούσες να διαβάσεις κείμενα μεταφρασμένα από το αντίστοιχο αμερικανικό *Dialogue*. Στα πολιτικά/κοινωνικά ζητήματα εκφραζόταν ένας συντηρητισμός, αλλά στα θέματα Τέχνης υπήρχε μεγαλύτερη ελευθερία. Ο *Κούρος* ήταν μηνιαίο περιοδικό του ζωγράφου Λεωνίδα Χρηστάκη. Περιείχε σελίδες για εικαστικά, ποίηση, θέατρο, μουσική, πρόσωπα και καταστάσεις της εποχής. Ο Χρηστάκης ξεκίνησε και

²³² Αργυρίου, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας, ό.π.*, σελ. 97.

την περιοδική έκδοση *Panderna* (1972). Το *Αντί* του Χρήστου Παπουτσάκη, δεκαπενθήμερη πολιτική και πολιτιστική επιθεώρηση, κυκλοφόρησε μόλις ένα τεύχος το Μάιο του 1973 πριν κατασχεθεί²³³. Περιείχε κριτική σε νόμους που αφορούσαν στα εκκλησιαστικά, άρθρο του Γ. Α. Μαγκάκη για την «εσωτερική δομή της δημοκρατίας», το σατιρικό κείμενο του Μποστ «Υπέρ Δικτατορίας», την έκθεση του Διεθνούς Ινστιτούτου Τύπου στη Ζυρίχη για την ελευθεροτυπία στην Ελλάδα. Το *Θεατρικά* ήταν περιοδικό της Ελένης Παπασωτηρίου με το ανάλογο περιεχόμενο. Το *Ένα* (Μάιος) και το *Δύο* (Ιούλιος) ήταν δύο ογκώδη περιοδικά που εξέδωσε ο Ανδρέας Λεντάκης. Από τα διάφορα κείμενα του *Ένα* ξεχωρίζουν αυτό της Ρέας Γαλανάκη για το γνωστό τραγούδι «Πότε θα κάνει ξαστεριά» που μετατρέπεται σ' έναν αντιδικτατορικό ύμνο, το κείμενο του Έλιοτ «Οι τρεις έννοιες της κουλτούρας» (σε μτφ. Μαρία Λαϊνά), «Χειρόγραφο του 1844» του Καρλ Μαρξ για την ατομική ιδιοκτησία και την εργασία. Στο *Δύο* ξεχωρίσαμε: «Στο εργαστήριο του μυθιστοριογράφου» του Στρ. Τσίρκα (Τα ημερολόγια της Τριλογίας), «Η τάξη και η ελίτ» του Τ. Σ. Έλλιοτ, «Η κατάσταση της γυναίκας» του Ζαν Μπαμπύ και «Τρία κείμενα για την Ανώτατη Εκπαίδευση» του Α. Γκράμσι. Το *Τώρα* ήταν δεκαπενθήμερη Επιθεώρηση, που διηύθυνε ο Αντώνης Καρκαγιάννης. Στο δεύτερο τεύχος (1/6/1973) έπαιρνε θέση για το δημοψήφισμα: «Με βασιλιά ή χωρίς βασιλιά το αίτημα παραμένει: ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ» και στο τχ. 4-5 υποστήριξε το «όχι» με επιχειρηματολογία από τέως βουλευτές της Αριστεράς. Το περιοδικό φαίνεται να εξαναγκάζεται σε «λουκέτο» αμέσως μετά²³⁴.

4. Αποτίμηση

Το λογοτεχνικό περιοδικό είναι ένα ζωντανό φυτώριο λογοτεχνικής παραγωγής αλλά και βαρόμετρο των καιρών. Ανάμεσα στο βιβλίο και στην εφημερίδα, ανάμεσα στο άχρονο και στο εφήμερο, έχει την ουσιαστική δυνατότητα να μετατρέπει την επικαιρότητα σε διάρκεια και να διαμορφώνει τις εξελίξεις²³⁵. Η *Συνέχεια* δεν ήταν απλά ένα λογοτεχνικό περιοδικό, αλλά ένα περιοδικό σύγχρονης προβληματικής που παρακολουθούσε την εποχή του. Τα δοκίμια, οι μεταφράσεις και τα θεωρητικά κείμενα ακολουθούσαν τις προγραμματικές αρχές του περιοδικού. Ήταν μία προσπάθεια θεραπείας της πολιτισμικής ανεπάρκειας και της φτώχης πολιτικής παιδείας των δύσκολων χρόνων της δικτατορίας. Ο Π. Μπουκάλας θυμάται πως τον καιρό της δικτατορίας τα *Δεκαοκτώ Κείμενα*, τα *Νέα Κείμενα* και η *Συνέχεια* ύψωσαν σαν ανάχωμα και παραμυθία τον λόγο απέναντι στον τυραννικό παραλογισμό των χουντικών²³⁶.

Αν και βραχύβιο, το περιοδικό κατάφερε να κάνει μια αξιόλογη παρέμβαση στο λογοτεχνικό τύπο μέσα από τις ποικίλες συνεργασίες αλλά και με την παρουσίαση συγγραφέων και αντιλήψεων για πρώτη φορά στην Ελλάδα²³⁷. Είναι σα να ακολουθούν την υπόδειξη του Γ. Σεφέρη πως ο πιο σπουδαίος τρόπος να βοηθήσουν οι θεωρητικοί την κατανόηση της τέχνης, είναι να προσπαθήσουν να μορφώσουν το κοινό χωρίς προκαταλήψεις, χωρίς τις διανοητικές εκείνες αντιδράσεις που παρατηρούμε στις υπερσυζητητικές ανώτερες τάξεις²³⁸.

²³³ Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 275-277.

²³⁴ Οι πληροφορίες για τα περιοδικά *Διάλογος*, *Αντί*, *Θεατρικά*, *Ένα* και *Τώρα* προέρχονται από το άρθρο του Φ. Τρούσα (βλ. σημ. 115).

²³⁵ Μουλλάς Π., «Σκέψεις για την πεζογραφία μας. 1949-1967. Η εκρηκτική εικοσαετία» (10-12 Νοεμβρίου 2000), Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 2002, σελ.342, διαθέσιμο στο: http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/literature_history/search.html?details=104.

²³⁶ Μπουκάλας Π., «Αλέξανδρος Αργυρίου», δημοσιεύθηκε στις 26/5/2009 στο: <http://www.kathimerini.gr/714679/opinion/epikairothta/argheio-monimes-sthles/ale3andros-argyrioy>

²³⁷ Αργυρίου, «Εισαγωγή», ό.π., σελ. 325.

²³⁸ Σεφέρης Γ., «Διάλογος πάνω στην ποίηση», *Νέα Γράμματα*, Αύγουστος 1938 (από: www.mmb.org.gr).

Συνέχισε μία διαδρομή πολιτικής παιδείας που είχε ξεκινήσει με τα *Δεκαοχτώ Κείμενα* και βοήθησε τους νέους διανοούμενους στην διαμόρφωση πολιτικής συνείδησης. Άνθρωποι που βίωσαν την εποχή και υπήρξαν αναγνώστες της *Συνέχειας* καταθέτουν ότι αυτό που επιχείρησε, εκτός από προφανές αντιδικτατορικό εγχείρημα, ήταν ένα πεδίο διακριτής συνύπαρξης, συμπτώσεων και αντιθέσεων. Σε μία προσπάθεια πολιτικού, αισθητικού και επιστημονικού αγώνα, η αριστερή σκέψη διαλεγόταν με ό,τι καλύτερο είχε να επιδείξει τότε, η δημοκρατική αστική διάνοηση (για παράδειγμα, ο Μανόλης Αναγνωστάκης με τον Γ. Π. Σαββίδη)²³⁹.

Ο ίδιος ο Δ. Μαρωνίτης, όταν μιλά για την ομάδα του περιοδικού, τονίζει ότι επρόκειτο για μια δουλειά συνεργατική, μια δουλειά αλληλεγγύης πνευματικών ανθρώπων που προέρχονταν από διαφορετικούς χώρους. Άλλοι ήταν αριστεροί, άλλοι προέρχονταν από το συντηρητικό χώρο, κάποιοι ήταν κεντρώοι²⁴⁰. Ίσως, η επιτυχία της προσπάθειας να οφείλεται και σε αυτήν τη συνεργασία, που παραμέρισε κοντόφθαλμους δογματισμούς και ένωσε τις δυνάμεις στον κοινό στόχο, να ταράξει τα «ελώδη στεκόμενα νερά», για τα οποία μίλησε ο Γ. Σεφέρης στη δήλωσή του. Ο πυρήνας της *Συνέχειας*, η εκδοτική ομάδα αλλά και οι συνεργάτες ήταν κυρίως άνθρωποι με υψηλό δημοκρατικό φρόνημα.

Μέσα από το περιοδικό οι διανοούμενοι έπαιρναν θέση. Ο διανοούμενος, με τα ιδιαίτερα μέσα που του δίνει η πνευματική του καλλιέργεια, υπερβαίνει το ρόλο του απλού ενεργού πολίτη και μπορεί να ασκήσει επίδραση στην κοινωνία. Αν δε μιλήσει για την κοινωνία, την ιστορία, την πραγματικότητα επιτρέπει σε «τερατώδεις ιδέες» να καταλάβουν τον κοινωνικό χώρο²⁴¹. Επειδή μπορεί να συλλάβει τις αιτίες και τα κίνητρα των κυβερνητικών πράξεων και να αναλύσει τα γεγονότα στην ιστορική τους προοπτική, είναι ευθύνη και καθήκον του να πει την αλήθεια²⁴².

Αυτό το έκανε η *Συνέχεια* προβάλλοντας την ελληνική και διεθνή δημοκρατική διάνοηση. Η *Συνέχεια* δεν έμεινε στο επίπεδο της σχολιογραφίας. Με τις επιλογές της έκανε παρέμβαση στα πνευματικά πράγματα, σεβόμενη την εντοπιότητα, καθώς το περιοδικό είναι απόλυτα ενταγμένο στις συγκεκριμένες ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, αλλά, παράλληλα, προσπαθώντας να καταστήσει τους αναγνώστες του κοινωνούς της παγκόσμιας προοδευτικής σκέψης. Ήταν ένα περιοδικό με χαρακτήρα, όχι μόνο επειδή εξέφραζε την προσωπικότητα των ανθρώπων που το δημιούργησαν και το στελέχωσαν, αλλά και επειδή πέρα από αντιδικτατορική φωνή αποτέλεσε μια δεξαμενή σκέψης.

Δίπλα στα κείμενα αναγνωρισμένων συγγραφέων στάθηκαν κείμενα νεότερων λογοτεχνών, που αντιπροσώπευαν τη νέα γενιά του '70. Η ποιότητα των κειμένων, ελληνικών και μεταφρασμένων, ήταν άλλο ένα κίνητρο για το αναγνωστικό κοινό. Οι προδημοσιεύσεις ελληνικών και ξένων βιβλίων και η παρουσίαση κειμένων για πρώτη φορά (όπως έγινε με την ξένη λογοτεχνία) κέντρισαν το ενδιαφέρον των αναγνωστών. Με τα αφιερώματα προσπάθησε να παρέχει σφαιρική πληροφόρηση και να συστηματοποιήσει γνώσεις, σκέψεις. Η προώθηση του θεάτρου και του κινηματογράφου, όχι απλώς σε επίπεδο παρουσίας αλλά με κείμενα βαθύτερης θεωρητικής κατανόησης, καθώς και η προβολή της ζωγραφικής τέχνης

²³⁹ Ριτζούλης, ό.π. Και ο Αλέξης Πολίτης, ανακαλώντας τις μνήμες εκείνων των χρόνων, θυμάται ότι κάποιοι συνομήλικοί του εκείνη την εποχή θεωρούσαν ότι όλη η ομάδα ήταν αποτέλεσμα της κοινής πορείας «αστών», που είχαν απομακρυνθεί από τις δεξιές πολιτισμικές συμπεριφορές, κι από την αριστεροφοβία που βίωναν μετά τον εμφύλιο και συνέπλεαν ολότελα πολιτισμικά. Τον ευχαριστώ θερμά για τη μεταφορά του κλίματος της εποχής και τον δανεισμό των τριών τευχών του περιοδικού για τη μελέτη μου.

²⁴⁰ Στην εκπομπή *Το πολιτιστικό έγκλημα της χούντας*, ό.π.

²⁴¹ Καστοριάδης, ό.π., σελ. 116.

²⁴² Chomsky N., «The Responsibility of Intellectuals», *The New York Review of Books*, 23/2/1967, διαθέσιμο στο: <http://www.chomsky.info/articles/19670223.htm>.

ως άμεσα συνδεδεμένης με το κοινωνικό γίνεσθαι είναι γνωρίσματα που βοήθησαν στην ευρεία αποδοχή και αναγνωσιμότητα του περιοδικού.

Η *Συνέχεια* υπηρέτησε με συνέπεια το προγραμματικό της σχέδιο χτίζοντας αργά και σταθερά σε κάθε τεύχος τον πολιτικό στοχασμό με σεβασμό προς τους αναγνώστες που ενδιαφέρονται για τα πνευματικά θέματα. Εξέφρασε τις απόψεις της άλλοτε ρητά και ξεκάθαρα, άλλοτε υιοθετώντας ειρωνική και καυστική γλώσσα, υπαινικτικό λόγο και διακωμώδηση, άλλοτε δημοσιεύοντας ιστορικά παράλληλα. Σταθερή αρχή που διέπει το περιοδικό είναι η ηθική και έντιμη στάση απέναντι στη δύσκολη ιστορική συγκυρία της χώρας.

Ως επίλογο σε αυτήν την παρουσίαση του περιοδικού *Συνέχεια* θα παραθέσουμε τα λόγια που απήθυνε στους φοιτητές του ο Δημ. Μαρωνίτης το Γενάρη του 1968, πριν απομακρυνθεί από το Πανεπιστήμιο, επειδή σε καιρούς δύσκολους υπάρχει σύγκρουση πολιτικής και πολιτισμού: «Κρατήστε ξύπνιο το μυαλό σας στους σκοτεινούς καιρούς. Μ' αυτό κυρίως θα πολεμήσετε τη βαναυσότητα της εξουσίας [...] Σηκώστε με σεμνότητα το χρέος που σας ανήκει. Φανείτε εις μικρόν γενναίοι»²⁴³. Αυτή τη συμβουλή ενσωμάτωσε και προώθησε η *Συνέχεια*.

²⁴³ Μαρωνίτης Δ., «Πολιτικό μανιφέστο για ιδιωτική χρήση», *Ανεμόσκαλα, Σηματοδούρες, Χωρίς Ανεμόσκαλα*, Κέδρος, Αθήνα, 1984, σελ. 131-135

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αμπατζοπούλου Φρ., *Δεν άνθησαν ματαίως-Ανθολογία Υπερρεαλισμού*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1980

Ανδριώτη Μίτσι & Μπασκόζος Γ., «Εργογραφία στα ελληνικά του Γκ. Γκ. Μάρκες», *Διαβάζω*, τχ. 223, 4/11/1989

Αργυρίου Αλ., *Αναμνηλαφήσεις σε δύσκολους καιρούς*, Κέδρος, Αθήνα, 1986

Αργυρίου Αλ., «Εισαγωγή», *Η μεταπολεμική Πεζογραφία*, τ. Α', εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 1988

Αργυρίου Αλ., *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας και η πρόσληψή της*, τ. Ζ', εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2007

Αργυροπούλου Χρ., «Η γλώσσα στην ποίηση του Έκτορα Κακναβάτου», διαθέσιμο στο: <https://papede.files.wordpress.com/2015/04/h-ceb3cebbcf89cf83cf83ceb1-cf83cf84ceb7cebdcf80cebfceb9cebcf83ceb7-cf84cebfcf85-ceb5-ceba.pdf>

Αρσενίου Ελισάβετ, *Νοσταλγοί και πλαστουργοί*, Τυπωθήτω, Αθήνα, 2003

Asimakoulas D., «Translating “Self” and “Others”: Waves of Protest Under the Greek Junta», *The Sixties: a journal of history, politics and culture*, 2 (1), 2009

Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Κοτζιά, Κέδρος, Αθήνα, 1994

Βαγενάς Ν., *Συντεχνία*, Κέδρος, Αθήνα, 1976

Βαγενάς Ν., «Για τον Αλέξανδρο Αργυρίου», *Το Βήμα*, δημοσιεύθηκε στις 28/6/2009, διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=275800>

Van Steen G., “The Story of Ali Retzo: Brechtian Theater in Greece under the Military Dictatorship”, *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 31, No. 1, May 2013, pp. 85-115.

Βασιλικός Β., *Μνήμη από μελάνι*, εκδ. Διόπτρα, Αθήνα, 2011

Βερέμης Θ. «Αυτοσχέδια ιδεολογήματα», *Η Καθημερινή (ένθετο Επτά Ημέρες)*, 12/12/1999

«Βιβλιογραφία Μ. Κούντερα», *Διαβάζω*, τχ. 80, 2/11/1983, σελ. 38

Vitti M., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1987

Γάκος Σ., «Η λογοτεχνία κάτω από τη στρατιωτική δικτατορία (1967 – 1974)», δημοσιεύθηκε στις 17/11/ 2014, διαθέσιμο στο: <http://www.literature.gr/mikro-afieroma-i-logotechnia-kato-aro-ti-stratiotiki-diktatoria-1967-1974-tou-sotiri-gakou/>

Γαλανάκη Ρ., «Ρέεθρα Ρόον Ρηγνύσι Ρέοντες-Σχόλια στην τεχνική της ποίησης της Μαντώς Αραβαντινού», *Ο Πολίτης*, τχ. 64-65, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1983, σελ. 118-119 (επιμ. Γιαννόπουλος Γ. & Clogg R.), *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1976

Γιαννοπούλου Έφ., «Ο Γκάμπο και η είσοδος μιας ηπείρου στην παγκόσμια λογοτεχνία», δημοσιεύθηκε στις 18/4/2014, διαθέσιμο στο: <https://unfollow.com.gr/web-only/12598-gab>

Γκριτση-Μιλλιέξ Τ., «Ημερολόγιο οχτώ ημερών», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης-Μάης 1987

Δανίκας Δ., «Οι κομπάρσοι της Δέσποινας», δημοσιεύθηκε στις 20/4/1997 στο: www.tovima.gr/opinions/?aid=87522

Δασκαλόπουλος Δ. & Ρώτα Μαρία, *Βιβλιογραφία Αλέξανδρου Κοτζιά*, Κέδρος, Αθήνα, 1998

Δελαστίκ Γ., «Η εξέγερση του Πολυτεχνείου», *Η Καθημερινή* (ένηετο *Επτά Ημέρες*), 19/12/1999

Δούκα Μ., «Το μυθιστόρημα της θλίψης», *Η λέξη*, τχ. 77, Σεπτέμβρης 1988, σελ. 622-623

Eideneier – Αναστασιάδη Νίκη, «Από τη Γενιά της Αμφισβήτησης στη λογοτεχνία της Κρίσης», *Πρακτικά του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2–5 Οκτωβρίου 2014)*, διαθέσιμο στο: http://www.eens.org/EENS_congresses/2014

«Έργα του Ζ.-Π. Σαρτρ στα ελληνικά», *Διαβάζω*, τχ.127, 25/9/1985, σελ. 62

Ζάννας Π., *Ημερολόγιο φυλακής*, Ερμής, Αθήνα, 2000

Ζαφείρης Χ., *Εμείς του '60 οι εκδρομείς*, Εξάντας, Αθήνα, 2000

Ζαφείρης Χ., «Η πολιτιστική αντίσταση», *Αντεθνικός δρώντες...1971-1974-Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια της χούντας και η εξέγερση του Πολυτεχνείου της*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2011, διαθέσιμο στο: <http://www.epikentro.gr/PDF/9789604583355-E02.pdf>

Ζήρας Αλ., *Νεώτερη ελληνική ποίηση 1965-1980*, Γραφή, Αθήνα, 1979

Ζήρας Αλ., «Από την ουτοπία της επανάστασης στη δυστοπία της εξορίας των ποιητών», Αφιέρωμα: Άρης Αλεξάνδρου-Είκοσι χρόνια από το θάνατο του οραματιστή ποιητή, *Μανδραγόρας*, τχ. 20-21, Μάρτιος 1999

Ζήρας Αλ., «Ελογοκρίθη και...», *Η Καθημερινή* (ένηετο *Επτά Ημέρες*), 12/12/1999

Ζήρας Αλ., «Εποχές συνοχής: Οι συγγραφείς ως πολίτες στα χρόνια 1967-1974», *Για μια ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας του 20ού αιώνα, Πρακτικά Συνεδρίου 20-22 Μαΐου 2011*,

(επιμ. Αγγ. Καστρινάκη, Αλ. Πολίτης, Δημ. Τζιόβας) Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2012

Ζουμπουλάκης Γ., «Χιροσίμα αγάπη μου», δημοσιεύθηκε στις 26/7/2015 στο: www.tovima.gr/culture/article/?aid=725166

Ζουμπουλάκης Σ., «Ο πολιτικός ριζοσπαστισμός της δεκαετίας του '60», *Ο Πολίτης*, τχ. 99, Απρίλιος 2002, σελ. 12-15

Θεοδοσοπούλου Μ., «Ρέα Γαλανάκη-Από τη ζωή στη λογοτεχνία», δημοσιεύθηκε στις 10/9/2011 στο: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=308084>

Καλαφάτης Θ., «Οικοδομικός πυρετός», *Η Καθημερινή* (ένθετο *Επτά Ημέρες*), 12/12/1999

Καραμανωλάκης Β., «Ιστορίες της νύχτας 1967-1974», *Η έντυπη αντίσταση, 1967-1974 – Η έκθεση ντοκουμέντων – Τα πρακτικά της ημερίδας*, Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΜ-Θ, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 95-97

Καράογλου Χ. Λ., «Προγραμματικές δηλώσεις περιοδικών», *Το δέντρο*, τχ. 30, Μάρτιος-Απρίλιος 1987, σελ. 23-34

Καρβέλης, Τ., «Η λειτουργικότητα των συμβόλων στην πεζογραφία του Σ. Πλασκοβίτη», *Πόρφυρας*, τχ. 51, 1989, σελ. 32-38

Καστοριάδης, Κ., *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα, 2000

Κατσουνάκη Μ., «Το Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης και η άνθιση του Νέου Ελληνικού Κινηματογράφου», *Ο Πολίτης*, τχ. 99, Απρίλιος 2002, σελ. 34-36

Κεφαλέα Κ., «Ερημότοπος-Ερμη Χώρα-Ερημη Χώρα-Ερημη Γη, σχόλια στην ελληνική πρόσληψη της ποίησης του Έλιοτ», *Θέματα Λογοτεχνίας*, τχ. 37 Ιαν.-Απρ. 2008, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα, σελ. 84-109

Quilligan M., *The language of Allegory: Defining the Genre*, Cornell University Press, USA, 1979

Κοντός Γ., «Ο φίλος μου ο Σάκης Πεπονής (1924-2011)», *Ελευθεροτυπία*, 26/11/2011, διαθέσιμο στο: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=328341>

Κοτζιά Ελ., «Αλέξανδρος Αργυρίου (1921-2009)», *Καθημερινή*, 31/5/2009, διαθέσιμο στο: <http://www.translatum.gr/forum/index.php?topic=43700.0>

Κοτζιάς Αλ., *Μεταπολεμικοί πεζογράφοι*, Κέδρος, Αθήνα, 1982

Κουζέλη Λ., «Ξαναδιαβάζοντας τον Χόρχε Λουίς Μπόρχες», *Το Βήμα*, 02/02/2014, διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=562808>

Κουλουφάκος Κ., «Λογοτέχνες και δικτατορία», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης-Μάης 1987

Κουνενής Ν., «Λατινοαμερικανική λογοτεχνία: μικρός οδηγός πλεύσης», *Αντιτετράδια της εκπαίδευσης*, τχ. 81, Άνοιξη 2007, διαθέσιμο στο: <http://www.antitetradia.gr/portal>

Κουτσούνης Στ., «Γιώργης Παυλόπουλος, Ανθολόγιο Ποιημάτων», *Οροπέδιο*, τχ.1, *Αύγουστος 2006*, διαθέσιμο στο: <http://www.ροiein.gr/archives/361>

Κωστίου Κ., «Οι μεταμορφώσεις της μούσας στον 20ό αιώνα», διαθέσιμο στο: <http://www.chronosmag.eu/index.php/kostiou-metamorfoseis.html>

Κωστίου Κ., *Εισαγωγή στην ποιητική της ανατροπής*, Νεφέλη, Αθήνα, 2005

Λιαροπούλου Έλ., «Η ποιητική γενιά του '70», δημοσιεύθηκε στις 22/2/2013, διαθέσιμο στο: <http://ediasp.blogspot.gr/2013/02/h-70.html>

Λιναρδάκη Χρ., «Η γενιά του '70 και το σήμερα», διαθέσιμο στο: <http://stigmalogou.blogspot.gr/2013/09/70.html>

Λεντάκης Α., «Οι διανοούμενοι και η δικτατορία», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης-Μάης 1987

Λυμπεράκη Μ., *Η γυναίκα του Κανδαύλη-Οι Δαναΐδες- Το μυστικό κρεβάτι*, Ερμής, Αθήνα, 1980

Μαραντζίδης Ν., «Η Αριστερά τη στιγμή της Μεταπολίτευσης», *Η Καθημερινή* (ένθετο 1974, 40 χρόνια από τη Μεταπολίτευση), 27/7/2014

Μάρκογλου Π., «Αυτοσχόλια, ποιητή και πολίτη», ένθετο *Αυγής: Αναγνώσεις: Κριτική βιβλίου, τεχνών και επιστημών*, τεύχος 559, 1/9/2013

Μαρωνίτης Δ. Ν., *Ανεμόσκαλα και Σημαδούρες*, Ολκός, Αθήνα, 1975

Μαρωνίτης Δ., *Ποιητική και Πολιτική Ηθική: πρώτη μεταπολεμική γενιά, Αλεξάνδρου-Αναγνωστάκης-Πατρίκιος*, Κέδρος, Αθήνα, 1976

Μαρωνίτης Δ., «Πολιτικό μανιφέστο για ιδιωτική χρήση», *Ανεμόσκαλα, Σημαδούρες, Χωρίς Ανεμόσκαλα*, Κέδρος, Αθήνα, 1984

Μαρωνίτης Δ., «Πετροκαλαμήθρες», *Διαλέξεις*, Στιγμή, 1992, σελ. 183-197

Μαρωνίτης Δ., «Ήταν ένας άνθρωπος που ποτέ δεν βολεύτηκε σ' αυτόν τον κόσμο», *Αφιέρωμα: Άρης Αλεξάνδρου-Είκοσι χρόνια από το θάνατο του οραματιστή ποιητή, Μανδραγόρας*, τχ. 20-21, Μάρτιος 1999

Μαυρομούστακος Π., «Αλλαγή προσανατολισμού», *Η Καθημερινή* (ένθετο *Επτά Ημέρες*), 12/12/1999

Mikedakis Em., «Manipulating Language: Metaphors in the Political Discourse of Georgios Papadopoulos (1967-1973)». Στο: E. Close, M. Tsianikas and G. Frazis (Eds.), *Greek Research in Australia: Proceedings of the [3rd] Annual Conference of Greek Studies*,

Flinders University, 23-24 June 2000, Flinders University Department of Languages – Modern Greek: Adelaide, 2001

Μουλλάς Π., «Σκέψεις για την πεζογραφία μας. 1949-1967. Η εκρηκτική εικοσαετία» (10-12 Νοεμβρίου 2000), Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 2002, σελ. 342, διαθέσιμο στο: http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/literature_history/search.html?details=104

Μπελεζίνης Α., «Ρέα Γαλανάκη», *Πρακτικά ΣΤ' Συμποσίου Ποίησης, 4-6 Ιουλίου 1986*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987, διαθέσιμο στο: http://www.poeticanet.gr/palaia-keimena-sygyxrona-themata-a-1116.html?category_id=409

Beaton R., *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία*, Νεφέλη, Αθήνα, 1994

Μπόρχες Χ. Λ., *Λαβύρινθοι* (μετ. Θαν. Καστανιώτης), Κέδρος, Αθήνα, 1986

Μπουκάλας Π., «Μουντζουρώνοντας χαρτιά στη νύχτα», δημοσιεύθηκε στις 25/1/2005 στο: http://www.kathimerini.gr/207117/article/politismos_arxeio-politismoy/moyntzoyrwnontas-xartia-sth-nyxta

Μπουκάλας Π., «Αλέξανδρος Αργυρίου», δημοσιεύθηκε στις 26/5/2009 στο: <http://www.kathimerini.gr/714679/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/ale3andros-argyrioy>

Νάτσια Α., «Αλληγορικά διηγήματα στη δεκαετία του 1960», *Κονδυλοφόρος*, τχ. 11, University Studio Press, 2011

Νάτσια Α., «Ο εξπρεσιονισμός και οι μεταμορφώσεις του: η λειτουργία ενός υπογείου ρεύματος στη μεταπολεμική πεζογραφία», υπό δημοσίευση στα *Πρακτικά του Συνεδρίου «Λογοτεχνικές διαδρομές» αφιερωμένου στη μνήμη του Βαγγέλη Αθανασόπουλου*, Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα, 17-19 Ιανουαρίου 2013

Dyck K., *Η Κασσάνδρα και οι λογοκριτές στην ελληνική ποίηση 1967-1990*, Άγρα, Αθήνα, 1998

Doulis T., *The Iron Storm: The Impact on Greek Culture of the Military Junta, 1967-1974*, Xlibris Corporation, USA, 2011

Παγανός Γ., «Τάκης Κουφόπουλος», *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τ. Δ', εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 1988

Παπαγεωργίου Χ., «Εργογραφία Βίλχελμ Ράιχ», *Διαβάζω*, τχ. 197, 31/8/1988

Παπαδημητρακόπουλος Η., «Νίκος Καχτίσης», *Η μεταπολεμική Πεζογραφία*, τ. Δ', Αθήνα, εκδ. Σοκόλη, 1988

Παπανικολάου Δ., «Η τέχνη της χειρονομίας: ξαναδιαβάζοντας τα Δεκαοχτώ Κείμενα», *Νέα Εστία*, τχ. 1743, Μάρτιος 2002

Papanikolaou D., "Greece as a postmodern example: *Boundary 2* and its special issue on Greece", *Κάμπος: Cambridge Papers in Modern Greek*, No 13, 2005

Παπανικολάου Δ., «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις: Ο πολιτισμός στα χρόνια της δικτατορίας», στο: (επιμ. Καραμανωλάκης Β.) *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, ειδική έκδοση για την εφημερίδα *Τα Νέα*, Δ.Ο.Λ., Αθήνα, 2010

Πλασκοβίτης Σπ., «Χρόνια μνήμης και αμνημοσύνης», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης-Μάης 1987

Πεντζίκης Γρ., *Πάτροκλος Γιατράς, ένας ποιητικός ήρωας του Νάσου Βαγενά*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 2005

περ. *Λύο*, Ιούλιος 1973, Ολκός

Πέρσης Θ., «Σ. Μπέκετ: Παραστάσεις των έργων του στην Ελλάδα», *Διαβάζω*, τχ. 115, 27/3/1985, σελ.44-46

Ριτζούλης Γ., «Ο Άγγελος Ελεφάντης και το περιοδικό *Ο Πολίτης*», διαθέσιμο στο: <http://aftercrisisblog.blogspot.gr/2013/05/1936-29-2008.html>

Σαββίδης Γ. Π., «Οράματα αυτοεξορίας», διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/10797/6466>
Σεφέρης Γ., «Διάλογος πάνω στην ποίηση», *Νέα Γράμματα*, Αύγουστος 1938

Σεφέρης Γ., «Διάλογος πάνω στην ποίηση», *Νέα Γράμματα*, Αύγουστος 1938 (από: www.mmb.org.gr).

Σινόπουλος Τ., «Εγκώμιο για την Τατιάνα και τα Σπαράγματα», *Τομές*, τχ. 12-12, Μάης-Ιούνης 1977, σελ. 18-22

Spanos W., "Greek Writers and the Military Dictatorship", *Contemporary Literature*, Vol. 14, No. 3-Summer 1973

Συλλογικό, *Δεκαοχτώ κείμενα*, Κέδρος, Αθήνα, 1970

Συλλογικό, *Νέα κείμενα - Χειμώνας 1971*, Κέδρος, Αθήνα, 1971

Συλλογικό, *Νέα κείμενα - Φθινόπωρο 1971*, Κέδρος, Αθήνα, 1971

Ταχτσής Κ., «Από τη χαμηλή προσωπική σκοπιά», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης-Μάης 1987

Τζιόβας Δ., «Από τον μοντερνισμό στο nouveau roman: θεωρητικές αναζητήσεις και προβληματισμοί γύρω από το μυθιστόρημα στην Ελλάδα», *Για μια ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας του 20ού αιώνα, Πρακτικά Συνεδρίου 20-22 Μαΐου 2011*, (επιμ. Αγγ. Καστρινάκη, Αλ. Πολίτης, Δημ. Τζιόβας) Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2012

«Το οδυνηρό πέρασμα στην πολιτικοποίηση», συζήτηση των Αλ. Αργυρίου, Αλ. Ζήρα, Αλ. Κοτζιά και Κ. Κουλουφάκου, *Διαβάζω*, τχ. 5-6 (1977), σελ. 62-83

Τρούσας Φ., «15 διαφορετικά περιοδικά που κυκλοφόρησαν επί δικτατορίας», 21/4/2015, διαθέσιμο στο: <http://www.lifo.gr/team/book/56964>

Chomsky N., «The Responsibility of Intellectuals», *The New York Review of Books*, 23/2/1967, διαθέσιμο στο: <http://www.chomsky.info/articles/19670223.htm>

Τσιτσέλη Κ., «Η πένα και το ξίφος», *Η Λέξη*, τχ. 63-64, Απρίλης-Μάης 1987

Τσουνάκος Όθ., «Αντιστασιακές οργανώσεις», *Η Καθημερινή (ένθετο Επτά Ημέρες)*, 12/12/1999

Φιλίπιδης Σ., «Για μια ιστορία της ελληνικής πειραματικής πεζογραφίας κατά την περίοδο 1944-1974», *Για μια ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας του 20ού αιώνα, Πρακτικά Συνεδρίου 20-22 Μαΐου 2011*, (επιμ. Αγγ. Καστρινάκη, Αλ. Πολίτης, Δημ. Τζιόβας) Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2012

Fletcher A., *Allegory - The theory of a symbolic mode*, Cornell University Press, 1964

Χατζηβασιλείου Β., «Αλέξανδρος Αργυρίου: Στα χρόνια της φωτιάς», δημοσιεύθηκε στις 31/8/2014 στο: <http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=626800>

Χατζηκόστας Αλ., «Η λογοτεχνία στην περίοδο της επτάχρονης δικτατορίας», (χ.χ.), διαθέσιμο στο: www.elxis.org

[Ω], «Τρία τοπικά περιοδικά», *Αντί (Β')*, τχ. 179, 5/6/1981, σελ. 50

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Διαδικτυακή έκδοση του ψηφιακού αρχείου: «Ο παράνομος τύπος στις συλλογές των ΑΣΚΙ (1936-1974). Από τη Δικτατορία του Μεταξά στη Μεταπολίτευση», Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, 2011, διαθέσιμο στο: http://62.103.28.111/paranomos/graphics/teliki_meleti_v1.pdf

Κατάλογος της έκθεσης: *Η έντονη αντίσταση, 1967-1974, Η έκθεση ντοκουμέντων*, 16 Δεκεμβρίου 2010 - 30 Ιανουαρίου 2011, Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΜ-Θ και ΜΙΕΤ, διαθέσιμο στο: <http://www.miet.gr/web/Downloads/PDF/katalogos%20ekthesis.pdf>

«Ο εκρηκτικά επίκαιρος Αλέξανδρος Κοτζιάς-Συμπόσιο προς τιμήν του προ 20ετίας αποθανόντα λογοτέχνη», διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=494975>

Τηλεοπτική εκπομπή *Το πολιτιστικό έγκλημα της χούντας* (1/1/1997), διαθέσιμο στο: <http://www.ert-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=6686 &autostart=0>

<http://tvxs.gr/news/ellada/o-m-koymantareas-gia-ta-thrylika-18-keimena-kai-tin-logokrisia>

<http://www.iospress.gr/ios1997/ios19970420b.htm>

<http://www.takiskoufopoulos.net/Bio3.html>

www.biblionet.gr

www.ekebi.gr

<http://www.gazzetta.gr/plus/article/671296/i-hoynta-gia-ton-panathinaiko-kai-3-0-epi-toy-erythroy-astera>

<https://www.youtube.com/watch?v=DpwuzOOVjug>

<http://www.theatroskala.com/pastPerformance04.php>

<https://www.youtube.com/watch?v=Mdpafj2tjek>

<https://enthemata.wordpress.com/2010/06/06/politis/>

<http://www.ertopen.com/news/ellada/item/22165-san-shmera-prwtoemfanisthke-%C2%ABekeinos-ki-ekeinos%C2%BB>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Δεκαοχτώ Κείμενα (Περιεχόμενα)
2. Νέα Κείμενα 1 (Περιεχόμενα)
3. Νέα Κείμενα 2 (Περιεχόμενα)
4. Η ταυτότητα της *Συνέχειας*
5. Οι συνεργάτες της *Συνέχειας*
6. Η Ποίηση ανά τεύχος
7. Η Πεζογραφία ανά τεύχος
8. Το Δοκίμιο-Μελέτες ανά τεύχος
9. Η Κριτική ανά τεύχος
10. Το Ζώδιο: οι επιλογές-προτάσεις του οπισθόφυλλου
11. Η Βιβλιοκριτική της *Συνέχειας*
12. Η εικονογράφηση της *Συνέχειας*
13. Αναλυτικά περιεχόμενα ανά τεύχος
14. Εκδόσεις των ετών 1972, 1973

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΔΕΚΑΟΧΤΩ ΚΕΙΜΕΝΑ - 1970

Συλλογικός τόμος, Κέδρος, Αθήνα

Γιώργος Σεφέρης, Οι γάτες τ' Άη - Νικόλα (ποίημα που είχε ήδη δημοσιευθεί στο εξωτερικό)

Καίη Τσιτσέλη, Μικρός διάλογος (διήγημα)

Τάκης Κουφόπουλος, Ο ηθοποιός (διήγημα)

Σπύρος Πλασκοβίτης, Το ραντάρ (διήγημα)

Αλέξανδρος Κοτζιάς, Επιστρέφοντας (απόσπασμα από ανέκδοτο μυθιστόρημα)

Τάκης Σινόπουλος, Νύχτες (απόσπασμα από το ποιητικό έργο «Χρονικό»)

Νόρα Αναγνωστάκη, Μία μαρτυρία (προσωπική μαρτυρία)

Ρόδης Ρούφος Ο υπονήφιος (διήγημα)

Γιώργος Χειμωνάς, Ο γιατρός Ινεότης (απόσπασμα από ανέκδοτο κείμενο)

Θ. Δ. Φραγκόπουλος, Ελ Προκαραδόρ (διήγημα)

Στρατής Τσίρκας, Αλλαξοκαιριά (διήγημα)

Μανόλης Αναγνωστάκης, Ο στόχος (από την ποιητική συλλογή)

Δ. Ν. Μαρωνίτης, Υπεροψία και μέθη (ο ποιητής και η ιστορία) (φιλολογική μελέτη για το ποίημα «Δαρείος» του Καβάφη)

Νίκος Κάσδαγλης, Άθως (ημερολόγιο)

Θανάσης Βαλτινός, Ο γύψος (διήγημα)

Μένης Κουμανταρέας, Αγία Κυριακή το βράχο (πεζογράφημα)

Λίνα Κάσδαγλη, Σήματα διαβάσεων (ποίημα)

Αλέξανδρος Αργυρίου, Το ύφος μιας γλώσσας και η γλώσσα ενός ύφους (φιλολογική μελέτη)

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

NEA KEIMENA – ΧΕΙΜΩΝΑΣ 1971

Συλλογικός τόμος, Κέδρος, Αθήνα

Υπεύθυνοι εκδότες: Μαν. Αναγνωστάκης, Αλέξ. Αργυρίου, Αλέξ. Κοτζιάς, Τάκης Κουφόπουλος, Αναστάσιος Πεπολής, Ρόδης Ρούφος, Θ. Δ. Φραγκόπουλος

Γιάννης Ρίτσος, Ο αφανισμός της Μήλος

Ιωάννης Πεσμαζόγλου, Ελευθερία και οικονομική ανάπτυξη

Μάρκος Αυγέρης, Ζητάω τη λέξη (ποίημα)

Σπύρος Πλασκοβίτης, Ο «δίκαιος λόγος» του Σεφέρη (μελέτη)

Γιάννης Πάνου, Εκείνα τα χρόνια (με αναφορά στο σχέδιο Μάρσαλ)

Παύλος Ζάννας, Μποτίλια στο πέλαγο (για τη λογοκρισία, τους τρόπους επικοινωνίας)

Ανδρέας Λεντάκης, Παράρτημα (ποιήματα)

Κώστας Βάρναλης, Άτταλος Γ' (θεατρικό, η πράξη Β')

Γ. Αλεξάνδρος Μαγκάκης, Η Ελλάδα μου (δοκίμιο)

Καίη Τσιτσέλη, Σάρκα μία... (διήγημα)

Κώστας Στεργιόπουλος, Δύο ποιήματα (Ξαναγυρίζουμε, Με τα δόντια)

Γεράσιμος Γρηγόρης, Ο νερόμυλος (διήγημα)

Ρόδης Ρούφος, Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Σολζενίτσιν

Θανάσης Παπαδόπουλος, Τέσσερα ποιήματα (Μπρος στο συλλογικό νεκρό, Ανάκριση, Έκκληση, Ελευθερούπολη 1970 π.Χ.)

Αναστάσιος Πεπολής, Μαζική ενημέρωση και Πολιτικό αποτέλεσμα

Θ. Δ. Φραγκόπουλος, Παρουσίαση συγχρόνων ποιητών (Χ. Μ. Εντσενσμπεργκερ, Βάσκο Πόππα, Ευγένη Ευτουτσένκο, Βολφ Μπίρμαν, Ζμπίγκνιεβ Χέρμπερτ)

Αλέξανδρος Αργυρίου, Ο Σκληρός και τα πρώτα βήματα των σοσιαλιστικών θεωριών στην Ελλάδα (μελέτη – σε όλο τον τόμο, υπάρχουν μικρά αποσπάσματα του Γ. Σκληρού σε αρκετά υποσέλιδα)

Γ. Σκληρός, Ανέκδοτα Γράμματα

Γερ. Γεραλής, Τέσσερα ποιήματα για τον όρθρο (Ωραία η Γη μου, Άνοιξαν τότε τα παράθυρα, Είχε απλώσει το χέρι του, Όχι δεν είναι το ίδιο)

Αλέξανδρος Ξύδης, Σκέψεις πάνω στην πνευματική ελευθερία

Α. Ι. Σβώλος, Αποχαιρετισμός προς τους μαθητάς μου (που δεν πρόλαβε εξαιτίας της βιαστικής απομάκρυνσής του από το Πανεπιστήμιο – απόλυση)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΝΕΑ ΚΕΙΜΕΝΑ – ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1971

Συλλογικός τόμος, Κέδρος, Αθήνα

Υπεύθυνοι εκδότες: Μαν. Αναγνωστάκης, Αλέξ. Αργυρίου, Αλέξ. Κοτζιάς, Τάκης Κουφόπουλος, Αναστάσιος Πεπονής, Ρόδης Ρούφος, Θ. Δ. Φραγκόπουλος

Γ. Σεφέρης, Δήλωση (28 Μαρτίου 1969) – Επί ασπαλάθων – Γράμμα του 1938 στη Μαρώ – Η Κιβωτός του Νώε (για τον Μ. Προυστ).

Pierre Emmanuel, Στην Ελλάδα (ανέκδοτο ποίημα, πρωτότυπο και απόδοση Τ.Σ.)

E. M. Forster, Τι πιστεύω (μτφ. Ρ. Ρ.)

Αντώνης Σαμαράκης, Το διαβατήριο (διήγημα)

Μάριος Χάκκας, Τρία διηγήματα (Ένα κορίτσι, Το ψαράκι της γιάλας, Ο Γιάννης το θεριό-μερμήγκι)

Στέλιος Νέστωρος, Δίκαιο και επανάσταση

Μαντώ Αραβαντινού, Γραφή, Γ' (ποίημα)

Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, Χρονικό 1966-1971

Ηρώ Δ. Λάμπρου, Όρθρος μηδέν (διήγημα)

Τάκης Κουφόπουλος, Δύο ποιήματα (Αδηφαγία, Ημέρα μία)

Δημήτρης Φατούρος, Αρχιτεκτονικές απαιτήσεις για ειδικούς χώρους (μια «πρώτη συζήτηση»)

Σπύρος Πλασκοβίτης, Τα χρυσόψαρα (διήγημα)

Αλέξανδρος Κοτζιάς, Ο γενναίος Τηλέμαχος (απόσπασμα από το ομώνυμο ανέκδοτο τότε μυθιστόρημα)

Παντελής Τρωγάδης, Τα τετράδια του Κεμπέκ (ποίηματα)

Στρατής Τσίρκας, Για το Καβαφικό «Ας φρόντιζαν» ή ταλαιπωρίες κι αποστασίες «Γραμματικού» (μελέτη)

Νίκος Κάσδαγλης, Μακάριοι οι ελεήμονες ότι αυτοί ελεηθήσονται (διήγημα)

Στέργιος Βαλιούλης, Ο Αναπόσπαστος (διήγημα)

Λεφτέρης Πούλιος, Τρία ποιήματα (Δημοτικό, Η μπάλα, Άσχημοι καιροί)

Ρόδης Ρούφος, Οι περιφρονητές του πλήθους (απόσπασμα από δοκίμιο για τις δικτατορίες)

Πέτρος Αμπατζόγλου, Η γέννηση του Σούπερμαν (απόσπασμα από το ομώνυμο μυθιστόρημα)

Λουκάς Θεοδωρακόπουλος, Προετοιμασία του Προέδρου για την αντιμετώπιση του Δολοφόνου (απόσπασμα από το μυθιστόρημα Ραντεβού με τον Πύργο του Άιφελ)

Λευτέρης Κανέλλης, Δύο ποιήματα (Παράθυρο φυλακής, Κορυδαλλός 5 μ.μ.) – Ουδέν Καινόν (απόσπασμα από περιγραφή των συνθηκών στις Ιταλικές ηγεμονίες στα χρόνια της Ιερής Συμμαχίας, από την Ιστορία της Ιταλικής Ενότητας 1814-1871 του Bolton King)

Αιμίλιος Ζαχαρέας, Ένα δημοκρατικό πρόγραμμα οικονομικής και κοινωνικής αναπτύξεως (μελέτη)

Αναστάσιος Πεπονής, Οι θεσμοί και τα πρόσωπα (για το βιβλίο του Γ. Ράλλη «Η Αλήθεια για τους Έλληνες Πολιτικούς»)

Πρόσωπα και πράγματα: Ένα έκθετο ψάχνει τον πατέρα του (για ένα σχόλιο πάνω στη δήλωση του Γ. Σεφέρη) – Δημ. Μαρωνίτης (το γράμμα των Αναγνωστάκη, Αργυρίου, Φραγκόπουλου, Κοτζιά, Κουφόπουλου, Πεπονή, Ρούφου, Σινόπουλου και Τσίρκα για τη φυλάκισή του) – Ρεαλισμός και Ιδεαλισμός (σχόλιο για τη «ρεαλιστική» εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ που υποστηρίζει δικτατορικά καθεστώτα) – Εθνικοί τίτλοι (για την αφαίρεση ιθαγένειας από τον απόστρατο συνταγματάρχη Δ. Οπρόπουλο) – Και προπαντός, φιλέλλην (για το θάνατο του ελληνιστή Σερ Μόρις Μπάουρα) – Με σφιγμένη καρδιά (για την δίκη του αρχιτέκτονα Αρ. Πετρονώτη που επιχειρηματολόγησε κατά της κατεδάφισης ενός παλαιού ναού στο Ηράκλειο Κρήτης. Σχολιάζεται αρνητικά και καυστικά η άποψη πως πρέπει να απαλλαγούμε από μνημεία που θυμίζουν τα χρόνια της «μαύρης σκλαβιάς», δηλ. Τουρκοκρατίας, Βενετοκρατίας κλπ) – Νέα Δημοκρατία, Νέα Διανοήσις (καυστικό σχόλιο για τα άρθρα του Συμβούλου Προγράμματος του ΕΙΡΤ, που εκθειάζουν τη «σημερινή Νέα Ελλάς της Απριλιανής Επανάστασεως») – Οδηγός ευνομίας (ειρωνικός τόνος για τα χαρακτηριστικά μιας «υγιούς νέου τύπου δημοκρατίας») – Μια επιστολή (του αναγνώστη «Αλκίμου Απαρεμφάτου» για τον κίνδυνο επικράτησης της μητρικής γλώσσας εις βάρος της ελληνικής)

Στις τελευταίες σελίδες προτείνονται τα βιβλία²⁴⁴:

Ποίηση: *Έξη ποιητές* με έργα των Κ. Αγγελάκη-Ρουκ, Τάσου Δενέγρη, Νανάς Ησαΐα, Δημ. Ποταμίτη, Λ. Πούλιου και Βασ. Στεριάδη, που χαρακτηρίζονται ως από τους καλύτερους εκπροσώπους της νεότερης ποιητικής γενιάς, με μια καινούρια επαναστατική γραφή.

Το Σκεύος του Μ. Σαχτούρη, ενός από τους καλύτερους εκπροσώπους της μεταπολεμικής γενιάς, που είναι πάντα «συνοπτικός και καιρίος».

Το λίγο του κόσμου της Κικής Δημουλά, ως η ωριμότερη εργασία της, μ' ένα ασυνήθιστο βάθος στοχασμού και ευαισθησίας.

Τετραμήσιο του Έκτορα Κακναβάτου, με ρωμαλέο λόγο, σιγουριά στο στίχο και τη γραφή.

Τα κύματα και οι φωνές του Πρόδρομου Μάρκογλου, που επιμένει-ως στρατευμένος-στην έκφραση του κοινωνικού χώρου με θερμό λόγο και ανθρωπιστική διάθεση.

Τα Ανώνυμα του Μάρκου Μέσκου, που είναι εξαιρετος λυρικός.

Αφαίμαξη '66-70 του Ανέστη Ευαγγέλου, που δίνει μια αξιόλογη συμβολιστική ποίηση.

Το Κατόγι του Γιώργη Παυλόπουλου, που επιδεικνύει γνήσια ευαισθησία, γλωσσική επάρκεια και πνευματική ωριμότητα στην πρώτη του εμφάνιση.

Ανατομία του Γιάννη Δάλλα, που συνεχίζει τη νευρώδη επαναστατική ποίησή του.

Εμπλοκή της Ζέφης Δαράκη, με ζεστό ανθρώπινο λόγο και οξύτατη ευαισθησία αποτελεί μία από τις καλύτερες συλλογές του 1971.

Σχεδόν χωρίς προοπτική δυστυχήματος της Παυλίνας Παμπούδη, στην πρώτη της εμφάνιση.

Η χώρα των Κιμμερίων του Χάρη Σακελλαρίου, με πυκνό και υπαινικτικό λόγο.

Πεζογραφία: *Ο Γιατρός Ινεότης* του Γ. Χειμωνά, που περισσότερο από μιαν αλληγορία τρόμου είναι η ευαίσθητη μεταγραφή από τα ρεαλιστικά στοιχεία μιας γενοκτονίας.

Η Σαρκοφάγος του Γ. Ιωάννου, με αριστοτεχνικά πεζογραφήματα σε εξομολογητικό και νοσταλγικό τόνο.

Τα Μηχανάκια του Μ. Κουμανταρέα, για τη σύγχρονη Ελλάδα, όπως διαβρώνεται από τη μεταπολεμική σύγχυση αξιών και ιδεών.

²⁴⁴ Παρατίθενται κάποια από τα σχόλια

- Το 21 και η αλήθεια* του Γ. Σκαρίμπα, που με το εικονοκλαστικό του πάθος βοηθά στο διαφορετικό κοίταγμα καταστάσεων και αξιών.
- Ο Μπιντές και άλλες ιστορίες* του Μάριου Χάκκα, ενός νέου πεζογράφου με χιούμορ κι αυτοκριτική ανώτερης στάθμης, με σκληρό γράμμα και προσωπικό ύφος.
- Μελέτες –Δοκίμια: *Διόνυσος* του Παναγή Λεκατσά (για την καταγωγή και εξέλιξη της διονυσιακής θρησκείας)
- Η σύγχρονη Ελληνική λογοτεχνία, 1945-1970: Ποίηση* του Μ. Γ. Μερακλή, μια ενδιαφέρουσα φιλολογική και κριτική μελέτη.
- Η γλώσσα και το εικοσιένα* του Κυριάκου Σιμόπουλου, ένα διαφωτιστικότατο μελέτημα, καλογραμμένο και χρήσιμο.
- Μακροζωία* του Ν. Κ. Λούρου, καλογραμμένο και συναρπαστικό, σε θαυμάσια δημοτική γλώσσα.
- Το Αξίον Εστί του Ελύτη* του Τάσου Λιγνάδη, χρήσιμο βοήθημα για έναν μελλοντικό κριτικό και μελετητή.
- Θέατρο: *Επικίνδυνο φορτίο* του Κώστα Μουρσελά, σχετικά με την οροθέτηση της ατομικής ευθύνης του ανθρώπου σε σχέση με το κοινωνικό του περιβάλλον.
- Βιοχημεία* του Παύλου Μάτεσι, γεμάτο υπαινιγμούς για τα προβλήματα που στοιχειοθετούν το άγχος της εποχής.
- Πασχαλινά παιχνίδια* του Βασίλη Ζιώγα, που πραγματεύεται το ουσιαστικό για την εποχή μας πρόβλημα της ανεπικοινωνίας των ανθρώπων.
- Το Πανηγύρι* του Δημ. Κεχαΐδη
- Η ιστορία του Αλή-Ρέτζο*, μια τοιχογραφία με έντονο επικαιρικό χρώμα γύρω από το θέμα της εκμετάλλευσης της ανθρώπινης δυστυχίας.
- Η πόλη της Λούλας Αναγνωστάκη*, της οποίας η ευαισθησία βρίσκεται σχεδόν μόνιμα προσανατολισμένη στο θέμα της ανθρώπινης μοναξιάς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ

Μηνιαία έκδοση λογοτεχνίας, κριτικής, πνευματικού-θεωρητικού προβληματισμού

ΤΙΤΛΟΣ:	ΣΥΝΕΧΕΙΑ
ΥΠΟΤΙΤΛΟΣ:	γράμματα, τέχνες, επιστήμες του ανθρώπου
ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ:	Εταιρεία Εκδόσεως Περιοδικών, Ανατύπων και Συλλογών κειμένων Ε.Π.Ε
ΕΚΔΟΤΕΣ:	Αργυρίου Αλ., Κοτζιάς Αλ., Μαρωνίτης Δημ.
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:	Δεν αναφέρεται
ΤΟΠΟΣ:	Αθήνα
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ:	Β. Παπαζήση
ΔΙΑΡΚΕΙΑ:	Μάρτιος 1973 - Οκτώβριος 1973
ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ:	27,5 x 22 εκ.
ΜΕΓΕΘΟΣ:	8 τεύχη, έκαστο σελ. 48
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΤΗΤΑ:	Μηνιαία έκδοση
ΣΥΝΔΡΟΜΗ:	200 δρχ. / φοιτητική: 150 δρχ. / εξωτερικού: \$ 10
ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ:	20 δρχ.
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ:	Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κρήτης (8 τεύχη) Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (8 τεύχη) Πανεπιστήμιο Κύπρου (8 τεύχη) Πανεπιστήμιο Αιγαίου (Παράρτημα Βιβλιοθήκης Μυτιλήνης) (8 τεύχη) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (8 τεύχη) Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών-Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών-Βιβλιοθήκη Βυζαντινών και Νεοελληνικών Ερευνών (8 τεύχη) Βιβλιοθήκη/ Κέντρο Πληροφόρησης του Ιονίου Πανεπιστημίου (8 τεύχη)

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ ΑΝΑ ΤΕΥΧΟΣ

Agee James	2	Kott Jan	5
Agel Henri	2	Kundera M.	3
Alain	6	Leiris Michel	3
Amengual Barthélémy	2	Levi Peter	1
Apollinaire Guillaume	3	Loukas Lucia Marcheselli	8
Aragon Luis	1	Marquez Gabriel Garcia	1
Barton John	5	Montesqieu	7
Berger John	2	Mrozek Slawomir	4
Borges Jorge Luis	2	Neruda Pablo	8
Brecht Bertolt	3	Picasso Pablo	3
Breton André	3	Planchon Roger	5
Char René	3	Reich Wilhelm	6
Childe V. Gordon	2	Rotha Paul	2
Coleridge Samuel Taylor	5	Sartre Jean-Paul	3
Delahaye Michel	2	Sémolué J.	2
Dreyer Carl Th.	2	Semprun Jorge	6
Durgnat Raymond	2	Soljan Antun	8
Eisenberg Leon	5	Spinoza	8
Eluard Paul	3	Spurgeon Caroline	5
Fanon Franz	8	Squarzina Luigi	5
Fischer Ernst	3, 4	Steiner George	1
Goethe	5	Straub Jean-Marie	2
Goldstücker Ed	3	Téry Simone	3
Harrison G. B.	5	Tillyard E. M. W.	5
Hazlitt William	5	Vinaver Michel	5
Hofmann Werner	8	Vitti Mario	8
Jacobson Roman	7	Williams Charles	5
Johnson Samuel	5	Ουγκό Βίκτωρ	4
Karrera, Ines Luisa	1	Τολστόι Λέων	5

Αγγελόπουλος Θόδωρος	4	Κουμανταρέας Μένης	1, 4
Αλεξάνδρου Άρης	8	Κουν Κάρολος	5
Αμπατζοπούλου Φραγκίσκη	8	Κουφόπουλος Τάκης	1
Αλεξίου Π.	μτφ: 3	Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη	2, 5
Αναγνωστάκη Νόρα	4	Κύρου Άδωνις	2
Αναγνωστάκης Μανόλης	2, 7	Κύρου Κλείτος	μτφ: 8
Αντωνόπουλος Νικηφόρος	7	Λάμπρου Ηρώ	μτφ: 4
Αραβαντινού Μαντώ	5	Λυγγούρης Νίκος	4
Αργυράκης Μίνως	1	Λυμπεράκη Μαργαρίτα	2
Αργυρίου Αλ.	1, 2, 3, 4, 5, 7	Μανωλεδάκη-Λαζαρίδη Ιωάννα	8
Βαγενάς Νάσος	6	Μάρκογλου Πρόδρομος	6
Βαλτινός, Θ.	2, μτφ: 1	Μαρωνίτης Δ. Ν.	1, 2, 8
Γαλανάκη Ρέα	1	Μαυρομάτης Εμμανουήλ	3, 6
Γκρίτση-Μιλλιέξ Τατιάνα	6	Μηλιώνης Χρ.	8
Γρηγορίου Μιχάλης	7	Μέσκος Μάρκος	5
Δανιήλ	2	Μοσχονάς Εμμ.	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8
Δαράκη Ζέφη	7	Μπακογιαννόπουλος Γιάννης	4
Διαλεισμάς Φώντας Τ.	5	Ξύδης Α. Γ.	3
Ελύτης Οδυσσεάς	3	Παναγιώτου Κ. (μτφ.)	μτφ: 3
Εμμανουήλ Δ.	4	Πανσέληνος Ασημάκης	5
Ευστρατιάδης Γρηγόρης	8	Παπαδόπουλος Θαν.	6
Ζάννας Παύλος	1, 2, 3, 8, μετ: 5, 6, 7	Παπαδόπουλος Χ. Θαν.	3, 4, 6
Ζενάκος Λ.	2, 3, 6, 8	Παπαναστασίου Αλέξανδρος	6
Ζέρβας Αντώνης	7	Παυλόπουλος Γιώργης	4, 8
Θασίτης Πάνος	1, 8	Πεπολής Αναστάσιος	1
Θεοδωρακόπουλος Λουκάς	μτφ.: 2	Πεσμαζόγλου Ιωάννης	1
Ιακωβάκης-Ζερβός Ηλίας	5	Πλασκοβίτης Σπύρος	3, 4, 6
Ιορδανίδης Κώστας	1	Πλασσαρά Κατερίνα	6
Κακναβάτος Έκτωρ	6	Προκοπάκη Χρύσα	1
Καμπουριδής Σ. (μτφ.)	6	Ραλός Φάνης	4, 7
Κανέλλης Λευτέρης	5	Ραφαηλίδης Βασίλης	4
Κανιάρης Βλάσσης	6	Ρήγας	6
Καράγιωργας Διονύσης	8	Ρίτσος Γ.	1
Κάσδαγλη Λίνα	3	Ρόκος Δημ.	5, 7
Κάσδαγλης Νίκος	1	Ρούφος Ρόδης	1, μτφ: 1
Καχτίσης Νίκος	4	Ρώτας Βασίλης	5
Κληρίδη Χρυσάνθη	2, μτφ.: 5	Σαββίδης Γ. Π.	7, μτφ: 2, 3
Κοκκινόπουλος Διονύσης	8	Σαμαντάς Τέλης	4
Κοκόλης Ξ. Α.	7	Σεφέρης Γιώργος	1, 7
Κοντός Γιάννης	2	Σινόπουλος Τάκης	2, 4, 5
Κοραής Αδαμάντιος	5	Σκαλιόρας Κ.	4, μτφ: 2, 8

Κοτζιάς Αλέξανδρος ως Κ. Παναγιώτου ως Δ. Γαλάτης	1, 2, 3, 4, μτφ: 2, 5, 8 μτφ.: 4 μτφ.: 5	Σουλιώτης Μίμης	4
		Σοφούλης Κ. Μ	2, 3, 4, 6, 7, 8
		Σταματόπουλος Τάκης	3
Κουλουφάκος Κώστας	1, 4	Τάσιος Θ.	7
Τρανός Κ. μτφ.	8	Φατούρος Δ. Α.	1
Τσακίρογλου Ν.	4	Φραγκόπουλος Θ. Δ.	7, μτφ: 2
Τσάτσος Δημήτρης	1	Φραγκουδάκη Άννα	6
Τσίγκου Χ.	4	Φωκάς Νίκος	4
Τσίρκας Στρατής.	2, 4, μτφ: 1, 3	Χατζηαργύρης Κώστας	5
Τσιτσέλη Καίη	1	Χατζηδάκη Φούλα	5
Τσουκαλάς Κωνσταντίνος	8		

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΠΟΙΗΣΗ ΑΝΑ ΤΕΥΧΟΣ

τχ. 1

Γιώργος Σεφέρης: Μνήμη Μακρυγιάννη
Χρύσα Προκοπάκη: Αποστάσεις
Ρέα Γαλανάκη: Ελληνικό τοπίο

τχ. 2

Τάκης Σινόπουλος: Αφηγήματα (Τα φώτα των περιστεριών, Μέθοδος ύπνου, Το φτερό, Το ποτάμι)
Γιάννης Κοντός: Απρόοπτα (Όνειρο το μεσημέρι, Πάλι η βροχή, Τοπίο, Καθημερινά, Η σκάλα, Κίνδυνος στην πόλη)

τχ. 3

Οδυσσέας Ελύτης: Αιώνος είδωλον
Bertolt Brecht: Επίσκεψη στους εξόριστους ποιητές (μτφ. Γ. Π. Σαββίδης)
Λίνα Κάσδαγλη: Women's Lib

τχ. 4

Νίκος Φωκάς: Ποιήματα (Η Βοϊδοκάμπια, Θαλάσσιο είδος, Ο Δύτης, Τέρας ποντικός, Τα μαξιλάρια)
Θανάσης Χ. Παπαδόπουλος: Έγγελος ή επιστροφή (Το τραγούδι των νέων που είναι απελπισμένοι, Το τραγούδι των γερόντων που μέιναν πίσω, Το τραγούδι της γυναίκας του στρατιώτη, Το τραγούδι των αντρών που ξέρουν)

τχ. 5

Φ. Τ. Διαλεισμάς: Διάλογος μ' έναν ανδριάντα
Μάρκος Μέσκος: Άλογα στον ιππόδρομο (προδημοσίευση: Φανταστικόν ποίημα, Καθημερινή αναφορά, Προαίσθημα, Ελπίδα ελπίδα ελπί, Ο δρόμος της Πελοποννήσου, Η επιμονή του)
Μαντώ Αραβαντινού: Ρέεθρα Ρόον Ρηγνύσι Ρέοντες

τχ. 6

Πρόδρομος Μάρκογλου: Τέσσερα ποιήματα (Τέλος του καλοκαιριού, Ο ήλιος έφυγε, Πρώτη του Μάη, Μουγκρίζουν τα μεσάνυχτα)
Έκτωρ Κακναβάτος: Οχιές, Sequence

τχ. 7

Ζέφη Δαράκη: Τρία ποιήματα (Παιδική μνήμη, Θα με κάνει να πεθάνω αυτό το σπίτι, Πρωινό συμβάν)
Αντώνης Ζέρβας: Απόσπασμα

τχ. 8

Pablo Neruda: ανέκδοτες μεταφράσεις ποιημάτων του:
από Κλείτο Κύρου: Εξηγώ μερικά πράγματα, Άφιξη της διεθνούς ταξιαρχίας στη Μαδρίτη, Τραγούδι για τις μάνες των σκοτωμένων κυβερνητικών
από Κωστή Σκαλιόρα: Οι γερόντισσες του ωκεανού, Έτσι γίνεται, Αποχαιρετισμός στο Παρίσι

Γιώργης Παυλόπουλος: Έξι ποιήματα (Πουθενά δε βρέθηκε, Γύφτικο τραγούδι, Το περιστέρι, Άγγελος αντάρτης, Οι πέτρες θα μαρτυρήσουν, Στιγμή)
Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου: Ιντεάλ

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΑΝΑ ΤΕΥΧΟΣ

τχ. 1

Γιώργος Σεφέρης: Σελίδες ημερολογίου (1936, 1939)
Ρόδης Ρούφος : Φαντάσματα στη Μαδρίτη (απόσπασμα από ατέλειωτο και ατιτλοφόρητο μυθιστόρημα)
Τάκης Κουφόπουλος: Επεισόδιο (αφήγημα, προδημοσίευση από τη συλλογή *Εκδοχές*)
Gabriel Garcia Marquez: Εκατό χρόνια μοναξιάς (απόσπασμα, μτφ. Θ. Βαλτινός και Ines Luisa Carrera, εισαγωγικό σημείωμα: Καίη Τσιτσέλη)

τχ. 2

Στρατής Τσίρκας: Στήλη – Μάριος Χάκκας
Jorge Luis Borges: Η σκιά του δικτάτορα (δύο κείμενα παρουσιασμένα και μεταφρασμένα από τον Γ. Π. Σαββίδη)
Μαργαρίτα Λυμπεράκη: Τηλέγονος (θεατρικό)
Θανάσης Βαλτινός: Ημέρες καλοκαιριού του '72

τχ. 3

Σπύρος Πλασκοβίτης: Πεζή μπαλάντα για ένα δραπετή

τχ. 4

Νίκος Καχτίτσης: Ένα γράμμα (προς τον Γιώργη Παυλόπουλο)
Ernst Fischer: Εγώ ήμουν αυτό; (απόσπασμα-προδημοσίευση από το βιβλίο *Αναμνήσεις και στοχασμοί*, μτφ. Ηρώ Λάμπρου)
Μένης Κουμανταρέας: Η Αξιώτη όπως τη γνώρισα (μαρτυρία)
Slawomir Mrozek: Δύο διηγήματα (Το Ογκούπου, Έγκλημα και Τιμωρία – μτφ. Κ. Παναγιώτου [= Αλ. Κοτζιάς])

τχ. 5

Λευτέρης Κανέλλης: Το λουκούμι της Μπακλαβές (διήγημα)
Α. Πανσέληνος: Η παράξενη φιλία μας με το Γιώργο Θεοτοκά (μαρτυρία, συνοδεύεται από τη δημοσίευση επιστολών μεταξύ των δύο)

τχ. 6

Κατερίνα Πλασσαρά: Από στιγμή σε στιγμή (διήγημα)
Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ: Ανταπόκριση (πεζογραφία)
Νάσος Βαγενάς: Οι ελληνικές μεταφράσεις της *Ερημης Χώρας* (πεζογράφημα)

τχ. 7

Γιώργος Σεφέρης: Συνάντησις με τον Saint-John Perse (σελίδες ημερολογίου)
Μέρες του 1945-1946 (προδημοσίευση)
Μιχάλης Γρηγορίου: Αρχή (διήγημα)
Θ. Δ. Φραγκόπουλος: Μια μεσογειακή χώρα

τχ. 8

Δ. Ν. Μαρωνίτης: Μαύρη γαλήνη (πεζογράφημα)
Άρης Αλεξάνδρου: Το κιβώτιο (προδημοσίευση, τα τρία πρώτα κεφάλαια)
Antun Soljan: Βροχή (διήγημα, μτφ. Αλ. Κοτζιάς)

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

ΔΟΚΙΜΙΟ – ΜΕΛΕΤΕΣ ΑΝΑ ΤΕΥΧΟΣ

τχ. 1

George Steiner: Το κούφιο θαύμα (δοκίμιο, μτφ. Ρόδη Ρούφου)

Π. Α. Ζ.: Ιστορία και αλήθεια – ο Λούκατς για τον ουγγρικό κινηματογράφο

τχ. 2

John Berger: «Τσε» Γκεβέρα (δοκίμιο, δημοσιεύεται πρώτη φορά, μτφ. Αλέξανδρος Κοτζιάς)

Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος: Η οργάνωση του χώρου στον παραδοσιακό πολιτισμό (μελέτη)

V. Gordon Childe: Η επανάσταση της γραφής (μτφ. Λουκάς Θεοδωρακόπουλος)

Δανιήλ: Ένα γράμμα και μερικές προτάσεις (για τις καλές τέχνες)

τχ. 3

Οδυσσέας Ελύτης: Φύση και γλώσσα

Τάκης Σταματόπουλος: Η Βαυαροκρατία και το δράμα των αγωνιστών του 1821

J. P. Sartre-Ernst Fischer-Ed. Goldstücker-M. Kundera: Η παρακμή στην Τέχνη

Εμμανουήλ Μαυρομάτης: Η ζωγραφική, η θεωρία της, η έκθεση και τα ερωτηματικά

τχ. 4

Νόρα Αναγνωστάκη: Το στοιχείο της σάτιρας και του χιούμορ στη νεότερη ποιητική γενιά (μελέτη/ κείμενο διάλεξης)

τχ. 5

Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος: Η πολιτική ωριμότητα των Ελλήνων (δοκίμιο)

Leon Eisenberg: Η ανθρώπινη φύση της ανθρώπινης φύσης (μελέτη, μτφ. Δ. Γαλάτη [= Αλ. Κοτζιάς])

τχ. 6

Θανάσης Παπαδόπουλος: Η επανάσταση του 1821 και η Ευρώπη-Ανέκδοτο κείμενο του Ι. Ρίζου Νερουλού

Wilhelm Reich: Η ψυχαναγκαστική οικογένεια ως μηχανισμός διαπαιδαγώγησης

Εμμ. Μαυρομάτης: Αποσπάσματα διαλόγου με τον Βλάση Κανιάρη

Άννα Φραγκουδάκη: Και πάλι για το γλωσσικό πρόβλημα (μελέτη)

Κώστας Μαν. Σοφούλης: Αντιθεωρητισμός και οικονομικός νεοθετικισμός (μελέτη)

τχ. 7

Ξ. Α. Κοκόλης, Το ύφος-Απόψεις για το περιεχόμενο ενός όρου (μελέτη, κείμενο της διάλεξης 4/4/1973)

Μανόλης Αναγνωστάκης: Μάρκος Αυγέρης-και το ανεξόφλητο χρέος μας

Roman Jakobson: Παρακμή του κινηματογράφου; (μελέτη, μτφ. Π. Α. Ζάννας)

Γ. Π. Σαββίδης: Γύρω από μια φράση του Σεφέρη

Αλ. Αργυρίου: Μια διαφορετική εκτίμηση

τχ. 8

Werner Hofmann: Η κοινωνική ευθύνη του Πανεπιστημίου (μελέτη, μτφ. Κ. Τρανός)

Ιωάννα Μανωλεδάκη-Λαζαρίδη: Φωτογραφικός ρεαλισμός-Μια όψη του σύγχρονου εικαστικού προβλήματος (μελέτη)

Κωνσταντίνος Τσουκαλάς: Δεκέμβριος 1944
Γρηγόρης Ευστρατιάδης: Το γλωσσικό πρόβλημα και η διδασκαλία των ελληνικών
Κ. Μ. Σοφούλης: Index προβλημάτων της Ελληνικής οικονομίας

ΠΙΝΑΚΑΣ 9 ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑ ΤΕΥΧΟΣ

τχ. 1

Π. Α. Ζάννας: Το μάτι και το δίκανο (*Η κρυφή γοητεία της Μπουρζουαζίας του Α. Μπουνιουέλ*)
Νίκος Κάσδαγλης: Αντρέας Φραγκιάς, *Λοιμός*
Αλέξανδρος Κοτζιάς: Γ. Ιωάννου, *Η Σαρκοφάγος*
Αλ. Αργυρίου: Πέτρος Αμπατζόγλου, *Η γέννηση του Σούπερμαν*
Π. Καλιότσος, *Μάθημα δολοφονίας*
Π. Α. Ζάννας: Μελέτες για τον κινηματογράφο
Κώστας Ιορδανίδης: Η Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη των εκδ. Ερμής
Δ. Α. Φατούρος: Σημείωμα για την Documenta 5 ή εγχειρήματα πραγματικότητας
Μένης Κουμανταρέας: Οι μεταφράσεις Τζούς στην Ελλάδα

τχ. 2

Χρυσάνθη Κληρίδη: Οι *Παλιοί καιροί* του Χάρολντ Πίντερ
Δ. Ν. Μαρωνίτης: Ο μπρούτζινος καθρέφτης (*Νεκρόδειπνος* του Τ. Σινόπουλου)
Α. Ζενέκος: Denys L. Page, *Η Ιλιάς και η ιστορία*
Αλέξ. Αργυρίου: Μέλπω Αξιώτη, *Κάδμω*
Γ. Ρεγκούτα, *Από τη μικρή μας πόλη του μεσοπολέμου*
Κώστας Σοφούλης: Κοινωνικές επιστήμες-απορίες για τις ελληνικές εκδόσεις

τχ. 3

Α. Ζενάκος: Linos Politis, *A History of Modern Greek Literature*
Λίνος Πολίτης, *Μετρικά*
Αλ. Αργυρίου: Δ. Ν. Μαρωνίτης, *Ανεμόσκαλα*
Αλ. Κοτζιάς: Γλαύκη Δασκαλοπούλου, *Ένοπλη ξενάγηση*
Π. Α. Ζάννας: (επιμ. Διαμάντης Λεβεντάκος) *Σύγχρονη θεωρία κινηματογράφου*
Κώστας Σοφούλης: Βασ. Νεφελούδης, *Απομυθοποίηση με τη γλώσσα των αριθμών: Κριτική*
ανάλυση των οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων στην εικοσαετία 1950-1970
Θαν. Παπαδόπουλος: Σημείωμα για τις εκδόσεις Γληνού ύστερα από το 1967
Π. Α. Ζάννας: *Το κίεριον* του Δ. Θέου (κινηματογράφος)

τχ. 4

Τάκης Σινόπουλος: Γιάννης Κοντός, *Το Χρονόμετρο*
Ρούλα Αλαβέρα: *Το Κρανιοτρόπανο*
Δ. Εμμανουήλ: Κώστας Φιλίνης, *Θεωρία των παιγνίων και πολιτική στρατηγική*
Κώστας Σοφούλης: Τυφλοσούρτες για μαστοράντζα (για τα εγχειρίδια Θεωρητικής οικονομίας)
Φάνης Ραλός: Μερικές σκέψεις για το κοινωνιολογικό βιβλίο

τχ. 5

Αλέξ. Αργυρίου: Τ. Κ. Παπατσώνης, *Όπου ην κήπος*
Τάκης Σινόπουλος: Βερονίκη Δελακούρα, '67-'72, *Ποίηση*
Φούλα Χατζηδάκη: Μήτσος Κασόλας, *Η άλλη Αμερική*

τχ. 6

Σπύρος Πλασκοβίτης: Μένης Κουμανταρέας, *Τα καημένα*

Λ. Ζενάκος: *Η γλώσσα της κριτικής* (σειρά των εκδ. Methuen-Ερμής)

τχ. 7

Αλέξ. Αργυρίου: Γιώργος Μανιάτης, *Objet sans valeur*

Γιώργος Μανιάτης, *Ο Μίδας έχει αυτιά γαιδάρου ή εκατέρωθεν της ουσίας*

Κ. Μ. Σοφούλης: Πανταζής Τουρλεξής, *Οικονομία και Δημοκρατία-Κοινωνιολογία της Πολιτικής Αναπτύξεως*

τχ. 8

Π. Α. Ζάννας: John Ford (1895-1973)

Mario Vittì: Ρόδη Ρούφου, *Οι Γρακύλοι*

Lucia Marcheselli Loukas: Γιώργου Σεφέρη, *Χειρόγραφο Σεπτ. '41*

Λ. Ζενάκος: Μ. Μεϊμάρη, *Οι Αχινοί*

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

ΤΟ ΖΩΔΙΟ: ΟΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΠΙΣΘΟΦΥΛΛΟΥ

(Σημειώνονται σε παρένθεση κάποια ενδεικτικά σχόλια)

τχ. 1 – Μάρτιος 1973

Βιβλία: Γ. Ρίτσος, Πέτρες, Επαναλήψεις, Κιγκλίδωμα-Χειρονομίες-Γέταρτη Διάσταση
Τ. Κ. Παπατσώνης, Όπου ήν κήπος («δοκίμια χριστιανικής ταπεινοσύνης [...] και λεπτεπίλεπτων αισθητικών αποτιμήσεων»)

Ν. Γ. Πεντζίκης, Ομιλήματα («ιδιότυπα κείμενα [...] εξομολογείται με το γνωστό προσωπικό του τρόπο»)

Κώστας Φιλίνης, Θεωρία των παιγνίων και πολιτική στρατηγική

Έλλη Αλεξίου, Και υπέρ των ζώντων («γαλήνια αναπόληση των περασμένων [...] συνυπάρχουν με την εγρήγορση του σημερινού πολίτη»)

Λία Μεγάλου, Ο δραπέτης στο δέντρο («η λυρική ερωτική διάθεση υποχωρεί στο αισθησιακό αδιέξοδο»)

Γκύντερ Γκρας, Σκυλίσια χρόνια («η ιδιοφυής ματιά του πληθωρικά ευρηματικού συγγραφέα [...] μεταφραστικός άθλος της Αγγέλας Βερυκοκάκη-Αρτέμη»)

Φρανσουάζ Ξενάκη, Στο νησί θα τούλεγε («έξοχα μεταφρασμένο από τον Νάσο Δετζώρτζη το διακριτικά παραχτικό αφήγημα»)

Θέατρο Τέχνης 1942-1972 (λεύκωμα)

Μένης Κουμανταρέας, Τα καημένα («εκπλήσσουν για την τεχνική τους άνεση»)

Γιάννης Κοντός, Το χρονόμετρο («χωρίς εύκολες συμβολιστικές επενδύσεις»)

Θανάσης Παπαδόπουλος, Παράρτημα («ποιήματα ανθρώπινης ζεστασιάς»)

Ευριπίδης, Βάκχες (μτφ. Π. Πρεβελάκη, εισαγωγή Ε. R. Dodds μτφ. Λίνας Κάσδαγλη)

Θέατρο (παραστάσεις): Το παιδί μίλησε («ζήτη η ελληνική επιθεώρηση»)

Τάνγκο του Μρόζεκ («μαύρη φάρσα πολιτικής μεταφυσικής»)

Παραμύθι χωρίς όνομα του Καμπανέλλη («διασκευασμένη επανάληψη, φολκλορικά στημένη»)

Αντιγόνη του Σοφοκλή του Μπρεχτ («δίχως ιδιαίτερη φαντασία από τον Α. Σολωμό»)

Ο Διάσημος 702 του Μιροντάν («μεταξύ σάτιρας και ευφυολογίας. οι ανδρικοί ρόλοι ερμηνεύονται άσογοι»)

Εκλογές του Μποστ («ευφάνταστη»)

Ο Αφορεσμένος του Δ. Παγουλάτου («εύστοχη βιογραφία του Λασκαράτου»)

Ο λάκκος και η φάβα του Γ. Πόντικα («το καλύτερο, ίσως, ελληνικό έργο της χρονιάς»)
 Λουβ του Μ. Σίςγκαλ («ερμηνεία συνόλου δίχως βεντετισμούς»)
 Πινόκιο («παιδικό θέατρο που δεν υποτιμά τη νοημοσύνη και το γούστο των παιδιών»)
Κινηματογράφος: Η κρυφή γοητεία της Μπουρζουαζίας του Λ. Μπουνιουέλ
 Η τελετή του Ν. Οσίμα («κοινωνική κριτική και ποιητική σύνθεση»)
 Μέρες Οργής του Κ. Ντράνερ («στα αριστουργήματα του σκανδιναβικού κινηματογράφου»)
 Ο Καταδότης του Τζ. Φορντ («απ' τις αξιόλογες ιρλανδικές ταινίες»)
 Οι υπέροχοι Άμπερσονς του Όρσον Ουέλς («επιβεβαιώνει τη σκηνοθετική του ιδιοφυία»)
 Τζο Χιλ του Μπο Βίντερμπεργκ («γενναιόδωρη επικολυρική ταινία, έξοχη ερμηνεία του Τ. Μπέργκεν»)
 Το κορίτσι Λόνε του Φρ. Ερνστ («αμεσότητα, ρεαλισμός, εντιμότητα και συνέπεια σκηνοθέτη»)
 Τζερεμία Τζόνσον του Σ. Πόλλακ («μοναχική περιπέτεια που εντάσσεται στους θρύλους του βουνού»)
 Η απόπειρα του Υβ Μπουασέ («πολιτική καταγγελία και αστυνομική περιπέτεια»)
 Εφιάλτες, του Ρ. Άλτμαν
Εκθέσεις Ζωγραφικής: Ηλίας Δεκουλάκος, Ζωγραφική 1963-1972
 Νίκη Καναγκίνη
 Νίκη Καραγάτση

τχ. 2 – Απρίλιος 1973

Βιβλία: Μάριος Χάκκας, Όμορφο καλοκαίρι («στίχοι του έρωτα, της απόγνωσης [...] ζυμωμένοι με τη χαρακτηριστική φιλοπαίγμονα ή καυστική διάθεσή του»)
 Μ. Χάκκας, Τυφεκιοφόρος του εχθρού («τα Τρία διηγήματα [...] είναι από τα ωριμότερα επιτεύγματά του»)
 Β. Ν. Τατάκης, Φιλοσοφικά μελετήματα («ήρεμη και καθαρή διατύπωση..βαθιά γνώση..συναίσθηση της παιδευτικής αποστολής»)
 Δημ. Τσάτσος, Προβλήματα δημοκρατίας («γραμμένα με την ευθύνη και την αγωνία του επιστήμονα πολίτη»)
 Γ. Σεφέρης, Ποιήματα (επιμέλεια και σημειώσεις: Γ. Π. Σαββίδης)
 Μαρίνος Καλλιγιάς, Γιαννούλης Χαλεπάς («συστηματική ιστορική και αισθητική παρουσίαση»)
 Θέματα χώρου-τεχνών (ετήσια επιθεώρηση)
 Μήτσος Κασόλας, Η άλλη Αμερική («άμεση, ζωντανή και συχνά συγκλονιστική περιγραφή»)
 Μιχάλης Κατσαρός, Μεσολόγγι-Οροπέδιο («δικαιολογημένο το ενδιαφέρον για την επιστροφή του ποιητή της αμφισβήτησης»)
 Χρήστος Καρούζος, Dante. De vulgari eloquentia («υπόδειγμα ύφους και ήθους»)
 Αμιλίου Ζαχαρέας, Κράτος και οικονομική θεωρία («διεισδυτική ανάλυση»)
 Γεώργιος Κουμάντος, Απολογία ενός αστικολόγου («συσχετίζει την ουσιαστική σπουδή του Αστικού Δικαίου με τις επιστήμες κοινωνικού προβληματισμού»)
 Τάκης Σταματόπουλος, Ο εσωτερικός αγώνας πριν και κατά την επανάσταση του 1821 («μακρόπνοη ιστορική έρευνα [...] φωτίζει αποκαλυπτικά αρκετές ζοφερές πτυχές»)
Θέατρο (παραστάσεις): Παλιοί καιροί, του Χάρολντ Πίντερ
 Λαβύρινθος και Γκούερνικα, του Αραμπάλ («πολλές επιφυλάξεις»)
Κινηματογράφος: Ένα κορίτσι της εποχής μας, του Κεν Λόουτς («δοσμένη με την ειλικρίνεια και την αυστηρότητα ενός ντοκυμαντέρ»)
 Ο Δικαστής, του Τζων Χιούστον (θετικά σχόλια για τις ερμηνείες Γκάρντνερ και Νιούμαν)

Το δάσος με τις σημύδες, του Αντρέι Βάιντα (*«η ρομαντικά μελαγχολική διάθεση χρωματίζει τις σπάνιες αρετές του μεγάλου σκηνοθέτη»*)

Θέμα συνειδήσεως, του Πέτρου Λύκα (*χωρίς το τέλος, που κόπηκε από τη λογοκρισία*)

Το έργο του Ζαν-Ντανιέλ Πολλέ (παρουσίαση στο Γαλλικό Ινστιτούτο)

Εκθέσεις Ζωγραφικής: Αλέξανδρος Ίσαρης

Παναγιώτης Κατσουλίδης

Φαίδων Πατρικαλάκης

Pablo Picasso

Ομαδική των: Ακριθάκη, Γκίκα, Κοκκινίδη, Μόραλη, Νικολάου,

Ξενάκη, Τάκη, Τσόκλη, Φασιανού, Dominguez, Fautrier, Fontana

τχ. 3 – Μάιος 1973

Βιβλία: Άντον Τσέχοφ, Η μονομαχία και άλλες ιστορίες (μτφ. Μίλια Ροζίδη) (*«τα περισσότερα μεταφράζονται για πρώτη φορά»*)

Γιώργος Θεοτοκάς, Το ελεύθερο πνεύμα (εισαγωγή Κ. Θ. Δημαράς) (*«προδιαγράφει τους προσανατολισμούς της πεζογραφίας του [...] έχει αναγνωριστεί ως το μανιφέστο της Γενιάς του '30»*)

Νίκος Καββαδίας, Μαραμπού και πούσι (*«ο εξωτισμός και οι νοσταλγικοί τόνοι της μεγάλης θαλασσινής περιπλάνησης, που αναδίνουν οι στίχοι του Καββαδία, συγκινούν πάντα και συναρπάζουν τη φαντασία»*)

Βίλχελμ Ράιχ, Άκου ανθρωπάκο! (*«αναλύει με πάθος την ανοησία και τη μικρομυαλιά του κοινού ανθρώπου»*)

Γ. Σκαρίμπας, Καϋμοί στο Γριπονήσι (*«απλές ιστορίες.. πλουμισμένες με άφθονες σκαρίμπειες γραφικότητες»*)

Αλέξανδρος Παπαναστασίου, Ο εθνικισμός (*«σημαντική η διάκριση ανάμεσα στον εθνικισμό που επιδιώκει την ανεξαρτησία μέσα στα εθνικά όρια και στον ιμπεριαλιστικό επεκτατισμό που καλύπτεται με το μανδύα του εθνικισμού»*)

Αλέξανδρος Σβώλος, Προβλήματα του έθνους και της δημοκρατίας (*«μελετήματα καίριου πολιτικού και κοινωνικού προβληματισμού»*)

Ζαν-Ζακ Μαρί, Ο τροτσκισμός

Lewis Carroll, Οι περιπέτειες της Αλίκης στη χώρα των θαυμάτων (μτφ. Μένης Κουμανταρέας) (*«για πρώτη φορά στα ελληνικά το πολύκροτο παιδικό βιβλίο [...] που έχει προδρομικά θίξει βαθύτατα φιλοσοφικά και γλωσσολογικά προβλήματα της εποχής μας»*)

Κινηματογράφος: Ο υποψήφιος, του Μάικλ Ρίτσι (*«θαυμάσια ερμηνεία του Ρ. Ρέντφορντ, άξια σκηνοθεσία του Μ. Ρίτσι [...] δεν ανατέμνει βαθύτερα την πολιτική πραγματικότητα»*)

Θρύλοι του Καντέρμπουρν, του Π. Π. Παζολίνι (με αναφορά στα ψαλιδίσματα της λογοκρισίας)

Κόκκινο Άσπρο και Μηδέν, των Τ. Ρίτσαρτσον, Λ. Άντερσον και Π. Μπρουκ (*«απόλυτη εκφραστική κυριαρχία πάνω σ' ένα θέμα ποτισμένο ειρωνεία και μελαγχολική διάθεση»*)

Μπάστερ Κήτον-Χάρολντ Λούντ (αφιέρωμα: 3 και 4 ταινίες αντίστοιχα)

Κρατούμενος εν αναμονή δίκης, του Νάνι Λου (*«συνδυάζει τη ρεαλιστική αποτύπωση και το γκροτέσκο»*)

Ταξίδια με τη θεία μου, του Τζωρτζ Κιούκορ *(«με την καθιερωμένη κομψότητα και δεξιοτεχνία του Κιούκορ»)*

Αυτή είναι η ιστορία μου, του Σίντνεϋ Λιούμετ *(«άνιση ταινία που δεν ολοκληρώνει τις προθέσεις της»)*

Εκθέσεις: Δημήτρης Αληθινός

Max Ernst

Γιώργος Καλακάλας

Κώστας Κουλεντιανός

Hermann-Franz Blauth

Άννη Φιλαρέτη

Θέατρο: έκλεισε η χειμερινή περίοδος

τμ. 4 – Ιούνιος 1973

Βιβλία: (επιλογή από βιβλία που εκδόθηκαν τον Απρίλιο 1973)

Πάτρικ Λη Φέρμορ, Μάνη *(«με περιγραφική ευστοχία και πλατιά ιστορική γνώση [...] ζωντανή μετάφραση του Τζ. Τζανετάκη»)*

Νικόλαος Δραγούμης: Ιστορικά αναμνήσεις (επιμέλεια-εισαγωγή: Άλκης Αγγέλου)
(«φωτίζει τη φυσιολογία μιας ολόκληρης εποχής»)

Λευτέρης Πούλιος: Ποίηση 2 (πρόλογος: Τάκης Σινόπουλος) *(«αποκαλύπτει καινούρια ποιητική όραση [...] προσωπική γραφή γεμάτη πρωτοϊδωμένες εικόνες, απροσδόκητους συνδυασμούς»)*

Παντελής Καλιότσος: Η συμπεριφορά του κενού

Μιχάλης Γρηγορίου: Οι ρίζες της σιωπής *(«προσωπική τεχνοτροπία που συνδυάζει τη λογική το ονείρου ή του εφιάλτη και λακωνικές ή θρυμματισμένες εικόνες της πραγματικότητας»)*

Κατάθεση '73 *(«εκπρόσωποι της νέας γενιάς και ονόματα καθιερωμένα παρουσιάζουν κείμενά τους σαν μια κατάθεση του πάθους τους για μια ελεύθερη και ουσιαστική έκφραση»)*

Τάκης Κουφόπουλος: Εκδοχές *(«ριζοσπάστη πεζογράφου, που συστηματικά προωθεί νέους τρόπους γραφής για να εκφράσει τον τελειώς σύγχρονο και πολυσύνθετο προβληματισμό του [...] αμεγάδιαστη γλώσσα στο ύψος του ποιητικού λόγου»)*

Νταϊήβιντ Γουάιτ Τόμας Ρος, Η αόρατη κυβέρνηση *(«συνταρακτικό ρεπορτάζ για την οργάνωση και τις δραστηριότητες των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, που δρουν ανεξέλεγκτα»)*

Φραντς Μάρεκ, Η φιλοσοφία της επανάστασης

Πανταζής Τερλεξής, Οικονομία και δημοκρατία της πολιτικής αναπτύξεως

Ινιάτσιο Σιλόνε, Έξοδος κινδύνου *(«κρίνει προβλήματα της σύγχρονης μαζικής κοινωνίας, τονίζοντας τη σημασία της ηθικής προσωπικότητας που στέκεται πάνω από τους οικονομικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς»)*

B. Groethuysen, Η φιλοσοφία της γαλλικής επανάστασης *(«συστηματική μελέτη»)*

Τάκης Αντωνόπουλος, Κινηματογράφος-επιστήμη-ιδεολογία

Τάκης Σιμώτας, Η κρίση της επικής συνείδησης. Η τραγική ύπαρξη *(«πολύ ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη προσπάθεια να διερευνηθεί το πέρασμα από τη τραγική ύπαρξη στην τραγική συνείδηση»)*

Θέατρο: Και συ χτενίζεσαι *(«επιθεώρηση με απαιτήσεις»)*

Τρωίλος και Χρυσίδα *(«για πρώτη φορά σε ελληνική σκηνή»)*

τχ. 5 – Ιούλιος 1973

OXI/OXI/OXI: 4 ΙΟΥΛΙΟΥ 1776
14 ΙΟΥΛΙΟΥ 1789
29 ΙΟΥΛΙΟΥ 1973

τχ. 6 – Αύγουστος 1973

Βιβλία: (επιλογή από βιβλία που εκδόθηκαν τον Μάιο – Ιούνιο 1973):

Κυριάκος Σιμόπουλος, Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα, τ. Β': 1700-1800 (*«συναρπαστικό πανόραμα της κρίσιμης εκατονταετίας [...] πλήθος από καίριες και αποκαλυπτικές πληροφορίες»*)

Μπρένταν Μπήαν, Ένας Όμηρος (μτφ. Β. Ρώτα-Βούλα Δαμανάκου) (*«η πνευματώδης και κωμική διάθεση σφιχτοπλέκεται με το πάθος δημιουργώντας απροσδόκητες εναλλαγές τόνων»*)

Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, Σπαράγματα (*«ένα ολοκληρωμένο αφήγημα»*)

Πέτρος Χρονάς, Ανάμεσα στα φίδια και στ' αηδόνια (*«μια γνήσια ευαισθησία που, περιχαρακωμένη στη μοναξιά της, διαλέγεται διακριτικά με τον κόσμο»*)

Η. Χ. Παπαδημητρακόπουλος, Οδοντόκρεμα με χλωροφύλλη (*«ενός αξιοπρόσεχτου πεζογράφου. Έντεχνα απλός αφηγηματικός τρόπος, λιτή παρουσίαση»*)

Θανάσης Κωσταβάρας, Ο λάκκος (*«ανάμιξη ρεαλιστικών και ονειρικών-εφιαλτικών στοιχείων, υπερβολική χρήση επαναλαμβανόμενου και όχι ιδιαίτερα ζωντανού διαλόγου»*)

Λύντια Στεφάνου, Τα μεγάφωνα (*«ποιητικός λόγος που σηματοδοτεί, εύστοχα, φαινόμενα των ημερών μας»*)

Χρύσα Προκοπάκη, Αποστάσεις (*«ποιήματα που δηλώνουν μια ευχέρεια γραφής [...] κάτω από αφομοιωμένες επιδράσεις δηλώνεται ένα προσωπικό ύφος»*)

Ζέφη Δαράκη, Ο κήπος με τα εγκαύματα (*«οικοδομεί ένα συνθετικό ποίημα όπου καταγράφει δόκιμα τη στάση της απέναντι στην ανθρώπινη μοίρα»*)

Νικόλαος Ψαρουδάκης, Παιδεία και Δημοκρατία (*«το κείμενο μιας διάλεξης που απαγορεύτηκε από τις αρχές [...] ο συγγραφέας, γνωστός για την παρρησία του»*)

Ανδρέας Σιαπκαράς, Ελληνικά στρατηγικά προβλήματα-Αμερικανικά βάσεις

Ηλ. Ηλιού-Κ. Χατζηαργύρης-Ν. Πανούσης, Πολυεθνικά υπερμονοπώλια-αποσύνθεση του ιμπεριαλισμού (*«μεθοδική ανατομία των πολυεθνικών εταιριών»*)

Απόστολος Βακαλόπουλος, Ιστορία του νέου ελληνισμού, τ. Δ' (1669-1812) (*«βαρυσήμαντο έργο του καθηγητή»*)

Αντώνιος Φλώρος, Δημοκρατία-Ελευθερία (*«ο διαπρεπής νομομαθής διατυπώνει τις επιστημονικές απόψεις του για τη νομική μορφή του καθεστώτος της 21ης Απριλίου»*)

Μάρκος Βαμβακάρης, Αυτοβιογραφία (*«γραφική και αποκαλυπτική μαρτυρία μιας εποχής»*)

Α. Σ. Βλάχος, Οδοιπόροι για τα Σούσα

Κινηματογράφος: πολλές και ενδιαφέρουσες επαναλήψεις

Εκθέσεις: ομαδικές εκθέσεις

τχ. 7 – Σεπτέμβριος 1973

Βιβλία: Γιάννης Ρίτσος, Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας (*«συνυφαίνουν ως μορφή, ως διάθεση και ως στάση ζωής προσωπικούς τόνους του ποιητή με την καλύτερη δημοτική παράδοση»*)

- Κων. Θεοτόκης, Απελλής (*«για πρώτη φορά σε βιβλίο ένα εκτενές ιστορικό διήγημα του Κερκυραίου»*)
- Μπεν Τζόνσον, Βαλπόνε ή Η αλεπού (εισαγωγή-έμμετρη μτφ. Άγγ. Τερζάκη) (*«το καταλυτικό πνεύμα του συγγραφέα που αποκαλύπτει τα απόκρυφα του κοινωνικού ανθρώπου»*)
- J. P. Sartre-B Pingau-D. Mascolo, Ο ρόλος του διανοούμενου στο επαναστατικό κίνημα (*«ενδιαφέρουσα συζήτηση πάνω σ' ένα φλέγον θέμα των καιρών μας»*)
- Βασίλης Κρεμμυδάς, Αρχείο Χατζηπαναγιώτη, τ. Α' (*«εξαιρετικά πολύτιμες πληροφορίες για την εμπορική δραστηριότητα της Α. Πελοποννήσου στα πριν την Επανάσταση χρόνια»*)
- Ανθολογία (μτφ. Δημ. Κούρτοβικ), 25 σύγχρονοι γερμανοί πεζογράφοι (*«επιχειρεί να συναρμολογήσει μια αυθεντική μαρτυρία για τον χαρακτήρα της μεταχιτλερικής γερμανικής κοινωνίας»*)
- Ρένα Κάσδαγλη, Πουλιά (*«γυναικεία ευαισθησία, διακριτικός εξομολογητικός τόνος, στοχαστική ρέμβη»*)
- Βασίλης Μάργαρης, Ρωμιοί μετανάστες στην Αμερική και άλλα τινά διηγήματα (*«γραμμένα σε ύφος καθημερινού κουβεντολογιού ανιστορούν με πικρή θυμοσοφική διάθεση περιπτώσεις από το νεοελληνικό δράμα της μετανάστευσης»*)
- Σωτήρης Δημητρίου, Μύθος, κινηματογράφος, σημειολογία, κρίση της αισθητικής (*«μοναδική ίσως ελληνική συνθετική μελέτη για τον κινηματογράφο ως τέχνη αλλά και ως μέσο μαζικής επικοινωνίας»*)
- Θέατρο: Ο Καραγκιόζης παρά λίγο βεζύρης, του Γ. Σκούρτη (*«λαμπρή, κεφάλτη παράσταση»*)
- Κινηματογράφος: Τιμωρός χωρίς οίκτο, του Ρίτσαρντ Μπρουκς (*σχολιάζεται ο πρωταγωνιστής-μύθος Χ. Μπόγκαρτ*)
- Εκθέσεις: Αλέξης Ακριθάκης (ζωγραφική)
- Δημήτρης Γαλάμης (χαρακτικά και σχέδια)
- Βαλέριος Καλούτσης (ζωγραφική)
- Γιουλίκα Λακερίδου (ζωγραφική και ταπισερί)
- Στάθης Λογοθέτης (ζωγραφική)
- Βασίλης Μελαδίνης (κατασκευές)
- Μπέττυ Μάνθου (ζωγραφική)
- Ομαδική: Σύγχρονοι Άγγλοι χαράκτες

τχ. 8 – Οκτώβριος 1973

- Βιβλία: Πλάτωνος, Ιππίας Μείζων (πρόλογος Σέμνη Καρούζου, μτφ. Χρ. Καρούζος-Ι. Θ. Κακριδής) (*«υποδειγματική έκδοση»*)
- Λουκρήτιος Τίτος, Περί φύσεως (μτφ. Κ. Θεοτόκης) (*«παρωχημένη, αλλά διόλου ευκαταφρόνητη, μεταφραστική αναμέτρηση του Θεοτόκη με κλασικά έργα»*)
- Μπελλ Χάινριχ, Ο κλόουν (μτφ. Γιάννης Λάμψας) (*«ο ήρωάς του υψώνεται σε σύμβολο άρνησης της πνευματικά νωθής και ηθικά αμβλυμένης μεταπολεμικής καταναλωτικής κοινωνίας»*)
- Νόρα Αναγνωστάκη, Μαγικές εικόνες (επτά κριτικά δοκίμια 1960-1965) (*«εύστοχες αναλύσεις της ποίησης των Βακαλό, Σαχτούρη, Παπαδίτσα, Σεφέρη, Κύρου»*)
- Αντόνιο Γκράμσι, Ιστορικός υλισμός (*«δοκίμια που έχουν επηρεάσει ευρύτατα τη μεταπολεμική εξέλιξη της ευρωπαϊκής μαρξιστικής σκέψης»*)
- Άγγελος Καλογερόπουλος, Το άσπρο φως (*«αξιοπρόσεχτου νέου πεζογράφου»*)

Δημήτρης Δούκαρης, Περιστάσεις και σχήματα («επενδύει ποιητικά ανθρώπινες καταστάσεις που ανιχνεύει η ευαίσθητη συνείδησή του»)

Όλγα Βότση, Γυμνά πέλματα («μια ακόμη στιγμή ωριμότητας»)

Θέατρο: Οι Κλειδοκράτορες, του Μ. Κούντερα («φιλόδοξη δραματική σάτιρα [...] λαμπρή ερμηνεία του Στ. Αηναίου»)

Ω, τι κόσμος μπαμπά, του Κώστα Μουρσελά («εύστοχος θεατρικός λόγος [...] αμήχανη προσπάθεια για κατάδυση στο βάθος των ελληνικών προβλημάτων»)

Τάνγκο, του Μρόζεκ («μια ευπρόσωπη παράσταση»)

Κυριακάτικος περίπατος, του Ζωρζ Μισέλ («για δεύτερη χρονιά [...] λαμπρή η σκηνογραφική και ενδυματολογική συμβολή του Α. Κυριακούλη»)

Άσμα για το σκιάχτρο της Λουσιτάνιας, του Πέτερ Βάις («το άνισο αυτό έργο [...] βρίσκει στη Στοά μια ερμηνεία που το αξιολογεί στο έπακρο, για δεύτερη χρονιά»)

Εκθέσεις: Σπύρος Βασιλείου (ζωγραφική)

Δανιήλ Γουναρίδης (ζωγραφική)

Γιώργος Ιωάννου (ζωγραφική)

Ράλλης Κοψίδης (ζωγραφική)

Στάθης Λογοθέτης (ζωγραφική)

Παύλος Μοσχίδης (ζωγραφική)

Μάριος Πράσινος (ζωγραφική-σχέδια)

Βασίλης Σκυλάκος (γλυπτική)

Harold Stevenson (ζωγραφική)

Κινηματογράφος: πρόταση για αξιόλογες επαναλήψεις (Μπέργκμαν, Μπουνιουέλ, Βισκόντι, Χίτσκοκ)

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Η ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

(συνοπτική παρουσίαση των κριτικών σημειωμάτων)

τχ. 1 – Μάρτιος 1973

Ο Νίκος Κάσδαγλης κρίνει το *Λοιμό* του Αντρέα Φραγκιά (1972). Το θεωρεί μοντέρνο μυθιστόρημα μορφολογικά, προσθέτοντας ότι αυτή η τεχνική των κομματιασμένων επεισοδίων και της πληθωρικής χρήσης του παραλόγου ταίριαξε απόλυτα με το θέμα. Ο συγγραφέας αποδίδει με ακρίβεια και ένταση τον εξευτελισμό της προσωπικότητας, την καταπίεση και τη βαναυσότητα. Και περιγράφει συνταρακτικά τις ψυχικές αλλοιώσεις των κρατουμένων, χωρίς, ωστόσο, να γίνεται απαισιόδοξος. Πέρα από τη λογοτεχνική αξία του έργου, ο Κάσδαγλης επιμένει και στον καταγγελτικό χαρακτήρα του, θεωρώντας το «πολιτική πράξη», καθώς η πολιτική δύναμη της λογοτεχνίας έγκειται στο ότι μακροπρόθεσμα μπορεί να συμβάλλει στη δημιουργία του πολιτικού κλίματος της επόμενης γενιάς. Προεκτείνοντας τη σκέψη αυτή, ο Κάσδαγλης μιλά για την ευθύνη απέναντι στην κατάλυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα ως συνέπεια του διαχωρισμού των πολιτών σε εθνικόφρονες και κομμουνιστές, μιας πολιτικής ανωμαλίας στην οποία εντάσσεται και η λειτουργία του στρατοπέδου στο *Λοιμό*.

Ο Αλέξανδρος Κοτζιάς κρίνει τη *Σαρκοφάγο* του Γιώργου Ιωάννου (1971), κρίνοντας σε καθαρά λογοτεχνικό πλαίσιο. Τα πεζογραφήματα του Ιωάννου μπορεί να είναι συνειρμικός μονόλογος, δοκίμια ή παραδοσιακά διηγήματα, όλα με αβίαστη αλλά

φιλοδουλεμένη γλώσσα. Ωστόσο, αν και παρουσιάζονται ως εξομολόγηση, στα κρίσιμα σημεία ο Ιωάννου υπεκφεύγει κρατώντας τον αναγνώστη σε απόσταση και αφήνοντάς τον με την απορία μήπως απλά πρόκειται για τέχνασμα. Για τον Κοτζιά αυτή η διάψευση αποτελεί και γοητεία των κειμένων. Στη συνέχεια, ο κριτικός προχωρά σε μία σύγκριση μεταξύ των δύο συλλογών του Ιωάννου, *Για ένα φιλότιμο* και *Σαρκοφάγο*, θεωρώντας ότι η δεύτερη συνεχίζει αλλά και εξελίσσει τη θεματική τους εκφραστικούς τρόπους της πρώτης. Εκφράζει την επιφύλαξη ότι η καινοτομία της φιλολογικής ματιάς, που παρατηρείται σποραδικά στη *Σαρκοφάγο* έρχεται σε ασυμφωνία με την υπόλοιπη αφήγηση.

Ο Αλέξανδρος Αργυρίου κρίνει τη *Γέννηση του Σούπερμαν* του Πέτρου Αμπατζόγλου και το *Μάθημα δολοφονίας* του Π. Καλιότσου: επίσης σε λογοτεχνικό πλαίσιο, ο Αργυρίου θεωρεί ότι ο κατακερματισμένος μυθιστορηματικός λόγος, με τη συνεχή διακοπή της ροής της αφήγησης αποβλέπει στην απόδοση της «πίκρας του τετελεσμένου». Ωστόσο, η γρήγορη μετάβαση μεταξύ των επεισοδίων λειτουργεί ως αδυναμία. Ανιχνεύει ένα διχασμό στον Αμπατζόγλου ανάμεσα στην «αναγκαιότητα και την αδυναμία της να προσφέρει παρηγοριά». Στη συνολική αποτίμηση, αναγνωρίζονται πολλές αξιόλογες σελίδες που αποδεικνύουν το ταλέντο του συγγραφέα, αν και «οι αναλογίες του μείγματος» αδικούν το αποτέλεσμα.

Στον τρόπο που διαχειρίζεται το μύθο του ο Π. Καλιότσος, τις διαφορετικές προσεγγίσεις της ιστορίας μέσα από διαφορετικά πρόσωπα, ο Αργυρίου εντοπίζει μια ολίσθηση σε κατάσταση αμφιβολίας απέναντι στο πρόβλημα της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η επιλογή της αστυνομικής υφής θεωρείται μειονέκτημα, καθώς η επιμονή σε λεπτομέρειες και παρεκβάσεις λειτουργεί αρνητικά. Στη συνολική αποτίμηση, το *Μάθημα δολοφονίας* δεν θεωρείται καλό μυθιστόρημα, αλλά ο συγγραφέας εξακολουθεί να δείχνει καλή προοπτική.

Ο Π. Α. Ζάννας κρίνει συνολικά τις μελέτες για τον κινηματογράφο στην ελληνική βιβλιογραφία, που είναι περιορισμένες (περιοδικό *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, μια σειρά από τις εκδόσεις Φέξη και αντίστοιχη από τις εκδόσεις Κάλβος). Ο κριτικός διαπιστώνει την ύπαρξη ενός νέου αναγνωστικού κοινού, που «σκέφτεται και κρίνει την κινηματογραφική τέχνη». Στη συνέχεια του σημειώματος εντοπίζει τα προβλήματα που παρουσιάζονται σε αυτές τις εκδοτικές προσπάθειες, όπως είναι η απόδοση στα ελληνικά των τίτλων των ταινιών, η απόδοση των ονομάτων (ή και του φύλου) των κινηματογραφιστών και της κινηματογραφικής ορολογίας. Με παραδείγματα και αναφορές σε τρία συγκεκριμένα βιβλία των εκδόσεων Κάλβος, κρίνει τη μετάφραση και τη χρησιμότητά τους. Παρά το γεγονός ότι εντοπίζει λάθη και παρανοήσεις, ενθαρρύνει την προσπάθεια για συστηματικές και υπεύθυνες εκδόσεις, καθώς αυτό θα εξυπηρετήσει τις ανάγκες του προαναφερθέντος νέου κοινού και θα επιλύσει τα μεταφραστικά προβλήματα.

Ο Κώστας Ιορδανίδης κρίνει τη σειρά «Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη» των εκδόσεων Ερμής: ο Ιορδανίδης επισημαίνει την απουσία κειμένων της νέας ελληνικής λογοτεχνίας, με εξαίρεση μερικές κυκλοφορίες των εκδόσεων Κείμενα, Γρηγόρης και το σύνολο των εκδόσεων Ερμής. Στη συνέχεια, επικεντρώνεται σε κάποιες από τις τελευταίες (*Απόκοπος-Βοσκοπούλα* με επιμέλεια Στ. Αλεξίου, *Λυρικά* του Χριστόπουλου με επιμέλεια Ελ. Τσαντσάνογλου, *Παραλογές* με επιμέλεια Γ. Ιωάννου, *Φωτεινός* του Βαλαωρίτη με επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* του Ρήγα με επιμέλεια Π. Σ. Πίστα, ο *Παπατρέχας* του Κοραή με επιμέλεια Άλ. Αγγέλου και *Ιδού ο άνθρωπος* του Λασκαράτου με επιμέλεια Γ. Γ. Αλισανδράτου). Σχολιάζει ειδικότερα τις εισαγωγές που προτάσσονται των κειμένων. Σε αυτές αναγνωρίζει την ευσυνείδητη και εμπειριστατωμένη προσπάθεια αλλά επικρίνει την αποφυγή σαφούς εκτίμησης των έργων, είτε αφήνοντας τον αναγνώστη να κρίνει (παράδειγμα Σαββίδη) είτε με γενικότητες (παράδειγμα Αλεξίου) και δυσνόητους συσχετισμούς (παράδειγμα Σαββίδη). Από την άλλη, θεωρεί ότι η Ελένη Τσαντσάνογλου και ο Παναγιώτης Πίστας κάνουν εξαιρετική εργασία, είτε με την πληροφόρηση του αναγνώστη

για το ευρύτερο πλαίσιο της εποχής του Αθ. Χριστόπουλου είτε με ψυχραιμη φιλολογική αξιολόγηση της διασκευής του Ρήγα. Στον επίλογο του σημειώματος υπογραμμίζει ξανά το αδικαιολόγητο κενό στα νεοελληνικά γράμματα.

τχ. 2 – Απρίλιος 1973

Στο σημείωμα «Ο μπρούτζινος καθρέφτης, σχόλιο στον *Νεκρόδειπνο* του Τάκη Σινόπουλου» ο Δ. Ν. Μαρωνίτης διατυπώνει ένα γενικότερο σχόλιο για την ελκτική δύναμη της ποίησης και την άποψή του για την κριτική, που αντί να είναι απλά επικριτική πρέπει να «δονείται» από μια συγκίνηση προς το κρινόμενο είδος. Ο αναγνώστης θα διαβάσει γενικότερα σχόλια για τη νεότερη ποίηση που δεν είναι πια προσωποπαγής, τους καταλόγους ονομάτων στην ποίηση, τον αφηγηματικό τρόπο και τη γλωσσική έκφραση του Σινόπουλου, τις επιδράσεις που ανιχνεύονται στον *Νεκρόδειπνο* χωρίς να στερείται δικών του προβολών.

Ο Λ. Ζενάκος κρίνει το *Η Ιλιάς και η ιστορία και Η ομηρική Οδύσσεια* του Denys L. Paige: επαινεί το χιούμορ του επιδέξιου συγγραφέα, που κάνει ένα θέμα της κλασσικής φιλολογίας πιο ελκυστικό και για τον μη ενδιαφερόμενο, καθώς και την τόλμη, με την οποία χειρίζεται το υλικό του. Ξεχωρίζει ως προτερήματα του βιβλίου την επιστημονική εντιμότητα και την ικανότητα του μεταφραστή (Κρίτωνα Πανηγύρη) και επισημαίνει ως μειονεκτήματα την έλλειψη πρωτοτυπίας στην προβληματική που αναπτύσσει.

Ο Αλέξ. Αργυρίου κρίνει την *Κάδμω* της Μ Αξιώτη: διατυπώνει μια γενικότερη άποψη για το έργο της Αξιώτη, την απουσία της από τα ελληνικά γράμματα, την δυσκολία κάποιων κειμένων της. Κάνει ιδιαίτερη αναφορά στις *Δύσκολες Νύχτες* (1939) με την ελλειπτική, σπασμωδική γραφή και την υποδοχή που έτυχε. Στη συνέχεια, μιλά για τους εκφραστικούς τρόπους και τα προβλήματα που θίγει η συγγραφέας στην *Κάδμω*, όπως η μνήμη και η σχέση των πραγμάτων με το χρόνο.

Επίσης, ο Αλέξ. Αργυρίου κρίνει το έργο *Από τη μικρή μας πόλη του μεσοπολέμου* του Γ. Ρεγκούτα: στα θετικά ο τόνος οικειότητας, στα αρνητικά η γλώσσα που είναι ανεπαρκής για δραματική προέκταση.

Ο Κώστας Σοφούλης κρίνει τις ελληνικές εκδόσεις που αφορούν το χώρο των Κοινωνικών επιστημών: θεωρεί ότι ενώ παρατηρείται αυξημένη εκδοτική δραστηριότητα για σημαντικούς επιστήμονες και έργα, λείπει μια σειρά βασικών βιβλίων γενικής θεωρίας, που είναι απαραίτητα για να ξεκινήσει κάποιος τη συστηματική μελέτη. Βρίσκει την ευκαιρία να κάνει αναφορά στην «κολοβωμένη» ακαδημαϊκή και ερευνητική ελευθερία και την περίοδο της «κομμένης λαλιάς». Συμπληρώνει την επισκόπησή του διερευνώντας τις πιθανές αιτίες του προβλήματος στο ρόλο του αναγνώστη, του εκδότη, του καθεστώτος. Στο τέλος παραθέτει κατάλογο των προσφερόμενων βιβλίων που αποδεικνύει τον αντι-θεωρητικό τους περιορισμό.

τχ. 3 – Μάιος 1973

Ο Λ. Ζενάκος κρίνει την αγγλική έκδοση του Λ. Πολίτη *A History of Modern Greek Literature*: Μετά από ένα γενικό σχόλιο για τη συμβολή των ιστοριών στην κατανόηση της λογοτεχνίας, προχωρά σε σύγκριση με την ιστορία του Κ. Θ. Δημαρά. Στα θετικά του Πολίτη κατατάσσει την εισαγωγή, τη βιβλιογραφία που παραθέτει, τους χρονολογικούς πίνακες και την επιτυχημένη μετάφραση. Αδυναμία θεωρείται η «περιστολή της ιστορικής ματιάς» που δυσκολεύει την κατανόηση κάποιων φαινομένων, ειδικά όταν πρόκειται για αλλόγλωσσο κοινό. Επίσης, κρίνει τα *Μετρικά* του Λ. Πολίτη: οι μελέτες αφορούν στη μετρική του Παλαμά, το νεοελληνικό σονέτο (με πληρότητα και σαφήνεια, επαρκής) και τον *Ερωτικό*

Λόγο του Σεφέρη (η πιο εμπνευσμένη μελέτη, με διαφωτιστικές και ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις).

Ο Αλέξ. Αργυρίου κρίνει την *Ανεμόσκαλα* του Δ. Ν. Μαρωνίτη: επαινεί την ικανότητα του Μαρωνίτη να «πνευματοποιεί» τα καθημερινά, τη φροντίδα του για τη γλώσσα, που δείχνει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες μιας γραφής που εκφράζει την εποχή της.

Ο Αλέξ. Κοτζιάς κρίνει την *Ένοπλη ξενάγηση* της Γλαύκης Δασκαλοπούλου: συγκρίνει το έργο με το πρώτο της βιβλίο, που είχε ως θετικά στοιχεία τη στρωτή γραφή, τη διεισδυτική παρατηρητική ματιά – ανήκε δηλαδή, στο χώρο του παραδοσιακού ρεαλισμού. Ακολουθώντας την τάση που διακρίνεται στους νεότερους λογοτέχνες, απομακρύνεται από το ρεαλισμό και υιοθετεί την αφαίρεση, με αφηρημένη γραφή και ασύνδετες σκηνές στοχεύοντας να αναδείξει το περικλείστο αλλοτριωμένο εγώ. Το αποτέλεσμα κρίνεται αρνητικά.

Ο Π. Α. Ζάννας κρίνει τη *Σύγχρονη Θεωρία του Κινηματογράφου*, που επιμελήθηκε ο Δ. Λεβεντάκος. Θεωρεί θετικό ότι η έκδοση απευθύνεται αποκλειστικά στο ελληνικό μη ειδικευμένο κοινό, αλλά απαριθμεί μια σειρά αδυναμιών, όπως η γλωσσική διατύπωση, που καταφεύγει σε αχρειαστούς νεολογισμούς που «εκβιάζουν τη νεοελληνική γλώσσα». Επίσης, υπάρχει ανακολουθία στην απόδοση των τίτλων των ταινιών, λάθη στη μετάφραση/ απόδοση όρων. Αυτά αποτελούν αδυναμίες για τις οποίες είχε μιλήσει πάλι ο Ζάννας σε βιβλιοκριτικό σημείωμα του πρώτου τεύχους.

Ο Κ. Σοφούλης κρίνει την *Απομυθοποίηση με τη γλώσσα των αριθμών: Κριτική ανάλυση των οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων στην εικοσαετία 1950-1970*, του Β. Νεφελούδη. Το χαρακτηρίζει μελέτη διαφωτιστική για τις παθογένειες της ελληνικής οικονομίας, που με τη νέα πολιτική κατάσταση εξακολουθούν και βαίνουν προς το χειρότερο. Χωρίς να αποτελεί διαρθρωτική ανάλυση, επιτυγχάνει να αποκαλύψει την πλατιά διαδεδομένη πλάνη ότι ο ρυθμός κρατικοποίησης της ελληνικής οικονομίας είναι εντονότερος σε σχέση με τις δυτικές οικονομίες. Με στατιστικά στοιχεία καταρρίπτει μύθους της χουντικής προπαγάνδας, επιμένοντας σε συστηματική, επαγγελματική ερμηνεία των στοιχείων χωρίς να παρεμβάλλει κλισέ της κομμουνιστικής ιδεολογίας την οποία ασπάζεται.

Ο Θαν. Παπαδόπουλος κρίνει τις εκδόσεις Γληνού που κυκλοφόρησαν μετά το 1967. Δεν αρκείται σε καταλογική παρουσίαση, αλλά διερευνά τα αίτια που προκάλεσαν αυτήν την «έκρηξη», δηλ. την άρση της προληπτικής λογοκρισίας και τις αλλαγές στο χώρο της Αριστεράς κατά την περίοδο 1968-69. Το δίδαγμα του έργου του Γληνού, που αποτελεί το κέρδος της μελέτης του, είναι η ενδελεχής έρευνα του αντικειμένου και των νόμων που διέπουν την κίνηση της ζωής και του πολιτισμού.

τχ. 4 – Ιούνιος 1973

Ο Τάκης Σινόπουλος κρίνει *Το Χρονόμετρο* του Γιάννη Κοντού. Με αναφορά και στην πρώτη συλλογή του Γ. Κοντού, βρίσκει την ευκαιρία να μιλήσει για την ανανεωμένη γλώσσα της γενιάς του '70, που, εμπλουτισμένη με τον καθημερινό λόγο και τον αυτοματισμό της σύγχρονης εποχής, γίνεται σάτιρα και σαρκασμός. Η συλλογή χαρακτηρίζεται από την ευρηματικότητα του ποιητή, που κατάφερε να εκφραστεί με πιο σύντομα και δραστικά ποιήματα. Ωστόσο, αθροίζοντας αταίριαστα στοιχεία δεν καταφέρνει πάντα να τα οργανώσει επαρκώς σε ένα ενιαίο σύνολο, αφήνοντας έτσι κάποια ποιήματα αδύνατα.

Επίσης, ο Τάκης Σινόπουλος κρίνει *Το Κρανοστρώπανο* της Ρούλας Αλαβέρα. Ξεκινώντας πάλι από την πρώτη της συλλογή, αναπτύσσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ποιήτριας: τη συστηματική αοριστία, που δημιουργεί το κατάλληλο κλίμα για τη μετάδοση ψυχικών και υπαρξιακών καταστάσεων και μία γλώσσα με χάσματα και αφαιρέσεις. Η νέα

δουλειά της Αλαβέρα, το *Κρανιοστρώπανο*, είναι ένα δύσκολο ποίημα, όπου βλασταίνει το παράλογο. Η αοριστία και ο μετεωρισμός στις έννοιες παραμένουν, όμως είναι μια γλώσσα λογαριασμένη για αυτοάμυνα.

Ο Δ. Εμμανουήλ κρίνει τη *Θεωρία των παιγνίων και πολιτική στρατηγική* του Κώστα Φιλίνη. Στο σημείωμα προηγείται μία σύντομη ανάλυση για τη χρησιμότητα του μετασχηματισμού μιας ανθρώπινης δράσης σε μαθηματική μέθοδο. Η μαθηματική διατύπωση μιας δραστηριότητας λειτουργεί ως εργαλείο καθολικής εφαρμογής για δράσεις που εμφανίζονται διαφοροποιημένες, αλλά συγγενεύουν λογικά. Η θεωρία των στρατηγικών παιχνιδιών αποβλέπει στο συντονισμό των επιχειρηματικών δράσεων, ώστε να εξασφαλίζεται το βέλτιστο αποτέλεσμα. Ο Κ. Φιλίνης επιχειρεί να εφαρμόσει τη θεωρία των στρατηγικών παιχνιδιών στην πρακτική του αγώνα για την κατάκτηση της κρατικής εξουσίας. Ωστόσο, η επίλυση ενός τέτοιου στρατηγικού παιχνιδιού, δηλαδή η επιλογή μεταξύ αντίπαλων στρατηγικών δεν είναι κάτι που εύκολα αποτιμάται ποσοτικά, πολύ περισσότερο όταν λείπει μια πολιτική θεωρία, όπως συμβαίνει στην περίπτωση Φιλίνη. Αν βάση του παιχνιδιού είναι η θεωρία της πάλης των τάξεων, τότε οι αποτιμήσεις του συγγραφέα είναι σωστές και η θεωρία των παιχνιδιών μπορεί να έχει απλώς συμβουλευτικό ρόλο σε θέματα γενικής στρατηγικής. Χρειάζεται, όμως, να προχωρήσουμε στη μαθηματικοποίηση των ιδιομορφιών του πολιτικού παιχνιδιού και να συμπληρώσουμε τη θεωρία των παιχνιδιών με μια μαθηματικοποιημένη κοινωνική θεωρία.

Στο «Τυφλοσούρτες για μαστοράντζα» ο Κώστας Σοφούλης κάνει μια γενική επισκόπηση των εγχειριδίων που προσφέρονται στους φοιτητές των Οικονομικών Σχολών, παρατηρώντας ότι προβάλλουν μία φιλοσοφία και νοοτροπία που είναι ξένη στην ελληνική πραγματικότητα, αφού η θεωρία προέρχεται κυρίως από την Αμερική και την Αγγλία. Μία ακόμα σημαντική επισήμανση είναι ότι μέσα από τα εγχειρίδια διδάσκεται η αντίληψη ότι η δουλειά του οικονομολόγου εξαντλείται με την περιγραφή του θεωρητικού προτύπου της οικονομίας, υιοθετώντας τον όρο «οικονομολόγος-μαστοράντζα» ώστε να τον διακρίνει από τον «οικονομολόγο-κοινωνικό επιστήμονα», που θα αξιολογήσει μία κατάσταση λαμβάνοντας υπόψη και την κοινωνική σκοπιμότητα.

τχ. 5 – Ιούλιος 1973

Ο Αλέξ. Αργυρίου κρίνει το *Όπου ην κήπος* του Τ. Κ. Παπατσώνη. Μιλώντας για το δοκιμακό έργο του Παπατσώνη ο Αργυρίου το συνδέει με το ποιητικό ως βοήθημα κατανόησής του ενημερώνοντας τον αναγνώστη για τη σχέση ποιητή-δοκιμογράφου γενικότερα. Στη συνέχεια, η παρουσίαση εστιάζει στο στοχαστή Παπατσώνη και κάνει μια επισκόπηση του έργου του και των δυτικών επιδράσεών του.

Ο Τάκης Σινόπουλος κρίνει το '67-'72, *Ποίηση* της Βερονίκης Δαλακούρα. Ξεκινώντας από τις επιδράσεις, ορθόδοξο υπερρεαλισμό και παράλογο, ο Σινόπουλος κάνει μια γενικότερη αναφορά στην αναβίωση του υπερρεαλισμού, το κύμα νέο-υπερρεαλισμού που παρατηρεί στους νέους ποιητές. Μέσα από τη γραφή της Δαλακούρα βοηθά τον αναγνώστη να καταλάβει πώς οι συγκεκριμένες τεχνικές (υπονόμευση στίξης, ορθογραφίας, νοηματικής αλληλουχίας) καταφέρνει – ή δεν καταφέρνει, όπως συμβαίνει με τη Δαλακούρα – να παράγει την έκπληξη και το απροσδόκητο, ώστε να εκφράσει το αδιέξοδο.

Η Φούλα Χατζηδάκη κρίνει το *Η άλλη Αμερική* του Μήτσου Κασόλα, όπου περιγράφει την εμπειρία του στη μακρινή ήπειρο, τη γνωριμία με τους μετανάστες, έλληνες και μη. Η Χατζηδάκη εξαιρεί τη διεισδυτική ματιά του Κασόλα και τη ζεστή ανθρώπινη αφήγηση που θέτει μια σειρά προβληματισμών

τχ. 6 – Αύγουστος 1973

Ο Σπύρος Πλασκοβίτης κρίνει *Τα καημένα* του Μένη Κουμανταρέα. Με αναφορά και στα δύο πρώτα βιβλία του Μ. Κουμανταρέα, ο Πλασκοβίτης θεωρεί χαρίσματα του συγγραφέα ότι μπορεί να είναι αντικειμενικός παρατηρητής του συγκεκριμένου και να μετατρέπεται από ελλειπτικό διηγηματογράφο σε φανατικό της περιγραφής. Το μεγαλύτερο χάρισμά του, που λειτουργεί ως συνεκτικός κρίκος, είναι η γλώσσα – κάτι που είναι ενάντια στη μόδα των νέων που αδιαφορούν για τη γλώσσα. Στον Κουμανταρέα υπάρχουν τα στοιχεία που συνεχίζουν την παράδοση της ελληνικής πεζογραφίας, όπως ο ιστορισμός, η κλίση προς την ηθογραφική περιγραφή, ο λυρισμός και το γλωσσικό αισθητήριο.

Ο Λ. Ζενάκος κρίνει τη σειρά των εκδ. Methuen-Ερμής *Η Γλώσσα της κριτικής*, την οποία θεωρεί χρήσιμη γιατί δε σκοπεύει σε μια εκλαϊκευση των θεμάτων της (Ρεαλισμός, Τραγωδία, Το Παράλογο, Πλοκή, Σάτιρα, Νατουραλισμός). Αρνητικό θεωρεί ότι η παρουσίαση επιμένει στο θεωρητικό επίπεδο με ελλιπείς αναφορές στη λογοτεχνία, γεγονός που θα δυσανεστήσει τον αναγνώστη. Στο τελευταίο μέρος παρουσιάζονται (ενδεικτικά) οι αδυναμίες και τα λάθη στη μετάφραση.

τχ. 7 – Σεπτέμβριος 1973

Ο Αλέξ. Αργυρίου κρίνει το *Objet sans valeur* και το *Ο Μίδαξ έχει αυτιά γαϊδάρου ή εκατέρωθεν της ουσίας. Υπό Θεμίστοκλους* του Γιώργου Μανιάτη. Το πρώτο βιβλίο περιέχει δύο διηγήματα. Το «Σέρντιλις» αποτελεί λογοτεχνικότερη μεταγραφή του πρώτου έργου του Γ. Μανιάτη *Δραπέτευσα από τη Λεγεώνα των Ξένων*. Ο Αργυρίου είναι μάλλον σκεπτικός προς το εγχείρημα, καθώς το κείμενο χάνει την ακρίβεια του ντοκουμέντου, αλλά δε διακρίνει και μία σαφή αποστασιοποίηση ώστε να αίρει την αμφιβολία του αναγνώστη. Το δεύτερο διήγημα, «Φάιαρ-οπ», αποδίδει την ακρόαση μιας διήγησης ενός ναυτικού για τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Αν και η μίμηση του προφορικού λόγου είναι ισορροπημένη, συνολικά το διήγημα είναι «ασπόνδυλο» και τελειώνει αυθαίρετα. Ο κριτικός διακρίνει επιρροές της «σχολής του Παρισιού» (νέο μυθιστόρημα, αντιμυθιστόρημα).

Στο δεύτερο βιβλίο ο Μανιάτης δε διηγείται κάποια ιστορία αλλά «τις αντιδράσεις ενός συγγραφέα στα εργαλεία της δουλειάς του» μέσα από «αλλεπάλληλους συλλογισμούς σε ευθύβολο ποιητικό ύφος». Με τη συμπλήρωση *Υπό Θεμίστοκλους* στον τίτλο αμφισβητείται η ταυτότητα του κειμένου, αλλά ο Αργυρίου επισημαίνει ότι δεν πρόκειται για σκόπιμη και εύκολη παραδοξολογία. Το χαρακτηρίζει «αιρετικό και ιδιοφυές γραπτό» που ξεχωρίζει για «τις πλάγιες αναπτύξεις των θεματικών του πυρήνων και την εγρήγορση λόγου».

Ο Κ. Μ. Σοφούλης κρίνει το *Οικονομία και Δημοκρατία-Κοινωνιολογία της Πολιτικής Αναπτύξεως* του Πανταζή Τουρλεξή. Παρά τις αδυναμίες του είναι ένα «επίκαιρο, καινοτόμο, σαφές και ανοιχτό στον δημιουργικό διάλογο» βιβλίο. Επίκαιρο και χρήσιμο γιατί κρίνει την τακτική των θεωρητικών του μεταπριλιανού καθεστώτος χωρίς να «ερασιτεχνίζει». Πρότυπο του συγγραφέα για την πολιτική ανάπτυξη είναι η αστική δημοκρατία των δυτικών καπιταλιστικών χωρών. Παίρνει θετική θέση απέναντι στη θεωρία της εξειδίκευσης ως μέτρου της πολιτικής ανάπτυξης, θεωρία που μεταφέρει το φαινόμενο από την οικονομική σφαίρα στον κοινωνικό τομέα. Ωστόσο, αγνοούνται οι διερευνήσεις της αμερικανικής Νέας Αριστεράς στο θέμα αυτό. Ο Σοφούλης επαινεί την τόλμη του συγγραφέα να θέσει ερωτήματα που σχετίζονται με τη δημοκρατική διακυβέρνηση και τις ολοκληρωτικές τάσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες. Θεωρεί, όμως, τις απαντήσεις του ανεπαρκείς, καθώς περιορίζονται στην ψυχοκοινωνιολογία και αγνοούν τη διαλεκτική μεθοδολογία του μαρξισμού.

τχ. 8 – Οκτώβριος 1973

Ο Mario Vitti κρίνει το *Οι Γραικόλοι* του Ρόδη Ρούφου, σε ένα σημείωμα που αποδίδει φόρο τιμής του περιοδικού ένα χρόνο μετά το θάνατο του συγγραφέα. Για τον Vitti, ο τρόπος που διάλεξε ο Ρούφος για το ιστορικό αυτό μυθιστόρημα ήταν να σκηνοθετήσει τα πρόσωπα στο περιβάλλον του παρελθόντος, αλλά αντιμετωπίζει τα προβλήματα των σύγχρονων καιρών με ειλικρίνεια, καθώς μεταφέρει τις ιδεολογικές διαστάσεις της σημερινής Ελλάδας στην Αθήνα του 86 π. Χ. Παρακολουθούμε το γιατρό και φιλόσοφο Δίωνα να εξελίσσεται από απαθής εκπρόσωπος της αριστοκρατίας σε άνθρωπο με κοινωνική συνείδηση. Σε σχέση με τα προηγούμενα μυθιστορήματα του Ρούφου, που παρακολουθούν την Ελλάδα από την Αντίσταση ως τον Κυπριακό αγώνα, η επιλογή του συγγραφέα προς την αρχαία ιστορία αξιολογείται θετικά, καθώς η χρονική απόσταση λειτούργησε υπέρ «της νηφαλιότητας και τίμιας ματιάς».

Η Lucia Marcheselli Loukas κρίνει το *Χειρόγραφο Σεπτ. '41* του Γιώργου Σεφέρη. Ξεκινά με τη διαπίστωση ότι είναι ένα μοναδικό ερέθισμα για τον διανοούμενο που ασχολείται εξ επαγγέλματος με τις σημειώσεις και τις παραπομπές και αναρωτιέται αν μπορεί η έρευνα να προσθέσει κάτι καινούριο για το Σεφέρη. Ακριβώς, όμως, επειδή η φυσιγνωμία του Σεφέρη είναι τόσο σημαντική στην ελληνική πνευματική ζωή, οι αναγνώστες πρέπει να επαρκείς ώστε να μην απατηθούν σε αυθαίρετες «ερμηνείες» του. το σημείωμα εστιάζει στην πολιτική και κοινωνική πλευρά του *Χειρογράφου* από την άποψη της μεθόδου, δηλαδή του τρόπου λειτουργίας του λογισμού σε σχέση με τις αρχές μιας αντίληψης του κόσμου. Οι αρχές και η κοσμοθεωρία του Σεφέρη είναι αστικές, καθώς πηγάζουν από την πνευματική παράδοση του δυτικού πολιτισμού. Δίπλα στο γνήσιο φιλελευθερισμό, πλεονέκτημα του είναι και η ορθή πατριωτική εθνική συνείδηση, κάτι που καθιστά τις σκέψεις του για την ελληνική πραγματικότητα ακόμα πιο ενδιαφέρουσες. Από τις παρατηρήσεις του φαίνεται η διαπίστωση ότι η πνευματική μας παράδοση δεν είναι ικανή να παράγει διανοούμενους που μπορούν να μεταδίδουν τις αξίες της. Ο Σεφέρης σημειώνει τη «φθορά των χαρακτήρων» στους διανοούμενους που προέρχονται από λαϊκά στρώματα. Για την εξήγηση του φαινομένου πρέπει να λάβουμε υπόψη τις κοινωνικές αλλαγές που επέφερε η εκβιομηχάνιση της οικονομίας μας. Οι καινούριοι διανοούμενοι ασπάζονται την αστική ιδεολογία, αλλά δεν προέρχονται από αυτήν και δεν είναι σε θέση να την αφομοιώσουν. Σε άλλες του σημειώσεις διαπιστώνει τη χρεωκοπία της ελληνικής προπολεμικής άρχουσας τάξης, ιδιαίτερα στις αναφορές στη δικτατορία του Μεταξά. Ωστόσο, παράλληλα με την επίκριση της άρχουσας αστικής τάξης, ο Σεφέρης αναγνωρίζει το ρόλο των λαϊκών μαζών, που θα επιβεβαιωθεί στον πόλεμο και την Αντίσταση. Αντιμετωπίζει με κάποια δυσπιστία την πολιτική έκφραση της εργατικής τάξης, αλλά θα πρέπει να την τοποθετήσουμε στο συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο του 1941.

Ο Λ. Ζενάκος κρίνει την ποιητική συλλογή *Οι Αχινοί* του Μ. Μειμάρη. Το βιβλίο είναι ιδιαίτερο γιατί διαθέτει πλούσιο φωτογραφικό υλικό και αποτελεί εκφραστικό πειραματισμό. Ο ίδιος ο Ζενάκος πειραματίζεται με τον όρο «ολική ποίηση», για να αποδώσει την πολυμέρειά του. Η γραφή του Μειμάρη είναι αιχμηρή και νευρική και, κάποιες στιγμές, ο αναγνώστης δεν προλαβαίνει να επεξεργαστεί το περιεχόμενο. Παρά τη δυσκολία, όμως, ο αναγνώστης δε βαριέται. Οι σκοτεινές διατυπώσεις του ποιητή και ο πυρετώδης ρυθμός του δεν επιτρέπουν να ταυτίσουμε τα υποκείμενα που δεν κατονομάζονται ρητά. Η γλώσσα του ποιητή συμβαδίζει με την ανυπόμονη και επιθετική ιδιοσυγκρασία του, αλλά οι καλύτερες στιγμές του είναι όταν η ροή του λόγου διακόπτεται σε «ηπιότερες ανάσες».

ΠΙΝΑΚΑΣ 12 Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ

τχ. 1 – Μάρτιος 1973

σελ. 6, φωτογραφία του Γ. Σεφέρη (στο ποίημα «Μνήμη Μακρυγιάννη»)

Στην «Πολυκριτική» για το Γ. Ρίτσο:

σελ. 28 και 29, 2 σκίτσα του Μ. Αργυράκη (με την ένδειξη Paris '72)

σελ. 29, αυτόγραφο του Γ. Ρίτσου («Λαός», Παρθένι Λέρου, 16. IX. 68)

τχ. 2 – Απρίλιος 1973

Στο «Τσε Γκεβάρα» του John Berger

σελ. 59, φωτογραφία του νεκρού Τσε

σελ. 60, ο πίνακας «Το μάθημα ανατομίας» του Ρέμπραντ (Χάγη)

σελ. 61, ο πίνακας «Ο Ιησούς νεκρός» του Μαντένια (Μιλάνο)

σελ. 63, φωτογραφία νοτιοβιετναμέζας χωρικής που ανακρίνεται υπό την απειλή όπλου στην «Πολυκριτική» για τον Carl Th. Drayer:

σελ. 78, φωτογραφία από ταινία, χωρίς λεζάντα (πιθανώς από το *Ημέρες οργής*)

σελ. 80, φωτογραφία από ταινία, χωρίς λεζάντα (πιθανώς από το *Ημέρες οργής*)

σελ. 83, φωτογραφία από ταινία, χωρίς λεζάντα (πιθανώς από το *Ημέρες οργής*)

τχ. 3 – Μάιος 1973

Στο «Αφιέρωμα στον Πάμπλο Πικάσσο»:

σελ. 112, φωτογραφία του Π. Πικάσσο του 1932 (φωτ. του Brassai)

σελ. 113, ο πίνακας «Όνειρο και ψέμα του Φράνκο», 1937

σελ. 114, το σχέδιο «Γυναίκα με νεκρό παιδί σε σκάλα», (για τη «Γκέρνικα»), 1937

σελ. 115, το σχέδιο «Κεφάλι ταύρου», (για τη «Γκέρνικα»), 1937

σελ. 116, ο πίνακας «Νεκρή φύση με ψαθωτό καρέκλας», 1912

σελ. 118, το γλυπτό «Ο άνθρωπος με το αρνί», 1944

σελ. 119, το σχέδιο «Κεφάλι γυναίκας», 1939

σελ. 121, το σχέδιο «Αντίπολις», 1946 / το σχέδιο «Μινώταυρος», 1933

σελ. 122, το γλυπτό «Η μαϊμού με το μωρό της», 1952

σελ. 123, το σχέδιο «Γέρος και νέα με μάσκες», 1954

τχ. 4 – Ιούνιος 1973

Στο «Χριστίνα Τσίγκου»:

σελ. 168, φωτογραφία της Χρ. Τσίγκου από τις *Ευτυχισμένες μέρες*

σελ. 169, δοκιμαστική φωτογραφία της Χρ. Τσίγκου στη Σκιάθο για τη *Φόνισσα*

σελ. 171, δοκιμαστική φωτογραφία της Χρ. Τσίγκου στη Σκιάθο για τη *Φόνισσα*

τχ. 5 – Ιούλιος 1973

Στο «Πολυκριτική για το *Τρωίλος και Χρυσίδα* του Σαίξπηρ»

σελ. 229, φωτογραφία από την ταινία *Τρωίλος και Χρυσίδα* του L. Visconti, 1949

σελ. 232, φωτογραφία από την ταινία *Τρωίλος και Χρυσίδα* του R. Planchon, 1964

σελ. 233, φωτογραφία από την παράσταση *Τρωίλος και Χρυσίδα* του Κ. Κουν, 1973
σελ. 234, φωτογραφία από την ταινία *Τρωίλος και Χρυσίδα* του L. Barton, 1968

τχ. 6 – Αύγουστος 1973

Στο «Jorge Semprun, *Ο πόλεμος τελείωσε*»

σελ. 261, 263, 266, 267, 268: φωτογραφίες από την ταινία του Alain Resnais

Στο «Αποσπάσματα διαλόγου με τον Βλάση Κανιάρη» του Εμμ. Μαυρομάτη:

σελ. 275, το έργο «Αφιέρωμα στους τοίχους της Αθήνας 1941-19...», 1959

σελ. 276, το έργο «Οι μάρτυρες», 1969

τχ. 7 – Σεπτέμβριος 1973

Στη μελέτη «Παρακμή του κινηματογράφου;» του Roman Jacobson:

σελ. 314, φωτογραφία από την ταινία *Η χρυσή εποχή* του Λ. Μπουνιουέλ

σελ. 315, φωτογραφία από την ταινία *Τα φώτα της πόλης* του Τ. Τσάπλιν

τχ. 8 – Οκτώβριος 1973

σελ. 343, φωτογραφία του P. Neruda (στις «Ανέκδοτες μεταφράσεις ποιημάτων του»)

Στο «Φωτογραφικός ρεαλισμός» της Ιωάννας Μανωλεδάκη-Λαζαρίδη

σελ. 364: φωτογραφία: Paul Sarkisian, «Mendocino», 1970

σελ. 365: φωτογραφία: Jean-Olivier Hucleux, «Κοιμητήρι», 1972

σελ. 365: φωτογραφία: Richard McLean, «Blue and White Start», 1968

σελ. 366: φωτογραφία: Richard Estes, «Χωρίς τίτλο», 1967

Στο «John Ford (1895-1973):

σελ. 376, φωτογραφία: από την ταινία *The Informer* (*Ο καταδότης*), 1935

σελ. 377, φωτογραφία: από την ταινία *Stagecoach* (*Η Ταχυδρομική άμαξα*), 1939

σελ. 378, φωτογραφία: από την ταινία *The Grapes of Wrath* (*Τα σταφύλια της οργής*),
1940

σελ. 378, φωτογραφία: από την ταινία *Young Mr. Lincoln* (*Ο νεαρός κ. Λίνκολν*), 1939

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΑΝΑ ΤΕΥΧΟΣ

τχ. 1 – Μάρτιος 1973

σελ. 1-48

- Πέτρες και στίγματα: [Δ. Μαρωνίτης]: Σημείωμα για τους σκοπούς της έκδοσης και την άρθρωση της ύλης – Το επίμαχο κέντρο (η δράση του σπουδαστικού κόσμου) – Ιωάννης Πεσμαζόγλου: Ακαδημαϊκή ελευθερία – Δημήτρης Τσάτσος: Ακαδημαϊκή ελευθερία, εξουσία και Πολιτεία – Αναστάσιος Πεπολής: Καταιονισμός και αποσιώπηση (για την ελευθερία του Τύπου και της πληροφόρησης) – Αλέξ. Αργυρίου: Η κατάργηση της τυπογραφίας (με αφορμή τη φράση του Σεφέρη από το Ημερολόγιο Καταστρώματος Β, μιλά για τη μεθοδολογία των επιγόνων του ναζισμού) – Σχόλιο για το «πρόβλημα των πολιτικών κρατουμένων» 2-5
- Γιώργος Σεφέρης: Σελίδες ημερολογίου (1936, 1939) 6-7
- Χρύσα Προκοπάκη: Αποστάσεις (ποίημα) 8
- Ρέα Γαλανάκη: Ελληνικό τοπίο (ποίημα) 8
- Ρόδης Ρούφος : Φαντάσματα στη Μαδρίτη (απόσπασμα από ατέλειωτο και ατιτλοφόρητο μυθιστόρημα) 8-13
- George Steiner: Το κούφιο θαύμα (δοκίμιο, μτφ. Ρόδη Ρούφου) (αναφέρεται στη μεταπολεμική Γερμανία) 13-20
- Πολυκριτική για τον Γιάννη Ρίτσο:
- Δ. Ν. Μαρωνίτης: Ο ποιητής και η ποίηση – Peter Levi: Φωτιά στα χωράφια – Γ. Ρίτσος: Σχόλιο στις Μαρτυρίες – Χρύσα Προκοπάκη: Ελευθερία και αναγκαιότητα – Το μέγα διεθνές Βραβείο ποίησης 1972 – Γ. Ρίτσος: Ξαναδιαβάζοντας τις ποιητικές συλλογές – Πάνος Θασίτης: Η μεγάλη δύναμη – Κώστας Κουλουφάκος: Ο Ρίτσος και οι λέξεις – Αραγκόν: απόσπασμα από το μυθ. *Ανρί Ματίς* (μτφ. Στρ. Τσίρκα) 20-29
- Τάκης Κουφόπουλος: Επεισόδιο (αφήγημα, προδημοσίευση από τη συλλογή *Εκδοχές*) 30-31
- Π. Α. Ζ.: Ιστορία και αλήθεια – ο Λούκατς για τον ουγγρικό κινηματογράφο. 31-33
- Π. Α. Ζάννας: Το μάτι και το δίκανο (κινηματογράφος, για το *Η κρυφή γοητεία της Μπουρζουαζίας* του Λ. Μπουνιουέλ) 33-34
- Gabriel Garcia Marquez, Εκατό χρόνια μοναξιάς (απόσπασμα, μτφ. Θ. Βαλτινός, Ines Luisa Karrera, εισαγωγικό σημείωμα: Καίη Τσιτσέλη) 35-38
- Βιβλιοκριτική: Νίκος Κάσδαγλης: Αντρέας Φραγκιάς, *Λοιμός* 38-39
- Αλέξανδρος Κοτζιάς: Γ. Ιωάννου, *Η Σαρκοφάγος* 39-40
- Αλέξ. Αργυρίου: Πέτρος Αμπατζόγλου, *Η γέννηση του Σούπερμαν* 40
- Π. Καλιότσος, *Μάθημα δολοφονίας* 40-41
- Π. Α. Ζάννας: Μελέτες για τον κινηματογράφο 41-42
- Κώστας Ιορδανίδης: Η Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη των εκδ. Ερμής 42-43
- Δ. Α. Φατούρος: Σημείωμα για την Documenta 5 ή εγχειρήματα πραγματικότητας 43-44
- Μένης Κουμανταρέας: Οι μεταφράσεις Τζόνς στην Ελλάδα 44-46
- Βιβλιογραφικό δελτίο: Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1973 - Επιλογή και επιμέλεια: Εμμ. Μοσχονάς 46-47
- (Υπάρχει η σημείωση ότι παρατίθενται βιβλία με έτος έκδοσης το 1972, αλλά κυκλοφόρησαν το 1973).
- Φιλοσοφία: Γιαναγκιντά Κεντζιούρο, *Φιλοσοφία της ελευθερίας* (μτφ. Β. Καμπίτση)
- Martin Gutfried, *Εισαγωγή στη Γενική Μεταφυσική* (μτφ. Γ. Κουμάκη)
- Τατάκης Β. Ν., *Φιλοσοφικά Μελετήματα*
- Χάβερμαν Ρόμπερτ, *Φυσική Επιστήμη και κοσμοθεώρηση* (μτφ. Στ. Καμπουρίδη)
- Επιστήμες του Ανθρώπου:
- Κοινωνιολογία: Κουμάντος Γ., *Απολογία ενός αστικολόγου*

- Ossowski S., *Η ταξική δομή στην κοινωνική συνείδηση* (μτφ. Κ. Φιλίνη-Ν. Γιανναδάκη)
- Πολιτική: Cohn-Bendit G και D., *Αριστερισμός. Φάρμακο στη γεροντική αρρώστεια του κομμουνισμού* (μτφ. Ν. Μπαλή)
- Γκαρωντύ-Ροζέ, *Η άλλη λύση* (μτφ. Β. Καπετανγιάννη)
- Rougemont D., *Ανοιχτό γράμμα στους Ευρωπαίους* (μτφ. Τ. Χατζηαναγνώστου, πρόλογος. Άγγ. Τερζάκη)
- Τσάτσος Δημ., *Προβλήματα Δημοκρατίας* (πρόλογος. Αν. Πεπονή)
- Οικονομική: Ζαχαρέας Αιμίλιος, *Κράτος και Οικονομική θεωρία*
Parandreu Andreas, *Paternalistic Capitalism*
- Λαογραφία: Αναγνώστου Σπ., *Λεσβιακά* (εισαγωγή Γ. Βαλέτα)
- Γλώσσα: Κορδάτος Γιάννης, *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*
- Εικαστικές Τέχνες: Καλλιγιάς Μαρίνος, *Γιαννούλης Χαλεπάς*
Γιάννης Γαίτης, *Κείμενο Pierre Seghers*
- Κινηματογράφος: Wollen Peter, *Σημεία και σημασία στον κινηματογράφο* (μτφ. Πολ. Πολυκάρπου)
- Λογοτεχνία – Φιλολογία:
- Αρχ. Ελληνική: Μένανδρος, *Ο δύσκολος ή Ο Μισάνθρωπος* (μτφ. Θρ. Σταύρου)
- Νέα Ελληνική: Ποίηση: Κατσαρός Μιχάλης, *Μεσολόγη. Οροπέδιο*
Σεφέρης Γιώργος, *Ποιήματα* (επιμ. Γ. Π. Σαββίδη)
Χάκκας Μάριος, *Όμορφο καλοκαίρι*
- Πεζογραφία: Κασόλας Μήτσος, *Η άλλη Αμερική*
Κιούση Έλλη: *Η αρμύρα*
Χάκκας Μάριος: *Τυφεκιοφόρος του εχθρού*
- Θέατρο: Μιχόπουλος Παν.: *Πέντε κωμωδίες και δύο ηρωικά*
(εισαγ. Καίτη Μάζη)
- Πρεβελάκης Π.: *Μουσαφिरαίοι στο Στεπαντσκόβο*
(διασκευή νουβέλας του Ντοστογιέφσκι)
- Ιστορία της Λογοτεχνίας: Politis Linos, *A History of Modern Greek Literature*
- Μελέτες: Καμπάνης Αρ., *Καλλιγιάς και Ζαμπέλιος*
Παλαμάς Κ., *Βιζυηνός και Κρυστάλλης*
Πετρίδης Κώστας, *Ο Καβάφης και η διαλεκτική*
- Ξένη Λογοτεχνία: Πεζογραφία: Αρραμπάλ, *Ζήτω ο θάνατος* (πρόλογος-μτφ. Κ. Βαλέτα)
Durrell Lawrence, *Πικρολέμονα* (μτφ. Αιμ. Χουρμούζιος)
Τσέχωφ Α., *Η μονομαχία και άλλες ιστορίες*
(πρόλογος-μτφ. Μίλια Ροζίδη)
- Θέατρο: Κοκτώ Ζαν, *Δαιμόνια μηχανή* (μτφ. Γ. Θηβαίος)
- Ανθολογίες: Κλώντια Άρρια, *Ο Ιησούς στην πορτογαλική και βραζιλιάνικη λογοτεχνία*
- Μελέτες: Καρούζος Χρήστος, *Dante. De vulgari eloquentia*
- Ιστορία: Αναγνώστου Σταυράκης, *Η Λεσβιάς* (εισαγωγή Γ. Βαλέτα)
Αριστείδης Γ., *Τετραλογία πανηγυρική* (εισαγωγή Γ. Βαλέτα)
Κακάβος Δημ., *Απομνημονεύματα* (Μακεδονικός Αγών)
Καμής Γιάννης, *Γεννηθήτω δημοκρατία* (Ο Βενιζέλος και η εποχή του)
Κομνηνός Υψηλάντης Αθανάσιος, *Εκκλησιαστικών και πολιτικών των εις δώδεκα βιβλίον, ήτοι τα μετά την Άλωσιν* (1453-1789)
Κουλικούρδη Γεωργία, *Ο «Αλέξανδρος» του Χατζή Αλεξανδρή, ένα πολεμικό καράβι των Ψαρών. Ημερολόγιο και δράση* (1821-1838)
Μοσχοβάκης Νικόλαος, *Το εν Ελλάδι δημόσιον δίκαιον επί Τουρκοκρατίας*
Σπηλιάδης Νικόλαος, *Απομνημονεύματα δια να χρησιμεύσουσιν εις την νέαν ελληνικήν ιστορίαν* (1821-1838), τ. Β΄
Σταματόπουλος Τάκης, *Ο εσωτερικός αγώνας πριν και κατά την επανάσταση του 1821*, τ. Γ΄
Φιλάρετος Γεώργιος, *Ξενοκρατία και βασιλεία εν Ελλάδι* (1821-1897)

- Αρχαιολογία: Κέρνος, *Τιμητική προσφορά στον καθηγητή Γεώργιο Μπακαλάκη*
 Οπισθόφυλλο: το Ζώδιο – Μάρτιος 1973 – Εκλογές, Επιλογές: 48
- Βιβλία: Γ. Ρίτσος: *Πέτρες, Επαναλήψεις, Κιγκλίδωμα-Χειρονομίες-Τέταρτη Διάσταση*
 Τ. Κ. Παπατσώνης: *Όπου ήν κήπος*
 Ν. Γ. Πεντζίκης: *Ομιλήματα*
 Κώστας Φιλίνης: *Θεωρία των παιγνίων και πολιτική στρατηγική*
 Έλλη Αλεξίου: *Και υπέρ των ζώντων*
 Λία Μεγάλου: *Ο δραπετής στο δέντρο*
 Γκόντερ Γκρας: *Σκυλίσια χρόνια*
 Φρανσουάζ Ξενάκη: *Στο νησί θα τούλεγε*
Θέατρο Τέχνης 1942-1972 (λεύκωμα)
 Μένης Κουμανταρέας: *Τα καημένα*
 Γιάννης Κοντός: *Το χρονόμετρο*
 Θανάσης Παπαδόπουλος: *Παράρτημα*
 Ευριπίδης: *Βάκχες* (μτφ. Παντελή Πρεβελάκη, εισαγ. Ε. R. Dodds-μτφ. Λ. Κάσδαγλη)
 Θέατρο (παραστάσεις): Το παιδί μίλησε
 Τάνγκο του Μρόζεκ
 Παραμύθι χωρίς όνομα του Καμπανέλλη
 Αντιγόνη του Σοφοκλή του Μπρεχτ
 Ο Διάσημος 702 του Μιροντάν
 Εκλογές του Μποστ
 Ο Αφορεσμένος του Δ. Παγουλάτου
 Ο λάκκος και η φάβα του Γ. Πόντικα
 Λουβ του Μ. Σίσγκαλ
 Πινόκιο
- Κινηματογράφος: Η κρυφή γοητεία της Μπουρζουαζίας, του Λ. Μπουνιουέλ
 Η τελετή, του Ν. Οσίμα
 Μέρες Οργής, του Κ. Ντράυερ
 Ο Καταδότης, του Τζ. Φορντ
 Οι υπέροχοι Άμπερσονς, του Όρσον Ουέλες
 Τζο Χιλ, του Μπο Βίντερμπεργκ
 Το κορίτσι Λόνε, του Φρ. Ερνστ
 Τζερεμία Τζόνσον, του Σ. Πόλλακ
 Η απόπειρα, του Υβ Μπουασέ
 Εφιάλτες, του Ρ. Άλτμαν
- Εκθέσεις Ζωγραφικής: Ηλίας Δεκουλάκος, Ζωγραφική 1963-1972
 Νίκη Καναγκίνη
 Νίκη Καραγάτση

τχ. 2 – Απρίλιος 1973

σελ. 49-96

- Πέτρες και στίγματα: ανακοίνωση σύλληψης του Δ. Ν. Μαρωνίτη (και απουσίας ύλης του στο τεύχος) – Μανώλης Αναγνωστάκης: Άγραφη ιστορία (για την εξαετία της δικτατορίας) – Αλ. Κοτζιάς: Κύριε Μπίντερμαν (για τη «σιωπή») – Ανακοίνωση των συλλήψεων Δημ. Τσάτσου και Αν. Πεπονή – Συνέντευξη με τον Heinrich Böll (βραβείο Νόμπελ, μτφ. Θ. Δ. Φραγκόπουλος) 50-53
- Στρατής Τσίρκας: Στήλη – Μάριος Χάκκας 53-58
- Τάκης Σινόπουλος: Αφηγήματα (ποιήματα: τα φώτα των περιστεριών, Μέθοδος ύπνου, Το φτερό, Το ποτάμι) 56-57
- John Berger: «Τσε» Γκεβέρα (δοκίμιο, πρώτη δημοσίευση, μτφ. Αλ. Κοτζιάς) 59-64
- Jorge Luis Borges: Η σκιά του δικτάτορα (δύο κείμενα παρουσιασμένα και μεταφρασμένα από τον Γ. Π. Σαββίδη) 65-67
- Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος: Η οργάνωση του χώρου στον παραδοσιακό πολιτισμό (μελέτη) 67-74

- Γιάννης Κοντός: *Απρόοπτα (ποιήματα: Όνειρο το μεσημέρι, Πάλι η βροχή, Τοπίο, Καθημερινά, Η σκάλα, Κίνδυνος στην πόλη)* 70-71
- Χρυσάνθη Κληρίδη: *Οι Παλιοί καιροί* του Χάρολντ Πίντερ 74
- V. Gordon Childe: *Η επανάσταση της γραφής (προδημοσίευση, μτφ. Λουκάς Θεοδωρακόπουλος)* 75-76
- Δανιήλ: *Ένα γράμμα και μερικές προτάσεις (για τις καλές τέχνες)* 76-77
- Πολυκριτική: Carl Th. Dreyer, *Ημέρα οργής* (επιμ. Π. Α. Ζάννας) 77-83
 Carl Th. Dreyer: *Σκέψεις για τη δουλειά μου* (μτφ. Κ. Σκαλιόρας) – *Η συνέντευξη του Ντράγερ στον Michael Delahaye* – Carl Th. Dreyer: *Γύρω από το κινηματογραφικό ύφος* – *Περιληπτική φιλομορφία* - *Κείμενα των: P. Rotha, J. Agee, H. Agel, J. Sémolué, Άδωνι Κύρου, R. Durgnat, M. Delahaye, J.-M. Straub, B. Amengual*
- Μαργαρίτα Λυμπεράκη: *Τηλέγονος (θεατρικό)* 84-86
- Θανάσης Βαλτινός: *Ημέρες καλοκαιριού του '72 (για τα γυρίσματα της καινούριας ταινίας του Θ. Αγγελόπουλου)* 86-87
- Βιβλιοκριτική: Δ. Ν. Μαρωνίτης: *Ο μπρούτζινος καθρέφτης-σχόλιο στον Νεκρόδειπνο του Τ. Σινόπουλου* 87-89
 Λ. Ζενέκος: Denys L. Page, *Η Ιλιάς και η ιστορία* 89-90
 Αλεξ. Αργυρίου: Μέλπω Αξιώτη, *Κάδμω* 90-91
 Γ. Ρεγκούτα, *Από τη μικρή μας πόλη του μεσοπολέμου* 91-92
- Κώστας Σοφούλης: *Κοινωνικές επιστήμες-απορίες για τις ελληνικές εκδόσεις* 92-94
- Βιβλιογραφικό δελτίο: Μάρτιος 1973 – *Επιλογή και επιμέλεια: Εμμ. Μοσχονάς* 94-95
- Φιλοσοφία: Αριστοτέλης, *Φυσική Ακρόασις* (εισαγωγή C. Prantl, μτφ. Κ. Δ. Γεωργούλη)
 Καντ Εμμανουέλ, *Κριτική του άδολου λογισμού* (μτφ. Γ. Μαρκέτη και Α. Πάλλη)
- Ψυχολογία: Γιουγκ Καρλ, *Απάντηση στον Ιώβ* (μτφ. Σοφία Αντζακα)
- Επιστήμες του Ανθρώπου:
 Κοινωνιολογία: Βλάχος Σταμ., *Εισαγωγή εις την Κοινωνικήν Βιολογίαν*
 Κόκμπερν Α.-Τζόουνς Γκ.-Άντεσταιν Ντ.-Γίνκχαμ Λ.- Φώθροπ Τ.-
 Μαρκούζε Χ.-Κον Μπεντίτ Ντ. & άλλοι, *Φοιτητική δύναμη*,
 τ. Α' (μτφ. Κ. Αποστολίδης & άλλοι)
 Παπαναστασίου Αλ., *Ο Εθνικισμός*
 Ράιχ Βίλχελμ, *Άκου ανθρωπάκο!* (μτφ. Μ. Νεοφωτίστου-Γκίκα)
 Χενς Ντήτριχ, *Η καταπιεστική οικογένεια. Η σεξουαλική
 καταπίεση σα μέσο της πολιτικής* (μτφ. Γ. Βαμβαλή)
- Πολιτική: Μανράκης Κostas, *Du Trotskysme*
 Μαρί Ζαν-Ζακ, *Ο Τροτσκισμός* (μτφ. Μπάμπη Γεωργούλα)
 Μαρξ Καρλ, *Το ββραϊκό ζήτημα* (μτφ. Φρανσουάζ Παπαδέα)
 Ντε λα Μόρα Γκ. Φερνάντες, *Το λυκόφως των ιδεολογιών* (μτφ. Κ.
 Τσιρόπουλου)
- Σβώλος Αλ., *Προβλήματα του έθνους και της δημοκρατίας*, τ. Β'
- Οικονομική: Γαλαίος Σπ.-Γουριώτης Ν. & άλλοι, *Αγγλικοελληνικόν-
 Ελληνοαγγλικόν Λεξικόν οικονομικών συναλλαγών*
 Ζησιμάτος Θ.-Οικονομόπουλος Αθ. & άλλοι, *Δυνατότητες Επενδύσεων*
- Γλώσσα: Λεξικά: Δορομπαδάκης Π., *Επίτομον Λεξικόν της αρχαίας ελλ. γλώσσης*
 Stangos N.-Norman Jillian, *Greek Phrase Book*
- Μελέτες: Συμεωνίδης Χαρ., *Οι Τσάκωνες και η Τσακωνιά*
- Εικαστικές τέχνες: Γέρος Δ., *Σχέδια*
 Γεωργιάδη-Λαμπίρη Ηρώ, *Ο ζωγράφος Θεόφιλος στη Σύμωρη*
 Κλωνάρη Μαρία, *XI Ερωτικές Ζωγραφίες*
- Λογοτεχνία-Φιλολογία:
 Νέα ελληνική: Ποίηση: Αλαβέρα Ρούλα, *Το κρανιοτρύπανο*
 Γκίκας Γιάννης, *Νέον Μαρτυρολόγιον*
 Καββαδίας Νίκος, *Μαραμπού και πούσι*
 Κατσαρός Μιχάλης, *Κατά Σαδδουκαίων*
 Πέρσης Άγγελος, *Συνειρμοί*
 Ρίτσος Γιάννης, *Η επιστροφή της Ιφιγένειας*

- Πεζογραφία: Θεοτοκάς Γ., *Ελεύθερο Πνεύμα* (επιμ. Κ. Θ. Δημαράς)
 Νενεδάκης Ανδρέας, *Δέκα γυναίκες*
 Σκαρίμπας Γιάννης, *Καϋμοί στο Γριπονήσι*
 Φλωράκης Διαμαντής, *Επιστροφή στο μέλλον*
 Χρυσόχου Ιφιγένεια, *Πυρπολημένη Γη*
- Θέατρο: Βαλέτας Κώστας, *Εγίρα*
 Ιστορία της Λογοτεχνίας: Ζαβίρας Γ., *Νέα Ελλάδα ή Ελλ. θέατρον*
- Ξένη Λογοτεχνία: Γκαλλό Μαξ: *Η πομπή των νικητών* (μτφ. Δ. Κωσταλένος)
 Lewis Carroll, *Οι περιπέτειες της Αλίκης στη χώρα των θαυμάτων* (μτφ. Μένης Κουμανταρέας- πρόλογος Λ. Άννινος)
 Ochs Han., *Σύγχρονοι Γερμανοί ποιητές* (μτφ. Ν. Πυλόρωφ-Προκοπίου)
- Ιστορία: Βαΐδης Θωμάς, *Κωνσταντίνος*
 Πασχάλης Δημ., *Κοτζαμπάσηδες*
 Σολδάτος Χρίστος, *Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων*
 Σούτσος Δημ., *Έλληνες ηγεμόνες Βλαχίας και Μολδαβίας*
 Φουριώτης Άγγελος, *Κόρινθος-από το μύθο στην ιστορία*
Εφημερίδες της Ελληνικής Επανάστασης (πρόλογος-εισαγ. Γεωρ. Δημακόπουλος)
- Οπισθόφυλλο: το Ζώδιο – Μάρτιος 1973 – Εκλογές, Επιλογές: 96
- Βιβλία: Μάριος Χάκκας, *Όμορφο καλοκαίρι*
 Μ. Χάκκας, *Τυφεκιοφόρος του εχθρού*
 Β. Ν. Τατάκης, *Φιλοσοφικά μελετήματα*
 Δημ. Τσάτσος, *Προβλήματα δημοκρατίας*
 Γ. Σεφέρης, *Ποιήματα* (επιμέλεια και σημειώσεις: Γ. Π. Σαββίδης)
 Μαρίνος Καλλιγιάς, *Γιαννούλης Χαλεπάς*
Θέματα χώρου-τεχνών (ετήσια επιθεώρηση)
 Μήτσος Κασόλας, *Η άλλη Αμερική*
 Μιγάλης Κατσαρός, *Μεσολόγγι-Οροπέδιο*
 Χρήστος Καρούζος, *Dante. De vulgari eloquentia*
 Αιμίλιος Ζαχαρέας, *Κράτος και οικονομική θεωρία*
 Γεώργιος Κουμάντος, *Απολογία ενός αστικολόγου*
 Τ. Σταματόπουλος, *Ο εσωτερικός αγώνας πριν και κατά την επανάσταση του 1821*
- Θέατρο (παραστάσεις): Παλιοί καιροί, του Χάρολντ Πίντερ
 Λαβύρινθος και Γκουέρνικα, του Αραμπάλ
- Κινηματογράφος: Ένα κορίτσι της εποχής μας, του Κεν Λόουτς
 Ο Δικαστής, του Τζων Χιούστον
 Το δάσος με τις σημύδες, του Αντρέι Βάιντα
 Θέμα συνειδήσεως, του Πέτρου Λύκα (
 Το έργο του Ζαν-Ντανιέλ Πολλέ (στο Γαλλικό Ινστιτούτο)
- Εκθέσεις Ζωγραφικής: Αλέξανδρος Ίσαρης
 Παναγιώτης Κατσουλίδης
 Φαίδων Πατρικαλάκης
 Pablo Picasso
 Ομαδική των: Ακριθάκη, Γκίκα, Κοκκινίδη, Μόραλη, Νικολάου,
 Ξενάκη, Τάκη, Τσόκλη, Φασιανού, Dominguez, Fautrier, Fontana

τχ. 3 – Μάιος 1973

σελ. 97-144

- Πέτρες και στίγματα: [Π. Ζάννας]: Σιωπή και ομιλία (των πνευματικών δυνάμεων, που εναντιώνονται σε κάθε ανελεύθερη μορφή εξουσίας) – Αφελή ερωτήματα (αν μπορεί η αρχαιολογική υπηρεσία να προστατεύσει τους θησαυρούς που κινδυνεύουν από το μπετόν) – [Αλ. Κοτζιάς]: Sic (απόσπασμα από το *Εθνική Γλώσσα* του Αρχηγείου Ενόπλων Δυνάμεων, για την ανωτερότητα της καθαρεύουσας) – Ανακοίνωση σύλληψης Ιω. Πεσμαζόγλου 98-99, 102
- Οδυσσεάς Ελύτης: Φύση και γλώσσα (δοκίμιο, απόσπασμα από τα *Ανοιχτά Χαρτιά*)

Αιώνος είδωλον (ποίημα)	100-101
Σπύρος Πλασκοβίτης: Πεζή μπαλάντα για ένα δραπέτη (πεζό)	102-109
Bertolt Brecht: Επίσκεψη στους εξόριστους ποιητές (μτφ. Γ. Π. Σαββίδης)	105
Τ. Σταματόπουλος: Η Βαυαροκρατία και το δράμα των αγωνιστών του 1821 (προδημοσίευση)	109-111
Αφιέρωμα στον Πάμπλο Πικάσσο: (μεταφράσεις: Π. Αλεξίου, Στρ. Τσίρκας)	112-124
Α. Γ. Ξύδης: Πικάσσο - Guillaume Apollinaire: Πάμπλο Πικάσσο - René Chair: Χίλιες σανίδες σωτήριες - Δήλωση του Πικάσσο στον Marius de Zayas - Paul Eluard: Πικάσσο, σχέδια - Σκέψεις του Πικάσσο - Michel Leiris: Ο Πικάσσο και η ανθρώπινη κωμωδία - André Breton: 80 καρτιά ..αλλά μία σκιά - Γραφή δήλωση του Πικάσσο στην Simone Téry - Ανοιχτή επιστολή του Πικάσσο σ' ένα νέο ισπανό καλλιτέχνη	
Jean-Paul Sartre-Ernst Fischer-Edouard Goldstücker-Milan Kundera: Η παρακμή στην Τέχνη- Μια συζήτηση στην Πράγα	125-130
Λίνα Κάσδαγλη: Women's Lib (ποίημα)	128
Εμμ. Μαυρομάτης: Η ζωγραφική, η θεωρία της, η έκθεση και τα ερωτηματικά	131-132
Βιβλιοκριτική: Λ. Ζενάκος: Linos Politis, <i>A History of Modern Greek Literature</i>	133-134
Λίνος Πολίτης, <i>Μετρικά</i>	134-135
Αλ. Αργυρίου: Δ. Ν. Μαρωνίτης, <i>Ανεμόσκαλα</i>	135-136
Αλ. Κοτζιάς: Γλαύκη Δασκαλοπούλου, <i>Ένοπλη ξενάγηση</i>	136-137
Π. Α. Ζάννας: (επιμ. Δ. Λεβεντάκος) <i>Σύγχρονη θεωρία κινηματογράφου</i>	137-138
Κώστας Σοφούλης: Βασ. Νεφελούδης, <i>Απομυθοποίηση με τη γλώσσα των αριθμών: Κριτική ανάλυση των οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων στην εικοσαετία 1950-1970</i>	138
Θαν. Παπαδόπουλος: Σημείωμα για τις εκδόσεις Γληνού ύστερα από το 1967.	138-139
Π. Α. Ζάννας: Το κίερον του Δ. Θέου (κινηματογράφος)	140-141
Βιβλιογραφικό δελτίο: Απρίλιος 1973 – Επιλογή και επιμέλεια: Εμμ. Μοσχονάς	141-143
Φιλοσοφία: Βουρβέρης Κ., <i>Πλάτων και Έλληνες πλην Αθηναίων-Ιστορικά γνώσεις του Πλάτωνος</i> , τ. Γ'	
Groethuysen B., <i>Η φιλοσοφία της γαλλικής επανάστασης</i> (μτφ. Τ. Κονδύλης)	
Μάρεκ Φραντς, <i>Η φιλοσοφία της επανάστασης</i> (μτφ. Γ. Κ. Π.)	
Κοινωνιολογία: <i>Internationale Situationniste</i> (μτφ. Ρήγας Γκόλφης)	
Κουρκοβάτης Πάνος, <i>Η πάλη των φύλων</i>	
Μεραναίος Κ., <i>Βιολογική τάξις και κοινωνική αταξία</i>	
Barbut Mark, <i>Μαθηματικά των Κοινωνικών Επιστημών- Συνδυαστική και Άλγεβρα</i>	
Παμπούκης Γιώργος, <i>Ο μεγάλος κόσμος του μικρού ανθρώπου</i>	
Χέρντον Κάλβιν, <i>Σεξ και ρατσισμός</i> (μτφ. Μαίρη Αντωνοπούλου)	
Πολιτική: Γουάιζ Νταϊήβιντ-Ρος Τόμας, <i>Η αόρατη κυβέρνηση</i>	
Καρίλιο Σαντιάγκο, <i>Προβλήματα του σοσιαλισμού σήμερα</i> (μτφ. Απ. Προγκίδης)	
Ντιμιτρόφ Γκεόργκι, <i>Ο φασισμός</i> (μτφ. Δ. Χ., επιμέλεια Φώντας Κονδύλης)	
Φίσερ Ερνστ-Μάρεκ Φραντς, <i>Ο Λένιν με τα δικά του λόγια</i> (μτφ. Φώτης Θαλής)	
Οικονομική: Ηλιού Η.-Χατζηαργύρης Κ.-Πανούσης Ν., <i>Πολυεθνικά υπερμονοπώλια</i>	
McConkey D., <i>Ο προγραμματισμός των κερδών του επόμενου έτους</i> (μτφ. Π. Φρένης)	
Black James, <i>Η ανάπτυξις ικανών υφισταμένων</i> (μτφ. Παύλος Φρένης)	
Ντομπ Μωρίς, <i>Οικονομική ανάπτυξη και υπανάπτυκτες χώρες</i> (μτφ. Αντ. Αντωνιάδης)	
Τερλεξής Πανταζής, <i>Οικονομία και Δημοκρατία</i>	
Tipper Harry, <i>Ο έλεγχος των γενικών εξόδων</i> (μτφ. Παύλος Φρένης)	
Εκπαίδευση: Φαρουδάκης Νικόλαος, <i>Παιδεία και Δημοκρατία</i>	
Γλώσσα: Βυζάντιος Σκαρλάτος, <i>Λεξικόν της καθ' ημάς διαλέκτου μεθερμηνευμένης εις το αρχαίον ελληνικόν και το γαλλικόν, μετά γεωγραφικού πίνακος των νεωτέρων και παλαιών ονομάτων</i>	
Τέχνες: Ζωγραφική: Χρήστου Χρύσανθος, <i>Η ζωγραφική του εικοστού αιώνα</i> , τ. Β' Αλέξανδρος Ίσαρης, <i>Κείμενο Γιώργου Χειμωνά</i>	

Κινηματογράφος: Αντωνόπουλος Τ., *Κινηματογράφος: επιστήμη-ιδεολογία*
Λογοτεχνία-Φιλολογία

Νέα Ελληνική: *Κατάθεση '73*

Ποίηση: *Αλφάβητος της Αγάπης* (Ν. Καραβίας)

Δασκαλόπουλος Δημήτρης, *Επιστροφές*

Δεσύλλας Μ. Ι., *Ποίηση*

Cavafy Constantin, *Poèmes*

Λευκορείτης Δημήτρης, *Τυραννίες*

Λιοντάκης Χριστόφορος, *Το τέλος του τοπίου*

Πάσχος Π. Β., *Εγκλειστος βίος. Ο κύκλος με τις εννεάδες*

Πούλιος Λευτέρης, *Ποίηση 2*

Ρίτσος Γιάννης, *Ισμήνη*

Ρίτσος Γιάννης, *Χρονικό*

Ρίτσος Γιάννης, *Χρυσόθεμις*

Στεφάνου Λύντια, *Τα μεγάφωνα*

Τσάτσος Κωνσταντίνος, *Τα ποιήματα 1927-1972*

Πεζογραφία: [Αποστολίδης] Ρένος, *Ανθύλα*

Βενέζης Ηλ., *Περιηγήσεις στη Ρωσία, τη Δαλματία, την Ελβετία, την Αγγλία*

Γρηγορίου Μιχάλης, *Οι ρίζες της σιωπής*

Δασκαλοπούλου Γλαύκη, *Ένοπλη ξενάγηση*

Θεοτοκάς Γ., *Ευριπίδης Πεντοζάλης και άλλες ιστορίες*

Καλιότσος Παντελής, *Η συμπεριφορά του κενού*

Καραγάτσης Μ., *Η θαυμαστή ιστορία των Σέργιου και Βάκχου*

Καρκαβίτσας Α., *Διηγήματα για τα παληκάρια μας*

Καρκαβίτσας Α., *Διηγήματα του γυλιού*

Κουφόπουλος Τάκης, *Εκδοχές*

Πεντζίκης Ν. Γ., *Σημειώσεις εκατό ημερών*

Πετσάλης-Διομήδης Θ., *Γερές και αδύναμες γενεές*

Σαμαράκης Αντώνης, *Ζητείται ελπίς*

Σαμαράκης Αντώνης, *Σήμα κινδύνου*

Σκαρίμπας Γ., *Τυφλοβδομάδα στη Χαλκίδα και άλλα διηγήματα*

Σταύρου Τατιάνα, *Εάλω η Πόλις*

Θέατρο: Αλεξίου Έλλη, *Μια μέρα στο γυμνάσιο*

Βλάχος Άγγελος, *Ο Καμπανόπυργος*

Ανθολογίες: Κοκκίνης Σπύρος, *Σχολική ποιητική Ανθολογία*

Δοκίμιο: Ζήρας Αλέξης, *Ανατομία εποχής*

Σιμώτας Τάκης, *Η κρίση της επικής συνείδησης. Η τραγική ύπαρξη*

Ξένη Λογοτεχνία: Ποίηση: Μπαγκριάννα Ελισαβέτα, *Ποιήματα* (μτφ.- εισαγωγή Ρίτα

Μπούμη-Παπά

Πεζογραφία: Alvarez de Toledo Isabel, *Η Βάση* (μτφ. Μάρθα Ζαρκάδη)

Mann T., *Δόκτωρ Φάουστους* (μτφ. Άρης Δικταίος)

Σιλόνε Ινάτσιο, *Έξοδος Κινδύνου* (μτφ. Στέλλα Ανδρικήδου)

Σολτζενίτσιν Αλ., *Ο πρώτος κύκλος της Κόλασης* (μτφ. Δ. Κωστελένος)

Θέατρο: Ζιρωντού Ζαν, *Νεράιδα* (μτφ. Οδ. Ελύτης-εισαγωγή Άγγ. Τερζάκης)

Ιστορία: Αγγελόπουλος Αθανάσιος, *Αι ζέναι προπαγάνδαι εις την επαρχίαν*

Πολυανής κατά την περίοδον 1870-1912

Γλαβίνας Απόστολος, *Η επί Αλεξίου Κομνηνού περί ιερών σκευών, κειμηλίων και*

αγίων εικόνων έρις (1081-1095)

Δραγούμης Νικόλαος, *Ιστορικά αναμνήσεις* (επιμ. Άλκης Αγγέλου)

Ζακυθηνός Διον., *Βυζαντινή Ιστορία 324-1071*

Κακριδής Ι. Θ., *Στρατηγός Μακρυγιάννης. Μια ελληνική καρδιά*

Καραδημητρίου Αναστάσης, *Οι χρησμοί του μαντείου των Δελφών*

Μάξιμος Σεραφεΐμ, *Η αυγή του ελληνικού καπιταλισμού. Τουρκοκρατία*

1685-1789 (εισαγωγή-επιμέλεια: Λουκάς Αξελός)

Ξηρουδάκη Κούλα, *Από τα αρχεία του Ελεγκτικού Συνεδρίου,*

- Παρθενολογία και δασκάλες του υποδούλου Ελληνισμού, τ. Β΄*
[Περραιβός Χριστόφ.], *Σύντομος βιογραφία του αοιδίμου Ρήγα Φεραίου του*
Θετταλού
- Πουρνάρας Δημήτρης, *Ελευθέριος Βενιζέλος, τ. Γ΄ Η εθνική καταστροφή του*
1922 και η β΄ ελληνική δημοκρατία (1924-1935)
- Σουμάκης Άγγελος, *Το ρεμπελιό των ποπολάρων* (εισαγωγή: Κ. Πορφύρης)
- Σουρμελής Δ., *Κατάστασις συνοπτική της πόλεως Αθηνών από της πτώσεως*
αυτής υπό των Ρωμαίων μέχρι του τέλους της Τουρκοκρατίας
- Τατάκης Β. Ν., *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρης*
- Φίνλεϋ Γεώργιος, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασεως, τ. Β΄* (μτφρ. Αλίκη
Γεωργούλη-επιμέλεια Τάσος Βουρνάς)
- Αρχαιολογία: Μυλωνάς Γεώργιος, *Το θρησκευτικό κέντρον των Μυκηνών*
- Οδηγοί-Ταξιδιωτικά: Antoniou Jim, *Plaka*
Καρούζος Χρήστος, *Ρόδος. Ιστορία-μνημεία-τέχνη*
Προκοπίου Άγγελος, *Αθήνα. Ιστορία του πολιτισμού*
από την προϊστορία μέχρι το 338 π.Χ. (πρόλογος: Άγγ. Τερζάκης)
- Φέρμορ Πάτρικ Λη, *Μάνη* (μτφ. Τζ. Τζανετάκης)
Hellenews, *Ταξίδια στην Ελλάδα και την Κύπρο*
- Οπισθόφυλλο: το Ζώδιο – Μάιος 1973 – Εκλογές, Επιλογές: 144
- Βιβλία: Άντον Τσέχωφ, *Η μονομαχία και άλλες ιστορίες* (μτφ. Μίλια Ροζίδη)
Γιώργος Θεοτοκάς, *Το ελεύθερο πνεύμα* (εισαγωγή Κ. Θ. Δημαράς)
Νίκος Καββαδίας, *Μαραμπού και πούσι*
Βίλχελμ Ράιχ, *Άκου ανθρωπάκο!*
Γιάννης Σκαρίμπας, *Καϋμοί στο Γριπωνήσι*
Αλέξανδρος Παπαναστασίου, *Ο εθνικισμός*
Αλέξανδρος Σβώλος, *Προβλήματα του έθνους και της δημοκρατίας*
Ζαν-Ζακ Μαρί, *Ο τροτσκισμός*
Lewis Carroll, *Οι περιπέτειες της Αλίκης στη χώρα των θαυμάτων* (μτφ. Μ. Κουμανταρέας)
- Κινηματογράφος: Ο υποψήφιος, του Μάικλ Ρίτσι
Θρύλοι του Καντέρμπουρ, του Πιερ Πάολο Παζολίνι
Κόκκινο Άσπρο και Μηδέν, των Τ. Ρίτσαρτσον, Λ. Άντερσον, Π. Μπρουκ
Μπάστερ Κήτον-Χάρολντ Λούντ (αφιερώματα)
Κρατούμενος εν αναμονή δίκης, του Νάνι Λου
Ταξίδια με τη θεία μου, του Τζωρτζ Κιούκορ
Αυτή είναι η ιστορία μου, του Σίντνεϋ Λιούμετ
- Εκθέσεις: Δημήτρης Αληθινός
Max Ernst
Γιώργος Καλακάλας
Κώστας Κουλεντιανός
Hermann-Franz Blauth
Άννη Φιλαρέτη
- Θέατρο: έκλεισε η χειμερινή περίοδος

τχ. 4 – Ιούνιος 1973

σελ. 145-192

Πέτρες και Στίγματα: [Αλ. Κοτζιάς]: Μία επιστολή (ένδεκα καθηγητών της Οξφόρδης και του Καίμπριτζ στους Times για Δ. Ν. Μαρωνίτη) – [Αλ. Κοτζιάς]: Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος (αναφορά στην έκδοση της UNESCO του 1968 για την επέτειο της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως έμπνευση για την δημοσίευση κλασικών κειμένων στο ίδιο πνεύμα-έναρξη της στήλης με αποσπάσματα του Βίκτωρος Ουγκώ) – Τυνησιακά (ειρωνικό για την ισόβια θητεία του Προέδρου της) – Η Νέα Διεθνής (ειρωνικό για τη συγκρότηση μιας Διεθνούς της Αγάπης που πρότεινε ο Αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος και η κωμική ιστορία παραίτησής του) – Απορίες (ανέκδοτο

για τη Βασιλευόμενη Δημοκρατία) – Το τέρας και οι αρχές (αρνητικό σχόλιο για αθηναϊκό περιοδικό που εκφράζει την απέχθειά του προς την άκρα αριστερά και θεωρεί ιδεολογική παρέκκλιση την δημοσίευση σχεδίου του Πικάσο) – Μέλπω Αξιώτη (για τον θάνατό της και το έργο της) – Χριστίνα Τσίγκου (ανακοίνωση θανάτου) – Μάρκος Αυγέρης (ανακοίνωση θανάτου)	146-149
Αλληλογραφία: επιστολή Μίμη Σουλιώτη (για το «Η κατάργηση της τυπογραφίας» του τχ.1 και σχόλια για την ύλη του περιοδικού)	150
Νίκος Καχτίσης: Ένα γράμμα (προς τον Γιώργη Παυλόπουλο)	150-157
Νίκος Φωκάς: Ποιήματα (Η Βοϊδοκάμπια, Θαλάσσιο είδος, Ο Δύτης, Τέρας ποντικός, Τα μαξιλάρια)	154-155
Ernst Fischer: Εγώ ήμουν αυτό; (απόσπασμα-προδημοσίευση, μτφρ. Ηρώ Λάμπρου)	157-159
Νόρα Αναγνωστάκη: Το στοιχείο της σάτιρας και του χιούμορ στη νεότερη ποιητική γενιά (μελέτη/ κείμενο διάλεξης στις 9/5/1973)	159-166
Θανάσης Χ. Παπαδόπουλος: Έγγελος ή επιστροφή (ποιήματα)	163
Μένης Κουμανταρέας: Η Αξιώτη όπως τη γνώρισα (μαρτυρία)	166-167
Αφιέρωμα στη Χριστίνα Τσίγκου: από συζήτηση-συνέντευξη των Κ. Σκαλιόρα, Ν. Τσακίρογλου, απόψεις της Χ. Τσίγκου.	168-172
Πολυκριτική: Η νεοελληνική πραγματικότητα και η πεζογραφία μας (συζήτηση των: Αλ. Αργυρίου, Αλ. Κοτζιά, Κ. Κουλουφάκου, Σπ. Πλασκοβίτη, Στρ. Τσίρκα)	172-179
Slawomir Mrozek: Δύο διηγήματα (Το Ογκούπου, Έγκλημα και Τιμωρία – μτφρ. Κ. Παναγιώτου [= Αλ. Κοτζιάς])	180-182
Κινηματογράφος: 6 x 10 = 24 (επιλογές από τις ταινίες της χειμερινής περιόδου από τους: Λυγγούρη Ν., Αγγελόπουλο Θ., Μπακογιαννόπουλο Γ., Ραφαηλίδη Β., Σαμαντά Τ., Σκαλιόρα Κ.)	183
Βιβλιοκριτική: Τάκης Σινόπουλος: Γιάννης Κοντός, <i>Το Χρονόμετρο</i>	183-184
Ρούλα Αλαβέρα: <i>Το Κρανιοτρύπανο</i>	184-185
Δ. Εμμανουήλ: Κώστας Φιλίνης, <i>Θεωρία των παιγνίων και πολιτική στρατηγική</i>	185-186
Κ. Σοφούλης: Τυφλοσύρτες για μαστοράντζα-Η μονομέρεια των εγχειριδίων Θεωρητικής οικονομίας.	187-188
Φάνης Ραλός: Μερικές σκέψεις για το κοινωνιολογικό βιβλίο.	188-190
Βιβλιογραφικό δελτίο: Μάιος 1973 – Επιλογή και Επιμέλεια: Εμμ. Μοσχονάς.	190-191
Γενικές εργασίες: Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, <i>Συγκομιδή των δημοσιευμάτων του εορτασμού των 150 χρόνων της Εθνικής Παλιγγενεσίας</i> Κοκκίνης Σπ.: <i>Δημοτικές και κοινοτικές βιβλιοθήκες στην Ελλάδα</i>	
Φιλοσοφία: Γρηγορόπουλος Δημ., <i>Ελευθερία και πράξη</i> Δήμου Νίκος, <i>Σκέψεις για μια φιλοσοφία της επικοινωνίας</i> Μαρξ Κ.-Έγκελς Φ., <i>Η αγία οικογένεια ή κριτική της κριτικής κριτικής</i> (μτφ. Σ. Καμπουρίδης)	
Berkeley, <i>Πραγματεία πάνω στις αρχές της ανθρώπινης γνώσης</i> (μτφ. Δήμητρα Σφενδόνη)	
De Lattre Alain, <i>Η πλευρά των πραγμάτων</i> (μτφ. Αθ. Τσατσάκου-Αν. Παπαγιάννη)	
Husserl Edmund, <i>Πρώτη φιλοσοφία. Κριτική αντίληψη των ιδεών</i> (μτφ. Γρηγ. Λιονή)	
<i>Το μυστικό του χρυσού λουλουδιού</i> (ένα κινέζικο βιβλίο της ζωής-εισαγωγή: C. G. Jung, μτφ. Σοφία Άντζακα)	
Επιστήμες του Ανθρώπου:	
Οικονομική: Levinson Charles, <i>Πληθωρισμός. Κεφάλαιο και πολυεθνικές εταιρείες</i> (μτφ. Κ. Σοφούλη)	
Νεφελούδης Βασίλης, <i>Απομυθοποίηση με τη γλώσσα των αριθμών. Κριτική ανάλυση των οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων στην εικοσαετία 1950-1970</i>	
Επιστήμες: Μαθηματικά: Αρχιμήδης, <i>Άπαντα</i> , τ. Β' (μτφ. και σχόλια: Ευ. Σταμάτης)	
Τέχνες: Ζωγραφική: Θεοφάνους Κώστας, <i>Παλιοί Πειραιώτες ζωγράφοι</i> Εθνική Πινακοθήκη, <i>Γκίκας</i> Συλλογικό, <i>Η τέχνη του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα</i> (μελέτες των:	

Ελύτη, Βενέζη, Καλλιγά, Ευαγγελίδη, Καπετανάκη, Μιχελή, Ξύδη,
Παπαϊωάννου, Παπανούτσος, Πεντζίκης, Χατζηδάκι)
Λαϊκή Τέχνη: Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Σκύρος
Σφήκας Γιώργος, *Τα χωριά της Πίνδου*

Λογοτεχνία-Φιλολογία:

Νέα ελληνική: Ποίηση: Δαράκη Ζέφη, *Ο κήπος με τα εγκαύματα*

Δέλφης Φοίβος, *Ηνίοχος*

Θέμελης Γ., *Περιστροφή-Η ελεγεία του αμετάθετου*

Καριπίδης Θεόκλητος, *Επιστροφή*

Κυρτζάκη Μαρία, *Οι λέξεις*

Παππά Λένα, *Καθ' οδόν*

Σιώτης Ντίνος, *Εμείς και ο βροχοποιός*

Τραϊανός Αλέξης, *Οι μικρές μέρες*

Χυτήρης Γερ., *Επιούσιος*

Πεζογραφία: Ιωάννου Γιώργος, *Για ένα φιλότιμο*

Κατσαρός Μιχάλης, *Χρονικόν Μορέως μετά*

Τσοτερπίου χωριού Λιβεριανού

Κατσαρός Μιχάλης, *Πας-Λακίς-Michelet*

Κόρφης Τάσος, *Ένα έρημο σπίτι*

Παπαδιαμάντης, *Απαντα τα παιδικά* (εισαγωγή:

I. M. Παναγιωτόπουλος)

Τζίφας Θέμης, *Ένας πολίτης κουβεντιάζει*

Θέατρο: Ιωαννίδης Χάρης, *Η Μαρία Μπέμπα και άλλα*

πολλά μονόπρακτα

Μελέτες: Ξύδης Θεόδωρος, *Άγγελος Σικελιανός*

Χατζηφώτης I. M., *Η Αλεξάνδρεια και ο Καβάφης*

Ξένη Λογοτεχνία: Θέατρο: Μπήαν Μπρένταν, *Ένας όμηρος* (μτφ. Β. Ρώτας)

Μελέτες: Dippe Elizabeth, *Πλοκή* (μτφ. Κ. Ιορδανίδης)

Furst Lillian-Skrine Peter, *Νατουραλισμός* (μτφ. Λία Μεγάλου)

Pollard Arthur, *Σάτιρα* (μτφ. Θ. Παπαμάργαρη)

Ιστορία: Σιμόπουλος Κυρ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τ. Β': 1700-1800

Οπισθόφυλλο: το Ζώδιο – Ιούνιος 1973 – Εκλογές, Επιλογές:194

Βιβλία: (επιλογή από βιβλία που εκδόθηκαν τον Απρίλιο 1973)

Πάτρικ Λη Φέρμορ, *Μάνη*

Νικ. Δραγούμης: *Ιστορικά αναμνήσεις* (επιμέλεια-εισαγωγή: Άλκης Αγγέλου)

Λευτέρης Πούλιος: *Ποίηση 2* (πρόλογος: Τάκης Σινόπουλος)

Παντελής Καλιότσος: *Η συμπεριφορά του κενού*

Μιχάλης Γρηγορίου: *Οι ρίζες της σιωπής*

Κατάθεση '73

Τάκης Κουφόπουλος: *Εκδοχές*

Νταϊνβιντ Γουάιτ Τόμας Ρος, *Η αόρατη κυβέρνηση*

Φραντς Μάρεκ, *Η φιλοσοφία της επανάστασης*

Πανταζής Τερλεξής, *Οικονομία και δημοκρατία της πολιτικής αναπτύξεως*

Ινιάτσιο Σιλόνε, *Έξοδος κινδύνου*

B. Groethuysen, *Η φιλοσοφία της γαλλικής επανάστασης*

Τάκης Αντωνόπουλος, *Κινηματογράφος-επιστήμη-ιδεολογία*

Τάκης Σιμώτας, *Η κρίση της επικής συνείδησης. Η τραγική ύπαρξη*

Θέατρο: Και συ χτενίζεσαι

Τρωίλος και Χρυσίδα

τχ. 5 – Ιούλιος 1973

σελ. 194-240

- Πέτρες και Στίγματα: [Αλ. Κοτζιάς]: Σχόλιο (για τη δημοσίευση άρθρου στο *The Times Literary Supplement* σχετικά με τη *Συνέχεια* και τις συλλήψεις των συνεργατών της) – [Τ. Κουφόπουλος]: Επιτέλους ψηφίζουμε (για το δημοψήφισμα 1973, με «πίνακες σημείων» που συνηγορούν για το «να» και για το «όχι») – Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος (συνεχίζεται η στήλη με κείμενα του Αδ. Κοραή και Ηλία Ζερβού-Ιακωβάτου) – [Τ. Κουφόπουλος]: Νέα μέθοδος διώξεως (σχετικά με τον Θ. Παπακωνσταντίνου και την αντιμετώπιση των διαφωνούντων – [Τ. Κουφόπουλος]: Βιβλικά (η επιστολή του Μητροπολίτη Αλεξανδρουπόλεως προς τον πρωθυπουργό και καυστικό σχόλιο) – Δημ. Ρόκος: Οι φοιτητές και οι δάσκαλοί τους 194-199
- Αλληλογραφία: Κώστας Χατζηαργύρης: Απάντηση σε δύο άρθρα – Αλέξ. Αργυρίου: Η κατάργηση της τυπογραφίας 199-201
- Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος: Η πολιτική ωριμότητα των Ελλήνων (δοκίμιο) 201-204
- Φ. Τ. Διαλεισμάς: Διάλογος μ' έναν ανδριάντα (ποίημα) 202
- Λευτέρης Κανέλλης: Το λουκούμι της Μπακλαβές (διήγημα) 204-207
- Leon Eisenberg: Η ανθρώπινη φύση της ανθρώπινης φύσης (μελέτη, μτφ. Δ. Γαλάτη [= Αλ. Κοτζιάς]) 207-215
- Μάρκος Μέσκος: Άλογα στον ιππόδρομο (ποιήματα, προδημοσίευση) 210-211
- Α. Πανσέληνος: Η παράξενη φιλία μας με το Γιώργο Θεοτοκά (μαρτυρία, συνοδεύεται από τη δημοσίευση επιστολών μεταξύ των δύο) 215-220
- Μαντώ Αραβαντινού: Ρέεθρα Ρόον Ρηγνύσι Ρέοντες (ποίημα) 221
- Πολυκριτική: *Τρωίλος και Χρυσίδα* του Σαίξπηρ (που παίζεται πρώτη φορά στην Ελλάδα):
 Για το έργο: κείμενα των: Samuel Johnson, Από τις σημειώσεις – William Hazlitt, Οι χαρακτήρες – Goethe, Στον Έκκερμαν – Samuel Taylor Coleridge, Περιθωριακά σχόλια – Λέων Τολστόι, Ο Σαίξπηρ και το δράμα – G. B. Harrison, Τα επίκαιρα στοιχεία – Caroline Spurgeon, Τα βασικά μοτίβα στις εικόνες του *Τρωίλος και Χρυσίδα* – Charles Williams, *Τρωίλος και Χρυσίδα* – E. M. W. Tillyard, Ένα προβληματικό έργο – Jan Kott, *Τρωίλος και Χρυσίδα*, Καταπληκτικοί και μοντέρνοι – Βασίλης Ρώτας, Καθρέφτης της εποχής μας 222-230
 Για την σκηνοθεσία: Μεταπολεμικές παραστάσεις – κείμενα των: Roger Planchon, Michel Vinaver, Luigi Squarzina, John Barton, Κ. Κουν – Παραλλαγές 231-234
- Βιβλιοκριτική: Αλέξ. Αργυρίου: Τ. Κ. Παπατσώνης, *Όπου ην κήπος* 234-236
 Τάκης Σινόπουλος: Βερονίκη Δελακούρα, '67-'72, *Ποίηση* 236-238
 Φούλα Χατζηδάκη: Μήτσος Κασόλας, *Η άλλη Αμερική* 238
- Βιβλιογραφικό δελτίο: Ιούνιος 1973 – Επιλογή και Επιμέλεια: Εμμ. Μοσχονάς 238-239
- Φιλοσοφία: Κωσταράς Γρηγ., *Martin Heidegger, ο φιλόσοφος της μερίμνης*
 Χρήστου Χρύσανθος, *Πολιτισμός και Ιστορία*
- Θρησκεία: Κορδάτος Γιάννης, *Η Παλαιά Διαθήκη στο φως της κριτικής*
 Επιστήμες και Άνθρωπος:
 Πολιτική: Γκαρωντύ Ροζέ, *Οι τελευταίοι αγώνες του Λένιν και η πολιτική διαθήκη του Βάργκα* (μτφ. Δ. Κωσταλένου)
 Σιαπκαράς Ανδρέας, *Ελληνικά στρατηγικά προβλήματα-Αμερικανικά βάσεις*
 Φλώρος Αντ., *Δημοκρατία-Ελευθερία*
- Οικονομική: Γκούτας Δημήτρης, *Ολόκληρη η αλήθεια για την υποτίμηση του δολλαρίου*
 Μαντέλ Ερ., *Μαρξιστική πραγματεία της οικονομίας*, τ. Γ' (μτφ. Π. Τούντζας)
- Γλώσσα: [Δραγούμης Νικόλαος], *Γλωσσάριον Λέσβιον*
- Τέχνες: Hadjinikolaou Nicos, *Histoire de l' art et lute des classes*
 Χρήστου Χρύσανθος, *Η ευρωπαϊκή ζωγραφική του 17ου αιώνα*
- Λογοτεχνία – Φιλολογία:
 Νέα Ελληνική: Ποίηση: Καπάνταης Βάσος, *Εν Περγάμω*
 Κάσδαγλη Ρένα, *Πουλιά*
 Λάμπρου Παύλος, *Χέρια γυναίκας χαρίζουν στοργή*
 στο αναδιπλούμενο αυτής σόμα
 Προκοπάκη Χρύσα, *Αποστάσεις*
 Χρονάς Γιώργος, *Βιβλίο Ι*
- Πεζογραφία: Βλάχος Άγγελος, *Οδοιπόροι για τα Σούσα*

Γκρίτση-Μιλλιέξ Τατιάνα, *Σπαράγματα*
Κωσταβάρας Θανάσης, *Ο λάκκος*
Λασιθιωτάκης Κώστας, *Άγιον Όρος*
Μάργαρης Βασίλης, *Ρωμιοί μετανάστες στην*
Αμερική και άλλα τινά διηγήματα

Θέατρο: Γαβριήλογλου Γαβριήλ, *Οι μισθωτοί*

Κεχαΐδης Δημήτρης, *Το πανηγύρι*

Σαμαρά Γώνια-Γεωργιάδης Γιώργος, *Πυρ στον Αδμητο*

Μελέτες: Σαρεγιάννης Ι., *Σχόλια στον Καβάφη* (πρόλογος Γ.

Σεφέρη, εισαγωγή Ζ. Λορεντζάτου)

Ξένη Λογοτεχνία: Ποίηση: Νερούδα Πάβλο, *Παρακίνηση σε Νιζονκτονία και*

εγκώμιο στη χιλιανή επανάσταση (μτφ. Δανάη Στρατηγοπούλου)

Θέατρο: Καμύ Αλμπέρ, *Η παρεξήγηση* (μτφ. Τηλ. Μουδατσάκης)

Δοκίμιο: Πιερίδης Γ. Φ., *Τέσσερα θέματα λόγου*

Ιστορία: Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία του νέου ελληνισμού, τ. Δ΄:*

Τουρκοκρατία 1669-1812. Η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του γένους

Vacalopoulos Apostolos, *History of Macedonia 1354-1833*

Ζώρας Γεώργιος, *Η ανταρσία του Αλή πασά εις άγνωστα έγγραφα*

του απορρήτου αρχείου του Βατικανού

Oikonomopoulos N., *Les listes de préseance byzantines des IXe et Xe siècles*

Παρασκευαΐδης Παν., *Οι περιηγηταί για τη Λέσβο*

Reinhardt Rich., *Οι στάχτες της Σμύρνης* (μτφ. Σπ. Θεοδωρόπουλος)

Ψυρούκης Νίκος, *Η Μικρασιατική καταστροφή 1918-1923. Η Εγγύς Ανατολή*

μετά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο

Βιογραφία: Βαμβακάρης Μάρκος, *Αυτοβιογραφία* (εισαγωγή Αγγέλα Κάιλ)

Αρχαιολογία: Πελεκανίδης Στυλιανός, *Καλλέργης όλης Θεσσαλίας άριστος ζωγράφος*

Πελεκανίδης Σ., *Παλαιοχριστιανικά μνημεία Θεσσαλονίκης. Αχειροποίητος*

Μονή Λατόμου

Οπισθόφυλλο: το Ζώδιο – Ιούλιος 1973 – OXI/OXI/OXI: 240

4 ΙΟΥΛΙΟΥ 1776

14 ΙΟΥΛΙΟΥ 1789

29 ΙΟΥΛΙΟΥ 1973

τχ. 6 – Αύγουστος 1973

σελ. 241-288

Πέτρες και στίγματα: [Αλ. Κοτζιάς]: Ελλάς πνευματική, Ελλάς παντοτινή (για το χαρακτηρισμό της *Συνέχειας* ως περιοδικού «άνευ ατελείας» από τη Γ. Γ. Τύπου) – Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος (με κείμενα των Ρήγα, Alain, Αλέξ. Παπαναστασίου) – Αιμορραγία (για τους ξενιτεμένους κι εξόριστους Έλληνες Πανεπιστημιακούς της δυτ. Ευρώπης) – Παραλειπόμενα (του Δημοψηφίσματος) – Αδέσμευτοι πνευματικοί άνθρωποι (καυστικό σχόλιο για άρθρο του Α. Καραντώνη, που προπαγάνδιζε το «ναι» στο Δημοψήφισμα) – [Αλ. Κοτζιάς]: Γνωστές οι αρχές (για επιθέσεις σε προοδευτικά βιβλιοπωλεία) 242-245

Αλληλογραφία: επιστολή της Κ. Πλασσαρά για τη συζήτηση με θέμα «Η νεοελληνική πραγματικότητα και η πεζογραφία μας» (στο τχ. 4) – Σχόλιο σε μία βιβλιοκριτική (του Θαν. Χ. Παπαδόπουλου) 246-247

Θανάσης Παπαδόπουλος: Η επανάσταση του 1821 και η Ευρώπη – Ανέκδοτο κείμενο του Ι. Ρίζου Νερούλου 247-253

Κατερίνα Πλασσαρά: Από στιγμή σε στιγμή (διήγημα) 253-256

Πρόδρομος Μάρκογλου: Τέσσερα ποιήματα (Τέλος του καλοκαιριού, Ο ήλιος έφυγε, Πρώτη του Μάη, Μουγκρίζουν τα μεσάνυχτα) 254-255

Wilhelm Reich: Η ψυχαναγκαστική οικογένεια ως μηχανισμός διαπαιδαγώγησης (προδημοσίευση, μτφ. Σ. Καμπουρίδης)	256-259
Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ: Ανταπόκριση (πεζογραφία)	259-260
Jorge Semprun: Ο πόλεμος τελείωσε (μτφ. Π. Α. Ζάννας, από το σενάριο της ταινίας του Alain Resnais, που βραβεύτηκε στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης το 1966. Όταν προβλήθηκε στις αίθουσες, είχαν περικοπεί δύο βασικές σκηνές, τις οποίες παρουσιάζει η <i>Συνέχεια</i> από το σενάριο του Semprun που κυκλοφόρησε σε βιβλίο).	260-268
Έκτωρ Κακναβάτος: Οχιές, Sequence (ποιήματα)	269-270
Νάσος Βαγενάς: Οι ελληνικές μεταφράσεις της Έρημης Χώρας (πεζογράφημα)	270-274
Εμμ. Μαυρομάτης: Αποσπάσματα διαλόγου με τον Βλάση Κανιάρη (με αφορμή την έκθεσή του στο δυτικό Βερολίνο)	275-277
Άννα Φραγκουδάκη: Και πάλι για το γλωσσικό πρόβλημα (μελέτη)	277-281
Κώστας Μαν. Σοφούλης: Αντιθεωρητισμός και οικονομικός νεοθετικισμός (μελέτη)	281-283
Βιβλιοκριτική: Σπύρος Πλασκοβίτης: Μένη Κουμανταρέα, <i>Τα καημένα</i>	283-284
Ζενάκος: <i>Η γλώσσα της κριτικής</i> (σειρά των εκδ. Methuen-Ερμήης)	284-286
Βιβλιογραφικό δελτίο: Ιούλιος 1973 – Επιλογή και Επιμέλεια: Εμμ. Μοσχονάς	286-287
Γενικές εργασίες: Λαδάς Γ.-Χατζηδήμος Αθ., <i>Ελληνική βιβλιογραφία 1796-1799</i> , τ. 2	
Επιστήμες του Ανθρώπου: Κοινωνιολογία: Sartre J. P.-Pingaud B.-Mascolo D., <i>Ο ρόλος του διανοούμενου στο επαναστατικό κίνημα</i> (μτφ. Αν. Βεντουράτου-Γ. Λόγγου)	
Εκπαίδευση: Γεωργούλης Κ., <i>Γενική παιδαγωγική</i> Debesse Maurice, <i>Ψυχολογία του παιδιού από τη γέννηση ως την εφηβική ηλικία</i> (μτφ. Η. Ξηροτύρη)	
Τέχνες: Κινηματογράφος: Δημητρίου Σ., <i>Μύθος-Κινηματογράφος-Σημειολογία-Κρίση της αισθητικής-Ανθρωπολογική μελέτη</i> Λαϊκή τέχνη: Πασαδαίος Αριστείδης, <i>Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Ύμβρου</i>	
Λογοτεχνία – Φιλολογία:	
Αρχαία ελληνική: Θέατρο: Σοφοκλής, <i>Ηλέκτρα</i> (μτφ. Κ. Χ. Μύρης)	
Μελέτες: Νικολόπουλος Παν., <i>Αι εις τον Ιωάννην τον Χρυσόστομον εσφαλένως αποδιδόμεναι επιστολαί</i>	
Κλασική φιλολογία: Pfeiffer R., <i>Ιστορία της κλασικής φιλολογίας από των αρχών μέχρι του τέλους των ελληνιστικών χρόνων</i> (μτφ. Παν. Ξένος)	
Νέα ελληνική: Ποίηση: Δημάκης Μηνάς, <i>Ποιήματα</i> (επιλεγόμενα Σοφίας Άντζακα)	
Κασόλας Μήτσος, <i>Δελτίο καιρού</i>	
Κορνάρος Βιτζέντζος, <i>Ερωτόκριτος</i> (κρ. έκδ. Στ. Ξανθουδίδου)	
Ρίτσος Γ., <i>Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας</i>	
Σπανούδης Θέων, <i>Ποίηση</i>	
Χούλια Αδέλα, <i>Περιπτώσεις</i>	
Πεζογραφία: Θεοτόκης Κωνσταντίνος, <i>Απελής</i> Καλλιγιάννη Θάλεια, <i>Το κάστρο του Λευτέρη</i> Καρκαβίτσας Ανδρέας, <i>Άπαντα</i> (παρουσίαση Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος)	
Μελέτες: Παπαπάνου Κ., <i>Οι ποιητικοί διαγωνισμοί 1851-1873 και η δημοτική μας γλώσσα</i>	
Θέατρο: Ο Καραγκιόζης- <i>Δώδεκα κωμωδίες και το χρονικό του θεάτρου των σκιών</i> (ιστορικό του Δημ. Σιατόπουλου)	
Ανθολογίες: Μπουμπουλιδής Φαίδων, <i>Ανθολογία νεοελληνικής λογοτεχνίας</i> , τ. Β' (ποίηση από τα Άνθη ευλαβείας ως το 1880)	
Ξένη λογοτεχνία: Πεζογραφία: <i>Σύγχρονοι Γερμανοί πεζογράφοι</i> (μτφ. Δ. Κούρτοβικ)	
Θέατρο: Τζόνσον Μπεν, <i>Βολπόνε ή Η αλεπού</i> (μτφ. Αγγ. Τερζάκης)	
Δοκίμιο: Δυογένης Αλέξαντρος, <i>Κράτος και άνθρωπος</i>	
Ιστορία: Γριτσόπουλος Τάσος, <i>Εκκλησιαστική ιστορία και χριστιανικά μνημεία Κορινθίας</i> , τ. Α'	
Δημακόπουλος Γ. (επιμ.), <i>Το Υπουργείον των Εσωτερικών και η διοίκισις αυτού κατά τον Ιερόν Αγώνα</i>	
Κορδάτος Γιάννης, <i>Οι επεμβάσεις των Άγγλων στην Ελλάδα</i>	

Κρεμμυδάς Βασίλης, *Αρχείο Χατζηπαναγιώτη*, τ. Α΄
 Λαμπρινός Γ., *Μορφές του Εικοσιένα*
 Στασινόπουλος Επ., *Ιστορία των Αθηνών από την αρχαιότητα ως την εποχή μας*
 Φώσκολος Μάρκος, *Άγνωστα στοιχεία και κείμενα του ουμανιστή*
Κωνσταντίνου Πατρικίου του Χίου
 (Νομαρχία Αττικής) *Εφημερίδες της ελληνικής επανάστασης*, τ. Γ΄
 (πρόλογος-εισαγωγή: Γ. Δημακόπουλος)

Οπισθοφύλλο: το Ζώδιο – Αύγουστος 1973 – Εκλογές-Επιλογές:	288
Βιβλία: (επιλογή από βιβλία που εκδόθηκαν τον Μάιο – Ιούνιο 1973):	
Κυριάκος Σιμόπουλος, <i>Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα</i> , τ. Β΄: 1700-1800	
Μπρένταν Μπήαν, <i>Ένας Όμηρος</i> (μτφ. Β. Ρώτα-Βούλα Δαμανάκου)	
Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, <i>Σπαράγματα</i>	
Πέτρος Χρονάς, <i>Ανάμεσα στα φίδια και στ' αηδόνια</i>	
Η. Χ. Παπαδημητρακόπουλος, <i>Οδοντόκρεμα με χλωροφύλλη</i>	
Θανάσης Κωσταβάρας, <i>Ο λάκκος</i>	
Λύντια Στεφάνου, <i>Τα μεγάφωνα</i>	
Χρύσα Προκοπάκη, <i>Αποστάσεις</i>	
Ζέφη Δαράκη, <i>Ο κήπος με τα εγκαύματα</i>	
Νικόλαος Ψαρουδάκης, <i>Παιδεία και Δημοκρατία</i>	
Ανδρ. Σιαπκαράς, <i>Ελληνικά στρατηγικά προβλήματα-Αμερικανικά βάσεις</i>	
Ηλ. Ηλιού-Κ. Χατζηαργύρης-Ν. Πανούσης, <i>Πολυεθνικά υπερμονοπόλια-αποσύνθεση του ιμπεριαλισμού.</i>	
Απόστολος Βακαλόπουλος, <i>Ιστορία του νέου ελληνισμού</i> , τ. Δ΄ (1669-1812)	
Αντώνιος Φλώρος, <i>Δημοκρατία-Ελευθερία</i>	
Μάρκος Βαμβακάρης, <i>Αυτοβιογραφία</i>	
Α. Σ. Βλάχος, <i>Οδοιπόροι για τα Σούσα</i>	
Κινηματογράφος: πολλές και ενδιαφέρουσες επαναλήψεις	
Εκθέσεις: ομαδικές εκθέσεις	

τχ. 7 – Σεπτέμβριος 1973
σελ. 289-336

Πέτρες και στίγματα: Μαρτύριον (για τους αμνηστευθέντες πολιτικούς κρατούμενους) – Scripta manent (καυστικό σχόλιο για τον Αγγ. Τσουκαλά) – Δημοκρατικά (για την επιστράτευση σπουδαστών) – [Γ. Κουφόπουλος]: Μαθήματα αγωγής (καυστικό/σκωπτικό άρθρο για τον Θ. Παπακωνσταντίνου) – Υμείς άδετε! (ειρωνικό για τη βράβευση στιχουργημάτων του διαγωνισμού Χρυσού Δίσκου) – Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος (κείμενα του Montesquieu)	290-293
Αλληλογραφία: Ανταπάντηση του Φάνη Ραλού στον Κ. Χατζηαργύρη (από το τχ. 5) – Επιστολή του Αντ. Ζέρβα για τη συζήτηση «Η νεοελληνική πραγματικότητα και η πεζογραφία μας» (στο τχ. 4)	293-297
Γιώργος Σεφέρης: Συνάντησις με τον Saint-John Perse (σελίδες ημερολογίου)	295-297
Μέρες του 1945-1946 (προδημοσίευση)	297-300
Ξ. Α. Κοκόλης, Το ύφος-Απόψεις για το περιεχόμενο ενός όρου (μελέτη/ κείμενο διάλεξης στις 4/4/1973)	300-307
Ζέφη Δαράκη: Τρία ποιήματα (Παιδική μνήμη, Θα με κάνει να πεθάνω αυτό το σπίτι, Πρωινό συμβάν)	302-303
Μιχάλης Γρηγορίου: Αρχή (διήγημα)	307-310
Μανόλης Αναγνωστάκης: Μάρκος Αυγέρης-και το ανεξόφλητο χρέος μας	310-313
Θ. Δ. Φραγκόπουλος: Μια μεσογειακή χώρα (ειρωνικά «ειδυλλιακή» περιγραφή της Τυνησίας)	312-313
Roman Jacobson: Παρακμή του κινηματογράφου; (μελέτη)	313-318
Αντώνης Ζέρβας: Απόσπασμα (ποίημα)	316-317

- Έρευνα: Το Πανεπιστήμιο σήμερα. Απαντούν: Θ. Τάσιος, Δημ. Ρόκος – Συζήτηση
Νικηφόρου Αντωνόπουλου με φοιτητές 318-326
- Μια φράση του Σεφέρη: Γ. Π. Σαββίδης: Γύρω από μια φράση του Σεφέρη 326-329
Αλέξ. Αργυρίου: Μια διαφορετική εκτίμηση 329-331
- Βιβλιοκριτική: Αλέξ. Αργυρίου: Γιώργου Μανιάτη, *Objet sans valeur, Ο Μίδας έχει αυτιά
γαϊδάρου ή εκατέρωθεν της ουσίας. Υπό Θεμιστοκλους* 331-332
Κ. Μ. Σοφούλης: Π. Τουρλεξή, *Οικονομία και Δημοκρατία-Κοινωνιολογία
της Πολιτικής Αναπτύξεως* 332-334
- Βιβλιογραφικό δελτίο: Αύγουστος 1973 – Επιλογή και Επιμέλεια: Εμμ. Μοσχονάς 334-335
- Φιλοσοφία: Γκράμισι Αντόνιο, *Ιστορικός υλισμός* (μτφ. Τίτος Μανωλόπουλος)
Κούτρας Δημήτριος, *Η κοινωνική ηθική του Αριστοτέλους-Αι αρεταί της
Δικαιοσύνης και της φιλίας*
Λουκρήτιος Κάρος, *Περί φύσεως* (De rerum natura-μτφ. Κ. Θεοτόκης)
Μπέρκλεϊ Γ., *Ιμπατεριαλισμός* (Υποκειμενικός ιδεαλισμός-μτφ. Γρ. Λιονής)
Πλάτων, *Ιπτίας Μείζων* (μτφ. Χρ. Καρούζος-Ι. Θ. Κακριδής)
Hobbes Thomas, *Λεβιάθαν* (μτφ. Αχ. Βαγενάς)
- Ψυχολογία: Γιουγκ Καρλ, *Το πρόβλημα του τέταρτου* (μτφ. Σοφία Αντζακα)
- Επιστήμες του Ανθρώπου:
Κοινωνιολογία: Πέτροβιτς Γκάγιο-Χόφμαν Βέρνερ-Αντόρνο Τέοντορ, *Αλλοτρίωση*
(μτφ. Γ. Βαμβαλής)
Τερλεξής Πανταζής, *Το πολιτικό σύστημα-Κοινωνιολογική
θεώρηση της πολιτικής ζωής*
Χουλιάρακης Μ.-Μακρής Ε.-Γριτσόπουλος Μ.-Γκεβέστης
Μ.-Αγιοπετρίτης Α., *Στατιστικά μελέται 1821-1971*
Ομάδα ειδικών, *Εξελίξεις και προοπτικά του πληθυσμού
της Ελλάδος 1920-1985*
(μτφ. Γ. Βαμβαλής) *Διανοούμενοι και πολιτικοί (Μπαράν, Ράποπορτ,
Φρηντ)*
- Κοινωνική Ανθρωπολογία: Γκιζέλης Γρ., *Επιστημονικά λαογραφικά και ανθρωπολογικά
παραδείγματα*
Γκιζέλης Γρ., *Η κοινωνική λειτουργία του σχήματος της
μεταφοράς*
- Πολιτική: Μαντέλ Ε., *Ειρηνική συνύπαρξη και παγκόσμια επανάσταση* (μτφ. Β. Γ.)
Μυλωνάς Θαλής, *Ανατομία της δημοκρατίας-Ατομικά δικαιώματα και
διεθνής κοινωνία*
Παπαναστασίου Αλέξ., *Δημοκρατία και το εκλογικόν σύστημα*
Ψαρουδάκης Νικ., *Η χριστιανική επανάσταση*
- Γλώσσα: Κριαράς Εμμ., *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας,
τ. Γ': 1100-1669*
[Τσιτσέλης Ηλίας], *Γλωσσάριον Κεφαλληνίας*
- Τέχνες: Γλυπτική: Σίμωσι, *Κείμενο José Pierre*
Λαϊκή τέχνη: Ζώρα Πόπη, *Δύο μεγάλοι μαστόροι του ασημιού*
- Λογοτεχνία – Φιλολογία:
Νέα Ελληνική: Σύμμικτα: *Voix greques. Poèmes, récits, essais de 17 écrivains d'
opposition* (επιλογή από τα Δεκαοχτώ Κείμενα, Νέα Κείμενα 1 και Νέα Κείμενα 2)
- Ποίηση: Βότση Όλγα, *Γυμνά πέλματα*
Δούκαρης Δημήτρης, *Περιστάσεις και σχήματα*
Ευλάμπιος Γεώργιος, *Ο αμάραντος ήτοι Τα ρόδα της
αναγεννηθείσης Ελλάδος* (συλλογή δημοτικών ποιημάτων)
- Πεζογραφία: Γρανίτσας Στέφ., *Τα άγρια και τα ήμερα του βουνού και του λόγγου*
Καλογερόπουλος Άγγ., *Το άσπρο φως ή Ο φόνος του Πετράκη*
Καρκαβίτσας Α., *Ο Αρματολός και άλλα διηγήματα*
(επιμ. Σπ. Κοκκίνης)
Λαμπελέ Φούλα, *Ζητείται πράσινη γάτα*
Σαμαράκης Α., *Το λάθος*

- Ανθολογίες: Κ. Παλαμάς, *Ανθολογία* (εκλογή Γ. Κατσίμπαλη και Α. Καραντώνη)
 Δοκίμια: Αναγνωστάκη Ν., *Μαγικές εικόνες* (επτά δοκίμια 1960-1965)
 Σοφία Άντζακα, *Η ποίηση του Γ. Θέμελη-Ψυχολογική ανάλυση*
 Δούκαρης Δημήτρης, *Sine ira et studio* (Ένα σχόλιο για τον Γ. Σεφέρη)
 Χάρης Π., *Η πνευματική ελευθερία και οι μεταπολεμικοί άνθρωποι*-Το χρονικό μιας εποχής-Διάλογος με 43 συγγραφείς
 (μεταξύ τους οι: Σικελιανός, Καζαντζάκης, Παπανούτσος, Κανελλόπουλος,
 Σεφέρης, Πρεβελάκης, Δημαράς, Ξεφλούδας, Μυριβήλης, Ελύτης, Πετσάλης)
 Ξένη λογοτεχνία: Πεζογραφία: Μπελλ Χάινριχ, *Ο κλόουν* (μτφ. Γιάννης Λάμψας)
 Τζόους Τζ., *Οδυσσέας*, τ. Ε' (μτφ. Γιάννης Θωμόπουλος)
 Δοκίμιο: Αθανασιάδης Τ., *Τρία παιδιά του αιώνα τους* (Ουγκώ,
 Ντοστογιέφσκι, Τολστόι)
 Σολωμός Αλέξης, *Ηλικία του Θεάτρου-11 σταθμοί στην ιστορία της θεατρικής τέχνης*
 Ιστορία: Βακαλόπουλος Κ., *Τρία ανέκδοτα ιστορικά δοκίμια του φιλικού Γ. Λασσάνη*
 Βενιζέλου Έλενα, *Υπό την σκιάν του Βενιζέλου* (Απομνημονεύματα)
 Γεωργιάδης Ευστάθιος, *Τα Λεσβιακά ή Ιστορία της νήσου Λέσβου*
 Karpozilos Apostolos, *The Ecclesiastical Controversy between the Kingdom of Nicaea and the Principality of Epiros (1217-1233)*
 Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Δ'
 Αρχαιολογία: Χριστιανική: Καλοκύρης Κων., *Βυζαντινά Εκκλησιαί της Ιεράς Μητροπόλεως Μεσσηνίας*
 Οπισθόφυλλο: το Ζώδιο – Σεπτέμβριος 1973 – Εκλογές-Επιλογές:336
 Βιβλία: Γιάννης Ρίτσος, *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*
 Κωνσταντίνος Θεοτόκης, *Απελλής*
 Μπεν Τζόνσον, *Βαλπόνε ή Η αλεπού* (έμμετρη μτφ. Άγγ. Τερζάκη)
 J. P. Sartre-B Pingau-D. Mascolo, *Ο ρόλος του διανοούμενου στο επαναστατικό κίνημα*
 Βασίλης Κρεμμυδάς, *Αρχείο Χατζηπαναγιώτη*, τ. Α'
 [μτφ. Δημ. Κούρτοβικ], *25 σύγχρονοι γερμανοί πεζογράφοι*
 Ρένα Κάσδαγλη, *Πουλιά*
 Βασ. Μάργαρης, *Ρωμιοί μετανάστες στην Αμερική και άλλα τινά διηγήματα*
 Σωτ. Δημητρίου, *Μύθος, κινηματογράφος, σημειολογία, κρίση της αισθητικής*
 Θέατρο: Ο Καραγκιόζης παρά λίγο βεζύρης, του Γ. Σκούρτη
 Κινηματογράφος: Τιμωρός χωρίς οίκτο, του Ρίτσαρντ Μπρουκς
 Εκθέσεις: Αλέξης Ακριθάκης (ζωγραφική)
 Δημήτρης Γαλάμης (χαρακτικά και σχέδια)
 Βαλέριος Καλούτσης (ζωγραφική)
 Γιουλίκα Λακερίδου (ζωγραφική και ταπισερί)
 Στάθης Λογοθέτης (ζωγραφική)
 Βασίλης Μελαδίνης (κατασκευές)
 Μπέττυ Μάνθου (ζωγραφική)
 Ομαδική: Σύγχρονοι Άγγλοι χαρακτές

τχ. 8 – Οκτώβριος 1973

σελ. 337-384

Πέτρες και στίγματα: Σαλβαδόρ Αλιέντε: παρών (απόσπασμα από δήλωσή του, μαρτυρία της χήρας του, στιγμιότυπο από την κηδεία του) – Ξανά στον γυάλινο πύργο τους (αρνητικό σχόλιο για απόφαση της Συγκλήτου του ΕΚΠΑ) – [Αλ. Κοτζιάς]: Χάιλ Χίτλερ! (για επίθεση σε βιβλιοπωλείο) – Εκτός παρενθέσεως (για «μυστική»/ ερήμην δίκη προοδευτικών ανθρώπων) – Να αρθεί η ιθαγένειά του (για Σπύρο Άγκνιου) – Πρώτη προσέγγιση (για το έργο των πρόσφατα θανόντων Η. Βενέζη, Γ. Πολίτη και Αιμ. Χουρμούζιου) – Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος (κείμενα των: Spinoza και Fr. Fanon) 338-341

- Αλληλογραφία: Πάνου Θασίτη, Κρυπτογραφικός λόγος και πολιτική ποίηση – Χρ. Μηλιώνης, Η νεοελληνική πραγματικότητα και η πεζογραφία μας 341-342
- Pablo Neruda (1904-1973): ανέκδοτες μεταφράσεις ποιημάτων του:
 από Κλείτο Κύρου: Εξηγώ μερικά πράγματα, Άφιξη της διεθνούς ταξιαρχίας στη Μαδρίτη, Τραγούδι για τις μάνες των σκοτωμένων κυβερνητικών . . 343-345
 από Κωστή Σκαλιώρας Οι γερόντισσες του ωκεανού, Έτσι γίνεται, Αποχαιρετισμός στο Παρίσι 345-346
- Δ. Ν. Μαρωνίτης: Μαύρη γαλήνη (πεζογράφημα) 346-348
- Werner Hofmann: Η κοινωνική ευθύνη του Πανεπιστημίου (μελέτη, μτφ. Κ. Τρανός) . 350-351
- Γιώργης Παυλόπουλος: Έξι ποιήματα (Πουθενά δε βρέθηκε, Γύφτικο τραγούδι, Το περιστέρι, Άγγελος αντάρτης, Οι πέτρες θα μαρτυρήσουν, Στιγμή) 352
- Άρης Αλεξάνδρου: Το κιβώτιο (προδημοσίευση, τα τρία πρώτα κεφάλαια) 353-360
- Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου: Ιντεάλ (ποίημα) 357
- Έρευνα: Τα Πανεπιστήμια σήμερα (β' μέρος). Απαντούν: Ε. Κοκκινόπουλος, Διον. Καραγιωργας, δύο τελειόφοιτοι, δύο φοιτητές 360-364
- Ιωάννα Μανωλεδάκη-Λαζαρίδη: Φωτογραφικός ρεαλισμός-Μια όψη του σύγχρονου εικαστικού προβλήματος (μελέτη) 364-367
- Κων. Τσουκαλάς: Δεκέμβριος 1944 (προδημοσίευση από το έργο *Ελληνική τραγωδία*) 367-369
- Γρηγόρης Ευστρατιάδης: Το γλωσσικό πρόβλημα και η διδασκαλία των ελληνικών. 370-371
- Antun Soljan: Βροχή (διήγημα, μτφ. Αλ. Κοτζιά) 371-374
- Κ. Μ. Σοφούλης: Index προβλημάτων της Ελληνικής οικονομίας 374-375
- Π. Α. Ζάννας: Κινηματογράφος: John Ford (1895-1973) (παρουσίαση) 376-379
- Βιβλιοκριτική: Mario Vitti: Ρόδη Ρούφου, *Οι Γραικύλοι* 379
 Lucia Marcheselli Loukas: *Γιώργου Σεφέρη, Χειρόγραφο Σεπτ. '41.* . 379-381
 Λ. Ζενάκος: Μ. Μεϊμάρη, *Οι Αχινοί* 381-382
- Βιβλιογραφικό δελτίο: Σεπτέμβριος 1973 – Επιλογή και Επιμέλεια: Εμμ. Μοσχονάς 382-383
- Φιλοσοφία: Πλεχάνωφ Γ. Β., *Η φιλοσοφία της ιστορίας και ο ρόλος της προσωπικότητας* (μτφ. Κ. Πορφύρης)
- Θρησκεία: Clement Olivier, *Η θεολογία μετά τον «θάνατο του θεού»* (πρόλογος Χρ. Γιανναράς)
- Επιστήμες του Ανθρώπου:
 Κοινωνιολογία: Ζωμπέρ Α.-Λεβύ-Λεμπλόν Ζ. Μ., *Αυτοκριτική της επιστήμης* (μτφ. Η. Νικολόπουλος-Χ. Ντάλη)
- Πολιτική: Laski Harold, *Εισαγωγή στην πολιτική* (μτφ. Γ. Καραγιάννης)
- Εκπαίδευση: Λαμψίδης Γ., *Ανοίξτε τα παράθυρα!*
 Makarenko A. S., *Ο δρόμος προς τη ζωή* (μτφ. Μ. Παπασταύρου)
- Λογοτεχνία – Φιλολογία:
 Νέα ελληνική: Ποίηση: Βασιλικός Β., *Συνάντηση με τον ήλιο*
 Θεοδώρου Βικτωρία, *Η εκδρομή*
 Κολιού Ντίνα, *Κάλυκες*
 Κυρτζάκη Μαρία, *Οι λέξεις*
 Λεβέντης Νίκος, *Ουράνιο μέλλον*
 Μιχαλόπουλος Γιώργος, *Ανάσταση*
 Μπαμπούνης Γιάννης, *Δέκατη έβδομη ώρα*
 Μπούρας Παναγιώτης, *Λοιμική*
 Πεζερίδας Βασίλης, *Η νύχτα*
 Ρίτσος Γιάννης, *Ρωμοσύνη*
 Ταξιάρχης Ντίνος, *Ο γέρος με τα παιχνίδια*
 Τόλια Τούλα, *Νενικήκαμεν*
- Πεζογραφία: [Αποστολίδης] Ρένος, *Από τον κόσμο Ρα*
 Vassilikos V., *Le fusil-harpon et autres nouvelles*
 Θεοτόκης Κ., *Κατάδικος*
 Mercouri Melina, *Je suis greque*
 Μπεράτης Γ., *Το πλατύ ποτάμι* (πρόλογος Κ. Θ. Δημαράς)
 Νεγρεπόντης Γ., *Ο καθρέφτης και άλλες πρόζες*

- Νεοφωτίστου-Ζήκα Μαρία, *Η αποκάλυψη*
 Σεφέρης Γιώργος, *Μέρες του 1945-1951*
 Χατζής Δημήτρης, *Ανυπεράσπιστοι*
- Θέατρο: Μάτεσης Αντ., *Ο Βασιλικός* (εισαγωγή Αγγ. Τερζάκης)
 Μουρσελάς Κ., *Εκείνος και ...εκείνος*
- Βιβλιογραφία: Κασίνης Κ. Γ., *Βιβλιογραφία Κ. Παλαμά (1911-1925)*
- Δοκίμιο: Λαδιά Ελένη, *8 άρθρα για την Καβαφική ποίηση*
 Σαββίδης Γ. Π., *Πάνω νερά*. 19 δημοσιογραφικές περιδιαβάσεις
 και άγνωστα κείμενα των Αυγέρη, Καβάφη, Σεφέρη κ.α.
 Σεφέρης Γιώργος, *Ιγνάτης Τρελλός: οι ώρες της «Κυρίας*
Έρσης» (ένα ψευδώνυμο δοκίμιο του Γ. Σεφέρη και ένα ανέκδοτο
 γράμμα του Ν. Καχτίτση, σχολιασμένα από τον Γ. Π. Ευτυχίδη [=Σαββίδη]
 Χριστοφίδης Ανδ. *Θέματα και απόψεις III: Δοκίμια*
- Ξένη λογοτεχνία: Ποίηση: Έλιοτ Θ. Σ., *Η έρημη χώρα και άλλα ποιήματα*
 (εισαγ.-σχόλια-μτφ.Γ.Σεφέρης)
 Πρεβέρ Ζακ, *Κουβέντες* (μτφ. Μ. Μειϊάρης)
 Πεζογραφία: Λέβιν Άιρα, *Το μωρό της Ρόζμαρυ* (μτφ. Σπ. Γεροδήμου)
 Θέατρο: Μολιέρος, *Ντον Ζουάν* (μτφ. Παντελή Πρεβελάκη)
- Ιστορία: Αρσενίου Λάζ., *Τα τσελιγγάτα*
 Λαμπρινός Γ., *Η μοναρχία στην Ελλάδα*
 Papandreou Andreas, *Democracy at Gunpoint*
 Χρυσανθος μητρ. Τραπεζούντος, *Η Εκκλησία Τραπεζούντος*
- Αρχαιολογία: Κωνσταντινόπουλος Γρ., *Ο ροδιακός κόσμος I: Λίνδος*
 Μυλωνάς Γεώρ., *Ο ταφικός κύκλος Β των Μυκηνών*
- Οπισθόφυλλο: το Ζώδιο – Οκτώβριος 1973 – Εκλογές-Επιλογές:384
- Βιβλία: Πλάτωνος, *Ιππίας Μείζων* (μτφ. Χρ. Καρούζος-Ι. Θ. Κακριδής)
 Λουκρήτιος Τίτος, *Περί φύσεως* (μτφ. Κ. Θεοτόκης)
 Μπελλ Χάινριχ, *Ο κλόουν* (μτφ. Γιάννης Λάμπας)
 Νόρα Αναγνωστάκη, *Μαγικές εικόνες* (επτά κριτικά δοκίμια 1960-1965)
 Αντόνιο Γκράμισι, *Ιστορικός υλισμός*
 Άγγελος Καλογερόπουλος, *Το άσπρο φως*
 Δημήτρης Δούκαρης, *Περιστάσεις και σχήματα*
 Όλγα Βότση, *Γυμνά πέλματα*
- Θέατρο: Οι Κλειδοκράτορες, του Μίλαν Κούντερα
 Ω, τι κόσμος μπαμπά, του Κώστα Μουρσελά
 Τάνγκο, του Μρόζεκ
 Κυριακάτικος περίπατος, του Ζωρζ Μισέλ
 Άσμα για το σκιάχτρο της Λουσιτάνια, του Πέτερ Βάις
- Εκθέσεις: Σπύρος Βασιλείου (ζωγραφική)
 Δανιήλ Γουναρίδης (ζωγραφική)
 Γιώργος Ιωάννου (ζωγραφική)
 Ράλλης Κοψίδης (ζωγραφική)
 Στάθης Λογοθέτης (ζωγραφική)
 Παύλος Μοσχίδης (ζωγραφική)
 Μάριος Πράσιнос (ζωγραφική-σχέδια)
 Βασίλης Σκυλάκος (γλυπτική)
 Harold Stevenson (ζωγραφική)
- Κινηματογράφος: πρόταση για αξιόλογες επαναλήψεις (Μπέργκμαν, Μπουνιουέλ,
 Βισκόντι, Χίτσκοκ)

Αναγγελία για το επόμενο τεύχος:

Ποίηση: Κατερίνα Αγγελάκη-Ρουκ, Ελισάβετ Κομνηνού, Μαρία Κυρτζάκη, Λία Μεγάλου-Σεφεριάδη, Ι. Σ. Περιθειώτης, Δημήτρης Ποταμίτης, Λευτέρης Πούλιος, Σάββας Λ. Τσοχατζίδης

Πεζογραφία: Έρση Ανδρέου, Μέλπω Αξιώτη, Marcelle Auclair, Θανάσης Βαλτινός, Μαρία Δούκα, Heinrich Mann, Νίκος Μπακόλας, Παντελής Τρωγάδης

Δοκίμιο-Μελέτη: Gideon Bachmann, George Bataille, Γιώργος Βέλτσος, Maurice Blanchot, Iris Murdoch, Αλέξης Πολίτης, Chaude Levi-Strauss, Μ. Χατζηγιακουμής

ΠΙΝΑΚΑΣ 14 ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ 1972 - 1973²⁴⁵

ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ 1972

[επισημαίνονται τα βιβλία που παρουσιάστηκαν (📖) ή προτάθηκαν (📖) στη *Συνέχεια* /
οι συγγραφείς των οποίων δουλειά δημοσιεύθηκε ✍]

ΠΟΙΗΣΗ

Δ. Ι. Αντωνίου, *Χάι-Κάι και Τάνκα*

Αλ. Ασλάνογλου, *Νοσοκομείο εκστρατείας*

Νικ. Βρεττάκος, *Οδοιπορία*

Αθ. Δημουλάς, *Ο αγρός της τύχης*

Μάνος Ελευθερίου, *Μαθήματα μουσικής*

✍ Οδυσσέας Ελύτης, *Το μονόγραμμα, Τα ρω του έρωτα*

Αυρ. Ευστρατιάδης, *Επιλογή*

Αλ. Ζακυθηνός, *Η άλλη θέα*

Μ. Ζώτος, *Άπαντα*

Ν. Ησαΐα, *Persona*

✍ Έκ. Κακναβάτος, *Τετραπήφιο με την έβδομη χορδή*

Τ. Καρβέλης, *Μετάφραση*

Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Ποιήματα και πεζά*

Τ. Λειβαδίτης, *Νυχτερινός επισκέπτης*

Β. Λεοντάρης, *Ψυχοστασία*

Β. Λιάσκας, *Παραβολή*

Γ. Λυκιαρδόπουλος, *Υπό ξένην σημαία*

Δ. Π. Παπαδίτσας, *Διάρκεια και ενδέκατη παραλλαγή*

✍ Γ. Ρίτσος, *Πέτρες, Επαναλήψεις, Κιγκλίδωμα, Η Ελένη, Χειρονομίες, Τέταρτη διάσταση* 📖

Γ. Σαραντής, *Ποιήματα-Εκλογή Β'*

✍ Γ. Σεφέρης, *Γράμμα στον Rex Warner*

Ποιήματα 📖

✍ Τ. Σινόπουλος, *Πέτρες, Νεκρόδειπνος* 📖

✍ Ν. Φωκάς, *Προβολή πάνω σε γαλάζιο*

Γ. Χονδρογιάννης, *Χοές*

Δ. Χριστοδούλου, *Μετοικεσία*

Μ. Κατσαρός, *Μεσολόγγι-Οροπέδιο* 📖

Μ. Χάκκας, *Όμορφο καλοκαίρι* 📖

✍ Γ. Κοντός, *Το Χρονόμετρο* 📖 📖

²⁴⁵ Πηγές: α) Αργυρίου Αλ., *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας και η πρόσληψή της*, τ. Ζ, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2007.

β) Τα «Βιβλιογραφικά δελτία» των τευχών 1-8 της *Συνέχειας*.

✍ Θ. Παπαδόπουλος, *Παράρτημα* 📖

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Γ. Αγγέλου, *Η συνωμοσία των πιθήκων*

Έ. Αλεξίου, *Δεσπόζουσα, Και υπέρ των ζώντων*

Π. Αμπατζόγλου, *Η γέννηση του Σούπερμαν* 📖

Μ. Αξιώτη, *Η Κάδμω* 📖

Ρ. Αποστολίδης, *Η άλλη ιστορία*

✍ Θ. Βαλτινός, *Το συναζάρι του Αντρέα Κορδοπάτη*

Β. Βασιλικός, *Καφενείο «Εμγκρέκ»-Η δολοκτονία*

Η. Βενέζης, *Εφταλού*

Αγγ. Βλάχος, *Η 14η Νιζάν, Ένας φιλέλληνας το 1821*

Νικ. Βρεττάκος, *Μπροστά στο ίδιο ποτάμι*

Γερ. Γρηγόρης, *Τα καινούρια άρβυλα*

✍ Μιχ. Γρηγορίου, *Αναδίπλωση*

Φίλ. Δρακονταειδής, *Ιώη*

Π. Καλιότσος, *Μάθημα δολοφονίας* 📖

Μ. Κάρης, *Σποραδικές καταγίδες*

Γ. Κιτσόπουλος, *Η αποκαθήλωση*

Φ. Κονδύλης, *Έξωση, Χαίρε ω Χαίρε*

✍ Αλ. Κοτζιάς, *Ο γενναίος Τηλέμαχος*

✍ Μ. Κουμανταρέας, *Τα καημένα* 📖

Αρκ. Λευκός, *Ομποε*

Γ. Μανιάτης, *Objet sans valeur* 📖,

Ο Μίδα έχει αυτιά γαιδάρου ή εκατέρωθεν της ουσίας. Υπό Θεμιστοκλους 📖

Κ. Μητροπούλου, *Το έγκλημα ή 450 ημέρες, Πολιτείες και άνθρωποι*

Ν. Μπακόλας, *Εμβατήρια*

Π. Παπασιώπης, *Εκτροπή*

Ν. Γ. Πεντζίκης, *Ομιλήματα* 📖

Θ. Πετσάλης-Διομήδης, *Κατακαημένος τόπος*

✍ Κ. Πλασσαρά, *Μικρός ιδιωτικός φόνος*

✍ Ρ. Ρούφος, *Το χρονικό μιας σταυροφορίας το 1821*

Γ. Σαράντη, *Να θυμάσαι τη Βίλνα*

Κ. Ταχτσής, *Τα ρέστα*

Α. Φραγκιάς, *Λοιμός* 📖

✍ Θ. Δ. Φραγκόπουλος, *Τειχομαχία*

Μ. Χάκκας, *Το κοινόβιο*

Τυφεκιοφόρος του εχθρού 📖

Μήτσος Κασόλας, *Η άλλη Αμερική* 📖 📖

Έλλη Κιούση, *Η αρμύρα*

ΜΕΛΕΤΕΣ

Κ. Αθανασούλης, *Σήμερα η ποίηση*

Γ. Δέλιος, *Ο μυθιστοριογράφος κι ο αισθητικός του κόσμος*

Ν. Εγγονόπουλος, *Ελληνικά σπίτια*

Λ. Ιακωβίδη, *Κατίνα Παπά-από τη ζωή και το έργο της*

Ζ. Λορεντζάτος, *Δύο κείμενα (Πασκάλ, Βιτγκενστάιν)*

Μ. Μερρακλής, *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1970, Πεζογραφία)*
Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, *Οι σκληροί καιροί*
Τ. Πατρίκιος, *Τύποι κατανάλωσης ναρκωτικών και διεθνής πολιτική και νομοθεσία για την καταπολέμησή τους*
Σ. Ροζάνης, *Η «Τετάρτη των τεφρών» του Τ. S. Elliot-Μια αναγωγή στην ουσία της αλληγορίας*
✍ Γ. Π. Σαββίδης, *Ο Καρνωτάκης ανάμεσά μας ή Τι απέγινε εκείνο το μακρύ ποδόρι;*
Απ. Σαχίνης, *Το νέο μυθιστόρημα*
✍ Γ. Σεφέρης, *Χειρόγραφο '41* 📖
Κ. Στεργιόπουλος, *Οι επιδράσεις στο έργο του Καρνωτάκη*
Λ. Στεφάνου, *Το πρόβλημα της μεθόδου στην ποίηση*
Άγγ. Τερζάκης, *Οι απόγονοι του Κάιν*
Ι. Μ. Χατζηφώτης, *Το γλωσσικό μας ζήτημα*
Κ. Πετρίδης, *Ο Καβάφης και η διαλεκτική*
Τ. Κ. Παπατσώνης, *Όπου ην κήπος* 📖 📖

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Αρραμπάλ, *Ζήτω ο θάνατος*
L. Durrell, *Πικρολέμονα*
Αν. Τσέχωφ, *Η μονομαχία και άλλες ιστορίες* 📖

BIBΛΙΑ ΤΟΥ 1973

ΠΟΙΗΣΗ

Όλγα Βότση, *Γυμνά πέλματα* 📖
✍ Ζέφη Δαράκη, *Ο κήπος με τα εγκαύματα* 📖
Δημ. Δασκαλόπουλος, *Επιστροφές*
Μηνάς Δημάκης, *Ποιήματα*
Δημ. Δούκαρης, *Περιστάσεις και σχήματα* 📖
Μάνος Ελευθερίου, *Τα ζόρκια*
✍ Οδ. Ελύτης, *Ο φυλλομάντης*
Γ. Θέμελης, *Περιστροφή, Ελεγεία του αμετάθετου, Δενδρόκηπος II, Κήπος*
Βικτωρία Θεοδώρου, *Η εκδρομή, Εγκώμιο*
Γ. Ιωάννου, *Τα χίλια δέντρα και άλλα ποιήματα*
Βασ. Καραβίτης, *Το παιχνίδι της επαφής – Στη σκιά του μακρόβιου κόσμου*
Μαρία Καραγιάννη, *Η κατάδυση και ο πυθμένας*
Ζωή Καρέλλη, *Τα ποιήματα*
Μήτσος Κασόλας, *Δελτίο καιρού*
Βασ. Λιάσκας, *Προφητεία ή ο μεθυσμένος βάτραχος*
Μενέλαος Λουντέμης, *Κονσέρτο για δύο κι ένα αηδόνι*
✍ Μάρκος Μέσκος, *Άλογα στον ιππόδρομο*
Αλέξ. Μπάρας, *Συνθέσεις Γ'*
Αριστοτέλης Νικολαΐδης, *Αγορά*
Σαράντος Παυλέας, *Το κήτος*
Τάσος Πορφύρης, *Τοπίο*
Παντ. Πρεβελάκης, *Ο νέος Ερωτόκριτος*
✍ Γιάννης Ρίτσος, *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας, 📖, Διάδρομος και σκάλα, Γκραγκάντα, Η επιστροφή της Ιφιγένειας, Ισμήνη, Χρονικό, Χρυσόθεμις*

Λύντια Στεφάνου, *Τα μεγάφωνα* 📖
Ν. Β. Τωμαδάκης, *Ποιήματα*
Κυρ. Χαραλαμπίδης, *Το αγγείο με τα σχήματα*
Ρούλα Αλαβέρα, *Το κρανιοτρύπανο* 📖
Γ. Γκίκας, *Νέον Μαρτυρολόγιον*
Ν. Καββαδία, *Μαραμπού και πούσι* 📖
Μ. Κατσαρός, *Κατά Σαδδουκαίων*
Αγγ. Πέρσης, *Συνειρμοί*
Ν. Καραβίας, *Αλφάβητος της Αγάπης*
Μ. Ι. Δεσύλλας, *Ποίηση*
Constantin Cavafy, *Poèmes*
Δημ. Λευκορείτης, *Τυραννίες*
Χρ. Λιοντάκης, *Το τέλος του τοπίου*
Π. Β. Πάσχος, *Έγκλειστος βίος*
Κ. Τσάτσος, *Τα ποιήματα 1927-1972*
Λ. Πούλιος, *Ποίηση 2* 📖
Φοίβος Δέλφης, *Ηνίοχος*
Θεόκλητος Καριπίδης, *Επιστροφή*
Μαρία Κυρτζάκη, *Οι λέξεις*
Λένα Παππά, *καθ' οδόν*
Ντίνος Σιώτης, *Εμείς και ο βροχοποιός*
Αλέξης Τραϊανός, *Οι μικρές μέρες*
Γερ. Χυτήρης, *Επιούσιος*
Βάσος Καπάνταης, *Εν Περγάμω*
Ρένα Κάσδαγλη, *Πουλιά* 📖
Παύλος Λάμπρος, *Χέρια γυναίκας χαρίζουν στο αναδιπλούμενο αυτής σώμα*
✍️ Χρύσα Προκοπάκη, *Αποστάσεις* 📖
Γ. Χρονάς, *Βιβλίο 1*
Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*
Θέων Σπανούδης, *Ποίηση*
Αδέλα Χούλια, *Περιπτώσεις*
Γ. Ευλάμπιος, *Ο αμάραντος ήτοι Τα ρόδα της αναγεννηθείσης Ελλάδος*
Β. Βασιλικός, *Συνάντηση με τον ήλιο*
Ντίνα Κολιού, *Κάλυκες*
Μαρία Κυρτζάκη, *Οι λέξεις*
Νίκος Λεβέντης, *Ουράνιο μέλλον*
Γιώργος Μιχαλόπουλος, *Ανάσταση*
Γιάννης Μπαμπούνης, *Δέκατη έβδομη ώρα*
Παναγιώτης Μπούρας, *Λοιμική*
Βασίλης Πεζερίδης, *Η νύχτα*
Ντίνος Ταξιάρχης, *Ο γέρος με τα παιχνίδια*
Τούλα Τόλια, *Νενικήκαμεν*
Κ. Παλαμάς, *Ανθολογία*

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Ρένος Αποστολίδης, *Από τον κόσμο Ρα, Ανθύλη*
Ηλίας Βενέζης, *Στις ελληνικές θάλασσες, Περιηγήσεις στη Ρωσία-Δαλματία-Ελβετία-Αγγλία*
✍️ Τατιάνα Γκρίτση Μίλλιέξ, *Σπαράγματα* 📖

- ✍ Μιχάλης Γρηγορίου, *Οι ρίζες της σιωπής* 📖
 Γλαύκη Δασκαλοπούλου, *Η ένοπλη ξενάγηση* 📖
 Παντελής Καλιότσος, *Η συμπεριφορά του κενού* 📖
 Άγγελος Καλογερόπουλος, *Το άσπρο φως*
 Μ. Καραγάτσης, *Ο μικρός Σέργιος και Βάκχος*
 Μιχάλης Κατσαρός, *Πας-Λάκις-Michelet*,
Χρονικόν Μορέως μετά Τσοτερπίου χωρίου Λιβεριανού
- ✍ Τάκης Κουφόπουλος, *Εκδοχές* 📖
 Θανάσης Κωσταβάρας, *Ο λάκκος* 📖
 Φούλα Λαμπελέ, *Ζητείται πράσινη γάτα*
 Κωστούλα Μητροπούλου, *Η εκτέλεση*
 Γιάννης Νεγρεπόντης, *Ο καθρέπτης και άλλες πρόζες*
 Αντρέας Νενεδάκης, *10 γυναίκες*
 Η. Χ. Παπαδημητρακόπουλος, *Οδοντόκρεμα με χλωροφύλλη* 📖
 Ν. Γ. Πεντζίκης, *Σημειώσεις εκατό ημερών*
 Νίκος Φ. Πολίτης, *Υπερθετικός αντίλογος*
- ✍ Ρόδης Ρούφος, *Επιλογή*
 Αντώνης Σαμαράκης, *Το διαβατήριο, Ζητείται ελπίς, Σήμα κινδύνου, Το λάθος*
 Γιάννης Σκαρίμπας, *Τυφλοβδομάδα στη Χαλκίδα*
 Ανδρ. Νενεδάκης, *Δέκα γυναίκες*
 Γ. Θεοτοκάς, *Ευριπίδης Πεντοζάλης και άλλες ιστορίες*
 Γ. Σκαρίμπας, *Καϋμοί στο Γριπωνήσι* 📖
 Διαμ. Φλωράκης, *Επιστροφή στο μέλλον*
 Ιφιγένεια Χρυσόχου, *Πυρπολημένη Γη*
 Ανδ. Καρκαβίτσας, *Διηγήματα του γυλιού, Διηγήματα για τα παλικάρια μας, Άπαντα,*
Ο Αρματολός και άλλα διηγήματα
- Θ. Πετσάλης-Διομήδης, *Γερές και αδύναμες γενιές*
 Τατιάνα Σταύρου, *Εάλω η Πόλις*
 Γ. Ιωάννου, *Για ένα φιλότιμο*
 Τάσος Κόρφης, *Ένα έρημο σπίτι*
 Αλ. Παπαδιαμάντης, *άπαντα*
 Θέμης Τζίφας, *Ένας πολίτης κουβεντιάζει*
 Άγγ. Βλάχος, *Οδοιπόροι στα Σούσα* 📖
 Κ. Λασιθιωτάκης, *Άγιον Όρος*
 Βασ. Μάργαρης, *Ρωμιοί μετανάστες στην Αμερική και άλλα διηγήματα* 📖
 Κ. Θεοτόκης, *Απελλής* 📖, *Κατάδικος*
 Θάλεια Καλλιγιάννη, *Το κάστρο του Λευτέρη*
 Στέφ. Γρανίτσας, *Τα άγρια και τα ήμερα του βουνού και του λόγγου*
 Άγγ. Καλογερόπουλος, *Το άσπρο φως ή Ο φόνος του Πετράκη* 📖
 Γ. Μπεράτης, *Το πλατύ ποτάμι*
 Μαρία Ζήκα-Νεοφωτίστου, *Η αποκάλυψη*
- ✍ Γ. Σεφέρης, *Μέρες του 1945-1951*
 Δημ. Χατζής, *Ανυπεράσπιστοι*

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

Συλλογικό, *Κατάθεση '73* 📖

ΜΕΛΕΤΕΣ

- Σοφία Άντζακα, *Ο πρωτογενής κόσμος στην ποίηση του Γ. Θ. Βαφόπουλου*
Η ποίηση του Γ. Θέμελη
- Γιώργος Βαφόπουλος, *Σελίδες αυτοβιογραφίας*
- Γιώργος Θεοτοκάς, *Ελεύθερο πνεύμα* 📖
- Δημήτρης Δούκαρης, *Sine ira et studio*
- ✍️ Οδυσσέας Ελύτης, *Ο ζωγράφος Θεόφιλος*
- Αλέξης Ζήρας, *Ανατομία εποχής*
- Δημήτρης Ιατρόπουλος, *«Μπολιβάρ» ο ελευθερωτής-Μια δοκιμή, αφιέρωμα στα 30 χρόνια του Ν. Εγγονόπουλου*
- Πάνος Καραβίας, *Ο Γκρέκο με 24 εικόνες*
- Χρήστος Λεβάντας, *Εν ώρα λυκόφωτος*
- Δ. Παντελόδημος, *Οι πραγματικοί λόγοι ιδρύσεως του «Σεραπίου» και η προσφορά του στα αλεξανδρινά γράμματα*
- Παναγιώτης Πίστας, *Εν Θεσσαλονίκη*
- Απόστολος Σαχίνης, *Παλαιότεροι πεζογράφοι*
- ✍️ Γιώργος Σεφέρης (Ιγνάτιος Τρελός), *Οι ώρες της «Κυρίας Έρσης»*
- Τάκης Σιμώτας, *Η κρίση της επικής συνείδησης* 📖
- Τατιάνα Σταύρου, *Η εκπαίδευσή μας άλλοτε*
- Στρατής Τσίρκας, *Τα ημερολόγια της τριλογίας «Ακυβέρνητες πολιτείες»*
- Πέτρος Χάρης, *Δώδεκα Έλληνες πεζογράφοι*
- Ι. Μ. Χατζηφώτης, *Η Αλεξάνδρεια και ο Καβάφης-Ανιχνεύσεις*
- Θ. Ξύδης, *Άγγελος Σικελιανός*
- Ι. Σαρεγιάννης, *Σχόλια στον Καβάφη*
- Γ. Φ. Πιερίδης, *Τέσσερα θέματα λόγου (Θόρω, Ντοστογιέφσκι, Τολστόι, Ρολλάν)*
- Κ. Παπαπάνου, *Οι ποιητικοί διαγωνισμοί*
- ✍️ Νόρα Αναγνωστάκη, *Μαγικές εικόνες* 📖
- Π. Χάρης, *Η πνευματική ελευθερία και οι μεταπολεμικοί άνθρωποι*
- Τ. Αθανασιάδης, *Τρία παιδιά του αιώνα τους*
- Αλ. Σολωμός, *Ηλικία του Θεάτρου*
- Ελένη Λαδιά, *Οκτώ άρθρα για την Καβαφική ποίηση*
- ✍️ Γ. Π. Σαββίδης, *Πάνω νερά*
- Ανδρέας Χριστοφίδης, *Θέματα και απόψεις*

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

- Μαξ Γκαλλό, *Η πομπή των νικητών*
- Ι. Carroll, *Οι περιπέτειες της Αλίκης στη χώρα των θαυμάτων* 📖
- Hannerole Ochs, *Ανθολογία: Σύγχρονοι Γερμανοί ποιητές*
- Ελισαβέτα Μπαγκριάννα, *Ποιήματα*
- Ινιάτσιο Σιλόνε, *Εξοδος κινδύνου* 📖
- Αλεξ. Σολτζενίτσιν, *Ο πρώτος κύκλος της Κόλασης*
- Thomas Mann, *Δόκτωρ Φάουστους*
- Isabel Toledo de Alvarez, *Η Βάση*
- ✍️ Π. Νερούδα, *Παρακίνηση σε Νιζονκτονία και εγκώμιο στη χιλιανή επανάσταση*
- Αλμπέρ Καμύ, *Η παρεξήγηση*
- (μτφ. Δ. Κούρτοβικ), *25 Σύγχρονοι Γερμανοί πεζογράφοι* 📖
- Χάινριχ Μπελ, *Ο κλόουν* 📖

Τζ. Τζόυς, *Ο Οδυσσέας*, τ. Ε΄
Θ. Σ. Έλιοτ, *Η Έρημη Χώρα και άλλα ποιήματα*
Ζακ Πρεβέρ, *Κουβέντες*
Άιρα Λέβιν, *Το μωρό της Ρόζμαρυ*